

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Džiuljeta Ruškytė

**VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO TAIKANT
MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS MODELĮ
VEIKSMINGUMAS**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

*Lietuvos
edukologijos
universiteto
leidykla*

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2011–2016 metais Lietuvos edukologijos universitete pagal Lietuvos edukologijos universiteto, Kauno technologijos universiteto, Lietuvos sporto universiteto ir Šiaulių universiteto jungtinės doktorantūros reglamentą

Mokslinė vadovė

prof. dr. Ona Monkevičienė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, psichologija – 06 S, edukologija – 07 S)

Mokslinis konsultantas

prof. dr. Vytas Navickas (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika – 04 S, vadyba – 03 S)

TURINYS

SĄVOKOS	5
SANTRUMPOS	7
ĮVADAS	8
1. VERSLUMO KOMPETENCIJOS SAMPRATA BENDROJO UGDYMO KONTEKSTE	19
1.1. Kompetencijos apibrėžtis bendrojo ugdymo kontekste	19
1.2. Verslumo kompetencijos sampratos teorinis pagrindimas	30
1.3. Verslumo kompetencijos modeliai ir struktūriniai komponentai	39
2. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO SVARBA	51
2.1. Pagrindiniai verslumo ugdymo aspektai Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose	51
2.2. Verslumo kompetencijos ugdymo situacijos Europos valstybėse tyrimai.....	62
3. MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS VEIKSMINGUMAS UGDANT VERSLUMO KOMPETENCIJĄ	67
3.1. Mokymo(si) metodai, taikomi verslumo kompetencijai ugdyti	67
3.2. Mokomosios mokinių bendrovės modelis ir jo veiksmingumas ugdant verslumo kompetenciją	86
4. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO BENDROJO UGDYMO MOKYKLOJE TAIKANT MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS MODELĮ TYRIMO METODOLOGIJĄ	98
4.1. Metodologinės nuostatos	98
4.2. Tyrimo etika.....	100
4.3. Tyrimo metodika	100
5. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO TAIKANT MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS MODELĮ ANALIZĖ	109
5.1. Bendrojo ugdymo mokykloje ugdomos verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas daugiakriteriais metodais.....	109
5.2. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos ugdymo tyrimas tiriamosios faktorinės analizės metodu	130
5.3. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos ugdymo tyrimas patvirtinamosios faktorinės analizės metodu ...	139
DISKUSIJA	151
IŠVADOS	158
REKOMENDACIJOS	162

LITERATŪRA	163
KITI ŠALTINIAI	190
PRIEDAI	191
1 priedas. Verslumo kompetencijos struktūriniai komponentai ir subkomponentai	
2 priedas. Eksperto anketa	
3 priedas. Verslo įmonės steigimo ir plėtros etapai (uždaviniai, procesai, priemonės)	
4 priedas. Skirstinio kritinės reikšmės	
5 priedas. Mokinio anketa	
6 priedas. LJA pagrindinių mokymo programų ir renginių statistika (2007-2008 – 2013-2014 m. m.)	
7 priedas. Verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu ir tiesioginio vertinimo metodu (procentais)	
8 priedas. Faktorinė analizė. Mokinių asmeninės savybės	
9 priedas. Faktorinė analizė. Mokinių bendrieji gebėjimai	
10 priedas. Faktorinė analizė. Mokinių verslumo gebėjimai	
11 priedas. Faktorinė analizė. Mokinių vertybinės nuostatos.	
12 priedas. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų asmeninių savybių nestandartizuotų įverčių modelis	
13 priedas. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelis	
14 priedas. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų verslumo gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelis	
15 priedas. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų vertybinių nuostatų nestandartizuotų įverčių modelis	
16 priedas. Ekspertų grupės sudėtis	
17 priedas. Verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas rangavimo metodu	

SĄVOKOS

Bendrasis ugdymas – „pedagoginis procesas, vykdomas pagal bendrojo ugdymo programą“ (Bitinas, 2011, 29). Tai pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas. Bendrojo ugdymo mokyklų tipai yra: pradinė mokykla, progimnazija, pagrindinė mokykla, vidurinė mokykla, gimnazija (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*, 2011).

Bendrojo ugdymo programos – „dokumentas, nusakantis bendrojo ugdymo mokyklos ugdomosios veiklos turinį“ (Bitinas, 2011, 29). Tai „nustatytiems ugdymo(si) tikslams ir rezultatams pasiekti skirtos nuoseklios ugdomųjų veiklų sekos ir ugdymo(si) proceso dalyvių sąveikos (mokytojo ir mokinio, mokinio ir mokinio, mokinio ir mokymo(si) aplinkų ir kt.), kuriamos ir per numatytą laiką realizuojamos valstybės, savivaldybės, mokyklos lygmenimis“ (*Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 2).

Kompetencija – „tam tikrai veiklai atlikti reikalingų žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma“ (Bitinas, 2011, 59).

Modelis – elementų lygmens, struktūrų lygmens, elgesio ar funkcijų lygmens, rezultatų lygmens tam tikras formalizuotas pavyzdys, schema, standartas produkcijai ir (ar) imitavimui (Ramonienė, Brazauskienė, Burneikaitė, Daugmaudytė, Kontutytė, Pribušauskaitė, 2012, 124).

Mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimas – „kriterijais grįstas ugdymosi ir mokymosi stebėjimas ir grįžtamasis ryšys, informacijos apie mokymosi procesus ir rezultatus rinkimas ir kaupimas, interpretavimas ir naudojimas mokymo ir mokymosi kokybei užtikrinti“ (*Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 2).

Mokymasis – „savarankiška arba mokytojo skatinama asmens veikla, plėtojanti jo dvasines, pažintines ir fizines galias“ (Bitinas, 2011, 53). Tai „aktyvus supratimo, reikšmių, patirčių ir prasmų konstravimo procesas, jau įgytų ir naujų žinių bei patirties siejimas, aiškiai suvokiant mokymosi tikslą ir į jį orientuojantis, planuojant, veikiant, vertinant ir reflektuojant mokymo(si) procesą, pažangą ir pasiekimus“ (*Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 2).

Mokomojo dalyko programa – „sisteminės ugdymo programos detalizuotas komponentas“ (Bitinas, 2011, 58).

Ugdymo turinys – „sąlygiškai apibrėžta žinių, gebėjimų, vertybinių orientacijų, kompetencijų sistema, pateikta ugdymo programos pavidalu“ (Bitinas, 2011, 37). Ugdymo turinį sudaro tai, ko mokoma ir mokomasi, kaip mokoma ir mokomasi, kaip vertinama mokinių pažanga ir pasiekimai, kokios mokymo ir mokymosi priemonės naudojamos (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*, 2011).

Ugdymo(si) rezultatai – palaiptui įgyjamos dvasinę, intelektinę ir fizinę asmens brandą rodančios kompetencijos, apimančios žinias, supratimą, gebėjimus ir nuostatas (*Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 2).

Veiksmingumas – ugdymo procese taikomų programų ir metodų poveikis, kuris vertinamas atsižvelgiant į tai, ar buvo pasiekti ugdymo programos tikslai, ir į ugdytiniams daromą įtaką, kuri nustatoma pagal jų pasiektų rezultatų lygį.

Verslumas – siaurąja prasme tai gebėjimas imtis rizikingos veiklos siekiant sukurti ekonominę pridėtinę vertę, t. y. gebėjimas, būdingas asmeniui, kuriančiam ir plėtojantį verslą. Dažnai sąvoka *verslumas* tapatinama su plačiąja prasme vartojama sąvoka *verslumo kompetencija*.

Verslumo kompetencija – ugdymo kontekste – tai ekonomikos ir verslo srities žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos ir asmeninės savybės, būtinos ne tik ekonominei, bet ir socialinei, kultūrinei bei kitai pridėtinei vertei kurti ir reikalingos kiekvienam šiuolaikinės visuomenės nariui visose jo veiklos ir gyvenimo srityse.

SANTRUMPOS

AMOS	-	Analysis of Moment Structures (momentinė struktūrinė analizė)
CFA	-	Confirmatory Factor Analysis (patvirtinamoji faktorinė analizė)
EBPO	-	Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija
EFA	-	Exploratory Factor Analysis (tiriamoji faktorinė analizė)
EK	-	Europos Komisija
ES	-	Europos Sąjunga
GEM	-	Global Entrepreneurship Monitor (globalaus verslumo monitoringas)
IKT	-	Informacinės ir komunikacinės technologijos
IT	-	Informacinės technologijos
JAV	-	Jungtinės Amerikos Valstijos
LJA	-	Lietuvos Junior Achievement
LR	-	Lietuvos Respublika
MMB	-	mokomoji mokinių bendrovė
SPSS	-	SPSS Statistics for Windows (specializuota statistinė programinė įranga)
ŠMM	-	Švietimo ir mokslo ministerija

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Pastarąjį dešimtmetį priimtuose Europos Sąjungos (ES) ir Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose akcentuojama verslumo svarba, nubrėžtos pagrindinės gairės, orientuotos į švietimo turinio tobulinimą, jo pritaikymą verslumo, kaip vieno iš bendrųjų gebėjimų, būtinų asmenybės saviraiškai ir integravimuisi į šiuolaikinę visuomenę, ugdymui įvairiuose švietimo sistemos lygmenyse.

Verslumas ES strateginiuose dokumentuose įvardijamas kaip pagrindinė ekonomikos plėtros varomoji jėga ir vienas iš svarbiausių konkurencingumo, socialinės sanglaudos didinimo, užimtumo užtikrinimo, pilietiškumo skatinimo veiksnių, o verslumo ugdymas ir skatinimas – vienas iš strateginių ES valstybių švietimo sistemos tikslų ir pabrėžiama, kad teorinis ir praktinis verslumo ugdymas turėtų būti įtrauktas į pradinių, pagrindinių, vidurinių, profesinių, aukštųjų mokyklų ir suaugusiųjų mokymo programas.

Kaip rodo Lietuvos Respublikos strateginių dokumentų, parengtų vadovaujantis ES rekomendacijomis, analizė, bendrojo ugdymo mokyklose buvo nuolat tobulinamas ugdymo turinys pritaikant jį verslumui ugdyti, skatinamas inovatyvių ugdymo priemonių ir praktine veikla pagrįstų metodų pasirinkimas, dalyvavimas mokomosios mokinių bendrovės (MMB) veikloje.

Moksliniuose šaltiniuose dažniausiai aptariami ir ypač veiksmingais ugdant verslumą laikomi tokie praktine veikla pagrįsto mokymosi metodai kaip verslo imitavimas, verslo projekto rengimas, interaktyvios pratybos, bendradarbiavimas su verslo įmonių atstovais (mentorais), vizitai į verslo įmones ir kt. Vienas iš veiksmingiausių, be to, ir Europos Komisijos (EK) labiausiai rekomenduojamų verslumo ugdymo būdų bendrojo ugdymo mokykloje – dalyvavimas MMB veikloje. 2014–2015 mokslo metais MMB veikloje dalyvavo 39 Europos valstybių mokiniai, daugiausia 16–18 metų (Korarkova, Conrads, Collado, 2015b, 2015b, 71–72, 75; Europos Junior Achievement; Lietuvos Junior Achievement).

Eurobarometro apklausų, kuriose dalyvavo 36 Europos valstybių asmenys nuo 15 metų amžiaus, ataskaitos *Verslumas 2012* duomenimis, vienas iš svarbiausių veiksnių, skatinančių kurti ir plėtoti verslą, yra praktinis verslumo ugdymas, pagrįstas MMB veikla. 15–20 proc. mokinių, dalyvavusių MMB veikloje, vėliau patys kurdavo verslą (*Flash Eurobarometer 354*, 2012; *Entrepreneurship 2020 Action Plan*, 2013).

Lietuvos mokyklose MMB pagal Vši Lietuvos Junior Achievement (LJA) programą pradėtos kurti nuo 1993 metų (*Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs. Research Paper No 14*, 2011, 81; LJA). Jų skaičius sparčiai didėjo, ypač po to, kai ekonomika ir verslumas buvo įtraukti į bendrojo ugdymo programas kaip privalomasis dalykas IX arba X klasėje.

Kaip rodo mokslinių tyrimų ir kitų šaltinių analizė, dalyvavimo MMB veikloje nauda yra neabejotina. Tai suteikia mokiniams galimybę gilinti ir praktiškai pritaikyti teorines ekonomikos ir verslo pagrindų žinias, įgyti praktinių verslumo ir kitų bendrųjų gebėjimų, ugdytis vertybines nuostatas, asmenines savybes, skatina domėtis verslo kūrimo perspektyvomis.

Iš literatūros šaltinių analizės matyti, kad maždaug trečdalis iš MMB veikloje dalyvavusių mokinių jaučiasi įgiję praktinių verslumo gebėjimų ir ateityje planuoja kurti savo verslą (*Flash Eurobarometer 354*, 2012; *Entrepreneurship 2020 Action Plan*, 2013; LJA). Taigi MMB – viena iš veiksmingiausių verslumo kompetencijos ugdymo priemonių, formuojanti teigiamą mokinių požiūrį į verslumą, skatinanti domėtis verslo kūrimo perspektyvomis ir prisidėti prie ilgalaikio tvaraus ekonomikos augimo ir valstybės pažangos užtikrinimo.

Problemos pagrindimas. Verslumo, kaip vieno iš svarbiausių ekonominių ir socialinę pažangą užtikrinančių veiksnių, tematika tampa vis aktualesnė ne tik ekonomikos, edukologijos, bet ir kitų sričių mokslo darbuose. Pastaraisiais metais kyla daug diskusijų, susijusių su verslumo ir verslumo kompetencijos sampratos interpretacijomis siaurąja ir plačiąja prasme, ir tai priklauso nuo konteksto, kuriame ši samprata vartojama (Mitchelmore, Rowley, 2010, 2013; Sánchez, 2011; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Lackéus, 2013, 2015). Ypač plačiai aptariama verslumo samprata siaurąja prasme – kaip ekonominės veiklos būdas, orientuotas į pridėtinės ekonominės vertės kūrimą ir siejamas su verslininkyste, kaip pagrindiniu ekonomikos plėtros ir darbo vietų kūrimo veiksniu bei verslininkams būdingais gebėjimais ir savybėmis. Plačiąja prasme (dažniausiai ugdymo ar kitame specifiniame kontekste) – verslumas įvardijamas kaip viena iš bendrųjų kompetencijų, apimančių ne tik verslininkams, bet visiems sparčiai besivystančių šalių piliečiams būtinų žinių, gebėjimų, vertybinių nuostatų ir asmeninių savybių visumą. Todėl pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama mokinių verslumo kompetencijos ugdymui.

Bengto Johannissono (1991, 1993, 2002), Gayleno N. Chandlerio, Eriko Janseno (1992), Gayleno N. Chandlerio, Steveno H. Hankso (1994), Barbaros Bird (1995), Trulso Eriksono (2002), Thomo Yunlongo Mano, Therosos Lau, K. F. Chano (2002), Thomo Yunlongo Mano, Therosos Lau (2005), Thomo Yunlongo Mano (2006, 2007), Thomo Lanso, Harmo Biemanso, Martino Mulderio, Joso T. Verstegenos (2010), Aurimo Župerkos (2010a, 2010b), Aurimo Župerkos, Erikos Župerkienės (2011), Einaro Rasmussenos, Simono Mosey'aus, Mike'o Wrighto (2011), Magdalenos Markowskos (2011), Viktorijos Stokaitės (2012), Jolitos Dudaitės, Gintautės Žibėnienės (2012), Jurgitos Barynienės, Živilės Paužaitės, Jurgitos Cibulskaitės (2014), Katariinos Peltonen (2015), Saskia Harkemaa, Florentino Popescubo (2015) ir kitų mokslininkų darbuose verslumo kompetencija siejama su sėkmingu sudėtingesnės veiklos atlikimu

ir apibūdinama kaip bendrasis gebėjimas, apimantis veiklos procese nuolat kintančių ekonomikos ir verslo žinių, gebėjimų, vertybinių nuostatų ir asmeninių savybių visumą. Kitų mokslininkų (Mitchellmore, Rowley, 2010; Lackéus, 2013, 2015; Lackéus, Lundqvist, Williams-Middleton, 2013; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b) tyrimuose verslumo kompetencija analizuojama ugdymo kontekste ir interpretuojama kaip žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos. Plačiaja prasme verslumo kompetencija siejama su ugdymo(si) procese nuolat ugdomu gebėjimu kurti ne tik ekonominę, bet ir socialinę, kultūrinę bei kitą pridėtinę vertę (Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015).

Verslumo kompetencijos ugdymas apima įvairiapusių teorinių ekonomikos ir verslo žinių plėtojimą, verslumo ir kitų bendrųjų gebėjimų, vertybinių nuostatų bei asmeninių savybių ugdymą ir padeda įgyvendinti kitiems mokomiesiems dalykams keliamus tikslus. Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos bendrosiose programose *verslumo kompetencija* nėra apibrėžta, nes ši sąvoka pradėta vartoti tik pastaraisiais metais.

Lietuvoje taip pat išleista nemažai mokslinių darbų, kuriuose įvairiais aspektais nagrinėjamos verslumo ugdymo problemos (Mincienė, 2000; Paulionienė, 2007; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Strazdienė, Garalis, 2008; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Čiburienė, Guščinskienė, 2009; Strazdienė, 2009, 2010; Župerka, 2010a, 2010b; 2011; Zakarevičius, Župerka, 2011; Župerka, Župerkienė, 2011; Jelagaitė, Lukoševičius, 2011; Paulionienė, Rakauskienė, Durtinevičiūtė, 2011; Vázquez-Burgete, Lanero, Raišienė, Purificación García, 2012; Dudaitė, Žibėnienė, 2012, 2013; Peleckis, Peleckienė, Peleckis, 2013; Labutė, Žemaitytė, 2014; Kietavičienė, 2014; Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014; Jelagaitė, 2015; Bortkevičienė, 2015; ir kt.), tačiau pasigendama darbų, kuriuose būtų išsamiai aptariama verslumo kompetencijos samprata ir pagrindiniai jos komponentai (žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos ir asmeninės savybės) bendrojo ugdymo kontekste.

Užsienio mokslininkų (Heinonen, Poikkijoki, 2006; Chell, Athayde, 2009; Markowska, 2011; Lackéus, 2013, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; ir kt.) darbuose pateikiama įvairių verslumo kompetencijos lygmenų ir struktūrinių jų komponentų aprašymo modelių, tačiau tik kai kuriuos iš jų galima pritaikyti verslumo kompetencijai ugdyti bendrojo ugdymo mokykloje.

Verslumo ugdymo programų veiksmingumas įvairiais aspektais analizuojamas daugelyje užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbų (DeTienne, Chandler, 2004; Fayolle, Gailly, Narjisse Lassas-Clerc, 2006; Strazdienė, Garalis, 2006; Fayolle, Gailly, 2008; Strazdienė, 2009; Markowska, 2011; Ollila, Williams-Middleton, 2011; Ruskovaara, 2014; Lackéus, Williams-Middleton, 2015; Lackéus, 2015; Harkemaa, Popescub, 2015; ir kt.), tačiau, išskyrus keletą darbų, kuriuose tik fragmentiškai bandoma atskleisti

aukštesniųjų klasių mokinių verslumo kompetencijos ugdymo MMB veikloje galimybės (Strazdienė, Garalis, 2005; Oosterbeek, Van Praag, Ijsselstein, 2008; Draycott, Rae, 2011; Draycott, Rae, Vause, 2011; Donielienė, Každailytė, Širiakovienė, 2012; Hamilton, Hamilton, 2012; Halabisky, 2012; Athayde, 2012; Johansen, Clausen, Schanke, 2013; Paul, Colwill, 2013; Johansen, Schanke, 2013; Ruskovaara, Pihkala, 2013; Johansen, Somy, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; Ruskovaara, Pihkala, 2015; Elert, Anderssonb, Wennberg, 2015), išsamių mokslinių verslumo kompetencijos ugdymo bendrojo ugdymo mokykloje taikant MMB modelį tyrimų nėra.

Ugdymo kontekste verslumo kompetencija siejama su mokymosi pasiekimais, apimančiais trijų neatsiejamų ir nuolat plėtojamų sudedamųjų jos dalių – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų – vertinimus. Bendrieji gebėjimai (matematiniai, gamtamoksliniai, bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis) vertinami vadovaujantis Europos valstybių švietimo sistemose visuotinai pripažintais žinių vertinimo standartais, o skaitmeninio raštingumo, verslumo, socialiniai ir pilietiniai, kurie dažniausiai integruojami į kitus mokomuosius dalykus, vertinami skirtingais metodais (*Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy*, 2012; *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies*, 2012; Henry, Chatzichristou, 2014).

Moksliniuose tyrimuose dažniausiai nagrinėjami įvairūs verslumo kompetencijos ugdymo aspektai, bet neaptariami kriterijai, kuriais reikėtų vadovautis vertinant jos struktūrinių komponentų išsiugdymo lygį. Daugelio mokslininkų (Fayolle, Gailly, Lassas-Clerc, 2006, Fayolle, Gailly, 2008; Ollila, Williams-Middleton, 2011; Lackéus, Williams-Middleton, 2011, Markowska, 2011; Sánchez, 2011, 2013; Lackéus, 2013, 2015) teigimu, itin populiarus kokybinis vertinimas, grindžiamas požiūriu į verslumą, ugdymo programas, metodus ir pan., todėl verslumo kompetencijos tyrimų rezultatai nėra objektyvūs ir patikimi.

Taigi verslumo kompetencijos ugdymas, kaip rodo mokslinių ir kitų šaltinių analizė – kompleksinė ir nelengvai sprendžiama problema. Nepaisant visų EK šalių iniciatyvų ir vykdomos stebėsenos, stokojama išsamių verslumo kompetencijos ugdymo visuose švietimo sistemos lygmenyse tyrimų, nėra standartizuotos verslumo kompetencijos vertinimo sistemos. Nors daugelis mokslininkų (Athayde, 2012; Elert, Anderssonb, Wennberg, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; Ruskovaara, Pihkala, 2015; ir kt.) akcentuoja praktinių verslumo kompetencijos ugdymo metodų, ypač dalyvavimo MMB veikloje, svarbą bendrojo ugdymo mokykloje, tačiau išsamių mokslinių tyrimų nėra atlikta. Moksliniu požiūriu visiškai neanalizuotas verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį veiksmingumas. Būtent tai ir paskatino atlikti verslumo kompetenci-

jos ugdymo bendrojo ugdymo mokyklose tyrimą ir, remiantis patikimų duomenų, gautų taikant daugiakriterius ir daugiamačius matematinės statistikos metodus bei modelius, analize, pagrįsti MMB veiksmingumą.

Mokslinė problema – koks verslumo kompetencijai ugdyti taikomo MMB modelio veiksmingumas.

Tyrimo objektas – verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį veiksmingumas.

Tyrimo tikslas – pagrįsti verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį veiksmingumą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti verslumo kompetencijos sampratą bendrojo ugdymo kontekste ir sudaryti teorinį *hierarchinį verslumo kompetencijos struktūros modelį*.
2. Teoriškai pagrįsti MMB veiksmingumą verslumo kompetencijai ugdyti.
3. Nustatyti *hierarchinio verslumo kompetencijos struktūros modelio* komponentų ir subkomponentų reikšmingumą daugiakriteriais metodais.
4. Įvertinti MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos lygį taikant daugiamačius matematinės statistikos metodus ir pagrįsti MMB veiksmingumą jos ugdymui.

Tyrimo metodai:

Mokslinės literatūros, ES ir Lietuvos Respublikos strateginių dokumentų, bendrojo ugdymo programų, Ekonomikos ir verslumo programos analizė, kuria remiantis pateikiama verslumo kompetencijos samprata bendrojo ugdymo kontekste, sudarytas *hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis ir MMB modelis*.

Ekspertų anketinė apklausa atlikta *hierarchinio verslumo kompetencijos struktūros modelio* komponentų ir subkomponentų reikšmingumui įvertinti.

Daugiakriteris vertinimas, pagrįstas *ekspertų vertinimais*, taikytas verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų ir subkomponentų reikšmingumui įvertinti matematiškai apdorojant ir sisteminant duomenis. Ekspertų vertinimų suderinamumo lygiui nustatyti taikytas *netiesioginio vertinimo metodas*, t. y. verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų ir subkomponentų *rangavimas* mažėjančią jų reikšmingumo tvarka (pačiam reikšmingiausia suteiktas rangas, lygus 1, antram pagal reikšmingumą – rangas, lygus 2, ir t. t.), ir *tiesioginio vertinimo metodas*, kai kiekvieno eksperto visų vertinamų kriterijų svorių suma yra lygi vienetui (arba 100 proc.), o geriausią vertinimą atitinka didžiausia reikšmė. Ekspertų vertinimų suderinamumo lygiui nustatyti taikytas Kendalo konkordancijos koeficientas W , kuris apskaičiuojamas vertinamų objektų *rangavimo* pagrindu. Kriterijų vertinimui, kurių skaičius $m \geq 7$, taikyta skirstinio χ^2 (chi kvadratu) kriterijaus reikšmė.

Tikslinė Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų mokinių, vykdančių MMB veiklą, atranka atlikta taikant *paprastosios atsitiktinės imties metodą*.

Mokinių anketinė apklausa vykdyta siekiant kiekybiškai įvertinti MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos lygį ir pagrįsti MMB veiksmingumą jos ugdymui.

Mokinių anketinės apklausos duomenų analizė atlikta taikant *IBM SPSS Statistics for Windows 22.0* (SPSS) specializuotą statistinę programą.

Aprašomieji statistiniai metodai taikyti siekiant pateikti tyrime dalyvavusių respondentų bendruosius statistinius duomenis.

Tiriamoji faktorinė analizė (Exploratory Factor Analysis, EFA) – daugiatis matematinės statistikos metodas – taikytas verslumo kompetencijos komponentų tarpusavio ryšiams nustatyti ir, remiantis tais ryšiais, klasifikuoti juos pagal tam tikrus požymius į atitinkamus latentinius faktorius.

Statistiniam ryšiui tarp kintamųjų nustatyti taikytas *koreliacinės analizės metodas (Correlation Analysis, CA)*. Daugiamačiams duomenims transformuoti (matmenų skaičiui mažinti) taikyta *pagrindinių komponentų analizė (Principal Component Analysis, PCA)*. Taikant ortogonalųjį faktorių ašių sukimo metodą *Varimax*, verslumo kompetencijos komponentai, įgiję tam tikrą faktorinį svorį, buvo priskirti atitinkamam faktoriui.

Patvirtinamoji faktorinė analizė (Confirmatory Factor Analysis, CFA) atlikta siekiant patikrinti, ar tyrimo duomenys patvirtina iš anksto apibrėžtus verslumo kompetenciją sudarančius faktorius, ir gauti apytikrius kiekvieno tiriamo modelio komponentų vertinimus.

Sudarytų verslumo kompetencijos modelių (asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų ir vertybinių nuostatų) parametrus vertinti taikyta *IBM® SPSS® Amos™ 22 (AMOS)* specializuota statistinė programa, kurios pagrindą sudaro *struktūrinių lygčių modeliavimas (Structural Equation Modeling, SEM)*, apimančias *kelių analizės (Pathway Analysis, PA)* *patvirtinamosios faktorinės analizės (CFA)* ir *regresinės analizės (Regression Analysis, RA)* metodus.

Ginamieji teiginiai:

1. Verslumo kompetencija bendrojo ugdymo kontekste – tai ekonomikos ir verslo žinių bei supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų ir asmeninių savybių visuma. Teorinį *hierarchinį verslumo kompetencijos struktūros modelį* sudaro orientavimosi rinkoje, finansų valdymo, verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi, valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo, dalyvavimo tarptautinėse rinkose sritys, apimančios atitinkamus komponentus – žinias ir supratimą, gebėjimus, vertybines nuostatas – ir subkomponentus.

2. Reikšmingiausios verslumo kompetencijai ugdyti sritys yra verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis, finansų valdymas, orientavimasis rinkoje. Žinios ir supratimas, verslumo gebėjimai ir vertybinės nuostatos yra vienodai reikšmingi verslumo kompetencijos komponentai, subkomponentų reikšmingumas verslumo kompetencijos hierarchinėje struktūroje yra skirtingas.
3. Dalyvavimas MMB veikloje ypač veiksmingas patirtinis, probleminiu mokymusi ir mokymusi bendradarbiaujant grindžiamas verslumo kompetencijos ugdymo būdas, suteikiantis mokiniams galimybę realiai susipažinti su visais įmonės veiklos etapais ir praktiškai juos įgyvendinti, ugdytis bendruosius ir verslumo gebėjimus, formuoti pozityvų požiūrį į verslą ir jo kūrimą, skatinantis mokinių iniciatyvumą, inovatyvumą, kūrybiškumą, atsakingumą, bendradarbiavimą ir padedantis pasiekti bendrojo ugdymo programoje numatytus tikslus.
4. Dalyvavimas MMB veikloje daro didelį poveikį mokinių asmeninių savybių – *pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo* (savo vertės suvokimo, veiklumo, entuziazmo), *lyderio savybių* (ambicingumo, atsakingumo), *vadybinių savybių* (iniciatyvumo, savarankiškumo), *asmens saviraiškos savybių* (išradingumo, kūrybiškumo) ugdymuisi, bendrųjų gebėjimų – *socialinių gebėjimų* (komandinio darbo, derybinių), *vadybinių gebėjimų* (kolektyvinių sprendimų priėmimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo), *funkcinių gebėjimų* (savo darbo rezultatų viešo pristatymo) tobulinimui, verslumo gebėjimų – *pagrindinių verslumo gebėjimų* (verslo plano rengimo, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo), *vadybos, rinkodaros, finansinių gebėjimų* (žmogiškųjų išteklių valdymo, pirkimų ir pardavimų valdymo), *analitinių funkcinių gebėjimų* (verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo) tobulinimui, vertybinių nuostatų – teigiamo požiūrio į verslą, verslumą ir verslininkus bei aktyvaus domėjimosi šalies ir tarptautine ekonomika formavimuisi.
5. Daugiakriteriai, daugiamačiai matematinės statistikos metodai ir modeliai ypač veiksmingi siekiant kuo objektyviau ir patikimiau įvertinti verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų reikšmingumą ir jų išsiugdymo lygį.

Darbo naujumas. Susisteminius ir apibendrinus teorinius mokslinius darbus bei kitus šaltinius ir remiantis juose pateiktomis Lietuvoje iki šiol išsamiai netirtos verslumo kompetencijos sampratos interpretacijomis, apibrėžta jos samprata bendrojo ugdymo kontekste, teoriškai pagrįstas verslumo kompetencijai ugdyti taikomo MMB modelio veiksmingumas.

Sudarytas teorinis *hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis*, identifikuojantis pagal Lietuvos bendrojo ugdymo programą ugdomos verslumo kompetencijos pagrindinius komponentus ir subkomponentus, ir daugiakriteriais metodais įvertintas *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sričių ir jų komponentų bei subkomponentų reikšmingumas ugdant verslumo kompetenciją.

Pirmą kartą daugiamačiais matematinės statistikos metodais atliktas MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos vertinimas ir pagrįstas MMB veiksmingumas atskirai įvertinus verslumo kompetencijos struktūrinius komponentus, suskirstytus į atitinkamas grupes: asmenines savybes – į *Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo, Lyderio, Vadybines ir Asmens saviraiškos savybes*; bendruosius gebėjimus – į *Socialinius, Vadybinius, Funkcinius ir Asmeninio veiksmingumo gebėjimus*; verslumo gebėjimus – į *Pagrindinius verslumo gebėjimus, Vadybos, rinkodaros, finansinius ir Analitinius funkcinius gebėjimus*; vertybines nuostatas – į *Socialines ir pilietines bei Požiūrio į verslą ir verslumą* vertybines nuostatas.

Darbo rezultatų praktinė reikšmė. Remiantis sudarytu teoriniu *hierarchiniu verslumo kompetencijos struktūros modeliu*, daugiakriteriais metodais pirmą kartą atliktas *Ekonomikos ir verslumo programoje* pateiktų verslumo kompetencijos ugdymo sričių bei jas sudarančių komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas pagrindžia šių metodų sėkmingo taikymo socialiniams, ekonominiams, edukologiniams ir kitiems reiškiniams tirti galimybes.

Atlikto tyrimo rezultatai, pagrindžiantys verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį veiksmingumą, gali būti naudingi verslumo kompetenciją ugdantiems mokytojams, konsultantams, VšĮ LJA atstovams, ekonomikos ir verslumo programų rengėjams ir paskatinti valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas, privačias verslo įmones, organizacijas bei asociacijas remti MMB steigimą.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro sąvokos, santrumpos, įvadas, 5 skyriai, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūra (384 mokslinės literatūros ir 18 kitų informacijos šaltinių lietuvių ir užsienio kalbomis), 17 priedų, 19 lentelių, 41 paveikslas.

Disertacijos tema publikuoti moksliniai straipsniai ir pranešimai nacionalinėse ir tarptautinėse mokslinėse konferencijose

Mokslinės publikacijos disertacijos tema

1. Ruškytė, D. (2015). Verslumo ugdymo ir ekonominio turinio pagrįstumas. *Lietuvos ekonomikos ateities vizija, strateginiai tikslai ir valstybės misija juos įgyvendinant* (p. 35–42). Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. ISBN 978-9986-08-057-2.
2. Ruškytė, D., Ignatas, A. (2014). Entrepreneurial Competence and Its Structural Components. In *The 2nd International Economic Conference –IEC 2014: National Models of the Economic Development: Yesterday, Today, Tomorrow*, October 17–18, 2014, Tbilisi: Georgian Technical University. *Business-Engineering*, 3, 18–22. ISSN 1512-0538.

3. Ruškytė, D., Navickas, V. (2015). Verslumo ugdymo turinio kaita bendrojo ugdymo mokyklos bendrosiose programose. *Socialinis ugdymas*, 40 (1), 25–38. ISSN 1392-9569. <http://dx.doi.org/10.15823/su.2015.32>
4. Ruškytė, D. (2013). Veiksmingos verslumo ugdymo politikos plėtros akcentai. *Verslumo ugdymo ir konkurencingumo studijos. Ekonominės ir socialinės politikos studijos*, X (p. 202–224). Vilnius: Edukologija. ISBN 978-9955-20-911-9.

Mokslinės publikacijos, iš dalies susijusios su disertacijos tema

1. Navickas, V., Ruškytė, D. (2014). Indicators of Sustainable Economic Growth and their Management. In *The 8th International Scientific Conference Business and Management – 2014*, May 15-16, 2014, Vilnius, Lithuania: selected papers, 2, 849–857. ISSN print 2029-4441. <http://dx.doi.org/10.3846/bm.2014.102>
2. Ruškytė, D., Numgaudienė, A. (2014). Dėstytojo edukacinė kompetencija ir jos ugdymas mokymosi visą gyvenimą kontekste. *Technologinio ugdymo aktualijos: mokslinių straipsnių rinkinys* (p. 126–143). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla. ISBN 978-9955-20-929-4.

Kitos mokslinės publikacijos recenzuojamuose leidiniuose

1. Ruškytė, D., Rutkauskas, A. V., Navickas, V. (2013). Mokesčių ir socialinio draudimo įmokų masto ir struktūros įtakos darbo rinkai vertinimas pasitelkiant stochastiškai informatyvią ekspertinę sistemą. *Verslas: Teorija ir praktika*, 14 (2), 83–96. ISSN 1822-4202. doi:10.3846/btp.2013.10
2. Ruškytė, D., Rutkauskas, A. V., Navickas, V. (2012). Mokesčių sistemos sandara ir jos efektyvumas. *Ekonomikos ir verslo socialiniai aspektai. Ekonominės ir socialinės politikos studijos*, IX (p. 31–77). Vilnius: Edukologija. ISBN 978-9955-20-799-3.
3. Ruškytė, D. (2011). Viešojo intereso sampratos interpretacijos ir viešojo intereso gynimas. *Individas, tauta ir visuomenė modernėjančiame pasaulyje. Ekonominės ir socialinės politikos studijos*, VIII (p. 130–150). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. ISBN 978-9955-20-602-6.

Monografijos

1. Navickas, V., Ruškytė, D. (2014). Tvarios ekonomikos parametrai ir jų modeliavimas. A. V. Rutkauskas ir kt., *Išvalgi investavimo strategija puoselėjant universalųjį plėtros tvarumą: mokslo monografija* (p. 113–131). Vilnius: BMK leidykla. ISBN 978-609-468-029-8.
2. Ruškytė, D., Rutkauskas, A. V., Navickas, V. (2012). *Mokesčių ir darbo rinkos sąveika: monografija*. Vilnius: Edukologija. ISBN 978-9955-20-747-4.

Metodinė mokymo priemonė

Navickas, V., Ruškytė, D. (2012). *Bakalauro studijų darbų rengimo metodiniai nurodymai: metodinė priemonė*. Vilnius: Edukologija. ISBN 978-9955-20-735-1.

Pranešimai disertacijos tema mokslinėse konferencijose

1. Ruškytė, D. (2015). Ekonomikos ir verslumo programos turinio (veiklos) sričių reikšmingumo vertinimas. *Verslumo ugdymo ir konkurencingumo didinimo problemos: nacionalinė mokslinė konferencija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2015 11 19.
2. Ruškytė, D. (2015). Verslumo ugdymo ir ekonominio turinio pagrįstumas. *Lietuvos ekonomikos ateities vizija, strateginiai tikslai ir valstybės misija juos įgyvendinant: jaunųjų mokslininkų-ekonomistų konferencija*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2015 09 29.
3. Ruškytė, D., Ignotas, A. (2014). Entrepreneurial Competence and Its Structural Components. In *The 2nd International Economic Conference –IEC 2014: National Models of the Economic Development: Yesterday, Today, Tomorrow*, Tbilisi: Georgian Technical University, October 17–18.
4. Ruškytė, D. (2014). Verslumo kompetencijos lygmenys ir jų struktūriniai komponentai. *Verslumo ugdymo tobulinimas: nacionalinė mokslinė konferencija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2014 10 23.
5. Ruškytė, D. (2014). Verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje. *Verslumo ugdymo ir konkurencingumo didinimo problemos: nacionalinė mokslinė konferencija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2013 06 13.
6. Ruškytė, D. (2011). Verslumo kompetencija ugdymo turinio kaitos sąlygomis. *Socialiniai ir humanitariniai mokslai Lietuvos integracijos į pasaulio bendruomenę perspektyvoje: sociokultūrinių kompetencijų ugdymo aspektai: nacionalinė mokslinė konferencija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2011 11 22.

Kiti pranešimai mokslinėse konferencijose

1. Navickas, V., Ruškytė, D. (2014). Indicators of Sustainable Economic Growth and their Management. In *The 8th International Scientific Conference Business and management – 2014*, Vilnius: Gediminas Technical University, May 15-16, 2014.
2. Ruškytė, D., Numgaudienė, A. (2012). Besikeičiantis aukštosios mokyklos dėstytojo vaidmuo masinio aukštojo mokslo sąlygomis. *Pedagoginių kompetencijų gilinimas ugdymosi procese: nacionalinė jaunųjų mokslininkų konferencija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012 10 19.
3. Ruškytė, D. (2012). Darbo rinkos pokyčių priklausomybė nuo socialinių ir ekonominių procesų. *Mokesčių ir socialinio draudimo įmokų politikos priemonių*

įtaka užimtumui, nedarbui ir darbo rinkai: nacionalinė konferencija, Vilnius: Karolinos konferencijų centras, 2012 05 03.

4. Ruškytė, D., Numgaudienė, A. (2012). Aukštosios mokyklos dėstytojo edukacinės kompetencijos ugdymas masinio aukštojo mokslo sąlygomis. *Jaunas žmogus socialinių, ekonominių ir politinių iššūkių akivaizdoje: nacionalinė jaunųjų mokslininkų konferencija*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012 04 19.

Disertacijos rengimo metu dalyvauta

mokslinėje stažuotėje Vroclavo universitete (Lenkija) – 2012 03 18–2012 04 01.

Projektinė veikla

1. Lietuvos mokslo tarybos projektas *Mokesčių ir socialinių draudimo įmokų politikos priemonių įtaka užimtumui, nedarbui ir darbo rinkai*, vykdytas siekiant įgyvendinti nacionalinės mokslo programos „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ 2.3 priemonę „Darbo rinkos ir užimtumo politikos priemonių efektyvumo tyrimai“ (vadovas doc. dr. V. Navickas; 2011 05 02–2012 04 30; projekto vykdytoja).
2. Projektas *Inovatyvių metodų diegimas verslumo ugdymo procese*, vykdytas pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1-2.2-ŠMM-05-K-02 priemonę „Kalbų mokymo, verslumo ugdymo ir inovatyvių švietimo metodų kūrimas ir diegimas“ (projekto vadovas doc. dr. V. Navickas; 2011 08 03–2013 04 03; neformalaus mokymo programos mokymų koordinatorė).
3. Projektas *Investavimo strategijos nedidelei šaliai parengimas, siekiant universalios plėtros tvarumo*, vykdytas pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ VP1-3.1-ŠMM-07-K priemonę „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“ (mokslinio tyrimo grupės vadovas prof. habil. dr. A. V. Rutkauskas, 2013 05 02–2015 06 30; jaunesnioji mokslo darbuotoja, projekto koordinatorė).
4. Projektas *Jaunimo kaip sociokultūrinės erdvės subjekto ypatumai globalizacijos ir informacinės visuomenės sąlygomis*, vykdomas pagal Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ir Baltarusijos Respublikos valstybinio mokslo ir technologijų komiteto bendradarbiavimo mokslo ir technologijų srityje programą Nr. TAP LB-11/2015 (projekto vadovė prof. dr. V. Grincevičienė; 2015 02 05–2016 12 31; projekto tyrėja).

---

1. VERSLUMO KOMPETENCIJOS SAMPRATA BENDROJO UGDYMO KONTEKSTE

1.1. Kompetencijos apibrėžtis bendrojo ugdymo kontekste

Šiame poskyryje aptariamos analizuotuose šaltiniuose pateiktos įvairiais teoriniais požiūriais grindžiamos kompetencijos sampratos interpretacijos, plačiau apibūdinama holistinė kompetencijos samprata ugdymo kontekste.

Françoise Delamare-le Deist ir Jonathanas Wintertonas (2005) kompetencijos mokslinių tyrimų pradžia laiko 1959 metais JAV mokslininko Roberto W. White'o išleistą darbą *Motivation Reconsidered: the Concept of Competence*. Pirmuosiuose bandymuose apibrėžti kompetenciją kaip svarbiausias jos komponentas buvo išskirtos asmeninės savybės. Anot Davido C. McClellando (1973), norint suprasti kompetencijos sąvokos esmę, reikia išryškinti pagrindines asmenines savybes, kurios geriausiai apibūdina asmens elgesį. Remdamosi D. C. McClellando darbais, Lyle M. Spencer, Signe M. Spencer (1993) kompetenciją apibūdino kaip ledkalnio viršūnę, kurios matomoje vietoje yra žinios ir gebėjimai, o nematomoje – motyvai, poreikiai ir savęs suvokimas (Spencer, Spencer, 1993, 11), kurie, pasak Nitino Vazirani, ugdomi sunkiausiai, o žinios ir gebėjimai – daug lengviau (Vazirani, 2010, 122).

Kompetencijos samprata skirtinguose kontekstuose nagrinėjama įvairių mokslo sričių užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbuose (Boyatzis, 1982; Pearson, 1984; Spencer, Spencer, 1993; Bird, 1995; Westera, 2001; Jucevičienė, Lepaitė, 2000; Laužackas, Pukelis, 2000; Jucevičienė, Stanikūnienė, 2003; Delamare-le Deist, Winterton, 2005; Laužackas, Teresevičienė, Stasiūnaitienė, 2005; Jucevičienė, 2007; Stanikūnienė, 2007; Stankevičienė, Monkevičienė, 2007; Čiužas, Šiaučukėnienė, 2007; Laužackas, 2008; Monkevičienė, 2014a, 2014b; Adelman, 2009; Pukelis, 2009; Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2009; Hoskins, Crick, 2010; Martišauskienė, 2010; Žibėnienė, 2010; Pukelis, Pileičikienė, 2010; Markowska, 2011; Szerlag, 2011; Halász, Michel, 2011; Štava, 2011; Bitinas, 2011, 2013; Autukevičienė, 2012; Martinkienė, 2012; Peleckis, Peleckienė, Peleckis, 2013; Čiužas, 2013; Gesevičienė, 2013; Lackéus, 2013, 2015; Balvočiūtė, 2014; Bortkevičienė, 2015; Kang, Chung, Nam, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; ir kt.).

Įvairiuose šaltiniuose kompetencijos samprata interpretuojama skirtingai. Vienuose ji labiau siejama su vykdomos veiklos standartais, kituose – su tam tikros veiklos rezultatams įtakos turinčiomis žiniomis, gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis ir asmeninėmis savybėmis. Dėl skirtingo kompetencijos sąvokos suvokimo ir inter-

pretavimo kyla daug neaiškumų ir diskusijų, ypač tyrėjams, siekiantiems adekvačiai suprasti sąvokų, vartojamų švietimo dokumentuose ir moksliniuose darbuose, tikrąją prasmę.

Į šią problemą atkreipia dėmesį Olandijos mokslininkai Marcelas van der Klinkas, Jo Boon ir Kathleen Schlusmans (2007), pabrėždami, kad ne tik atskirų mokslininkų darbuose, bet ir skirtingose šalyse kompetencijos samprata interpretuojama nevienodai.

Kompetencijos sampratą nagrinėjusių Declano Kennedy, Áine Hyland, Normos Ryan (2006), Stepheno Adamo (2007), Ronaldo G. Sultanos (2009), Michaelos Brockmann, Lindos Clarke, Christopherio Winch (2009), Martino Mulderio, Judith Gulikers, Harmo Biemanso ir Renate Wesselink (2009), D. Royce Sadlerio (2013), Gáboro Halászo ir Alaino Michelio (2011), Kęstučio Pukelio (2009) ir kitų mokslininkų nuomone, neretai sąvoka *kompetencija* (angl. *competency*) tapatinama su *kompetentingumu* (angl. *competence*). Pasak Lietuvos mokslininko K. Pukelio, tuo pačiu metu galima rasti „pavartotas tokias sąvokas: „competency“ (kompetencija) ir „competence“ (kompetentingumas), „competencies“ (kompetencijos) ir „competences“ (kompetentingumai?), niekaip nepaaiškinant šių sąvokų prasmės skirtumų“ (Pukelis, 2009, 15). Anot JAV mokslininko Cliffordo Adelmano, tarp *kompetencijos* ir *kompetentingumo* nėra esminio skirtumo, išskyrus kalbinį vartojant šias sąvokas skirtingose šalyse (Adelman, 2009, 5). Kitų mokslininkų nuomone, įvairius kompetencijos sąvokos apibrėžimus lemia skirtingi teoriniai požiūriai.

Daugiausia mokslinių darbų, kuriuose pateikti skirtingi teoriniai požiūriai į kompetenciją, paskelbta anglosaksiškose šalyse – Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) ir Didžiojoje Britanijoje, nemažai – Prancūzijoje ir Vokietijoje (Delamare-le Deist, Winterton, 2005; Vazirani, 2010).

Praėjusio šimtmečio devintame dešimtmetyje susiformavo du skirtingi teoriniai požiūriai į kompetenciją: JAV paplitęs *į asmens elgesį orientuotas požiūris*, kuriuo vadovaujantis sąvoka *kompetencija* (angl. *competency*) apibūdinama kaip esminė asmens charakteristika, priežastiniais ryšiais susijusi su veiksmingu ir (ar) sudėtingesnės užduoties atlikimu (Boyatzis, 1982, 22; Spencer, Spencer, 1993, 9), ir Didžiojoje Britanijoje vyravęs *į funkcijų atlikimą orientuotas požiūris*, kuriuo remiantis *kompetencija* (angl. *competence*) siejama su tam tikrus standartus atitinkančiomis žiniomis ir gebėjimais darbo rinkoje (Boyatzis, 1982, 22). Taigi JAV kompetencija siejama su užduoties atlikimo meistriškumui įtakos turinčiomis žiniomis, gebėjimais, asmeninėmis savybėmis, motyvais ir savivoka, o Didžiojoje Britanijoje – su darbo atlikimo standartais.

Lietuvos mokslininkų Rimanto Laužacko, Tomo Jovaišos ir Vidmanto Tūtlio pateikta kompetencijos samprata siejama su gebėjimu atlikti tam tikrą darbą (užduotį) realioje ar imituojamoje veikloje. Pasak jų, kompetenciją lemia mokymosi ar

studijų metu įgytos žinios, mokėjimai ir įgūdžiai (Laužackas, Jovaiša, Tūtlys, 2007, 98). K. Pukelis pateikia tokį *kompetencijos* apibrėžimą: „*Kompetencija* – asmens gebėjimas, patvirtintas tam tikru dokumentu, *pagrįstai* (tinkamai, kvalifikuotai, konkrečiame kokybės lygyje) ir *patikimai* (tiksliai ir greitai) atlikti tam tikrą profesinės veiklos dalį (operaciją ar užduotį) *nenuspėjamoje* darbinėje situacijoje, apibrėžtoje profesijos standarte. Kompetencijai būdinga ypatybė – *pamatuojamumas*“ (Pukelis, 2009, 13). Panašią kompetencijos sampratą pateikia ir Gintautė Žibėnienė, kurios teigimu, kompetencija – „efektyvios veiklos demonstravimas, sugebėjimas atlikti pateiktas užduotis realioje ir imituojamoje darbo situacijoje pritaikant įgytas žinias ir gebėjimus“ (Žibėnienė, 2010, 63).

Prancūzijos mokslininkai F. Delamare-le Deist ir J. Wintertonas bandymus vienodai apibrėžti kompetencijos sąvoką vadina prieštariniais ir diskutuotinais, nes esą neįmanoma pateikti vieno apibrėžimo, apimančio visus šios sąvokos vartojimo atvejus. Jie išskiria *biheavioristinį* (JAV), *funkcinį* (Didžioji Britanija) ir *holistinį* (Prancūzija, Vokietija, iš dalies ir Austrija) *požiūrius*, kuriais grindžiama kompetencijos samprata: *biheavioristiniu požiūriu* akcentuojama asmens individualių savybių ir elgesio, padedančių geriau atlikti darbą, svarba; *funkciniu požiūriu* pabrėžiama profesijos standartų reikšmė ir jų pritaikomumas darbo vietoje; *holistiniu požiūriu* daugiausia reikšmės teikiama kompetencijos struktūrinių komponentų ir jų sąveikos analitiniam, daugiadimensiam nagrinėjimui (Delamare-le Deist, Winterton, 2005, 29, 36, 40).

Holistiniu požiūriu pagrįsta kompetencijos samprata, interpretuojama plačiąja prasme (Cheetham, Chivers, 1996, 1998; Cheetham, 1999), daug išsamiau apibrėžta, akcentuojamas jos daugiadimensiškumas išskiriant šiuos komponentus: kognityvines kompetencijas – *savoir (compétences théoriques)*, funkcinės kompetencijas – *savoir-faire (compétences pratiques)* ir socialines kompetencijas – *savoir-être (compétences sociales)* (Delamare-le Deist, Winterton, 2005, 37).

Į profesinės veiklos reikalavimus orientuota kompetencija apima *konceptualią* (kognityvinę kompetenciją, t. y. žinias ir supratimą) ir *operacinę* (funkcinę kompetenciją, t. y. psichomotorinius ir taikomuosius gebėjimus) kompetencijas. *Asmeninio veiksmingumo kompetencija* taip pat apima šias dvi kompetencijas: *konceptualią* (metakompetenciją, įskaitant mokymąsi mokytis) ir *operacinę* (socialinę kompetenciją, įskaitant asmens elgesį ir požiūrį) (Delamare-le Deist, Winterton, 2005, 39) (žr. 1 pav.).

Kognityvinė, funkcinė ir socialinė kompetencijos yra universalios ir atitinka Prancūzijoje suformuotos holistinės kompetencijos sampratos struktūrinius komponentus (*savoir, savoir-faire, savoir-être*). *Metakompetencija* skiriasi nuo *kognityvinės, funkcinės* ir *socialinės kompetencijos*, nes sudaro palankias sąlygas sėkmingiau įgyti kitas kompetencijas.

	I profesinę veiklą orientuota kompetencija	Asmeninio kompetencija	veiksmingumo
Konceptuali kompetencija	Kognityvinė kompetencija	Metakompetencija	
Operacinė kompetencija	Funkcinė kompetencija	Socialinė kompetencija	

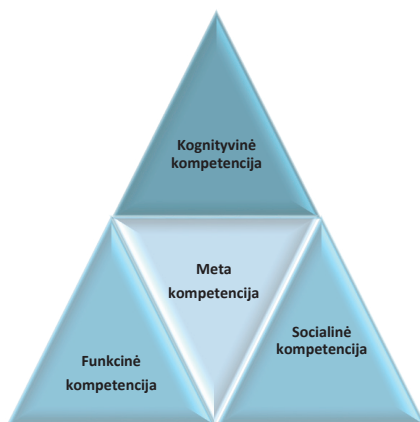
1 pav. Kompetencijos struktūra

Didžiosios Britanijos mokslininkės Bryony Hoskins ir Ruth Deakin Crick kompetenciją apibūdina kaip sudėtingą žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų ir požiūrių junginį, kuris padeda užtikrinti efektyvią žmogaus veiklą konkrečioje srityje (Hoskins, Crick, 2010, 121).

Lietuvos mokslininkės Palmira Jucevičienė ir Daiva Lepaitė kompetenciją taip pat sieja su inovatyvia, kūrybiška, efektyvia veikla: „Holistinė kompetencija (competence) – tai gebėjimas įvertinti naują situaciją, pasirinkti joje tinkamus veiklos metodus ir nuolat integruoti dalykines ir profesines žinias“ (Jucevičienė, Lepaitė, 2000, 48). P. Jucevičienė kompetenciją apibūdina kaip esminę individo charakteristiką, tiesiogiai susijusią su efektyviu aukštesnio lygio veiklos atlikimu. Kompetencija – tai žinios, gebėjimai, požiūriai, vertybės ir kitos asmenybės savybės, sąlygojančios sėkmingą veiklos rezultatą (2007, 136). Panašų apibūdinimą pateikia ir kiti šalies mokslininkai: „Kompetencijos pagrindą sudaro asmens gebėjimas identifikuoti naują situaciją, išsiryškinti naujus (lyginant su anksčiau spręstomis situacijomis) jos parametrus ir pasirinkti reikalingus aplinkos šaltinius ir veiklos metodus jai įvaldyti“ (Peleckis, Peleckienė, Peleckis, 2013, 350).

Analizuotuose šaltiniuose pateikta įvairių holistiniu požiūriu grindžiamos kompetencijos struktūros modelių. F. Delamare-le Deist ir J. Wintertono (2005) pateiktas kompetencijos struktūros modelis pavaizduotas kaip ketursienis, apimantis *kognityvinę, funkcinę, socialinę ir metakompetenciją*. Svarbiausia iš jų yra *metakompetencija* (žr. 2 pav.), kuri grindžiama žinojimu, kaip elgtis specifinėse neapibrėžtose situacijose ir siejama su mokymu(si) akcentuojant refleksijos svarbą.

Analogišką kompetencijos modelį pateikia Korėjos mokslininkai Hyo-Jin Kang, Kyung-won Chungas ir Ki-Young Namas, išskirdami tas pačias struktūrines dalis: *kognityvinę kompetenciją*, grindžiamą su darbu susijusių žinių ir gebėjimų veiksmingai jį atlikti įgijimu; *funkcinę kompetenciją*, grindžiamą gebėjimu veiksmingai atlikti darbo vietoje pateiktas užduotis; *socialinę kompetenciją*, grindžiamą tarpasmeninio bendravimo gebėjimais; *metakompetenciją*, apimančią asmenines bei profesines vertybes ir požiūrį (Kang, Chung, Nam, 2015, 112).

2 pav. Holistinis kompetencijos struktūros modelis

Sudaryta remiantis Delamare-le Deist ir Winterton, 2005

Maltos mokslininko Ronaldo G. Sultanos teigimu, kompetencijos struktūra apima: *kognityvinę kompetenciją*, grindžiamą mokslinėmis teorijomis bei patirtimi įgytomis žiniomis; *funkcinę kompetenciją*, apimančią gebėjimus arba tokius veiksmus, kuriuos asmuo privalo atlikti, kai jis veikia darbo, mokymosi ar socialinėje aplinkoje; *asmeninę kompetenciją*, grindžiamą žinojimu, kaip elgtis specifinėse situacijose; *etinę kompetenciją*, grindžiamą tam tikromis asmeninėmis ir profesinėmis vertybėmis (Sultana, 2009, 20–21).

P. Juzevičienė, remdamasi L. M. Spencer, S. M. Spencer (1993) ir W. Westera (2001), pateikia holistinį kompetencijos struktūros modelį, kuriame išskirti *teorinis* (kai akcentuojama kognityvioji kompetencijos struktūra, apimanti individo elgesį lemiančias mentales kompetencijas – problemų sprendimo, kritinio mąstymo ir kt.) ir *operacinis* (kai akcentuojamos žinios, įgūdžiai, mokėjimai) požiūriai bei *vidinė* (asmenybinė) ir *išorinė* veiklos. Svarbiausias elementas kompetencijos struktūroje yra mentalinės kompetencijos, kurios glaudžiai susijusios su požiūriais, vertybėmis, žiniomis ir įgūdžiais. Šiame modelyje akcentuojamas teorinių (mentolinių) ir praktinių komponentų ryšys (Juzevičienė, 2007, 129–130).

Analizuotuose šaltiniuose pateikti ir aptariami įvairūs kompetencijos struktūriniai komponentai – žinios, vertybės, asmeninės savybės, gebėjimai, įgūdžiai ir mokėjimai. Vieni mokslininkai, pavyzdžiui, Kęstutis Pukelis ir Nora Pileičikienė (2010), *gebėjimus* įvardija *mokėjimais*. Bronislovas Bitinas kompetenciją ugdymo kontekste apibūdina „kaip tam tikrai veiklai atlikti reikalingų žinių, gebėjimų ir nuostatų visumą“ (Bitinas, 2011, 59). Plačiau aptaręs sąvoką *kompetencija*, jis teigia, kad terminas *mokėjimai* peda-

gogų publikacijose bei Švietimo ir mokslo ministerijos dokumentuose nebevertojamas, o vietoj jo įtvirtintas terminas *gebėjimai*. „Kadangi *įgūdis* buvo apibrėžiamas kaip automatizuotas mokėjimas, o anglų *skill* apibrėžime automatizavimas neteikiamas, termino *įgūdis* didaktikoje irgi atsisakyta“ (Bitinas, 2011, 59).

Vienas iš kompetencijos struktūrinių komponentų yra *žinios*. Žinių samprata skirtinguose kontekstuose nagrinėjama įvairių mokslo sričių (psichologijos, vadybos, edukologijos, informacijos ir kt.) užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbuose. Žinios apibūdinamos kaip vienokios ar kitokios informacijos atgaminimas atmintyje (Gage, Berliner, 1998), kaip „pažinimo rezultatas, teikiantis informacijos apie tikrovę“ (Bitinas, 2011, 59), tikrovės pažinimo rezultatai, „teikiantys žodinę ar simbolinę informaciją apie daiktus, reiškinius, jų tarpusavio ryšius“ (Tidikis, 2003, 626). Pasak Elvydos Martišauskienės, „mokymas(is) įvairiai saistomas su žinių įgijimu ir taikymu: nuo žinių, kaip egzistencinio siekio, pranokstančio pragmatinius dalykus, tenkinimo iki žinių, kaip paklausios prekės, įgijimo“ (Martišauskienė, 2009, 52). Pedagoginiu aspektu mokslininkė žinias aptaria kaip ugdymo turinio dalį ir kaip kompetencijų dėmenį.

Gebėjimai – kitas kompetencijos struktūrinis komponentas. Gebėjimas – tai „fizinė ar psichinė galia atlikti tam tikrą veiksmą, veiklą“ (Bitinas, 2011, 59), tai „išorinė raiška esminių žmogaus galių“, sujungiančių tiek potencinius, įgimus gabumus, tiek jau įgytas žinias ir patirtį (Martišauskienė, 2010, 101). „Gebėjimai EKS kontekste apibūdinami kaip pažintiniai (jie apima loginio, intuityviojo ir kūrybinio mąstymo taikymą) ir praktiniai (jiems priklauso rankų miklumumas ir metodų, medžiagų, priemonių bei įrankių naudojimas)“ (Kaminskienė, 2011, 4–5).

Svarbiausias kompetencijos struktūrinis komponentas – *vertybinės nuostatos* (Martišauskienė, 2009). Tai – esminiai įsitikinimai, kad konkretus elgesys ar egzistavimo būdas yra asmeniškai arba socialiai priimtinesnis už priešingo pobūdžio elgesį ar egzistavimo būdą. Vertybinės nuostatos turi moralinį atspalvį, nes atspindi žmogaus supratimą, kas teisinga, gera arba pageidautina (Robbins, 2006, 33; Peleckis, Peleckienė, Peleckis, 2013, 347). „Vertybės apibrėžiamos ir traktuojamos kaip kompleksinė sąvoka, kuri apima įvairias žmogaus dvasinio brendimo sritis, nusako žmogaus gyvenimo aukščiausių tikslų prasmę, jo kompetenciją, išreiškia jo vidaus pasaulį“ (Vasiliauskas, 2011, 80).

Asmeninės savybės – „vidinių žmogaus savybių visuma, lemianti jo veiklą ir elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą“ (Jovaiša, 2007, 22). „Asmenybės savybė – „santykiniškai patvarus, įvairiose situacijose pasikartojantis individo elgesio ypatumas, <...> sąvoka nusakanti vertybinę orientaciją kaip pažinimo, emocinio išgyvenimo ir elgesio vienovę“ (Bitinas, 2011, 29).

Ugdymo kontekste kompetencijos samprata siejama su žiniomis, gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis, asmeninėmis savybėmis ir visapusišku jų ugdymu(si).

Bendrojo ugdymo kontekste dažnai aptariamos bendrosios ir specialiosios (dalykinės) kompetencijos. Kaip rašo Rimantas Laužackas ir Vidmantas Tūtlys (2005), Gintautė Žibėnienė (2010), Arūnas Poviliūnas (2010) ir Daiva Andriušaitienė (2013), įvairiuose šaltiniuose nurodomos tokios tam tikro sudėtingumo, savarankiškumo ir kintamumo veiklai atlikti reikalingos kompetencijos: *funkcinės*, nurodančios, kokias užduotis, veiksmus, funkcijas asmuo geba atlikti; *pažintinės*, nusakančios, kaip asmuo yra pasirengęs įgyti ir pritaikyti specialiąsias ir bendrąsias žinias; *bendrosios*, apibrėžiančios plačios paskirties gebėjimų, pagrįstų tam tikromis asmeninėmis savybėmis, įgijimą. Edukologų Rimanto Laužacko, Margaritos Teresevičienės ir Eglės Stasiūnaitienės (2005) teigimu, *bendrosios kompetencijos* – tai tam tikri žinių, mokėjimų, įgūdžių ir asmeninių savybių dariniai.

EK įkurto 33 Europos šalių švietimo tinklapiu *Eurydice* pateiktais mokslinių tyrimų duomenimis, visuose švietimo sistemos lygmenyse kompetencijos samprata priskiriama žinojimo, kaip veikti, o ne faktinių žinių arba informacijos sričiai. Tačiau kompetencijų, laikytinų bendrosiomis, sąrašas nuolat kinta. Tai priklauso nuo valstybių švietimo politikos (*Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy*, 2012). Vienose valstybėse kompetencijos vadinamos bendraisiais gebėjimais (angl. *core skills*), kitose – pagrindiniais gebėjimais (angl. *key skills*), dar kitose – pagrindinėmis kompetencijomis (angl. *key competencies*), esminiais gebėjimais (angl. *essential skills*) ir kt. (Kearney, 2012; Arjomand, Erstad, Gilje, Gordon, Kallunki, Kearney, Rey, Siewiorek, Vivitsou, von Reis, 2013). Pasak Jūratės Jocienės (2007), kompetencijos sąvoka paprastai apibūdinami plačios paskirties gebėjimai, susiję su asmens patirtimi ir asmeninių savybių ugdymu. Alejandro Tianos (2004) teigimu, kaip rašo D. Jeraldas Craigas (2009), kompetencijoms būdingas kompleksiškas, t. y. savybė, kuri skiria kompetencijas (angl. *competencies*) nuo įgūdžių ir gebėjimų (angl. *skills*), nes juos galima objektyviai vertinti ir ugdyti. Bendrosios kompetencijos, palyginti su įgūdžiais ir gebėjimais, yra sudėtingesnės sandaros ir pasireiškia aukštesniais suvokimo bei taikymo lygmenimis (Craig, 2009, 34, 50). Tinklapyje *Key Competence Network on School Education (KeyCoNet)*, skirtame bendrųjų kompetencijų ugdymo iniciatyvoms įgyvendinti ES šalių narių pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose pagal EK finansuojamą *Mokymosi visą gyvenimą programą* (2012–2014), kompetencija apibrėžiama kaip žinių, gebėjimų, vertybinių nuostatų visuma, apimanti visus mokomuosius dalykus (Kearney, 2012; Arjomand ir kt., 2013).

Vokietijos švietimo sistemoje nuo 1996 m. susiformavo požiūris, akcentuojantis orientavimąsi ne į dalyko perteikimą besimokantiejiems, bet į jų mokymosi rezultatus (angl. *outcomes*). Tai paskatino interpretuoti kompetenciją kaip siektiną ugdymosi rezultatą (Delamare-le Deist, Winterton, 2005, 38).

Rodicos Marianos Niculescu nuomone, ugdymo programos rezultatai yra besimokančiųjų įgytų kompetencijų visuma. Tiek formalaus, tiek neformalaus ugdymo tikslai yra orientuoti į rezultatą, t. y. į asmens pasiekimus ir nuolatinį mokymąsi, ir atlieka svarbų vaidmenį koordinuojant ugdymo procesą ir užtikrinant numatytų kompetencijų įgijimą. Bendrojo ugdymo rezultatai apibrėžiami kaip ugdymo koncepcija, atskleidžianti atskirų ugdymo etapų (visas mokymosi ciklas, atskiri mokymo ciklo etapai, mokslo metai, atskiri mokymo dalykai, integruoti mokymo dalykai ir kt.) mokinių pasiekimus. Visas ugdymo procesas orientuotas į galutinį tikslą – besimokančiųjų įgytų kompetencijų visumą (Niculescu, 2010, 90, 93; 2015).

Kaip teigiama Lietuvos švietimo būklės tyrimų apžvalgoje, pagrindinis bendrųjų programų atnaujinimo siekis – švietimo paradigmos kaita – perėjimas iš tradicinės (poveikio) į mokymosi paradigmos, t. y. nuo žinių ir supratimo prie kompetencijų (žinių, gebėjimų, nuostatų ir vertybių visumos) ugdymo (Jucevičienė, Simonaitienė, Bankauskienė, Šiaučiukėnienė, 2005). Taigi „bendrosiose ugdymo programose įtvirtinama ugdymo kompleksiško idėja, tai yra nurodoma, kad ugdymo tikslų struktūrą sudaro žinios, gebėjimai, vertybės“ (Bitinas, 2011, 42).

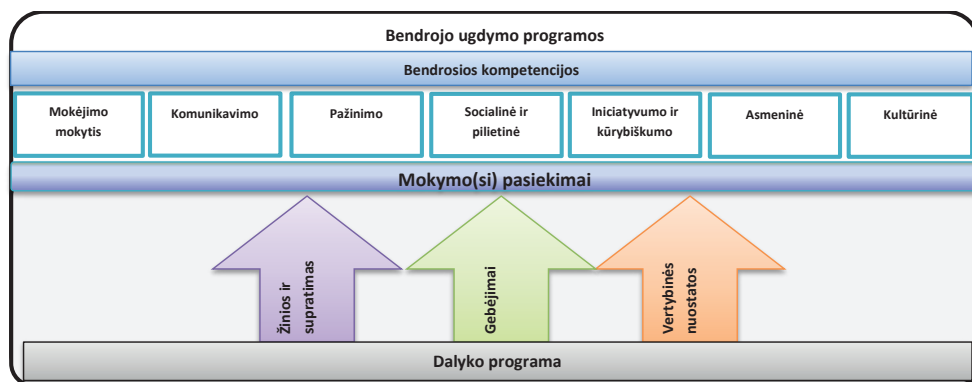
Ugdymo kontekste kompetencija siejama su tikslais, kurie yra bendri visai ugdymo programai ir suteikia galimybę mokiniams prisitaikyti prie įvairių situacijų. Anot K. Pukelio, nuodugniai išanalizavusio gebėjimų, kompetencijos, mokymosi rezultatų teorines dimensijas, kompetencija parodo, kuria linkme turi būti plėtojami asmens gebėjimai mokymosi ar studijų rezultatais grįstame mokymosi ar studijų procese, o „mokymasis yra moksleivio, besimokančiojo veikla. Vadinasi, tai yra jo subjektyvių mokymosi pasiekimų formalizuotas įvertinimas (pažymiu, raide ar kita forma išreikštas įvertis po vertinimo procedūros)“ (Pukelis, 2009, 21, 32).

Kompetencija apibūdinama kaip tam tikros srities žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma, įrodytas gebėjimas atlikti užduotis, veiksmus pagal sutartus reikalavimus (*Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų*, 2006, 10; *Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo ir diegimo strategija*, 2007).

Plačiaja prasme ugdymo kontekste kompetencija siejama su mokymosi pasiekimais, kurie apima besimokančiojo žinias, gebėjimus, vertybines nuostatas (Halász, Michel, 2011; Tedesco, Opertti, Amadio, 2014). Kompetencija – „tai mokinio žinių ir supratimo, gebėjimų ir nuostatų visuma, padedanti jam toliau mokytis ir bręsti kaip asmenybei“ (Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2009, 90). „Kompetencija suprantama ne tik kaip konkrečios srities žinios ir gebėjimai, bet ir kaip asmenybės savybės (fizinės ir psichinės); sukaupta asmeninė patirtis; turimi motyvai, įsitikinimai, vertybinės nuostatos; įgaliojimas veikti, kurios sąlygoja multikomponentinį šios sąvokos pobūdį“ (Gesevičienė, 2013, 20).

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) kompetencija apibrėžiama kaip „gebėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, mokėjimų, įgūdžių, vertybinių nuostatų visuma“. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose (2008) ir Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011), nuosekliai plėtojančiose ankstesnių metų bendrosiose programose ir strateginiuose švietimo dokumentuose suformuotus ugdymo turinio pagrindus, ugdymo turinys orientuojamas į aktyvų ir sąmoningą mokymąsi, bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymą(si) (žr. 3 pav.). Ypač akcentuojami laukiami mokymosi pasiekimai, kurie nusakomi kaip trijų neatsiejamų ir nuolat plėtojamų sudedamųjų dalių – nuostatų, gebėjimų, žinių ir supratimo – visuma (Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2009, 90), todėl „mokyklai keliamas uždavinys padėti mokiniui išsiugdyti tiek bendrąsias, tiek dalykines kompetencijas“ (*Kompetencijų ugdymas. Metodinė knyga mokytojui*, 2012, 11).

3 pav. Bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymas(is)

Sudaryta remiantis: *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*, 2008 ir *Vidurinio ugdymo bendrosios programos*, 2011

Baigęs pradinio ir pagrindinio ugdymo programą, mokinys įgyja bendrųjų kompetencijų – *mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinę ir pilietinę, iniciatyvumo ir kūrybiškumo, asmeninę*, kurios yra svarbi sudedamoji visų dalykų kompetencijų dalis ir sparčios visuomenės kaitos sąlygomis itin reikšmingos asmens brandai bei rengimuisi tolesniam mokymuisi ir profesinei karjerai, o baigęs vidurinio ugdymo programą – dar ir kultūrinę kompetenciją (*Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*, 2008; *Vidurinio ugdymo bendrosios programos*, 2011).

Mokėjimo mokytis kompetencijos ugdymu siekiama, kad mokiniai išminktų organizuoti ir planuoti savo mokymąsi, gebėtų pasirinkti tinkamiausias mokymosi

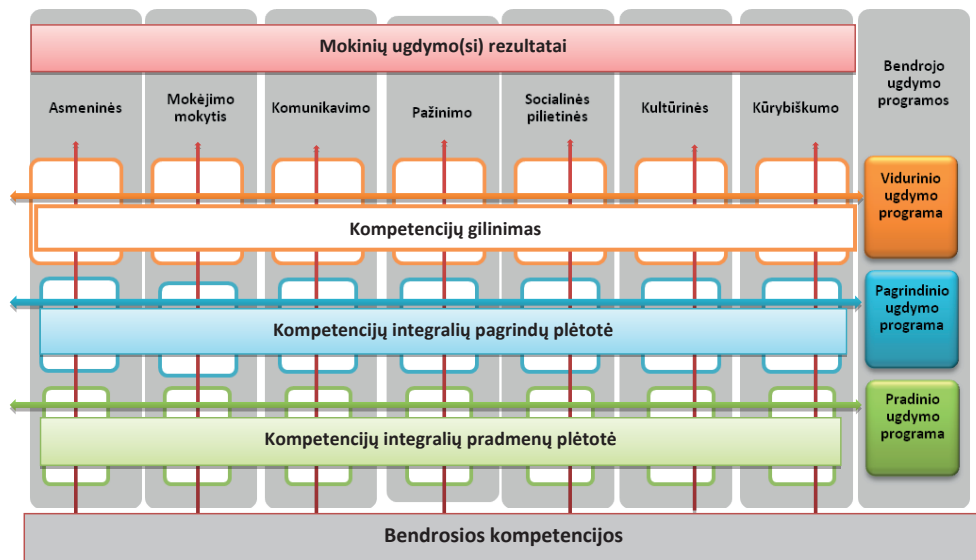
veiklas, metodus ir kt. Ugdant *komunikavimo* kompetenciją, siekiama, kad mokiniai ugdytūsi gebėjimą laikytis kalbos normų, bendrauti, tikslingai naudotis IKT ir kt. Ugdant *pažinimo* kompetenciją siekiama, kad mokiniai ugdytūsi loginį mąstymą, gebėjimą susirasti reikalingus informacijos šaltinius, kritiškai juos įvertinti, susisteminti, apibendrinti, daryti pagrįstas išvadas ir kt. *Socialinės ir pilietinės* kompetencijos ugdymu siekiama, kad mokiniai ugdytūsi gebėjimą užmegzti ir palaikyti geranoriškus santykius su kitais, konstruktyviai spręsti ginčus ir konfliktus, bendradarbiauti, dirbti komandoje, siekti bendrų tikslų, spręsti problemas derindami įvairias nuomones ir kt. Ugdant *iniciatyvumo ir kūrybiškumo* kompetenciją, siekiama skatinti mokinių iniciatyvumą ir kūrybiškumą generuojant ir veiksmingai įgyvendinant inovatyvias idėjas, ugdytis ryžtą rizikuoti siekiant užsibrėžtų tikslų, gebėjimą mokytis iš klaidų ir kt. Ugdant *asmeninę* kompetenciją, siekiama, kad mokiniai ugdytūsi gebėjimą adekvačiai vertinti ir tobulinti asmenines savybes, kryptingai ir atkakliai siekti išsikeltų tikslų, vadovautis visuotinai priimtomis dorovės normomis, numatyti pasirinkimo galimybes ir įveikti sunkumus ir kt. *Kultūrinės* kompetencijos ugdymu siekiama, kad mokiniai aktyviai kūrybingai dalyvautų kultūrinėje veikloje, ugdytūsi estetinį skonį, kūrybinių industrijų svarbos ekonomikai supratimą, gebėjimą pagarbiai ir tolerantiškai bendrauti su kitų kultūrų atstovais ir spręsti tarpkultūrinio bendravimo problemas (*Bendrujų kompetencijų ugdymas. Vidurinio ugdymo bendrujų programų 10 priedas*, 2011, 3–4).

Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše (2015) pažymima, kad svarbiausi mokinių ugdymo(si) pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas rezultatai – asmenybės branda kaip mokinio įgytų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų visuma.

Bendrojo ugdymo mokykloje mokiniai įgyja bendrųjų kompetencijų – mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinę ir pilietinę, iniciatyvumo ir kūrybiškumo, asmeninę, kultūrinę (žr. 4 pav.). Šios kompetencijos „integruoja žinias, gebėjimus ir nuostatas, įgyjamas, mokantis atskirų dalykų, dalyvaujant įvairiose veiklose mokykloje ir už jos ribų, neformaliojo švietimo programose“ (Monkevičienė, 2014b; *Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 4). Pasak profesorės Onos Monkevičienės, kompetencijų, apimančių žinias ir supratimą, gebėjimus ir nuostatas, ugdymas vyksta *horizontalioje, vertikalioje ir giluminėje* plotmėse. *Horizontalioje* plotmėje siekiama visuminio, integralaus mokinio ugdymo(si) suderinamumo, sinergijos efekto (kai kurie kartu plėtojami skirtingų kompetencijų gebėjimai įgyjami greičiau ir yra tvaresni nei plėtojami atskirai), *vertikalioje* plotmėje – žinojimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų nuoseklaus plėtojimo, tobulinimo, *giluminėje* plotmėje – žinojimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų giluminio augimo, kuris keičia (brandina) požiūrį į save ir pasaulį, kognityvinius procesus (aukštesnieji mąstymo gebėjimai),

pažinimo modelius ir strategijas, asmenybę (skatina kūrybiškumą, pilietiškumą ir kt.) (Monkevičienė, 2014b).

4 pav. Bendrųjų kompetencijų ugdymas(is)

Sudaryta remiantis: Monkevičienė, 2014b; *Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015

Pradinio ugdymo programoje kiekviena ugdymo(si) sritis skirta visų kompetencijų integraliems pradmenims plėtoti, *Pagrindinio ugdymo programos* tikslas – mokyti(is) atskirus ir (ar) integruotus dalykus plėtojant kompetencijų integralius pagrindus, *Vidurinio ugdymo programa* sudaro sąlygas mokiniui pasiekti asmeninę brandą kaip kompetencijų visumą, leidžiančią, apsispręsti dėl savo profesinės karjeros, asmeniškai indėliu prisidėti prie Lietuvos, Europos ir pasaulio bendruomenės ir pažangios ekonomikos darnaus vystymosi (*Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 3).

„Siekiant, kad mokiniai susiformuotų visuminį pasaulio vaizdą ir įgytų gyvenime būtinas kompetencijas, bendrojo ugdymo programų turinys integruojamas, taikant įvairius ugdymo organizavimo modelius: asmenybės ir sociokultūrinę integraciją, visų ar kelių ugdymo sričių ar dalykų integraciją (vidinę ir tarpdalykinę), prioritetinių temų (sveikos gyvensenos, saugos, verslumo, karjeros ugdymo ir kt.) integraciją“ (*Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015, 6).

Ugdant bendrąsias kompetencijas, ypač svarbu stiprinti mokinių mokymosi motyvaciją. Ugdymosi rezultatai bus geresni, jei mokiniai supras kompetencijų svarbą jų gyvenimui, būsimai karjerai. Tinkama ugdymo turinio integracija sudaro daugiau galimybių priartinti mokymą(si) prie gyvenimo, plėtoti bendrąsias mokinių kompetencijas.

Mokinio kompetenciją, kaip jo žinių ir supratimo, gebėjimų ir nuostatų visumą, visapusiškai įvertinti nėra paprasta. Galima įvertinti tik pasirinktos bendrosios kompetencijos sudedamąsias dalis (*Bendrujų kompetencijų ugdymas. Vidurinio ugdymo bendrosios programos*, 10 priedas, 2011, 1, 2, 4).

Kaip rodo mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, kompetencijos samprata grindžiama įvairiais teoriniais požiūriais ir skirtinguose kontekstuose interpretuojama nevienodai: vienuose ji labiau siejama su vykdomos veiklos standartais, kituose – su tam tikros veiklos rezultatams įtakos turinčiomis žiniomis, gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis ir asmeninėmis savybėmis. Holistiniu požiūriu kompetencijos samprata ugdymo kontekste apibūdinama kaip tam tikrai veiklai sėkmingai atlikti būtinų žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų ir asmeninių savybių visuma. Bendrojo ugdymo kontekste kompetencija dažnai tapatinama su bendraisiais gebėjimais ir siejama su mokymosi pasiekimais ir tikslais, kurie yra bendri visai ugdymo programai.

1.2. Verslumo kompetencijos sampratos teorinis pagrindimas

Šiame poskyryje pateikiamos įvairios verslumo ir verslumo kompetencijos sampratos interpretacijos, aptariami vidiniai ir išoriniai veiksniai, turintys įtakos verslumo kompetencijai.

Verslumo kompetencijos teorinė analizė yra plati, apimanti ir integruojanti daugelį mokslo sričių. Įvairių šalių mokslininkų darbuose ir kituose šaltiniuose verslumo samprata aptariama skirtinguose kontekstuose ir interpretuojama nevienodai. Pastaraisiais metais kyla daug diskusijų, susijusių su verslumo ir verslumo kompetencijos sampratos interpretacijomis siaurąja ir plačiąja prasme (Sánchez, 2011; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Lackéus, 2013, 2015).

Siaurąja prasme sąvoka *verslumas* dažniausiai vartojama ekonominio pobūdžio kontekstuose ir apibūdinama kaip gebėjimas imtis rizikingos veiklos siekiant sukurti pridėtinę ekonominę vertę ir gauti pelno, t. y. kaip gebėjimas, būdingas asmeniui, kuriančiam ir plėtojančiam verslą (Mincienė, 2000; Kickul, Gundry, 2002; Baum, Locke, 2004, 2008; Mitchelmore, Rowley, 2010; Elert, Anderssonb, Wennberg, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; ir kt.). Daugelis autorių verslumą sieja

su verslininkyste kaip pagrindiniu ekonomikos plėtros ir darbo vietų kūrimo veiksniu (Acs, Szerb, Autio, 2013; Lackéus, 2013, 2015; Harkemaa, Popescub, 2015; ir kt.).

Ugdymo kontekste verslumo kompetencijos samprata, pagrįsta holistiniu požiūriu, interpretuojama plačiąja prasme ir siejama su ekonomikos ir verslo srities žiniomis, gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis, asmeninėmis savybėmis ir jų svarba visose gyvenimo srityse bei visapusišku jų ugdymu(si).

Mokslininkų darbuose (Johannisson, 1991, 1993, 2002; Chandler, Chandler, Hanks, 1994; Bird, Lydeka, 1996; Mincienė, 2000; Erikson, 2002; Man, Lau, Chan, 2002, 2005; Man, 2006, 2007; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Lans, Biemans, Mulder, Versteegen, 2010; Župerka, 2010b; Rasmussen, Mosey, Wright, 2011; Markowska, 2011; Župerka, Župerkienė, 2011; Stokaitė, 2012; Dudaitė, Žibėnienė, 2012; Vázquez-Burgete, Lanero, Raišienė, García, 2012; Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014; Kietavičienė, 2014; Dudaitė, Januškevičiūtė, Prakapas, Virbalienė, Žibėnienė, 2015; Peltonen, 2015) verslumas apibūdinamas kaip veiklos procese nuolat kintančių ekonomikos ir verslo žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų ir asmeninių savybių visuma.

Verslo terminų žodyne sąvoka *verslumas* (angl. *entrepreneurship*) siejama su asmeniu, verslo įmonės savininku ar valdytoju, kuris, imdamasis iniciatyvos ir rizikuodamas savo turtu, siekia gauti pelno (*Cambridge Business English Dictionary*). *Ekonomikos terminų žodyne* pateikiama tokia verslumo samprata: „Verslumas (*entrepreneurship*) – asmens polinkis ir gebėjimas imtis ekonominės veiklos sujungiant kapitalą, darbą ir kitus ekonominius išteklius, siekiant gauti pelno ir prisiimti visą su šia veikla susijusią riziką“ (Vainienė, 2008, 282–283).

Su verslo įmonės įkūrimu, verslo organizavimu verslumas siejamas daugelyje mokslinių darbų ir interpretuojamas kaip verslininkams būdingos asmeninės savybės ir gebėjimas kurti pridėtinę vertę (Mincienė, 2000; Kickul, Gundry, 2002; Baum, Locke, 2004, 2008; Mitchelmore, Rowley, 2010; Elert, Anderssonb, Wennberg, 2015; ir kt.). Zigmas Lydeka (1996) verslumą apibūdina kaip verslui pradėti ir jam tvarkyti reikalingas asmenines savybes – vaizduotę, kūrybišką mąstymą, rizikingą veiklumą, iniciatyvumą, naujoviškumą, intuityvumą bei vadybos ir kitus išskirtinius gebėjimus. Mokslininkų (Kickul, Gundry, 2002; Baum, Locke, 2004, 2008) atliktų tyrimų duomenimis, tipiškai verslininkai – tai asmenys, turintys verslo idėją, kuri dažniausiai jiems kildavo dar mokykloje ar studijų metu, ir siekiantys kurti ir plėtoti nuosavą verslą. Prieš įkuriant nuosavą verslą daugeliui yra tekę dirbti samdomais darbuotojais įvairiose įmonėse ar organizacijose, kuriose jie įgijo vertingos patirties. Ypač svarbomis verslininkui laikomos jo turimos žinios ir patirtis. Connie Marie Gaglio, Jerome A. Katzo (2001), Alexanderio Ardichvili, Richardo Cardozo ir Souravo Ray (2003) teigimu, būtent teorinės verslo srities žinios ir patirtis skatina verslo idėjų generavimą. Tik turint pakankamai žinių apie verslą ir įgijus praktinių verslumo gebėjimų bei

patirties galima imtis tolesnių veiksmų ir pasiekti gerų rezultatų (Sarasvathy, 2008). Kaip teigia Veronica Gustafsson (2006) ir Andrew C. Corbetta (2005, 2007), teorinės žinios yra svarbus veiksnys siekiant plėtoti verslo idėjas, tačiau vien teorinių žinių nepakanka. Norint priimti tinkamus sprendimus ir pasiekti tikslą, ne mažiau svarbios su verslumu susijusios asmeninės savybės ir gebėjimai, kuriuos reikėtų pradėti ugdytis kuo anksčiau (Elert, Anderssonb, Wennberg, 2015).

JAV mokslininkai J. Robertas Baumas, Edwinas A. Locke ir Kenas G. Smithas, atlikę longitiudinį verslumo tyrimą, pagrįstą socialine kognityvine ir vadybos teorijomis, išskyrė tris sudedamuosius veiksnius, turinčius įtakos verslo plėtrai. Tai aplinkos veiksniai (dinamiškumas, neapibrėžtumai ir kt.); strateginiai įmonės valdymo komponentai (strategija, inovacijos, kokybės diferenciacija ir kt.); individualios asmens savybės, gebėjimai ir motyvacija. Šiuo tyrimu buvo nustatyta, kad įmonės veiklos sėkmę lemia verslininkų gebėjimas įvertinti aplinkos veiksnius, lankstus reagavimas į jų pokyčius, motyvuotas ambicingų tikslų išsikėlimas konkrečiam ir ilgalaikiam laikotarpiui, kryptingas jų įgyvendinimas priimant inovatyvius sprendimus (Baum, Locke, Smith, 2001, 292, 302–303). Pratęšę šį tyrimą, J. R. Baumas ir E. A. Locke nustatė, kad tarp tam tikrai veiklai būtinų žinių, gebėjimų, motyvacijos ir individualių asmeninių savybių yra glaudus ryšys, o jų dinamika (naujų žinių, verslumo gebėjimų įgijimas ir asmeninių savybių ugdymasis) veiklos procese ir lemia tos veiklos sėkmę. Prie individualių asmeninių savybių, susijusių su veiklos perspektyvomis, jie priskiria: iniciatyvumą, kuris apibūdinamas kaip vidinės energijos ir veiksmų nukreipimas išsikeltiems tikslams įgyvendinti, siekis realizuoti naujas perspektyvios veiklos galimybes ir atkaklumas susidūrus su sunkumais; entuziazmą, kaip pagrindinę sėkmingos lyderystės savybę, siejamą su verslo įmonės ateities perspektyvomis; aktyvumą, kuris įvardijamas kaip polinkis energingai veikti ir imtis konkrečių veiksmų (Baum, Locke, 2004, 587, 598). Šią savybę akcentuoja ir JAV mokslininkės Jill Kickul ir Lisa Gundry (2002). Anot jų, aktyvūs asmenys pasižymi intensyviais socialiniais ryšiais, geba numatyti ilgalaikes ekonomines prognozes, kurios leidžia sėkmingai išnaudoti naujas įmonės plėtros galimybes (Kickul, Gundry, 2002, 87). Atliktas tyrimas rodo, kad prie labiausiai ugdytinų asmeninių savybių, turinčių įtakos verslo sėkmei, yra priskiriamas iniciatyvumas, entuziazmas, aktyvumas.

Daugelis mokslininkų ypač pabrėžia motyvacijos svarbą organizuojant ir plėtojant verslą. Motyvacija yra apibrėžiama kaip vidinė varomoji jėga, skatinanti veikti ir siekti užsibrėžtų tikslų. Motyvacija – tai paskata pasiekti tam tikrą tikslą ar rezultatą, į kurį nukreipiamas elgesys. Laurie J. Mullins (2005) motyvaciją apibūdina kaip varomąją asmens jėgą siekiant patenkinti asmeninius poreikius ir lūkesčius (gauti ekonominės naudos, pajusti vidinį pasitenkinimą, palaikyti socialinius santykius).

Asmens vidinė motyvacija ypač svarbi priimant sprendimus veiklos procese, numatant ir prognozuojant įmonės perspektyvas. Motyvacija yra esminis veiksnys ugdant verslumą. Asmeniniai motyvai skatina siekti žinių, ugdytis gebėjimus siekiant ateities perspektyvos (Heinonen, Hytti, 2010).

Taigi verslumas siaurąja prasme interpretuojamas kaip verslininkams būdingas gebėjimas organizuoti ir plėtoti verslą. Verslumas apibūdinamas kaip individualios asmens savybės (pasitikėjimas savimi, tvirta vidinė motyvacija, loginis mąstymas, įžvalgumas, aktyvumas, kūrybiškumas, novatoriškumas, atsakingumas ir kt.), žinių ir patirties turėjimas, tikėjimas savo idėjos įgyvendinimo sėkme, noras būti nepriklausomam, gebėjimai, lemiantys rizikingą apsisprendimą organizuoti verslą ir priimti pagrįstus strateginius sprendimus, užtikrinančius verslo plėtros perspektyvą.

Plačiąja prasme su verslumu siejamos išsiugdytos asmeninės savybės, kurios leidžia kurti ne tik ekonominę, bet ir socialinę bei visas kitas vertes (Mincienė, 2000; Paulionienė, 2007; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Palčiauskienė, Virketytė, 2009; Čiburienė, Guščinskienė, 2009; Paulionienė, Rakauskienė, Durtinevičiūtė, 2011; Harkemaa, Popescub, 2015; ir kt.). Verslumas yra mokymosi ir (ar) praktinės veiklos procese išsiugdytos asmeninės savybės, prie kurių dažniausiai priskiriamas iniciatyvumas, kūrybiškumas, pasitikėjimas savimi, greita reakcija į tam tikrus pokyčius, kritiškas požiūris, loginis mąstymas, intuicija, azartiškumas, karjeros siekimas. Verslumas apima norą kažką keisti pačiam ir gebėjimą priimti bei palaikyti iš išorės atėjusias naujoves, prisiimti atsakomybę už savo teigiamus ir neigiamus veiksmus, užbaigti tai, kas pradėta, žinoti, kur einama, išsikelti tikslus, tikėtis ir stengtis juos pasiekti. Verslumas būdingas asmenims, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyvumu, smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, galimybe rizikuoti. Verslus žmogus – tai organizuota, veržli, ryžtinga, kūrybinga, nebijanti rizikos, įvertinanti galimybes, siekianti užsibrėžtų tikslų asmenybė. Anot A. Župerkos, verslumas – tai gebėjimas turimas žinias taikyti asmeniniame gyvenime, priimti rizikingus sprendimus kurti ir plėtoti nuosavą verslą (Župerka, 2010b, 137). „Verslumas dažnai įvardijamas kaip bendroji kompetencija ar kompetencija, aktuali visiems sparčiai besivystančių šalių piliečiams, bei siejamas su kūrybingumu, išradingumu, naujomis idėjomis ir jų įgyvendinimu, todėl jo ugdymas tampa ypač svarbus įvairių šalių socialinių, technologinių bei ekonominių pokyčių įgyvendinimui“ (Dudaitė, Žibėnienė, 2012, 166).

Plačiąja prasme interpretuojama verslumo kompetencija apima: *asmeninio veiksmingumo kompetencijos* struktūrinius komponentus (pasitikėjimas savimi, tvirta vidinė motyvacija, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, atsakomybė už priimamų sprendimų pasekmes, lankstumas, iniciatyvumas, bendravimo, rizikos valdymo gebėjimai ir kt.); *akademinės kompetencijos* struktūrinius komponentus (teksto prasmių suvokimas ir kritiškas vertinimas, kritinis-analitinis mąstymas, komunikavimo

gebėjimai; gebėjimas mokytis ir kt.); *veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos* struktūrinius komponentus (kūrybiškumas, išvalgumas, išradingumas, novatoriškumas, verslo pagrindų išmanymas, planavimo ir organizavimo, socialinių ryšių užmezgimo ir plėtojimo, efektyvių sprendimų priėmimo gebėjimai ir kt.) ir atsiskleidžia praktinėje veikloje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Verslumo sampratos interpretacijos mokslo darbuose

Mokslinių darbų autoriai	Verslumas	Samprata		Verslumo kompetencijos komponentai
		Siaurąja prasme	Plačiąja prasme	
Johannisson, 1991, 1993, 2002; Markowska, 2011; Lackéus, 2013, 2015	Gebėjimas numatyti ir suvokti naujas realijas, t. y.: <i>žinoti ką?</i> (žinios), <i>žinoti kodėl?</i> (požiūris, vertybinės nuostatos, motyvai), <i>žinoti kaip?</i> (gebėjimai), <i>žinoti kas?</i> (socialiniai gebėjimai), <i>žinoti kada?</i> (išvalgos)			Esminiai verslumo kompetencijos komponentai: žinios, gebėjimai, požiūris, vertybinės nuostatos, motyvai
Chandler, Jansen, 1992; Chandler, Hanks, 1994	Gebėjimas suvokti įmonės veiklos galimybes ir numatyti jos perspektyvas			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Lydeka, 1996	Gebėjimas panaudoti vidinį potencialą bei situacijos palankumą naudoti sukūrimui (turto gausinimui); gebėjimas novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kritinis-analitinis mąstymas, aktyvumas, gebėjimas valdyti riziką); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Mincienė, 2000	Gebėjimas pradėti ir plėtoti verslą, gebėjimas realizuoti naujas idėjas, noras būti nepriklausomam			<i>Veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, verslo idėjų kūrimas ir įgyvendinimas, efektyvių sprendimų priėmimas); <i>asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas)

Mokslinių darbų autoriai	Verslumas	Samprata		Verslumo kompetencijos komponentai
		Siaurąja prasme	Placiąja prasme	
Bird, 1995	Gebėjimas motyvuotai veikti, komunikuoti, išvengti įtampos, gebėjimas planuoti, organizuoti, kontroliuoti, sutelkti dėmesį į įmonės strateginius tikslus, užmegzti ir palaikyti gerus tarpusavio santykius			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (motyvuotumas, komunikabilumas, įžvalgumas, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, socialinių ryšių užmezgimas ir plėtojimas, planavimas ir organizavimas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Erikson, 2002	Gebėjimas įvertinti naujų išteklių išsigijimo galimybes			<i>Veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Man, Lau, Chan, 2002, 2005; Man, 2006, 2007	Gebėjimas organizuoti veiklą, numatyti ir kryptingai įgyvendinti strateginius tikslus, plėsti rinką, plėtoti socialinius santykius			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, komunikabilumas); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, socialinių ryšių užmezgimas ir plėtojimas, planavimas ir organizavimas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Lans, Bie-mans, Mul-der, Verste-gen, 2010	Gebėjimas numatyti naujas įmonės plėtros galimybes, diegti inovacijas			<i>Veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, socialinių ryšių užmezgimas ir plėtojimas, planavimas ir organizavimas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Župerka, 2010b; Župerka, Župerkienė, 2011	Gebėjimas turimas žinias taikyti asmeniniame gyvenime, priimti rizikingus sprendimus, kurti ir plėtoti nuosavą verslą			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (gebėjimas valdyti riziką); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, socialinių ryšių užmezgimas ir plėtojimas, planavimas ir organizavimas, efektyvių sprendimų priėmimas)
Rasmus-sen, Mosey, Wright, 2011; Markowska, 2011	Gebėjimas ieškoti naujų verslo plėtros galimybių ir tobulinti verslumo kompetenciją			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, socialinių ryšių užmezgimas ir plėtojimas)
Stokaitė, 2012	Gebėjimas taikyti naujoves realizuojant idėjas, gebėjimas rizikuoti, planuoti ir įgyvendinti užsibrėžtus tikslus pasinaudojant įvairiomis galimybėmis			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, gebėjimas valdyti riziką); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, planavimas ir organizavimas, efektyvių sprendimų priėmimas, kūrybiškumas, išradingumas, įžvalgumas)

Mokslinių darbų autoriai	Verslumas	Samprata		Verslumo kompetencijos komponentai
		Siaurąja prasme	Placiąja prasme	
Dudaitė, Žibėnienė, 2012; Dudaitė, Januškevičiūtė, Prakašas, Virbalienė, Žibėnienė, 2015	Gebėjimas veikti kūrybingai, išradingai, gebėjimas realizuoti naujas idėjas			<i>Veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, kūrybiškumas, išradingumas, verslo idėjų kūrimas ir įgyvendinimas)
Zaleskienė, Žadekaitė, 2008; Vázquez-Burgete, Lanero, Raišienė, García, 2012	Gebėjimas realizuoti verslo idėjas, rizikuoti, planuoti ir valdyti projektus siekiant išsikeltų tikslų			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, gebėjimas valdyti riziką, <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, verslo idėjų kūrimas ir įgyvendinimas, kūrybiškumas, išradingumas)
Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014	Gebėjimas spręsti problemas, priimti sprendimus, kritiškai mąstyti, lyderiauti, iniciatyviai veikti			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (iniciatyvumas, lyderiavimas); <i>akademinei kompetencija</i> (kritinis-analitinis mąstymas); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo pagrindų išmanymas, gebėjimas spręsti problemas, priimti sprendimus)
Kietavičienė, 2014	Gebėjimas motyvuotai veikti, rizikuoti įvertinus rezultata, gebėjimas kelti sau vis sudėtingesnius uždavinius, atsakyti už savo sprendimus, rasti alternatyvius nestandartinių situacijų sprendimo būdus			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (motyvuotumas, atsakingumas, išvalgumas, pasitikėjimas savimi, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, gebėjimas valdyti riziką); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (efektyvių sprendimų priėmimas)
Peltonen, 2015	Gebėjimas veikti iniciatyviai ir kūrybingai, gebėjimas rizikuoti ir realizuoti verslo idėjas			<i>Asmeninio veiksmingumo kompetencija</i> (iniciatyvumas, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, gebėjimas valdyti riziką); <i>veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija</i> (verslo idėjų kūrimas ir įgyvendinimas, kūrybiškumas)

Lentelė sudaryta autorės

Į tai, kad verslumo kompetencijos samprata įvairiuose šaltiniuose interpretuojama skirtingai ir vienuose labiau siejama su vykdomos veiklos standartais, kituose – su tam tikros veiklos rezultatams įtakos turinčiomis žiniomis, gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis ir asmeninėmis savybėmis, atkreipia dėmesį daugelis mokslininkų (Mitchelmore, Rowley, 2010, 2013; Sánchez 2011; Komarkova, Gagliardi, Conrads,

Collado, 2015a; Lackéus, 2013, 2015; ir kt.). Pasak Grahamo Cheethamo, Geoffo Chivero (1996), Françoise Delamare Le Deist, Jonathano Wintertono (2005), Siwan Mitchelmore, Jennifer Rowley (2010, 2013), įvairių šalių moksliniuose darbuose verslumo kompetencijos samprata grindžiama holistiniu požiūriu ir interpretuojama plačiąja prasme.

Plačiąja prasme verslumo kompetencija siejama su ugdymo(si) procese nuolat ugdomu gebėjimu kurti ne tik ekonominę, bet ir socialinę, kultūrinę bei kitą pridėtinę vertę (Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015), besimokančiojo mąstymu ir elgesiu, mokymosi visą gyvenimą nuostatomis. Pagrindiniai verslumo kompetencijos komponentai yra komandinio darbo, bendravimo ir bendradarbiavimo, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, įmonės kūrimo ir valdymo, derybiniai gebėjimai. Ne mažiau svarbūs yra žinojimas, kaip elgtis neapibrėžtose situacijose, gebėjimas mokytis iš klaidų, asmeninio veiksmingumo ir kiti gebėjimai (Komarkova, Conrads, Collado, 2015b, 4). S. Mitchelmore ir J. Rowley verslumo kompetencijai priskiria specifines žinias, gebėjimus, individualius motyvus ir asmenines savybes, o jos ugdymą laiko sėkmingos verslo plėtros garantu (Mitchelmore, Rowley, 2010, 92–93).

Pastaraisiais metais įvairių šalių mokslininkai verslumo kompetenciją apibūdina kaip ekonomikos ir verslo srities žinių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų visumą. Kaip rašo I. Komarkova, D. Gagliardi, J. Conrads'as, A. Collado, verslumo kompetenciją sudaro komponentai, kurie apima: 1) konkrečiai veiklai atlikti reikalingas žinias ir gebėjimus; 2) gebėjimus ir vertybines nuostatas, siejamas su asmeninėmis savybėmis ir elgesiu (Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a, 33–35). J. C. Sánchezas verslumo kompetenciją įvardija kaip žinių, gebėjimų, požiūrio ir asmeninių savybių visumą, turinčią įtakos konkrečios veiklos efektyvumui, ir pažymi, kad verslumo kompetencija gali būti vertinama tik pagal pripažintus standartus ir tobulinama ugdymo procese (Sánchez, 2011, 241).

Vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių poreikį ugdytis verslumo kompetenciją, – nuolat kintanti socialinė aplinka, nes naujai kuriamo ir plėtojamo verslo sėkmė priklauso nuo gebėjimo prie jos prisitaikyti, įvertinti naujų rinkų, investicijų, naujų socialinių santykių plėtros galimybes ir tinkamai jomis pasinaudoti. Verslo įmonės kūrimas paprastai siejamas su nauja ekonomine veikla esant neapibrėžtai situacijai (Foss, Foss, Klein, 2007; McKelvie, Haynie, Gustavsson, 2011, 273, 292). Tik įgiję pakankamai verslumo gebėjimų asmenys gebės prisitaikyti prie nuolat kintančios aplinkos ir bus pranašesni už kitus (Davidsson, 2004; Pyysiäinen, Anderson, McElwee, Vesala, 2006; Wiklund, Davidsson, Audretsch, Karlsson, 2011).

Su verslumo kompetencija siejama daugybė veiksnių, dažniausiai skirstomų į vidinius ir išorinius (Bird, 1995; Mitchelmore, Rowley, 2010, 2013; Župerka, 2010b; Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014; Komarkova, Gagliardi, Conrads, 2015a; Bort-

kevičienė, 2015). Prie vidinių verslumą lemiančių veiksnių priskiriamos asmeninės savybės, vertybės, motyvacija, žinios ir gebėjimai. Išoriniai veiksniai – tai socialiniai, ekonominiai, politiniai, teisiniai veiksniai, kurie veikia vidines asmens nuostatas ir požiūrį į verslumą (Župerka, 2010b, 24, 28, 69). Prie išorinių verslumą lemiančių veiksnių tyrėjai priskiria politinę, teisinę, socialinę, ekonominę ir technologinę aplinką, t. y. kontekstą, kuriame verslumas reiškiasi, prie vidinių – asmenines savybes, motyvaciją, žinias, gebėjimus (Barynienė, Paužaitė, Cibulskaitė, 2014, 498; Bortkevičienė, 2015, 83). Verslumo kompetenciją lemiančius veiksnius ir jų įtaką verslui tyrusios B. Bird nuomone, verslumo kompetencijai ypač svarbūs išoriniai, t. y. ekonominiai, socialiniai, veiksniai (šeimoms socialinė padėtis, išsilavinimas, darbo patirtis), tačiau verslo sėkmei ne mažiau svarbūs ir vidiniai veiksniai – asmens įžvalgumas, gebėjimas sutelkti dėmesį į ateities perspektyvas, numatyti strateginius tikslus, nuostatų ir vertybių suderinamumas (Bird, 1995, 51, 72).

Apibendrinant galima teigti, kad tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų darbuose ir kituose šaltiniuose verslumo kompetencijos samprata analizuojama skirtinguose kontekstuose ir interpretuojama nevienodai. Mokslininkų teigimu, daug painiavos ir neaiškumų kyla dėl sąvokų *verslumas*, *verslumo gebėjimai*, *verslumo kompetencija(os)* vartojimo. Daugeliu atvejų šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai, tačiau neretai jos traktuojamos skirtingai.

Ekonominio pobūdžio kontekstuose verslumo kompetencija traktuojama siaurąja prasme – kaip gebėjimas imtis rizikingos veiklos siekiant sukurti pridėtinę ekonominę vertę ir gauti pelno, t. y. kaip gebėjimas, būdingas asmeniui, kuriančiam ir plėtojančiam verslą. Plačiąja prasme, dažniausiai ugdymo kontekste, verslumo kompetencija apibūdinama kaip ekonomikos ir verslo srities žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos ir asmeninės savybės, būtinos ne tik ekonominei, bet ir socialinei, kultūrinei bei kitai pridėtinei vertei kurti ir reikalingos kiekvienam šiuolaikinės visuomenės nariui visose jo veiklos ir gyvenimo srityse.

Nors įvairiuose kontekstuose verslumo kompetencijos samprata apibūdinama skirtingai, tačiau visuose akcentuojamos svarbiausios su verslumu siejamos asmeninės savybės – kūrybiškumas, iniciatyvumas, inovatyvumas, atkaklumas, įžvalgumas, pasitikėjimas savimi, tvirta vidinė motyvacija, ekonomikos ir verslo srities žinios, gebėjimai generuoti idėjas, planuoti ir organizuoti veiklą, numatyti jos plėtros perspektyvas, valdyti riziką, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, atsakomybė už priimamų sprendimų pasekmes, asmeninių ir visuomenės interesų derinimas ir kt.

Holistiniu požiūriu interpretuojama verslumo kompetencija ugdymo kontekste *asmeninio veiksmingumo kompetencijos*, *akademinės kompetencijos*, *veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos* struktūrinius komponentus ir atsiskleidžia per praktinę veiklą.

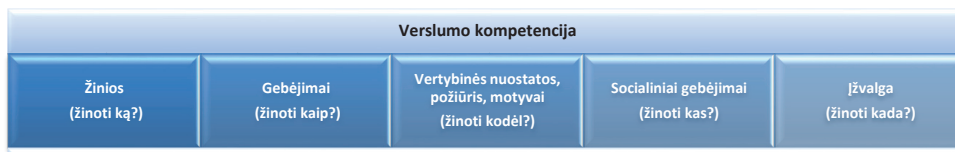
Bendrojo ugdymo kontekste verslumo kompetencija – tai ekonomikos ir verslo srities žinios, verslumo ir bendrieji gebėjimai, vertybinės nuostatos bei asmeninės savybės ir įvairiapusiš jų ugdymas(is), padedantis įgyvendinti ir kitiems mokomiešiams dalykams keliamus tikslus. Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos bendrosiose programose sąvoka *verslumo kompetencija* nėra apibrėžta, nes ji pradėta vartoti tik pastaraisiais metais, pradėjus įgyvendinti nacionalines verslumo ugdymo strategijas.

1.3. Verslumo kompetencijos modeliai ir struktūriniai komponentai

Šiame poskyryje aptariama keletas moksliniuose darbuose pateiktų verslumo kompetencijos struktūros modelių, taip pat šio darbo autorės sudarytas teorinis *hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis*, identifikuojantis pagal *Ekonomikos ir verslumo programą* Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose ugdomos verslumo kompetencijos pagrindinius komponentus ir subkomponentus.

Užsienio mokslininkų (Heinonen, Poikkijoki, 2006; Chell, Athayde, 2009; Markowska, 2011; Lackėus, 2013, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; ir kt.) darbuose pateikta įvairius lygmenis ir jų struktūrinius komponentus apimančių verslumo kompetencijos modelių, tačiau tik kai kuriuos jų elementus galima pritaikyti verslumo kompetencijai ugdyti bendrojo ugdymo mokykloje.

Verslumo kompetencijos struktūros modelis sudarytas remiantis Bengto Johannissono (1999), Magdalenos Markowskos (2011) ir Martino Lackėuso (2013, 2015) pateiktais modeliais, kurie pagrįsti žymaus amerikiečių psichologo Alberto Banduros (1991, 2009) *socialinio pažinimo teorija*, akcentuojančia aplinkos veiksnių poveikį žmogaus elgesiui. Modelis apima apima penkis pagrindinius į patirtinį mokymąsi orientuotus komponentus: žinias (*žinoti ką?*), gebėjimus (*žinoti kaip?*), vertybinės nuostatas, požiūrį ir motyvus (*žinoti kodėl?*), socialinius gebėjimus (*žinoti kas?*) bei įžvalgą (*žinoti kada?*) (žr. 5 pav.).

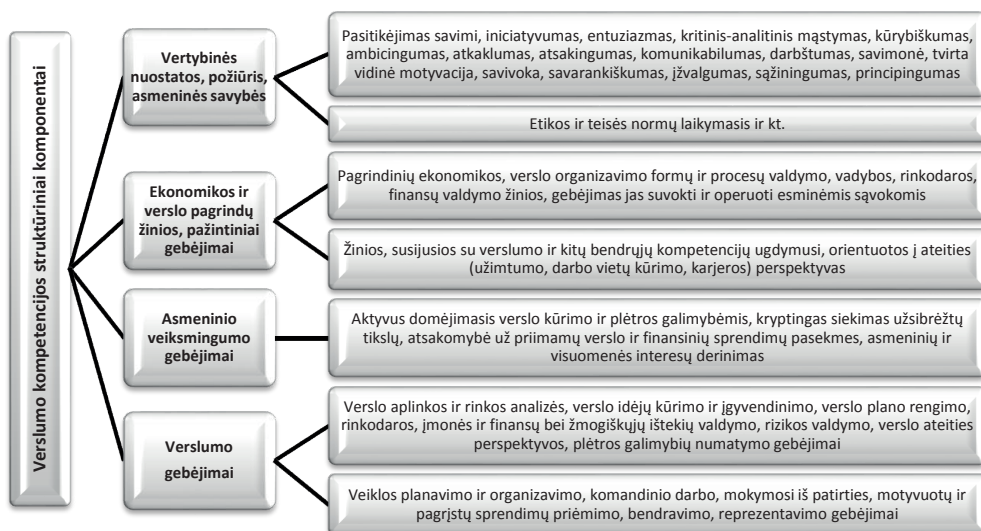

5 pav. Verslumo kompetencijos struktūros modelis

Sudaryta remiantis: Johannisson, 1999; Markowska, 2011; Lackėus, 2013, 2015

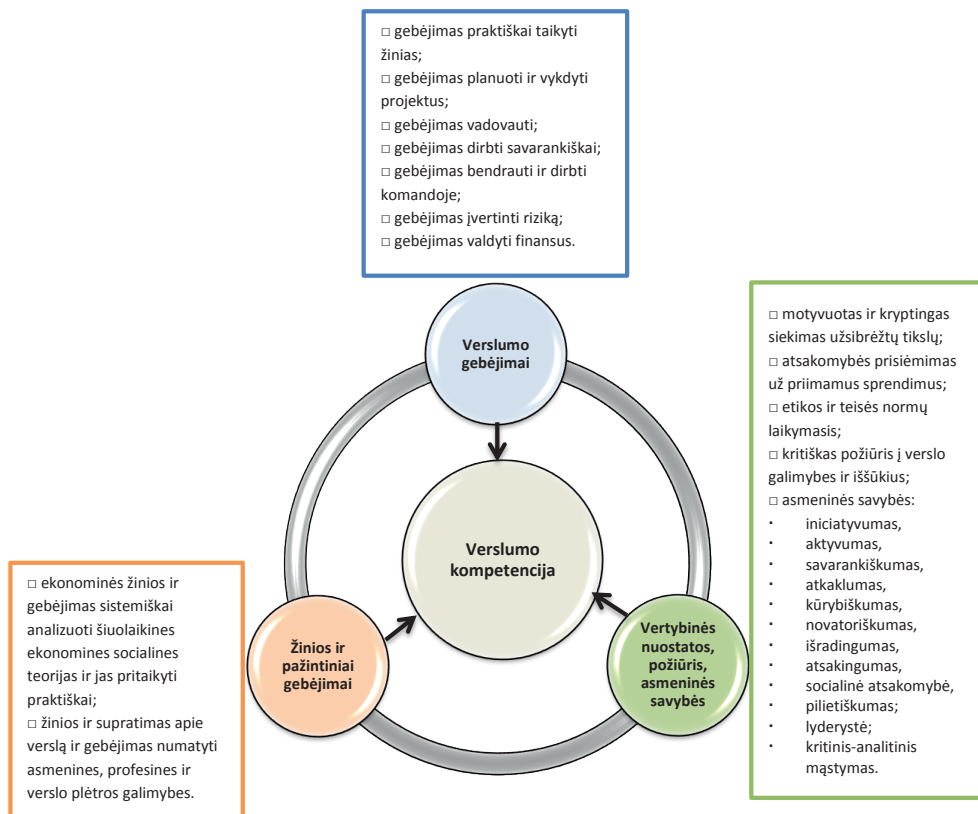
M. Markowska ir M. Lackéusas verslumo kompetenciją tapatina su bendraisiais gebėjimais pasiekti geresnių veiklos rezultatų, bet plačiau jų neaptaria, tik akcentuoja įžvalgos reikšmę nuolat kintančioje socialinėje aplinkoje. Anot jų, nuo įžvalgos priklauso ir verslo perspektyvos.

Verslumo kompetencijos struktūros modelis (žr. 6 pav.), orientuotas į verslumo ugdymo procesą, sudarytas remiantis Jarnos Heinonen, Sari-Anne Poikkijoki (2006) ir tarptautiniuose tyrimuose (Chell, Athayde, 2009; *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies*, 2012) pateiktais verslumo kompetencijos komponentų apibūdinimais. Šiame modelyje verslumo kompetencijos struktūrą sudaro: vertybinės nuostatos, požiūris, asmeninės savybės; ekonomikos ir verslo pagrindų žinios ir pažintiniai gebėjimai; asmeninio veiksmingumo gebėjimai; verslumo gebėjimai.

6 pav. Verslumo kompetencijos struktūros modelis

Verslumo kompetencijos modelis (žr. 7 pav.), kuris sudarytas remiantis *Bendraisiais visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimais* (2007) ir *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU* (2012), apima tris struktūrinius komponentus – vertybinės nuostatas, požiūrį ir asmenines savybes, žinias ir pažintinius gebėjimus, verslumo gebėjimus, kurie reikalingi kiekvienoje veikloje bei adaptavimuisi socialinėje aplinkoje ir turėtų būti ugdomi mokantis visą gyvenimą.

7 pav. Verslumo kompetencijos modelis

I. Komarkova, D. Gagliardi, J. Conradsas, A. Collado, remdamiesi svarbiausiais EK strateginiais dokumentais (*Rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų*, 2006; *Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija „Europa 2020“*, 2010; *Veiksmų planas „Verslumas 2020“*, 2013; ir kt.) bei kitais šaltiniais ir susisteminę 42 mokslinių tyrimų rezultatus, pateikė orientacinį verslumo kompetencijos komponentų sąrašą, kuris apima 102 komponentus, siejamus su žiniomis, 120 – su gebėjimais ir 70 – su vertybinėmis nuostatomis (Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a, 35).

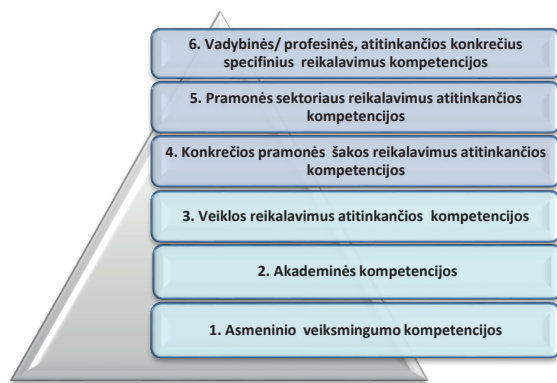
Šešis lygmenis apimantis *verslumo kompetencijos modelis* (žr. 8 pav.) sudarytas remiantis plačiai taikomu JAV 2011 m. įkurto *Ewing Marion Kauffman paramos fondo* parengtu modeliu (Ashmore, 2008, 2010; *Education Research and Policy. Ewing Marion Kauffman Foundation; The National Council on Teacher Quality*) ir moksliniais darbais, kuriuose aptariami verslumo kompetencijos komponentai.

Kiekvieną modelio lygmenį sudarantys struktūriniai komponentai – žinios, gebėjimai, asmeninės savybės – dažniausiai vertinami vadovaujantis JAV visuotinai pripažintais verslumo standartais ir gali būti ugdomi mokymosi visą gyvenimą ir veiklos procese. Plačiau aptariami verslumo kompetencijos modelio pirmo–trečio lygmens struktūriniai komponentai, kurie gali būti ugdomi ir Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose, ypač MMB veikloje.

Verslumo kompetencijos modelis yra piramidės pavidalo, kur bendrosios kompetencijos pateiktos piramidės apačioje, o specifinės – nuosekliai kylant į piramidės viršų. Kompetencijų lygmenys išdėstyti hierarchiškai pagal verslumo kompetenciją sudarančius komponentus, tačiau tai nereiškia, kad kuri nors kompetencija yra pranašesnė už kitą.

Asmeninio veiksmingumo kompetencija priskirta pirmam lygmeniui, nes sudaro verslumo kompetencijos pagrindą, be to, pradedama ugdytis nuo mokymosi mokykloje pradžios. Šiame modelyje išskirti kituose verslumo kompetencijos modeliuose nepateikti *akademinės kompetencijos* komponentai, ypač svarbūs bendrųjų gebėjimų ugdymui. *Veiklos reikalavimus atitinkanti kompetencija*, kuri taip pat ugdoma mokykloje, priskirta trečiam lygmeniui.

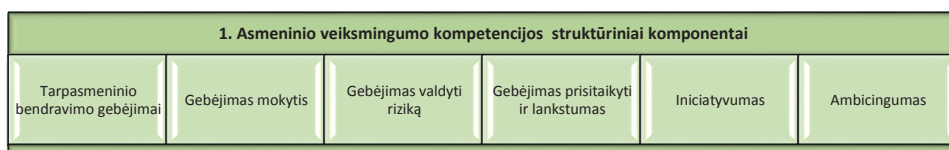
Ketvirto–šešto lygmens verslumo kompetencijos, kurioms keliami specifiniai reikalavimai, verslumui ugdyti bendrojo ugdymo mokyklose nėra aktualios, todėl jų struktūriniai komponentai šiame darbe plačiau neaptariami.

8 pav. Verslumo kompetencijos modelis

Sudaryta remiantis: Cathy Ashmore (2008, 2010); *Consortium for Entrepreneurship Education, Entrepreneurship Competency Model*

Pirmo lygmens – asmeninio veiksmingumo kompetencijos – struktūriniai komponentai. *Verslumo ugdymo konsorciumo* pateiktame verslumo kompetencijos modelyje pateikti šeši pagrindiniai asmeninio veiksmingumo kompetencijos, ugdymo mokymosi ir veiklos procese, struktūriniai komponentai – bendrieji gebėjimai ir asmeninės savybės. Asmeninio veiksmingumo kompetencija yra itin svarbi visose gyvenimo ir veiklos srityse, ypač kuriant ir plėtojant verslą, siekiant karjeros. Asmeninio veiksmingumo kompetencija apima tarpasmeninio bendravimo gebėjimus, gebėjimą prisitaikyti, gebėjimą valdyti riziką, gebėjimą mokytis ir asmenines savybes – iniciatyvumą, ambicingumą, lankstumą (žr. 9 pav.).

9 pav. Asmeninio veiksmingumo kompetencijos struktūriniai komponentai

Tarpasmeninio bendravimo gebėjimai. Tai gebėjimas keistis informacija, patirtimi, gebėjimas užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius (Jovaiša, 2007, 36). Asmuo, išsiugdęs bendravimo gebėjimus, gali laisvai bendrauti su įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis, valdyti konfliktines situacijas. Toks asmuo pasižymi išvalgumu, supranta kitų žmonių elgesio motyvus, gerbia jų požiūrį ir nuomonę, geba derinti verbalinį ir neverbalinį elgesį.

Gebėjimas mokytis. Tai gebėjimas savarankiškai išsikelti mokymosi tikslus ir kryptingai jų siekti, pasirinkti tinkamas mokymosi priemones, metodus ir būdus, planuoti mokymosi laiką, rasti mokymuisi reikalingus informacijos šaltinius, pasirinkti, sisteminti, kritiškai vertinti mokymosi medžiagą ir kitą informaciją, vertinti savo mokymosi rezultatus, nustatyti sėkmės ir nesėkmės priežastis, numatyti, ką reikėtų daryti kitaip, ir, remiantis įgyta patirtimi, išsikelti naujus mokymosi tikslus. Gebėjimas mokytis siejamas su naujų gebėjimų ir patirties įgijimu ir plačiomis tolesnio mokymosi ir veiklos perspektyvomis (*Entrepreneurship Competency Model*, 4–6). Tai gebėjimas organizuoti ir planuoti savo mokymąsi, pasirinkti tinkamiausias mokymosi veiklas, „noras ir pasirėngimas imtis naujų užduočių, gebėjimas kontroliuoti pažintinius ir emocinius procesus mokymosi metu ir taikyti įgytus gebėjimus įvairiuose kontekstuose“ (*Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų 11 priedas*, 2008, 1303–1305).

Gebėjimas valdyti riziką. Tai gebėjimas analizuoti ir įvertinti situaciją, numatyti visas galimybes ir, remiantis įgyta patirtimi, priimti tinkamiausią sprendimą. Rizika – visų inovacinių procesų veiksnys, nes su verslumu susijusi veikla yra tikslingai nukreipta į ateitį, kurioje yra daug neapibrėžtumo, lemiančio rizikos laipsnį (Melnikas, Jakubavičius, Strazdas, Chlivickas, Lobanova, Stankevičienė, 2014, 147).

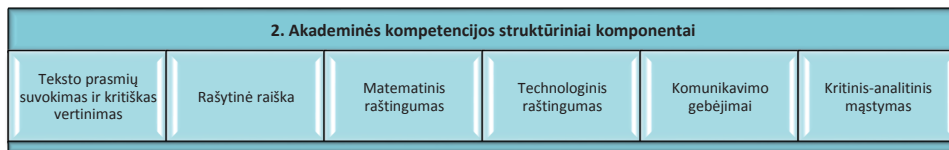
Gebėjimas prisitaikyti ir lankstumas. Tai gebėjimas veikti naujoje situacijoje (Jovaiša, 2007, 232). „Lankstumas – tai gebėjimas greitai keistis, prisitaikyti prie kintančių sąlygų“ (Jovaiša, 2007, 130), tai gebėjimas keisti ir derinti savo elgesį atsižvelgiant į kitų požiūrį (Northouse, 2009, 49). Lankstūs ir gebantys prisitaikyti asmenys yra novatoriški, kūrybingi ir turi unikalias galimybes atlikti bet kokias užduotis.

Iniciatyvumas. Tai motyvuoto ir gebančio savarankiškai veikti, priimti sprendimus asmens savybė. Iniciatyvumu pasižymintys asmenys yra linkę daug dirbti, savarankiškai, laiku ir be papildomų pastangų atlieka sudėtingiausias užduotis, siekia ambicingų tikslų, pasitiki savimi ir savo gebėjimais, ieško naujų galimybių (Baum, Locke, 2004). Būti iniciatyviam reiškia prisiimti atsakomybę už savo veiklos rezultatus (Covey, 2006, 82). Iniciatyvumas suprantamas kaip asmens veiklumas, kuris neapibrėžtas formalių pareigybės instrukcijų (Peleckis, Peleckienė, Peleckis, 2013, 352).

Ambicingumas. Tai siekiančio ir turinčio tikslą asmens savybė. Ambicingi asmenys jaučia savo vertę ir siekia pripažinimo, yra motyvuoti, atkaklūs, išvermingi, susidūrę su naujais iššūkiais, dažnai viršija savo lūkesčius (*Entrepreneurship Competency Model*, 4–6).

Asmeninio veiksmingumo kompetenciją galima apibūdinti kaip asmens integralumą, kuris santykiuose su kitais ir savimi reiškiasi asmens pasitikėjimu, atsakomybe už savo veiksmus, savigarba, įsipareigojimu prasingiems tikslams ir gebėjimu jų siekti (Halász, Michel, 2011; Gevorgianienė, 2014). Ugdymo kontekste *asmeninis veiksmingumas* – tai sėkmingas, kryptingas siekimas užsibrėžtų tikslų vykdant konkrečią užduotį ar veiklą, siejamas su mokymosi pažanga, ateities lūkesčiais, pozityviu asmens požiūriu (Draycott, Rae, 2011, 131; Ruskovaara, 2014, 20; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015, 30).

Antro lygmens – akademinės kompetencijos – struktūriniai komponentai. Tai kompetencijos, apibrėžtos mokymo(si) parametrais ir orientuotos į pažintinius gebėjimus ir mąstymo būdą (žr. 10 pav.). Pastangos apibrėžti mąstymo gebėjimus ugdymo procese atskleidžia sampratų įvairovę, skirtingas mokymo(si) mąstyti perspektyvas. „Dažniausiai mąstymą apibūdina tam tikri požymiai, susiję su informacijos supratimu, apdorojimu, perteikimu, apibendrinimu, t. y. pagrindinės mąstymo operacijos, kurių metu kuriamas ir keičiamas mąstymo turinys“ (*Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas*, 2013, 1–2).

10 pav. Akademinės kompetencijos struktūriniai komponentai

Teksto prasmų suvokimas ir kritiškas vertinimas. Tai kalbinė protinė veikla, neuropsichologinis procesas, kai raštu užfiksuota informacija dekoduojama siekiant suprasti teksto prasmę (Ramonienė ir kt., 2012, 181). Skaitymo kompetencija susijusi su gebėjimu sutelkti dėmesį į skaitomą tekstą, suvokti pateiktą informaciją ir kritiškai ją įvertinti.

Rašytinė raiška. Rašymas – tai grafinis kalbos garsinio kodo fiksavimas rašmenimis (angl. *composing*), kognityvinė komunikacinė veikla, *produkcinės kalbinės veiklos rūšis*, kai kalbos vartotojas kuria rašytinį tekstą siekdamas realizuoti kokią nors komunikacinę intenciją tam tikroje bendravimo situacijoje (Ramonienė ir kt., 2012, 167). Rašymas – kūrybos procesas, reikalaujantis gebėjimo kritiškai mąstyti, analizuoti, atsirinkti svarbiausią informaciją ir aiškiai, nuosekliai ją užrašyti laikantis kalbos normų.

Matematinis raštingumas. „Matematinis raštingumas – tai matematinis individo gebėjimas taikyti matematikos žinias ir interpretuoti gautus rezultatus įvairiuose kontekstuose. Šis terminas apibūdina individo gebėjimą matematiškai argumentuoti ir vartoti matematikos sąvokas, naudotis procedūromis, faktais ir priemonėmis siekiant apibūdinti, paaiškinti ir nuspėti tam tikrus reiškinius. Matematinis raštingumas padeda mokiniams suprasti matematikos vaidmenį pasaulyje ir atlikti pagrįstus sprendimus, reikalingus kiekvienam konstruktyviam, suinteresuotam ir mąstančiam piliečiui“ (*Matematinis raštingumas PISA tyrimų pagrindu*, 2014, 2). Matematinis raštingumas neatsiejamas nuo įvairių dalykų, profesijų ir gyvenimo sričių. Tai reiškia gebėjimą kurti ir taikyti matematinius modelius, panaudoti matematikos teikiamas galimybes informacijai perteikti (Halász, Michel, 2011; *Mathematical Competence and Basic Competences in Science and Technology*, 2006).

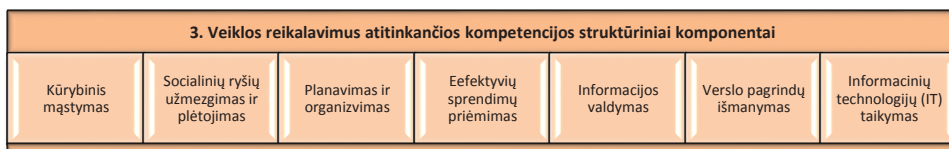
Technologinis raštingumas. Tai gebėjimas naudotis įvairių mokslų ir technologijų žiniomis bei taikyti jų metodus (Halász, Michel, 2011; *Mathematical Competence and Basic Competences in Science and Technology*, 2006).

Komunikavimo gebėjimai. Tai gebėjimas keistis informacija, patirtimi, gebėjimas užmegzti ir palaikyti santykius (Jovaiša, 2007, 36). Komunikavimo gebėjimų ugdymosi tikslas – išsiugdyti gebėjimą prasmingai ir veiksmingai komunikuoti. Komunikavimas suprantamas kaip kalbinių, regos, bendravimo, technologinių ir socialinių gebėjimų

visuma (*Bendrujų kompetencijų ugdymas. Vidurinio ugdymo bendrujų programų 10 priedas*, 2011).

Kritinis-analitinis mąstymas. Kritinis mąstymas – tai aukštesnio lygmens mąstymas, kuris „prasideda informacijos priėmimu bei suvokimu ir pasibaigia konkretaus sprendimo priėmimu“ (Gudžinskienė, 2006, 110). Kritinis mąstymas – refleksyvaus mąstymo pagrindas (Lipinskienė, 2002), siejamas su loginiu, kūrybiniu mąstymu ieškant naujų pagrįstų sprendimų (Jovaiša, 2007, 126). Analitinis mąstymas – gebėjimas suvokti ir analizuoti gautą informaciją, išvelgti problemas, numatyti jų priežastis, sprendimo būdus ir pasekmes (*Entrepreneurship Competency Model*, 7– 9).

Trečio lygmens – veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos – struktūriniai komponentai. Catherine T. Kwantes ir Cheryl A. Boglarsky šias kompetencijas apibrėžia kaip konkrečiai veiklai atlikti reikalingas žinias, gebėjimus, požiūrį, vertybines nuostatas, asmenines savybes (Kwantes, Boglarsky, 2007, 204, 230). Galima išskirti veiklos kompetenciją, kurios pagrindą sudaro bendrieji gebėjimai, reikalingi bet kurioje veikloje, ir profesinę kompetenciją, kuri reikalinga konkrečioms profesiniams uždaviniams atlikti ir kuri apima kvalifikacijos kėlimą (Skunčikienė, Balvočiūtė, Balčiūnas, 2007, 126). Įvairiuose šaltiniuose prie veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos struktūrinių komponentų dažniausiai priskiriami tokie gebėjimai kaip kūrybinio mąstymo, socialinių ryšių užmezgimo ir plėtojimo, planavimo ir organizavimo, efektyvių sprendimų priėmimo, informacijos valdymo, verslo pagrindų išmanymo, informacinių technologijų (IT) taikymo (žr. 11 pav.).

11 pav. Veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos struktūriniai komponentai

Kūrybinis mąstymas. Kūrybinis mąstymas – aukščiausia produktyvaus mąstymo forma, apimanti tokias verbalines ir neverbalines mąstymo dimensijas kaip idėjų gausumas, mąstymo lankstumas, originalumas, detalumas (Beresnevičius, 2010, 27). Tai turėjimas lakios vaizduotės ir įsitraukimas į veiklos procesą (Jovaiša, 2011, 304). Kūrybiškai mąstyti – reiškia gebėti keisti savo nuomonę tam tikromis aplinkybėmis ir nuosekliai suvokti idėjų, minčių seką, bei sugebėti jas įdomiai ir įtikinamai pateikti (Petruolytė, 2007, 90).

Socialinių ryšių užmezgimas ir plėtojimas. Tai gebėjimas užmegzti darbinei veiklai reikalingus ryšius, užmegzti ir plėtoti derybinius kontaktus, inicijuoti naudingų sutarčių sudarymą (Li, Luo, 2011, 1764).

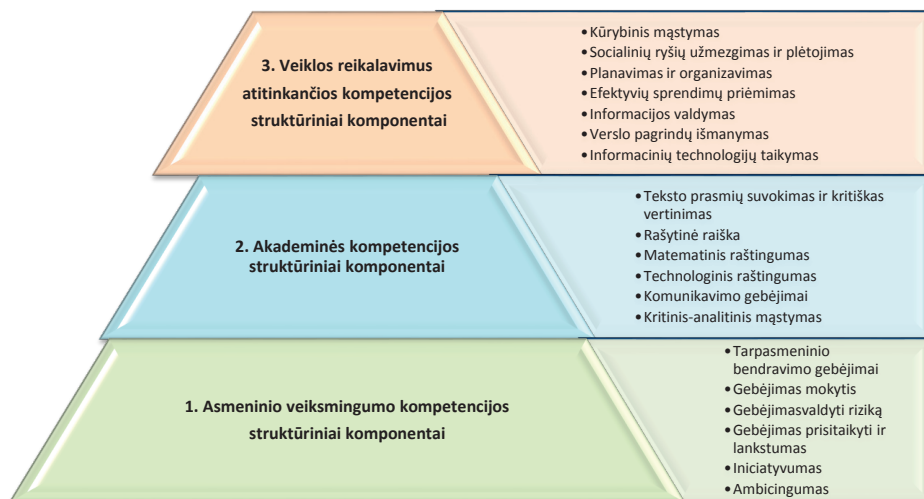
Planavimas ir organizavimas. Tai gebėjimas įvertinti veiklos galimybes, numatyti prioritetinius tikslus, priemonės ir būdus jiems pasiekti ir organizuoti jų įgyvendinimo procesą trumpalaikiam ir ilgalaikiam laikotarpiui užtikrinant efektyvų laiko ir išteklių panaudojimą. Planavimo proceso metu identifikuojami tikslai, formuojamos strategijos jiems pasiekti (*Business Dictionary; Entrepreneurship Competency Model*, 10–14). „Strateginį planavimą galima apibrėžti kaip procesą, kurio metu iškeliami ilgalaikiai strateginiai tikslai ir numatomi būdai, kaip tuos tikslus pasiekti. Mokymosi veiklų planavimas apima mokymosi laiko planavimą, mokymosi aplinkos kūrimą, tinkamų mokymosi strategijų ir priemonių pasirinkimą (*Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų* 11 priedas, 2008, 1303–1305).

Efektyvių sprendimų priėmimas. Tai procesas, kurio metu asmuo ar asmenų grupė identifikuoja, derina, integruoja informaciją ir priima atitinkamus sprendimus (Ritzer, Ryan, 2013). Gebėjimas priimti efektyvius sprendimus – tai gebėjimas analizuoti ir įvertinti situaciją, kaupti ir integruoti atitinkamą informaciją, ieškoti alternatyvių problemos sprendimo variantų, įvertinti jų plusus ir minusus ir pasirinkti tinkamiausią.

Informacijos valdymas. Tai gebėjimas rinkti, analizuoti, apdoroti, saugoti reikalingą informaciją, naudotis ja pagal paskirtį, taip pat laiku ir tinkama forma pateikti surinktą ir apdorotą informaciją suinteresuotiems asmenims. Tai „gebėjimas užtikrinti visus vartotojus, kad jie gaus reikalingus informacijos išteklius tinkamu laiku, reikiamu kanalu ir patogia forma“ (Girniene, 2012, 15). Informacijos valdymas neatsiejamas nuo kompiuterinio raštingumo, informacijos sklaidos priemonių išmanymo ir kt.

Verslo pagrindų išmanymas. Tai pagrindinių ekonomikos, verslo, vadybos, rinkodaros, finansų valdymo žinių turėjimas, svarbiausių verslo organizavimo ir valdymo principų, verslo riziką lemiančių veiksnių ir verslo ekonominės vertės kūrimo galimybių suvokimas (*Business Dictionary*).

Informacinių technologijų (IT) taikymas. Tai gebėjimas naudotis kompiuterine įranga (kompiuteriu, spausdintuvu, kopijuokliu), kompiuterinėmis (skaičiuoklėmis, teksto apdorojimo ir kt.) programomis, elektroniniu būdu bendrauti, parengti ir pateikti reikiamus dokumentus ir kitą informaciją (*Entrepreneurship Competency Model*, 10–14).

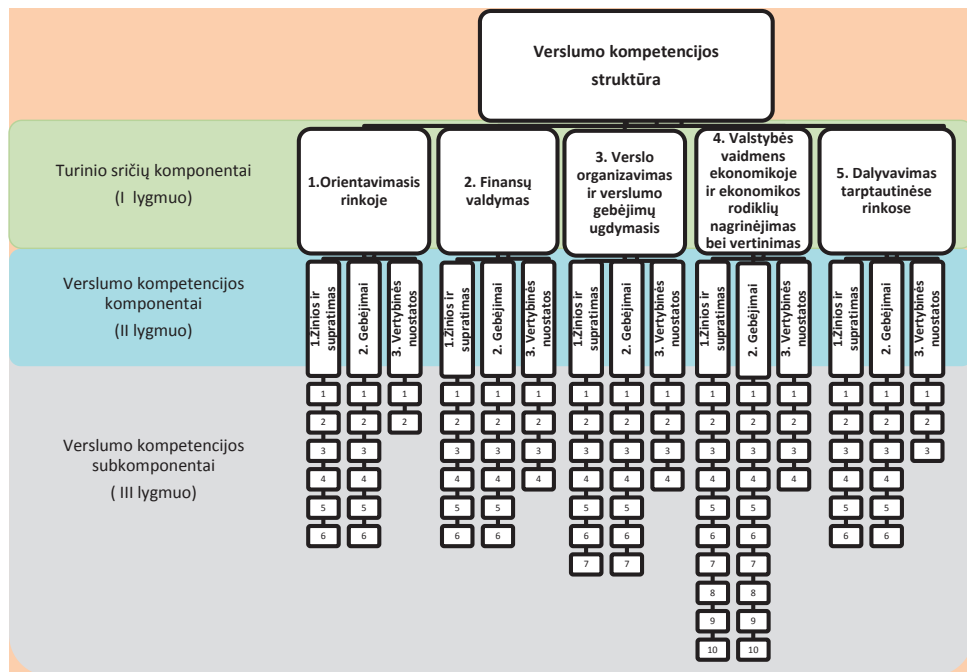

12 pav. Pirmo–trečio verslumo kompetencijos lygmens struktūriniai komponentai

12 pav. pateikti pirmo–trečio verslumo kompetencijos lygmens struktūriniai komponentai atitinka mokinių verslumo kompetencijos, ugdomos bendrojo ugdymo mokykloje, ypač MMB veikloje, struktūrinius komponentus, kurie detalizuoti 3 skyriuje.

Nors analizuotuose šaltiniuose pateikta įvairių verslumo kompetencijos struktūros modelių, modelio, tinkamo verslumo kompetencijai ugdyti bendrojo ugdymo mokyklose, parengta nėra, tačiau galima pritaikyti kai kurių pateiktų modelių elementus.

Teorinis hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis (žr. 13 pav.), sudarytas šio darbo autorės, identifikuoja pagal *Ekonomikos ir verslumo programą* Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose ugdomos verslumo kompetencijos pagrindinius komponentus ir subkomponentus. Šį modelį sudaro trys lygmenys ir jų komponentai bei subkomponentai. I lygmiu apima penkias *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritis – *Orientavimąsi rinkoje, Finansų valdymą, Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymąsi, Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimą bei vertinimą* ir *Dalyvavimą tarptautinėse rinkose*. II lygmenį sudaro šių sričių komponentai – žinios ir supratimas, gebėjimai, vertybinės nuostatos, III lygmenį – II lygmens subkomponentai, kurie pateikti 1 priede.

13 pav. Hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis

Modelyje verslumo kompetencijos struktūra atitinka ugdymo kontekste holistiniu požiūriu grindžiamos verslumo kompetencijos struktūrą ir apima mokinių verslumo kompetencijos ugdymui ypač svarbius šiame poskyryje aptartų modelių komponentus (žr. 1 priedą):

asmeninio veiksmingumo kompetencijos komponentus (pasitikėjimas savimi, tvirta vidinė motyvacija, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, atsakomybė už priimamų sprendimų pasekmes, asmeninių ir visuomenės interesų derinimas, lankstumas, iniciatyvumas, ambicingumas, bendravimo, rizikos valdymo gebėjimai ir kt.);

akademinės kompetencijos (teksto prasmių suvokimas ir kritiškas vertinimas, rašytinė raiška, matematinis, informacinis, technologinis raštingumas, kritinis-analitinis mąstymas, komunikavimo gebėjimai, gebėjimas mokytis ir kt.). Bendrojo ugdymo kontekste rašytinė raiška suprantama kaip žinojimas kalbos taisyklių ir mokėjimas jas pritaikyti sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis, mokėjimas pagal reikalavimus parengti CV, parašyti motyvacinį laišką, gebėjimas taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis, gebėjimas taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus ir kt., o matematinis raštingumas – kaip gebėjimas paaiškinti, kas yra infliacija ir kaip ji skaičiuojama, gebėjimas analizuoti

valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai ir kt.;

veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos struktūrinius komponentus (kūrybiškumas, įžvalgumas, išradingumas, novatoriškumas, verslo pagrindų išmanymas, planavimo ir organizavimo, socialinių ryšių užmezgimo ir plėtojimo, efektyvių sprendimų priėmimo, informacijos valdymo, IT taikymo gebėjimai ir kt.). Bendrojo ugdymo kontekste verslo pagrindų išmanymas suvokiamas kaip pagrindinių ekonomikos ir verslo, finansų valdymo, vadybos, rinkodaros žinių turėjimas ir gebėjimas jas pritaikyti, t. y. gebėjimas analizuoti gamybos, prekių ir paslaugų konkurencingumo rinkoje užtikrinimo veiksnius, gebėjimas analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams, gebėjimas įvertinti paklausos ir pasiūlos veiksnių poveikį rinkos pusiausvyrai, gebėjimas analizuoti vartojimo, taupymo, skolinimosi galimybes, investavimo tikslus ir būdus, gebėjimas parengti struktūrines dalis apimančią verslo planą ir įvertinti jo veiksmingumą, gebėjimas analizuoti ir vertinti žmogiškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui, gebėjimas planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus, gebėjimas apibūdinti visuomenės ir įmonės interesus tenkinančią verslą ir kt., o planavimas ir organizavimas – kaip gebėjimas pasirinkti finansiškai geriausią verslo organizavimo būdą, verslo kūrimui ir plėtrai reikalingus išteklius, suvokti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą ir kt.

Remiantis šiuo modeliu, buvo parengta anketa ekspertams ir atliktas *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sričių ir jų komponentų bei subkomponentų reikšmingumo ugdant mokinių verslumo kompetenciją vertinimas, kurio pagrindu parengta anketa MMB veikloje dalyvaujantiems mokiniams ir, remiantis anketinės apklausos duomenimis, matematinės statistikos metodais atliktas mokinių verslumo kompetencijos išsiugdymo vertinimas (vertinimų rezultatai pateikti 5 skyriuje).

---

2. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO SVARBA

2.1. Pagrindiniai verslumo ugdymo aspektai Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose

Šiame poskyryje aptariami svarbiausi 2003–2015 m. ES ir Lietuvos Respublikos strateginiai dokumentai, kuriuose akcentuojama verslumo ugdymo svarba, nubrėžtos pagrindinės gairės, orientuotos į švietimo turinio tobulinimą, jo pritaikymą verslumo, kaip vieno iš bendrųjų gebėjimų, būtinų asmenybės saviraiškai ir integravimuisi į šiuolaikinę visuomenę, ugdymui įvairiuose švietimo sistemos lygmenyse (pagrindiniai verslumo ugdymo aspektai ES ir Lietuvos strateginiuose dokumentuose pateikti 2 ir 3 lentelėje). Taip pat aptariami pagrindiniai verslumo (ir su juo itin glaudžiai susijusio ekonominio raštingumo) ugdymo turinio aspektai bendrojo ugdymo mokyklos bendrosiose programose.

ES ir Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose verslumui, kaip vienai iš bendrųjų kompetencijų, ir finansinės išminties ugdymui bendrojo ugdymo mokyklose skiriama ypač daug dėmesio. „Lietuvos ir Europos švietimo dokumentų analizės bei užsienio šalių patyrimo pagrindu formuluojami verslumo ugdymo tikslai ir uždaviniai atsižvelgiant į Lietuvos edukacinį kontekstą“ (Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008, 99).

2 lentelėje aptariamuose svarbiausiuose ES strateginiuose dokumentuose apibrėžti verslumo ugdymo tikslai ir jų įgyvendinimo gairės, visuotinai pripažįstama verslumo ugdymo svarba Europos šalių pažangiam ir perspektyviam ekonominiam ir socialiniam vystymuisi.

Pastarąjį dešimtmetį priimtuose ES strateginiuose dokumentuose valstybėms narėms rekomenduojama kurti sistemingesnę verslumo ugdymo strategiją, didinti švietimo vaidmenį ugdant verslumu pagrįstą mąstymą, verslumo gebėjimus, vertybines nuostatas nuo mažų dienų, o vėlesniuose švietimo sistemos lygmenyse integruoti verslumo ugdymą į mokymo programas apibrėžiant konkrečius verslumo ugdymo tikslus ir jų įgyvendinimo gaires. Akcentuojama, kad, ugdant verslumu pagrįstą mąstymą, gebėjimus ir vertybines nuostatas, labai svarbu ugdymo procesą sieti su praktine veikla, įvairių projektų rengimu ir įgyvendinimu, kad mokiniai ne tik pasyviai kauptų žinias, bet patys aktyviai dalyvautų ugdymo procese bei praktinėje veikloje, ypač mokomųjų mokinių įmonių veikloje (*Commission Staff Working Paper. Report on the Implementation of the Entrepreneurship Action Plan*, 2006, 6). Valstybėms narėms rekomenduojama plėtoti bendrųjų gebėjimų ugdymą, kaip visą gyvenimą trunkančio mokymosi strategijų dalį, glaudžiai susiejant jį su užimtumu,

2 lentelė. Pagrindiniai verslumo ugdymo aspektai ES strateginiuose dokumentuose

Metai	Institucija	Dokumentas	Verslumo ugdymo aspektai
2004	EK	<i>Veiksmų planas „Europos programa verslumui“ (Action Plan: The European Agenda for Entrepreneurship)</i>	<p>Apibrėžti strateginiai verslumo ugdymo tikslai ir jų įgyvendinimo gairės. Valstybės narės raginamos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kurti sistemingesnę verslumo ugdymo strategiją; • didinti švietimo vaidmenį ugdant verslumu pagrįstą mąstymą, verslumo gebėjimus ir vertybines nuostatas; • ugdyti verslumą įvairiuose švietimo sistemos lygmenyse, pradedant pradinio ugdymu; • integruoti verslumo ugdymą į mokymo programas apibrėžiant konkrečius verslumo ugdymo tikslus ir jų įgyvendinimo gaires; • sieti ugdymo procesą su praktine veikla.
2006	Europos Parlamentas ir Taryba	<i>Rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų (Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning)</i>	<p>Valstybėms narėms rekomenduojama:</p> <ul style="list-style-type: none"> • plėtoti bendrųjų gebėjimų (įskaitant verslumą), ugdymą; • sudaryti sąlygas ir užtikrinti visiems lygias galimybes naudotis visą gyvenimą trunkančiu mokymusi ir darbo rinka.
2008	EK	<i>Europos smulkiojo verslo aktas (Small Business Act for Europe (SBA))</i>	<p>Valstybės narės raginamos:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tobulinti bendrą požiūrį į verslumą politikos formavimo procese; • ugdyti naujovėmis ir verslumu grindžiamą jaunimo mąstyseną verslumą įtraukiant į pagrindinių mokymų dalykų programas; • stiprinti švietimo įstaigų bendradarbiavimą su verslo bendruomene ir kt.
2010	EK	<i>Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija „Europa 2020“ (Europe 2020: A strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth)</i>	<p>Nubrėžtos pagrindinės Europos vystymosi, grindžiamo rinkos ekonomikos plėtra, kryptys iki 2020 metų, kurių įgyvendinimas siejamas su bendrųjų kompetencijų ugdymu.</p> <p>Novatoriškumo, kūrybiškumo, kaip pagrindinių verslumo savybių, ugdymo stiprinimas įvardytas vienu iš keturių strateginių švietimo ir mokymo tikslų.</p>
2013	EK	<i>Veiksmų planas „Verslumas 2020“ (Entrepreneurship 2020 Action Plan)</i>	<p>Verslumo, kuris įvardintas kaip pagrindinė ekonomikos plėtros varomoji jėga ir viena iš svarbiausių kompetencijų bendrųjų kompetencijų bloke, teorinis ir praktinis mokymas turėtų būti įtrauktas į visas ES valstybių pradinio, pagrindinio, vidurinio, profesinio, aukštojo ir suaugusiųjų mokymo programas.</p>

Lentelė sudaryta autorės

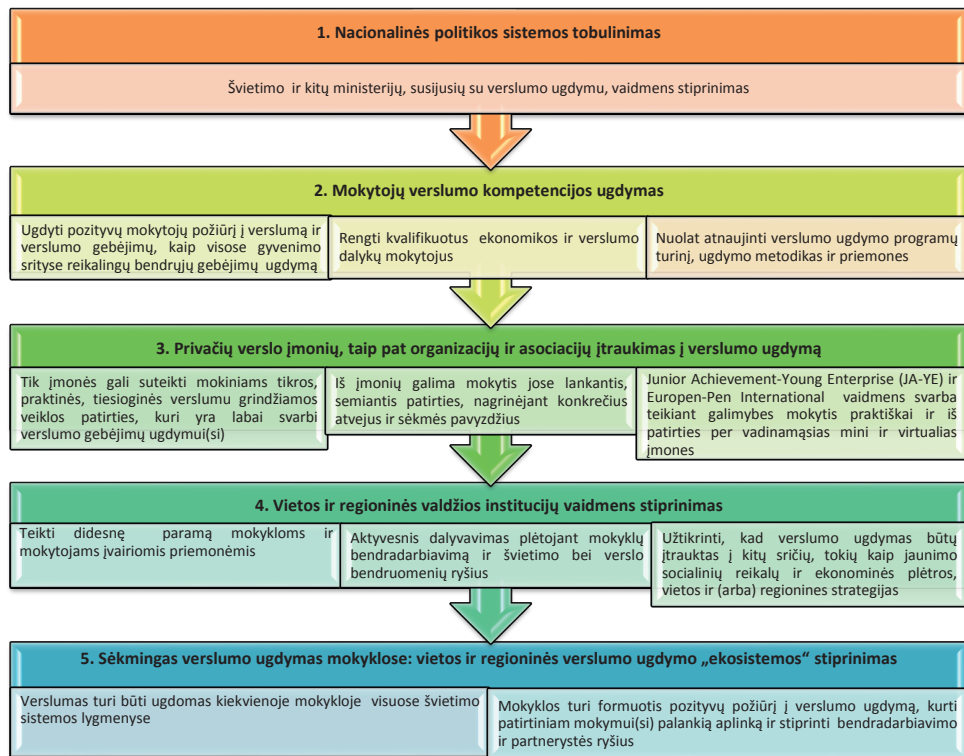
socialine, kultūros, inovacijų politika, sudaryti sąlygas visiems jauniems žmonėms ugdyti tokius bendruosius gebėjimus, kuriuos įgiję jie būtų pasirengę suaugusiųjų gyvenimui ir turėtų pagrindą tolesniam mokymuisi bei darbui, užtikrinti visiems lygias galimybes naudotis visą gyvenimą trunkančiu mokymusi ir darbo rinka (*Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning*, 2006). Prie Europos lygmeniu apibrėžtų aštuonių bendrųjų gebėjimų, reikalingų asmeniniam pasitenkinimui ir saviraiškai, aktyviam pilietiškumui, socialinei integracijai ir užimtumui, priskirti iniciatyvumas ir verslumas, kuris apibūdinamas kaip gebėjimas įgyvendinti verslo idėjas (*Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai*, 2007, 2–3). ES valstybės narės raginamos ugdyti bendrą požiūrį į verslumą politikos formavimo procese, skatinti naujovėmis ir verslumu grindžiamą jaunimo mąstyseną verslumo ugdymą įtraukiant į pagrindinių mokomųjų dalykų programas, stiprinti švietimo įstaigų bendradarbiavimą su verslo bendruomene ir kt. (*The Small Business Act for Europe*, 2008). Akcentuojamas novatoriškumo ir kūrybiškumo, kaip pagrindinių verslumo savybių, ugdymo stiprinimas visuose švietimo sistemos lygmenyse (*Council Conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training ('ET 2020')*, 2009). Konkretūs Europos švietimo ir mokymo sistemų ateities tikslai, kuriuos reikėjo įgyvendinti iki 2010 m., – tai žinių visuomenėje reikalingų gebėjimų ugdymas, kalbų mokymosi skatinimas, verslumo ugdymas ir europinio švietimo aspekto stiprinimas. Darbo programoje „*Švietimas ir mokymas 2010*“ pabrėžiama, kad visiems ES valstybių narių piliečiams turi būti užtikrinta galimybė įgyti jų saviraiškai, aktyviam pilietiškumui, socialinei integracijai ir užimtumui būtinus bendruosius gebėjimus, prie kurių priskiriamas iniciatyvumas ir verslumas („*Švietimas ir mokymas 2010*“ įgyvendinimo 2010 m. pažangos bendra ataskaita, 2010).

Pagrindinės Europos vystymosi, pagrįsto geresniu valstybių narių ir visos ES politikos koordinavimu, kryptys iki 2020 m. – tai socialinės rinkos ekonomikos vizija, parengta atsižvelgiant į tris susijusias ir viena kitą papildančias prioritėtines sritis: *pažangus augimas* (žinių ir inovacijų ekonomikos plėtra), *tvarus augimas* (išteklius tausojančios ir konkurencingos ekonomikos skatinimas), *integracinis augimas* (didelio užimtumo ekonomikos, užtikrinančios socialinę ir teritorinę sanglaudą, skatinimas), kuris siejamas su bendrųjų kompetencijų ugdymu ir darbo vietų kūrimu (*Europe 2020: a Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*, 2010). Akcentuojama, kad verslumo, kaip vieno iš pagrindinio ekonomikos plėtros, konkurencingumo, socialinės sanglaudos, užimtumo, pilietiškumo skatinimo veiksnių, teorinis ir praktinis mokymas turėtų būti įtrauktas į visas pradinio, pagrindinio, profesinio, aukštojo ir suaugusiųjų mokymo programas (*Entrepreneurship 2020 Action plan*, 2013).

Veiksmingos verslumo politikos ir praktikos plėtotės kontekste EK ekspertai parengė *Pažangos modelį*, apimančią kelis verslumo ugdymo politikos raidos etapus: parengti bendrą visų svarbiausių suinteresuotųjų subjektų viziją, kuri aprėptų mokymosi rezultatus, tikslus, uždavinius ir rodiklius, atsakingų ministerijų ir socialinių partnerių dalyvavimą; keisti požiūrį į verslumo ugdymą mokykloje, kai apsiribojama tik „valdyti verslą“, į visose gyvenimo srityse reikalingų bendrųjų gebėjimų ugdymą; siekti, kad verslumo ugdymas iš papildomo dalyko (ypač vidurinių bendrojo ugdymo mokyklų programose) taptų neatsiejama visų švietimo sistemos lygmenų programų dalimi; ugdyti sistemingesnį ir tvaresnį mokyklos bendruomenės požiūrį į verslumą įtraukiant privačias verslo organizacijas, asociacijas tiek vietos, tiek regioniniu ir nacionaliniu lygmeniu; bendradarbiavimas ir socialinės partnerystė turėtų aprėpti mokytojų rengimą, mokymo išteklius ir priemones, dalijimąsi gerąja patirtimi (*Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012, 11).

Šiame modelyje apibrėžti svarbiausi veiksmai, kurių būtina imtis nuosekliai tobulinant penkias pagrindines su verslumo ugdymu ir pažanga susijusias sritis (žr. 14 pav.) siekiant sukurti sistemą, kurioje visiems mokiniams kiekviename ugdymo lygmenyje būtų suteikta galimybė kokybiškai ugdytis verslumo gebėjimus. Akcentuojamas būtinumas keisti požiūrį į verslumo ugdymą mokykloje ir praktinį jo įgyvendinimą pereinant nuo verslumo ugdymo kaip papildomo dalyko prie verslumo ugdymo, kuris būtų integruotas į visų mokomųjų dalykų programas.

Visos šios politikos sritys yra glaudžiai susijusios su nacionalinės politikos sistemos, mokytojų ir mokinių verslumo kompetencijos ugdymu, vietos ir regioninės valdžios institucijų vaidmens stiprinimu, palankių sąlygų verslumo ugdymui visuose švietimo sistemos lygmenyse sudarymu stiprinant bendradarbiavimą su privačiomis verslo įmonėmis, organizacijomis ir asociacijomis. Pabrėžiama, kad mokyklos turi formuoti pozityvų požiūrį į verslumo ugdymą, kurti patirtiniam mokymuisi palankią aplinką. Ypač reikšmingas *Junior Achievement-Young Enterprise* ir *European-Pen International* vaidmuo sudarant mokiniams galimybę ugdytis verslumo kompetenciją dalyvaujant mokomųjų įmonių veikloje.

14 pav. Verslumo ugdymo sritys

Sudaryta remiantis *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012

Lietuvai integravusis į ES, ypač aktuali tapo viena iš prioritetinių *Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų įgyvendinimo programos* (2003) kryptių – bendrojo ugdymo mokyklų ugdymo turinio ir ugdymo proceso tobulinimas, jo pritaikymas verslumui ugdyti, kuris akcentuojamas ir kituose 2003–2014 m. Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Verslumo ugdymo aspektai Lietuvos Respublikos strateginiuose dokumentuose

Metai	LR institucija	Dokumentas	Verslumo ugdymo ir verslumo skatinimo aspektai
2003	Seimas	Valstybinė švietimo strategija 2003–2012 m.	<ul style="list-style-type: none"> • atnaujinti ugdymo turinį ir jo perteikimo būdus; • diegti savarankiškumą ir bendradarbiavimą skatinančius aktyvaus mokymosi metodus ir savarankiškos veiklos praktiką visuose švietimo sistemos lygmenyse; • stiprinti dėmesį verslumo, finansinės išminties ugdymui ir verslumo skatinimui; • pasiekti, kad ekonominio raštingumo pradmenis ir verslumo gebėjimus įgytų visi pagrindinės mokyklos mokiniai.
2004	Švietimo ir mokslo ministerija	<i>Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija</i>	Suformuluoti pagrindiniai tikslai ir uždaviniai, kuriuos reikia įgyvendinti įvedant ekonominio raštingumo mokymą ir verslumo ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose.
2007	Švietimo ir mokslo ministerija	<i>Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo ir diegimo strategija</i>	<ul style="list-style-type: none"> • atnaujinti bendrojo ugdymo turinį orientuojantis į bendrųjų kompetencijų, ypač mokėjimo mokytis, skaitmeninio raštingumo, verslumo, pilietiškumo, kultūrinio sąmoningumo, vertybinių nuostatų, ugdymą; • didinti mokymo programų lankstumą, įvairiapusiškumą; • skatinti inovatyvių ugdymo priemonių ir inovatyvaus mokymo(si) metodų pasirinkimą; • taikyti mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo būdus, skatinančius mokinių pasirinkimo galimybių plėtrą; • derinti ugdymo turinį su praktine veikla.
2007	Švietimo ir mokslo ministerija	<i>Mokyklų tobulinimo programa plius</i>	Užtikrinti darbo rinkos poreikius atitinkančią bendrojo ugdymo kokybę: <ul style="list-style-type: none"> • atnaujinti ugdymo turinį; • sukurti, įdiegti ir tobulinti ugdymo priemones; • parengti metodines rekomendacijas verslumo ir darbinės veiklos gebėjimų ugdymui; • ugdyti mokytojų, mokinių ir kitų mokyklos bendruomenės narių verslumo kompetenciją; • kryptingai diegti IT ir inovacijas; • skatinti MMB veiklą; • skatinanti dar platesnę mokyklų bendruomenių ir vietinių verslo atstovų dalyvavimą verslumo ugdymo projektuose.
2008	Vyriausybė	<i>Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • sukurti nuoseklią, efektyviai veikiančią jaunimo verslumo ugdymo sistemą; • stiprinti verslumo ir kitų bendrųjų ir praktinių jaunimo gebėjimų ir įgūdžių ugdymą tiek formaliojo, tiek neformaliojo ugdymo sistemoje; • formuoti jaunimo ir visos visuomenės supratimą apie verslą, jo galimybes ir užtikrinant žinių ir įgūdžių, būtinų jį pradėti, įgijimą; • plačiau taikyti praktinius verslumo ugdymo metodus ir dalyvavimą verslo praktinio mokymo firmų ir MMB veikloje.

Metai	LR institucija	Dokumentas	Verslumo ugdymo ir verslumo skatinimo aspektai
2010	Vyriausybė	<i>Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategija</i>	<ul style="list-style-type: none"> • ugdyti ir skatinti žmogiškųjų išteklių kūrybiškumą, verslumą, inovatyvumą kaip visuomenės gerovę ir valstybės ekonominį konkurencingumą lemiančius veiksniai; • skatinti inovacijų plėtrą, mokymąsi visą gyvenimą, kūrybiškumo, inovatyvumo, verslumo ugdymą visuose švietimo sistemos lygmenyse ir privačiame sektoriuje; • stiprinti mokslo, studijų ir verslo sąveiką; • sudaryti sąlygas verslo plėtrai ir inovacijų diegimui.
2010	Vyriausybė	<i>Nacionalinė jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • ugdyti praktinius jaunimo verslumo gebėjimus ir įgūdžius; • sudaryti palankias sąlygas jaunimo saviraiškai ir integravimuisi į darbo rinką; • skatinti jaunimą aktyviau dalyvauti vietos bendruomenių gyvenime, nevyriausybinų organizacijų ir savanoriškoje veikloje.
2012	Seimas	<i>Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“</i>	<ul style="list-style-type: none"> • užtikrinti darnų valstybės vystymąsi orientuojantis į švietimo sistemos tobulinimą, sąlygų verslo kūrimui ir plėtrai, inovacijų diegimui sudarymą; • stiprinti kūrybiškumo, pilietiškumo, lyderystės, verslumo ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose; • formuoti pozityvų visuomenės požiūrį į verslą ir verslumą; • pertvarkyti tradicinius ugdymo metodus, mokymo programas, pasiekimų vertinimo bei įsivertinimo metodus į lanksčius, atitinkančius šiuolaikinius mokymosi tikslus ir technologijų lygį, tinkamus kiekvieno asmens mokymuisi visą gyvenimą ir skatinančius verslumo ugdymąsi ir verslo kūrimą; • sudaryti palankias sąlygas verslo, švietimo, mokslo ir kultūros integracijai, kūrybos ir kultūros pramonės plėtrai šalyje bei konkurencingumui tarptautinėse rinkose.
2012	Vyriausybė	<i>2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • skatinti kūrybiškumo, pilietiškumo, atsakomybės, lyderystės, verslumo, bendradarbiavimo ir kitų gebėjimų, leidžiančių ne tik prisitaikyti prie vis sparčiau kintančios aplinkos sąlygų, bet ir inicijuoti jos kaitą, ugdymąsi; • stiprinti bendrųjų gebėjimų mokytis visą gyvenimą ugdymą visuose švietimo sistemos lygmenyse; • stiprinti vaikų ir jaunimo verslumo gebėjimų ugdymą ir socialinių partnerių skatinimą dalyvauti verslumo ugdymo procese; • sudaryti palankias verslumą ir verslo plėtrą skatinančias sąlygas.

Metai	LR institucija	Dokumentas	Verslumo ugdymo ir verslumo skatinimo aspektai
2013	Vyriausybė	<i>Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • kompleksiskai spręsti itin aktualias gyventojų užimtumo problemas sutelkiant verslo, švietimo ir darbo rinkos sektorius; • skatinti naujų įmonių kūrimą ir savarankišką veiklą; • teikti konsultacinę pagalbą pradedantiems kurti verslą; • didinti verslo paslaugų ir finansinių išteklių prieinamumą pradedantiems ir plėtojantiems verslą asmenims; • įtraukti verslumo ugdymą ir verslumo skatinimą į visus švietimo sistemos lygmenis.
2013	Seimas	<i>Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija</i>	<ul style="list-style-type: none"> • sudaryti mokiniam, studentams ir jaunimui palankiausias galimybes išskleisti individualius gebėjimus ir tenkinti specialiuosius ugdymosi ir studijų poreikius; • stiprinti mokytojų ir dėstytojų motyvaciją ir sudaryti galimybę nuolat tobulinti kvalifikaciją plečiant kultūrinį akiratį, didinant šiuolaikinių technologijų išmanymą ir orientuojantis į kūrybiškumo, pilietiškumo, lyderystės, verslumo ugdymą; • turtinti mokymosi ir jo praktinio taikymo aplinką mokyklose; • plėtoti visų mokyklų mokyklų veiklos įvairovę, ypač kultūrinės saviraiškos, lyderystės, kūrybingumo, verslumo, profesinių gebėjimų ugdymo galimybių; • skatinti mokymosi visą gyvenimą įvairovę atsižvelgiant į ūkio ir visuomenės poreikius; • orientuotis į lankstesnių mokymo programų, metodų ir mokymosi pasiekimų vertinimo bei įsivertinimo metodų, teikiančių daugiau pasirinkimo galimybių ir skatinančių ugdytis ir tobulinti bendruosius gebėjimus, užtikrinančius aktyvų dalyvavimą šiuolaikinės demokratinės visuomenės socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime, kūrimą ir taikymą visuose švietimo sistemos lygmenyse.

Metai	LR institucija	Dokumentas	Verslumo ugdymo ir verslumo skatinimo aspektai
2014	Ūkio ministerija	<i>Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas</i>	<p>Sukurti nuoseklią ir tęstinę verslumo ugdymo sistemą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • užtikrinti, kad verslumo ir finansinio raštingumo ugdymas būtų integruotas į ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo bendrąsias programas; • suteikti galimybę mokiniams prieš baigiant privalomojo švietimo programą bent vieną kartą įgyti praktinės verslumo patirties, pavyzdžiui, valdyti MMB, dirbti verslo praktinio mokymo įmonėje, būti atsakingam už verslo projektą bendrovėje ar socialinio projekto įgyvendinimą; • įgyvendinti priemones, skatinančias bendrojo ugdymo mokyklų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą, verslumo skatinimą, mokinių išitraukimą į savanorišką veiklą; • tobulinti bendrojo ugdymo ir profesinių mokyklų pedagogų, aukštųjų mokyklų praktikos vadovų kompetenciją verslumo ugdymo srityje; • skatinti vaikams ir jaunimui skirtų kūrybiškumo skatinimo iniciatyvų įgyvendinimą; • įgyvendinti iniciatyvas, skatinančias jaunimo verslumą; rengti jaunimo verslumą skatinančius renginius, projektus ir kt.; • organizuoti ir koordinuoti verslumą skatinančius projektus vyresniųjų klasių mokiniams ir kt.

Lentelė sudaryta autorės

Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. Plačiau ir veikmingiau ekonomikos mokymas ir verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose pradėtas įgyvendinti nuo 2000 metų. Švietimo ir mokslo ministerijai išanalizavus ekonomikos mokymo situaciją šalyje, buvo sudaryta darbo grupė, kuri, pasitelkusi Švietimo kaitos fondą ir Mokyklų tobulinimo centro socialinį partnerį – JAV Nacionalinę ekonominio švietimo tarybą, 2001 m. parengė *Ekonomikos mokymo programą*, kuria vadovaujantis ekonomikos kaip privalomo dalyko mokymas bendrojo ugdymo mokyklose pradedamas nuo IX klasės (*Ekonomikos mokymo programa ir standartai*, 2002). Bendrosios programos buvo keletą kartų tobulinamos, tačiau išsamių jų turinio kaitos priežasčių ir pagrįstumo bei jų įgyvendinimo mokykloje problemų tyrimų nebuvo atlikta (Duoblienė, Bulajeva, Stonkuvienė, 2008). Kaip teigiama Lietuvos švietimo būklės tyrimų apžvalgose, pagrindinis bendrųjų programų atnaujinimo siekis – švietimo paradigmos kaita – perėjimas iš tradicinės (poveikio) į mokymosi paradigmą, t. y. nuo žinių ir supratimo prie kompetencijų (žinių, gebėjimų, nuostatų ir vertybių visumos) ugdymo (Jucevičienė, Simonaitienė, Bankauskienė, Šiaučiukėnienė, 2005).

„Pradiniame ugdyme *iniciatyvumo ir verslumo kompetencijų* ugdymas integruotas į visus mokomuosius dalykus, ypač į socialinį, gamtamokslinį ir technologinį ugdymą“ (*Lietuvos švietimas. Tik faktai*, 2010, 94).

Ekonomikos mokymo ir verslumo ugdymo pagrindinėje mokykloje tikslas – siekti, kad mokiniai įgytų ekonomikos pagrindų, kryptingai ugdytųsi verslumo gebėjimus, formuotųsi ekonominę mąstymą, gebėtų tinkamai orientuotis ir sėkmingai veikti nuolat kintančioje ekonominėje ir socialinėje aplinkoje. Pagrindinio ugdymo *Ekonomikos ir verslumo programoje* ugdymo turinys pateiktas koncentrais, t. y. V–VIII ir IX–X klasėms. Kiekvieno koncentro turinį sudaro santykinai atskiros, bet ugdymo procese integruojamos veiklos sritys: *orientavimosi rinkoje, verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* ir kt. Tačiau ekonomikos ir verslumo kaip privalomo dalyko mokoma tik IX arba X klasėje, todėl šioje programoje mokinių ekonomikos ir verslumo pasiekimai V–VIII klasėse aprašomi kaip tų dalykų, į kuriuos integruotos ekonomikos ir verslumo temos, pasiekimai (*Socialinis ugdymas*, 2008; *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*, 2008, 1029).

Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011), siekiant užtikrinti vidurinio ugdymo turinio dermę su pradinio ir pagrindinio ugdymo turiniu, išplėstos kai kurios temos, buvusios pagrindinio ugdymo bendrojoje programoje, įtraukta naujų temų. Ugdymo turinys formuojamas atsižvelgiant į mokyklos lygmenį, atskirų mokinių ir mokinių grupių poreikius. Ekonomikos mokymo ir verslumo ugdymo vidurinėje mokykloje tikslas – sąmoningai pasirinkus ekonomikos dalyką, plėtoti žinias ir supratimą apie Lietuvoje ir pasaulyje vykstančius ekonominius procesus, ugdytis asmeninių finansų valdymo gebėjimus, verslumo kompetenciją, tikslingai mokytis ir planuoti savo gyvenimą bei karjerą, formuotis mokslo žiniomis pagrįstą požiūrį. Kaip nurodyta *Ekonomikos ir verslumo programoje* (2011), tai turinio sričiai, kuri mokyklos ar mokinio pasirinkta kaip prioritetinga (*Finansų valdymas* ar *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis*), turi būti skirta ne mažiau kaip 50 valandų, iš kurių ne mažiau kaip 34 valandos – praktinei ir projektinei veiklai, t. y. steigti MMB, modeliuoti verslą, rengti verslo planą ir kt. *Ekonomikos ir verslumo programos* tikslams ir uždaviniams įgyvendinti pasitelkiamos tarpdalykinės integracijos galimybės. Ugdymas organizuojamas kaip vientisas teorijos ir praktikos pažinimo procesas. Ugdymas mokinių mokėjimo mokytis, asmeninė, pažinimo, socialinė ir pilietinė, kultūrinė ir kitos kompetencijos, kurios įgyjamos integruotai per ekonomikos ir verslumo, kalbų (gimtosios ir užsienio), matematikos, IT ir kitų dalykų pamokas. Planuodamas ekonomikos mokymo ir verslumo ugdymo procesą, mokytojas vadovaujasi šioje programoje iškeltais mokymo ir mokymosi tikslais bei uždaviniais. Mokymasis organizuojamas pasirenkant aktyvias mokymosi veiklas, remiantis mokinių turima patirtimi, išvalgomis, realiais gyvenimo pavyzdžiais.

Kadangi ekonomikos mokymas ir verslumo ugdymas yra tiesiogiai susiję su realiai gyvenime vykstančiais procesais, ypač svarbi mokymosi aplinka (*Vidurinio ugdymo bendrųjų programų 5 priedas*, 2011, 111). Mokinių verslumo gebėjimų ugdymuisi, vertybinių nuostatų formavimuisi ypač didelį poveikį turi mokomosios ekskursijos į verslo įmones, susitikimai su verslo konsultantais, dalyvavimas įvairiose verslumą skatinančiose programose, MMB veikloje, konkursuose ne tik savo bendruomenėje, šalyje, bet ir užsienyje.

Kaip rodo Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Seimo, Švietimo ir mokslo, Ūkio ministerijos patvirtintų strateginių dokumentų analizė, jie parengti vadovaujantis Europos lygmeniu priimtais politiniais sprendimais ir rekomendacijomis bei jų įgyvendinimo gairėmis ir principais ir apibrėžia pagrindinius verslumo ugdymo bei skatinimo tikslus ir uždavinius visuose švietimo sistemos lygmenyse. Dokumentuose akcentuojamas būtinumas atnaujinti ugdymo turinį ir jo perteikimo būdus orientuojantis į bendrųjų kompetencijų ugdymą, didinti mokymo programų lankstumą, įvairiapusiškumą, skatinti ir plačiau taikyti inovatyvių ugdymo priemonių ir metodų pasirinkimą, derinti ugdymo turinį su praktine veikla, skatinti dalyvavimą verslo praktinio mokymo įmonių, ypač MMB, veikloje. Verslumas priskiriamas prie bendrųjų gebėjimų, leidžiančių turimas ekonomikos ir verslumo žinias bei gebėjimus pritaikyti visose veiklos srityse ir kasdieniame gyvenime, realizuoti save kaip visapusišką asmenybę.

Bendrojo ugdymo programose, nuolat atnaujinamose vadovaujantis ES ir Lietuvos strateginių dokumentų pagrindinėmis nuostatomis, nuosekliai pereinama prie naujos ugdymo turinio formavimo politikos, t. y. nuo žinių pateikimo prie kompetencijų (žinių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų) ugdymo orientuojantis į ugdymo programų lankstumo, įvairiapusiškumo, mokinių pasirinkimo galimybių didinimą, inovatyvių ugdymo metodų ir priemonių taikymą atsižvelgiant į mokinių interesus, amžių, suvokimo lygį ir patirtį (*Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*, 2008; *Vidurinio ugdymo bendrosios programos*, 2011; *Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*, 2015; *Dėl novatoriško verslumo ugdymo sampratos tvirtinimo*, 2016).

Bendrojo ugdymo mokyklos lygmeniu verslumo ugdymo tikslas – gilinti mokinių žinias, susijusias su vykstančiais ekonominiais procesais, ugdyti jų aktyvumą, kūrybiškumą, iniciatyvumą, savarankiškumą, pasitikėjimą savimi ir kitas asmenines savybes, vertybines nuostatas bei praktinius gebėjimus, kurie bus naudingi ateityje, nepaisant to, kokia veikla jie užsiimtų. Bendrosios programos tampa integralių ugdymo turinio ryšių pamatu – jose iš esmės nelieta atskirų dalykų uždarumo, ieškoma dalykų ir jų grupių sąsajų. Verslumo ugdymas integruojamas į daugelį mokymo dalykų atsižvelgiant į ekonomikos mokymo ir verslumo ugdymo pradinėje, pagrindinėje ir vidurinėje mokykloje tikslus. Iš esmės atnaujinami verslumo ugdymo turinio perteikimo būdai,

verslumo ugdymą siejantys su įvairių gyvenimo sričių praktika, problemomis ir jų sprendimų paieška. Taikomi inovatyvūs verslumo ugdymo metodai, skatinantys aktyvią mokinių veiklą, bendravimą ir bendradarbiavimą, savarankiškumą, kūrybiškumą, atsakomybę. Ypač reikšmingas *Junior Achievement-Young Enterprise* ir *Europen-Pen International* vaidmuo sudarant mokiniams galimybę ugdytis verslumo kompetenciją dalyvaujant mokomųjų įmonių veikloje.

Verslumo ugdymo procesas, grindžiamas ne tiek ekonomikos ir kitų su verslumu susijusių žinių perteikimu ir perėmimu, kiek jų analize, kritišku vertinimu ir praktiniu panaudojimu, aktyvia, savarankiška mokinių veikla, nukreiptas galutiniam tikslui pasiekti – išugdyti aktyvią, iniciatyvią, kūrybingą asmenybę, gebančią savarankiškai ir atsakingai veikti sparčiai kintančioje socialinėje ir ekonominėje aplinkoje.

2.2. Verslumo kompetencijos ugdymo situacijos Europos valstybėse tyrimai

Šiame poskyryje apžvelgiami tarptautiniai tyrimai, kuriuose pateikiama įvairių valstybių vykdomos politikos švietimo ir verslumo kompetencijos ugdymo srityje situacija ir pabrėžiama, kad verslumo kompetencijos ugdymas yra neatsiejama švietimo sistemos dalis ir verslumo kompetencija turi būti ugdoma nuolatinio mokymosi procese (*Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija*, EBPO). Tačiau iki šiol nėra visuotinai pripažinto verslumo ugdymo ir praktinio jo įgyvendinimo modelio, todėl neaišku, kaip verslumas galėtų būti ugdomas geriausiai. Daugelyje ES valstybių nėra atlikta išsamių verslumo kompetencijos ugdymo tyrimų, o atliktuose tyrimuose dažniausiai nagrinėjamos verslumo skatinimo, o ne verslumo ugdymo problemos (Lackéus, 2013, 2015).

Ypač svarbūs kasmetiniai *Globalaus verslumo monitoringo (Global Entrepreneurship Monitor, GEM)* tyrimai, kurie leidžia įvertinti kiekvienos valstybės verslumo ir verslumo kompetencijos ugdymo situaciją kitų valstybių atžvilgiu. Jie yra naudingi valstybėms formuojant švietimo ir verslumo ugdymo politiką, rengiant švietimo ir verslumo ugdymo strategijas bei programas, prognozuojant verslo kūrimo ir plėtros perspektyvas.

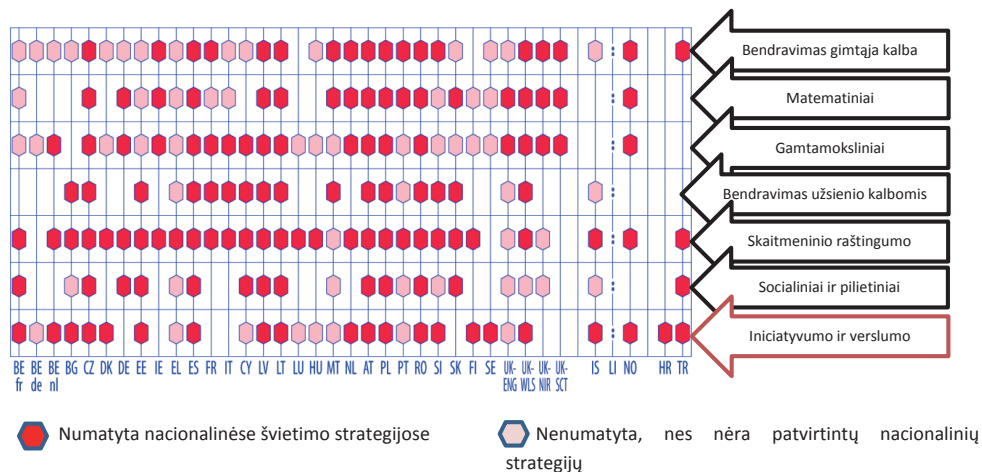
2010 m. išanalizavę informaciją apie verslumo ugdymą 38 valstybių bendrojo ugdymo mokyklose, ekspertai jį įvertino kaip silpniausią grandį tų valstybių švietimo sistemoje, nors 80 proc. tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, kad verslumo gebėjimus įgijo mokydamiesi pagal formaliojo ugdymo programas (Martínez, Levie, Kelley, Sæmundsson, Schøtt, 2010, 9–10). 2013 m. GEM tyrimo duomenimis, nepriklausomai nuo ekonominio išsivystymo, daugelyje valstybių geriausią verslumo rodiklį

yra pasiekę 25–34 ir 35–44 metų asmenys (Amorós, Bosma, 2014, 37), o Lietuvoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje bei Panamoje didžiausią pradedančiųjų verslininkų skaičių sudaro 18–24 metų asmenys (Kelley, Singer, Herrington, 2011, 17).

Lietuvoje GEM tyrimai atliekami nuo 2011 metų. Jų ataskaitose aptariama verslumo ekonominė ir socialinė nauda, pateikiami Lietuvos verslumo dinamikos rodikliai pagal amžiaus grupes, lytį ir regionus, taip pat ekspertų nuomonė apie vyriausybės politiką, švietimo ir mokymo vaidmenį ugdant ir skatinant verslumą ir rekomendacijos verslumo situacijai gerinti. Kaip pažymima Lietuvoje atlikto verslumo tyrimo 2013 m. ataskaitoje, 2011 m. pasauliniame GEM ataskaitos pristatyme San Franciske Lietuva paminėta kaip jaunų verslininkų šalis, išsiskyrusi 18–24 metų amžiaus grupės verslumo rodikliais. Lietuva šį vardą pateisino ir 2012 m.: verslą kūrusių 18–24 metų jaunuolių skaičius padidėjo 4 proc., o ketinančių jį kurti per ateinančius trejus metus – 3 proc. Tačiau 2013 m. verslą kūrusių šio amžiaus jaunuolių skaičius sumažėjo iki 2011 m. lygio, o ketinančių kurti verslą buvo 4 proc. mažesnis nei 2012 metais. Panašios ir 25–34 metų amžiaus grupės asmenų verslumo tendencijos. Tokias jaunimo verslumo tendencijas, kaip teigiama ataskaitoje, iš dalies lėmė gajos intraverslumo tendencijos Lietuvoje ir geresnės galimybės darbo rinkoje. Tačiau, ekspertų vertinimu, Lietuvos švietimo sistemoje turėtų būti skiriama daugiau dėmesio verslumo ugdymui, ypač pradinėse ir vidurinėse mokyklose, kuriose nepakankamai skatinamas kūrybiškumas, savarankiškumas, iniciatyvumas ir kt. Ekspertų nuomone, mokinių verslumo skatinimas, verslui kurti būtinų žinių suteikimas ir verslumo gebėjimų ugdymas pagerintų verslumo situaciją Lietuvoje (Laužikas, Vaignienė, Miliūtė, Batulevičiūtė-Varnienė, Dailydaitė, Grybauskaitė, Užkuraitė, 2013, 52–53, 61, 65, 85).

Eurydice 2012 m. ataskaitoje pateikta informacija apie verslumo ugdymą 31 Europos valstybėje, aptartos strateginės kryptys ir veiksmų planai siekiant integruoti verslumą į bendrojo ugdymo programas. Ataskaitos duomenimis, vadovaudamasi Europos lygmeniu suformuotomis pagrindinėmis verslumo ugdymo nuostatomis ir nubrėžtais verslumo ugdymą apimančiais švietimo tikslais, daugelis valstybių vykdo švietimo reformas, orientuotas į verslumo ugdymo stiprinimą ir verslumo skatinimą, kai kurios yra parengusios ir įgyvendina nacionalines jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo strategijas, į nacionalines švietimo strategijas įtraukia verslumo ir kitų bendrųjų kompetencijų ugdymą bendrojo ugdymo (pradinio, pagrindinio ir vidurinio) lygmeniu. Tarp valstybių, patvirtinusių verslumo ugdymą apimančias strategijas, paminėta ir Lietuva, kuri pirmoji iš visų valstybių buvo patvirtinusi *2003–2012 metų valstybinę švietimo strategiją*, kurioje numatytas bendrųjų gebėjimų ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose. Be to, ataskaitoje nurodytų bendrųjų gebėjimų, įskaitant verslumą, ugdymas, nacionalinėse švietimo strategijose numatytas 2011–2012 m. (žr. 15 pav.), Lietuvoje jau buvo įtrauktas ir į bendrojo ugdymo programas (*Entrepre-*

neurship Education at School in Europe, 2012, 7–9; Key Data on Education in Europe 2012, 17, 14–15; Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy, 2012).

15 pav. Bendrųjų gebėjimų ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose 2011–2012 m., numatytas nacionalinėse švietimo strategijose

Eurobarometro apklausų, atliktų 36 Europos valstybėse, ataskaitoje *Verslumas 2012* akcentuojama, kad vienas iš svarbiausių veiksnių, skatinančių kurti ir plėtoti verslą, yra praktinis verslumo ugdymas, pagrįstas mokomųjų įmonių veikla. Verslumas išskirtas kaip prioritetinė edukacinės veiklos kryptis ir apibūdinamas kaip viena iš svarbiausių bendrųjų kompetencijų, kuriai ugdyti skiriamos investicijos gali duoti vieną iš didžiausių investicinių grąžų Europos valstybėms, nes 15–20 proc. mokinių, dalyvaujančių mokomųjų įmonių veikloje, vėliau patys kuria verslo įmones (*Flash Eurobarometer 354, 2012, 18, 77*).

Visose pastarąjį dešimtmetį EK iniciuotų tarptautinių švietimo ir verslumo kompetencijos ugdymo tyrimų ataskaitose pabrėžiama, kad verslumo kompetencijos ugdymas yra vienas iš svarbiausių naujovių diegimo, ekonomikos plėtrą ir valstybės pažangą lemiančių veiksnių (*Education & Training; UNESCO*).

Verslumo kompetencijos ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose formuoja pozityvų mokinių požiūrį į verslą ir verslumą, didina ateities perspektyvų suvokimą, skatina taikyti inovacijas, kurti ir plėtoti verslą. Tai padeda spręsti jaunimo socialinės atskirties, užimtumo ir kitas problemas. Todėl verslumo kompetencijos ugdymas turėtų būti vienas iš prioritetinių tikslų visuose švietimo sistemos lygmenyse (*Global Education First Initiative; Education and Training Monitor 2013, 2013; UNESCO*).

Tačiau, nepaisant visų EK iniciatyvų ir vykdomos stebėsenos, neatliekama išsamių verslumo kompetencijos ugdymo visuose švietimo sistemos lygmenyse tyrimų, nėra bendros verslumo kompetencijos ugdymo pasiekimų vertinimo sistemos. Bendrieji gebėjimai (matematiniai, gamtamoksliniai, bendravimo gimtąja ir užsienio kalbomis) vertinami standartizuotai pagal Europos valstybių švietimo sistemose visuotinai pripažintą žinių vertinimo principą, o skaitmeninio raštingumo, verslumo, socialiniai ir pilietiniai, kurie dažnai integruojami į kitus mokomuosius dalykus, vertinami skirtingais vertinimo metodais, nes tam nėra sukurta standartizuota vertinimo sistema (Henry, Chatzichristou, 2014; *Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy*, 2012; *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies*, 2012).

Kaip pažymima tarptautinių tyrimų ataskaitose, verslumo kompetencijos ugdymo ir verslumo skatinimo situacija Europos valstybėse labai nevienoda. Daugelyje valstybių verslumo gebėjimai ugdomi tik vidurinio ugdymo lygmenyje, o pradinio ugdymo lygmenyje ugdomi labai menkai arba išvis neugdomi. Geriausių kiekybinių ir kokybinių rodiklių yra pasiekusios Norvegija, Švedija, Didžioji Britanija ir kitos ekonomiškai stiprios valstybės, kuriose nuolat stiprinamas valstybinių institucijų bendradarbiavimas ir bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, vietos bendruomene, verslo įmonėmis, sudarytos palankios sąlygos verslumo kompetencijai ugdyti visuose švietimo sistemos lygmenyse. Ypač didelę reikšmę turi verslo atstovų dalyvavimas verslumo kompetencijos ugdymo procese, įvairūs mokinių ir mokytojų verslumo kompetencijos ugdymo projektai, mokinių dalyvavimas verslo praktinio mokymo įmonių veikloje, inovatyvių, praktine veikla pagrįstų verslumo kompetencijos ugdymo metodų taikymas ir kt. (*Entrepreneurship in Education and Training – From Compulsory School to Higher Education 2009–2014*, 2009; *Guidance Supporting Europe’s Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14*, 2011; *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012, 35; *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies*, 2012; *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012; Kearney, 2012, 22–23).

Verslumo kompetencijos ugdymo situacija Lietuvoje taip pat pakankamai gera – parengta ir įgyvendinama nemažai strateginių dokumentų, vykdomos į verslumo kompetencijos ugdymą orientuotos švietimo reformos, verslumo kompetencija ugdoma visuose švietimo sistemos lygmenyse. Tačiau, ekspertų vertinimu, Lietuvos švietimo sistemoje, ypač pradinėse ir vidurinėse mokyklose, verslumo kompetencijos ugdymui turėtų būti skiriama daugiau dėmesio. Skatinant mokinių verslumą, suteikiant verslui kurti būtinų žinių ir ugdant gebėjimus, verslumo situacija Lietuvoje dar labiau pagerėtų (Laužikas ir kt., 2013, 52–53, 61, 65, 85). Be to, reikia pažymėti, kad verslumo ugdymą reglamentuojančiuose strateginiuose dokumentuose ir ugdymo

programose trūksta konkretumo, nuoseklumo ir išsamumo, daugelis jų ne papildo vienas kitą, o atkartoja ankstesnių dokumentų nuostatas. Lietuvoje dar nepasinaudojama visomis galimybėmis vykdyti daugiau verslumo ugdymo projektų, finansuojamų ES struktūrinių fondų lėšomis, bendrojo ugdymo mokyklose.

Tyrimų analizė rodo, kad vienas iš svarbiausių veiksnių, skatinančių kurti ir plėtoti verslą, yra praktinis verslumo ugdymas, pagrįstas įvairių programų įgyvendinimu ir mokomųjų įmonių veikla (Martínez, Levie, Kelley, Sæmundsson, Schøtt, 2010, 9–10; *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012; Elert, Anderssonb, Wennberg, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; Ruskovaara, Pihkala, 2015; ir kt.), tačiau ne visos Europos valstybės tam skiria pakankamai dėmesio, todėl verslumo ugdymo situacija jose yra labai nevienoda. Kai kurios valstybės yra parengusios ir įgyvendina verslumo ugdymo strategijas, kitos verslumo kompetencijos ugdymą integruoja į bendrojo ugdymo programas, o kai kurios tebėra planavimo etape. Daugelyje valstybių, taip pat ir Lietuvoje, verslumo ugdymas kaip privalomasis (IX arba X klasėje) arba pasirenkamasis (XI arba XII klasėje) dalykas yra įtrauktas į bendrojo ugdymo mokyklų programas ir integruotas į visų mokomųjų dalykų programas. Verslumo ugdymo lygis priklauso nuo valstybėse vykdomos švietimo politikos, švietimo vaidmens formuojant pozityvų visuomenės požiūrį į verslumą, ekonominių, socialinių ir kitų veiksnių. Geriausių kiekybinių ir kokybinių rodiklių ugdant ir skatinant verslumą yra pasiekusios ekonomiškai stiprios valstybės. Be to, reikia pažymėti, kad daugelyje Europos valstybių nėra atliekama išsamių verslumo kompetencijos ugdymo tyrimų, netaikomi standartizuoti verslumo kompetencijos ugdymo pasiekimų vertinimo metodai, nėra sukurtų moksliskai pagrįstų veiksmingų verslumo kompetencijos ugdymo modelių.

---

3. MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS VEIKSMINGUMAS UGDANT VERSLUMO KOMPETENCIJĄ

3.1. Mokymo(si) metodai, taikomi verslumo kompetencijai ugdyti

Verslumo kompetencijos ugdymas – kompleksinis procesas, kuriame taikomi įvairiomis mokymo(si) teorijomis grindžiami metodai. Kaip rodo mokslinių šaltinių analizė, tarp mokslininkų, praktikų ir ekspertų nuolat kyla diskusijos, kokie mokymo(si) metodai yra veiksmingiausi ugdant verslumo kompetenciją. Be abejo, daugeliu atvejų tai priklauso nuo švietimo lygmens, mokymo programos tikslų ir kitų dalykų.

Lietuvos edukologų moksliniuose darbuose (Jucevičienė, Simonaitienė, Bankauskienė, Šiaučiukėnienė, 2005; Jovaiša, 2011; Bitinas, 2011; Župerka, Župerkienė, 2011; Šiaučiukėnienė, Visockienė, 2013, Dudaitė, Januškevičiūtė, Prakapas, Virbalienė, Žibėnienė, 2015) vienodos visuotinai pripažintos mokymo(si) metodų klasifikacijos nėra, nes metodai nuolat kinta, be to, jų klasifikavimas dažnai grindžiamas skirtingais kriterijais. Vienas iš dažniausiai aptariamų kriterijų – mokinių aktyvumo lygis mokymo(si) procese, pagal kurį metodai klasifikuojami į *passyvaus mokymo* ir *aktyvaus mokymosi*, dar vadinamus *tradiciniais* ir *inovatyviais*.

Mokymo metodas – „teoriškai įprasmintas mokymo būdas, taikomas mokymo tikslui pasiekti; dalinių mokymo metodinių būdų, technikų, strategijų ir kitų mokomuosius veiksmus nusakančių elementų apibendrinimas“, o mokymosi metodas – mokymosi veiklos būdas siekiant įgyti norimų kompetencijų (Bitinas, 2011, 51, 55). Mokymosi metodų taikymas priklauso nuo pedagoginio požiūrio ir konteksto, kuriame vyksta mokymas ir mokymasis. Mokymas orientuotas į programos turinį, standartus, o mokymasis – į mokinį, jo poreikius (Harkemaa, Popescub, 2015, 214).

Mokslinės literatūros, kurioje aptariami mokymo(si) metodai, analizė rodo, kad vyraujant *mokymo paradigmai* taikomi *passyvaus mokymo (tradiciniai) metodai*, vyraujant *mokymo(si) paradigmai* – *aktyvaus mokymo(si) (inovatyvūs) metodai*.

F. W. Krono teigimu (2008), kaip rašo Ramutė Bruzgelevičienė, išskiriamos dvi paradigmos – *normatyvinė*, suprantama kaip poveikio, įtakos vieno asmens kitam priešasties ir pasekmės seka, ir *interpretacinė*, kuri asmenų santykius aiškina kaip simbolines interakcijas, t. y. kaip asmenų tarpusavio sąveikas, supratimą ir grįžtamuosius ryšius (Bruzgelevičienė, 2014, 33). Michaelis Stephenas Schiro (2013), kaip teigia O. Monkevičienė, taip pat išskiria *mokymo* ir *mokymosi* paradigmas. *Mokymo*

(*klasikinė, normatyvinė*) paradigma pagrįsta *mokslinė akademine* (dėmesio centre yra dalykinės žinios) ir *socialinio veiksmingumo* (mokymosi tikslas – plėtoti tokias asmenines savybes ir kompetencijas, kurios bus reikalingos produktyviai darbinei veiklai ir aktyviam socialiniam ir asmeniniam gyvenimui) ideologija. *Mokymosi (interpretacinė, gyvųjų sistemų, sąveikos)* paradigma grindžiama į besimokantįjį orientuota (programos akcentu tampa vaiko ugdymosi rezultatai) ir *socialinės rekonstrukcijos* (besimokantieji turi įgyti kompetencijas, kurios leistų jiems veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime ir jį rekonstruoti) ideologijomis (Monkevičienė, 2014a, 434–441). Kiti mokslininkai (Jucevičienė, Simonaitienė, Bankauskienė, Šiaučiukėnienė, 2005, Jucevičienė, 2007; Čiužas, Navickaitė, 2011; Šiaučiukėnienė, Visockienė, 2013; ir kt.) išskiria *mokymo (poveikio), sąveikos* ir *mokymosi* paradigmas. P. Jucevičienės (2009) teigimu, edukacinės paradigmos kaita, išreiškiama grandine „mokymas–sąveika–mokymasis“. Tačiau, pasak R. Bruzgelevičienės, „Lietuvos edukologų vartojamoje terminijoje plinta alternatyvių paradigmų įvardijimo variantas mokymo paradigma ir mokymosi paradigma“ (Bruzgelevičienė, 2014, 49). Lilijos Duoblienės (2011) nuomone, galima pastebėti, kad vieni teoretikai tas paradigmas sieja, kiti mato takoskyrą. Tai nereiškia, kad mokymosi paradigmoje ignoruojamas mokymas, tačiau jam skiriamas limituotas vaidmuo (Jucevičienė, 2009). O. Monkevičienės teigimu, „keičiantis ugdymo paradigmoms, kinta požiūris į besimokantįjį, į mokymą ir mokymąsi. Pedagogai, kurie yra atviri naujoms didaktikos idėjoms, veikiama naujų teorinių sampratų įžvelgia esminius orientyrus, keičia savo požiūrį į mokymą ir lanksčiai, kūrybiškai jį įgyvendina praktikoje“ (Monkevičienė, 2014a, 432).

Pagal Leono Jovaišos pasiūlytą mokymo(si) motodų klasifikaciją metodai skirstomi į *informacinius, praktinius-operacinius* ir *kūrybinius* (Jovaiša, 2011; Šiaučiukėnienė, Visockienė, 2013).

Tradiciniai (pasyvaus mokymo) metodai – aiškinimas, pasakojimas, klausinėjimas ir kt. (žr. 4 lentelę) – grindžiami XX a. pradžioje JAV susiformavusia bihevioristine mokymo samprata. Biheviorizmo principais grindžiamo mokymo esmė – žinių perdavimas ir įgijimas. Bihevioristinė mokymo samprata dažniausiai siejama su normatyvine (mokymo) paradigma grindžiamu mokymu, orientuotu į mokytoją. „Tradicinis mokymas (mokymo paradigma) remiasi poveikio pedagogika, kuri pabrėžia pagrindinį informacijos šaltinį – pedagogo „žodį“ (taip pat – jo nurodytus vadovėlius bei kitus skaitinius). Iš esmės remiamasi vienkrypčiu mokomosios informacijos perdavimu“ (Jucevičienė, 2009).

4 lentelė. Tradiciniai (pasyvaus mokymo) metodai, taikomi verslumo kompetencijai ugdyti

Metodas	Apibūdinimas
<i>Pasakojimas</i>	Tai nuoseklus su ekonomika ir verslumu susijusių naujų žinių perteikimas mokymo procese apibendrinant ir susisteminant jau turimas mokinių žinias.
<i>Aiškinimas</i>	Tai mokymas, pagrįstas naujos informacijos ir idėjų pateikimu mokiniams. Mokymo metodas, kurio tikslas – gilinti mokinių supratimą, naujas teorines žinias grindžiant jau žinomais, anksčiau išmoktais dalykais, paaiškinant pagrindines sąvokas, dėsnius, reiškinius jų tarpusavio ryšius ir kt.
<i>Iliustravimas</i>	Mokymo metodas, kai dėstant atitinkamą temą pasitelkiamos įvairios vaizdinės priemonės (skaidrės, plakatai, paveikslai, nuotraukos ir kt.), padedančios mokiniams geriau suvokti ir įsiminti perteikiamus esminius dalykus.
<i>Klausinėjimas</i>	Metodas, taikomas beveik kiekvieną pamoką pakartojant anksčiau išeitą ar naujai išdėstytą medžiagą. Metodo tikslas – atkurti ir įtvirtinti pagrindines ekonomikos ir verslo sąvokas, terminus, dėsnius ir kt.
<i>Atpasakojimas</i>	Tai mokinių įgytų ekonomikos ir verslumo žinių atgaminimas ir nuoseklus jų išdėstymas raštu ar žodžiu. Tai vienas iš populiariausių metodų, kuris ugdo mokinių atmintį, loginį mąstymą, kalbos ir rašymo įgūdžius, padeda įtvirtinti išmokus dalykus.
<i>Pratybos</i>	Tai tikslingas ir sąmoningas veiksmų kartojimas. Tai mokytojo parengtų užduočių atlikimas siekiant įtvirtinti ekonomines žinias ir ugdyti verslumo gebėjimus.
<i>Demonstravimas</i>	Mokymo metodas, kuriuo tikrovės daiktai, reiškiniai ar jų atvaizdai paverčiami mokymo šaltiniu.

Lentelė sudaryta autorės remiantis: Jovaiša, 2011; Bitinas, 2011

Pasyvaus mokymo procese daugiausia dėmesio skiriama žinias perduodančio mokytojo veiksmams ir jas priimančių mokinių reakcijai bei jų elgesio pokyčiams. Išmokimo rezultatai priklauso nuo tinkamo mokinių elgesio skatinimo ir motyvacijos. Mokymosi motyvacija, bihevioristų pažiūriu, atsiranda kaip reakcija į paskatą, kuri lemia elgesį mokymosi situacijoje (Targamadžė, 2013). Skatinimo priemonės gali būti įvairios – dėmesys, pagyrimas už tinkamai atliktas užduotis ir kt. Pasak Burrhuso Frederico Skinnerio (1976), pagrindinis mokytojo uždavinys – sukurti tokią mokymosi aplinką, kad mokinys būtų nuolat skatinamas. Apie skatinimo veiksmingumą sprendžiama pagal tai, kiek jis pakeičia mokinio elgesį, t. y. polinkį atlikti tam tikrą veiksmą, kuris lemia išmokimo lygį. Mokymas laikomas veiksmingu, jei mokytojo perduodamos naujos žinios atitinka jau turimą mokinių supratimą ir jie kuo dažniau patiria sėkmę, kuri skatina mokymosi motyvaciją. Mokymasis vyksta laipsniškai, todėl dera pakartoti tą patį tikslo siekui taikomą metodą, nes tai padeda greičiau išmokti (Targamadžė, 2013, 74). Išmokimo lygis patikrinamas atsiskaitymo metu. Vertinti mokinių mąstymo ir žinių apdorojimo, anot bihevioristų, neįmanoma, nes tokių dalykų negalima tiesiogiai stebėti.

Daugelio mokslininkų (Ozmon, Craver, 1996; Stoll, Fink, 1998; Fry, Ketteridge, Marshall, 2009; Mwasalwiba, 2010; Šiaučiukėnienė, Visockienė, 2013; Targamadžė, 2013; Bruzgelevičienė, 2014 ir kt.) nuomone, biheviorizmo teorija grindžiamas į mokytoją orientuotas mokymas nėra veiksmingas, nes mokinys nuvertinamas kaip asmenybė, jis yra tik pasyvus žinių gavėjas, kuris neatsako už tai, kaip mokosi ir išmoksta. Mokytojas formuoja tokį mokinio elgesį, kuris būtų artimas jo sudarytam mokymo planui, tikslams, todėl išmokstama tik tai, kas nurodoma. Toks mokymas neugdo mąstymo, savarankiškumo, kūrybiškumo ir kitų savybių, kurios ypač svarbios prisitaikant nuolat kintančioje visuomenėje. *Tradiciniai (pasyvaus mokymo) metodai* veiksmingi tik tada, kai reikia įsiminti konkrečius faktus ir sąvokas (Harkemaa, Popescub, 2015, 215).

Metodai turi būti taikomi lanksčiai, pritaikyti konkrečioms atvejams ir tapti priemone tikslui pasiekti (Dewey, 2013, 101). Mokymosi procese ne mažiau svarbu taikyti įvairius mokymo(si) metodus, nes nėra idealaus, visais atvejais tinkamo metodo (Fayoll, Gailly, 2008, 579; Dewey, 2013, 113). Pasak Jūratės Baranovos ir Liutauro Degėsio, išryškėja ugdymo motyvacijos ir ugdymo metodų sąsajos problema. <...> „Jeigu ugdymo(si) procesas neturi savaiminės prasmės, tai tuomet jam reikia sukurti išorinę motyvaciją įvairiausiai „šiuolaikiškiausiai“ ugdymo metodais. <...> Kadangi tie metodai dažniausiai atlieka tik skatinimo (dirgiklio) vaidmenį, tai suprantama, kad tų metodų reikia vis drastiškesnių, naujesnių ir „efektyvesnių“, nes senieji metodai jau pradeda nebeatlikti skatinamojo, „motyvuojančio“ dirgiklio vaidmens“ (Baranova, Degėsys, 2014, 312).

Anot Zahros Arasti, Mansoreh Kiani Falavarjani, Narges Imanipour, jei verslumo siekiama išmokti žiūrint į ateities ir karjeros perspektyvas, tai geriausia daryti mokantis amato, tačiau *tradiciniai (pasyvaus mokymo) metodai*, nors nereikalauja didesnių investicijų, nėra veiksmingi verslumo kompetencijos ugdymui, nes juos taikant ignoruojamas aplinkos, kurioje veikia verslininkai, poveikis ir neugdomos verslumo savybės bei gebėjimas savarankiškai priimti sprendimus. Tokie metodai gali būti taikomi tik siekiant suteikti žinių apie verslo ekonomiką ir verslininkystę, nes mokymo proceso dalyviai tampa neveikliais informacijos priėmėjais (Arasti, Falavarjani, Imanipour, 2012, 4–5). Šios mokslininkės, remdamosi A. Fayolle ir B. Gailly (2008), prie *tradicinių (pasyvaus mokymo) metodų* priskiria formalias paskaitas. Mokyklinė paskaita – iš anksto parengtos ir susistemintos naujos temos pagal ekonomikos ir verslumo programą pateikimas vyresnėse klasėse akcentuojant esminius dalykus, paaiškinant pagrindines sąvokas ir kt.

Mokslinių šaltinių analizė rodo, kad, nepaisant kritikos, *tradiciniai metodai* dar gana plačiai taikomi verslumo kompetencijai ugdyti, tačiau pastaraisiais metais vis labiau pradeda įsitvirtinti *inovatyvūs (aktyvaus mokymosi)*, į mokinį, jo poreikius ir interesus orientuoti metodai (žr. 5 ir 6 lentelę).

5 lentelė. Universalių inovatyvių (aktyvaus mokymosi) metodų grupės, taikomos verslumo kompetencijai ugdyti

Universalūs metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Mokymasis bendradarbiaujant</i>	Veiksmingas mokymosi būdas, kai socialinės sąveikos metu vykstantis bendravimas ir bendradarbiavimas tarp ugdytojo ir ugdytinių skatina konstruoti ir transformuoti žinias, kurti sąvokas ir ugdytis gebėjimus, kurie gali būti pritaikyti įvairiose situacijose.	Vygotsky, 1978; Arends, 1998; Berger, Luckmann, 1999; Bennett, Rolheiser-Bennett, Stevahn, 2000; Teresevičienė, Gedvilienė, 2003; Sahlberg, 2004; Gillies, 2006; Petty, 2006, 2008; Skunčikienė, 2008; Strazdienė, Geležnienė, 2008; Nussbaum, Alvarez, McFarlane, Gomez, Claro, Radovic, 2009; Bitinas, 2011; Jovaiša, 2011; Jucevičienė, 2013; Rusko-vaara, Pihkala, 2013; Martin, Kolumitro, Lam, 2014
<i>Mokymasis grupėse</i>	Veiksmingas mokymosi būdas, kai mokytojas prasmingai vadovauja veiklai. Toks mokymasis suteikia mokiniams galimybę aktyviai dalyvauti diskusijose, dalintis įgytomis žiniomis, išreikšti savo idėjas ir siūlymus, ieškoti geriausio, bendro užduoties ar problemos sprendimo būdo. Tai padeda ne tik geriau suprasti, apdoroti informaciją, atlikti užduotis ir pagerinti mokymosi rezultatus, bet ir ugdytis verslumo kompetenciją – savarankiškumą, pasitikėjimą savimi, loginį mąstymą, pozityvų požiūrį į verslumą, bendravimo, bendradarbiavimo, iniciatyvumo, kūrybiškumo, sprendimų priėmimo ir kitus socialinius gebėjimus.	Arends, 1998; Bennett, Rolheiser-Bennett, Stevahn, 2000; Teresevičienė, Gedvilienė, 2003; Sahlberg, 2004; Gillies, 2006; Petty, 2006; 2007; 2008; Nussbaum ir kt., 2009; Jucevičienė, 2013
<i>Abipusis mokymasis (kitų mokymas, mokymasis iš kitų)</i>	Tai metodas, kai mokiniai, mokydamiesi poromis ar nedidelėmis grupėmis, dalijasi įgytomis žiniomis ir patirtimi, pristato vieni kitiems su verslumo kompetencijos ugdymu susijusią medžiagą, savo idėjas, verslo planus, projektus ir kt.	Bitinas, 2011; Jovaiša, 2011; Revans, 2011

Universalūs metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Žaidimais pagrįstas mokymasis (vaidmenų žaidimai)</i>	Vaidmenų žaidimai taikomi siekiant suaktyvinti mokymąsi, įtvirtinti mokinių teorines žinias ir socialinius gebėjimus. Ugdant verslumo kompetenciją, ypač veiksmingi verslą imituojantys žaidimai, kuriuose žaidėjai atlieka tam tikrus su verslu susijusius vaidmenis (įmonės vadovo, finansininko, paslaugų teikėjo ir kt.). Tokie pagal nustatytas taisykles žaidžiami žaidimai motyvuoja mokinius, padeda ugdytis pozityvų požiūrį į verslumą, bendravimo, bendradarbiavimo, konfliktų ir kitų problemų sprendimo gebėjimus.	Ahmad, Baharun, Rahman, 2004; Petty, 2007; Skunčikienė, 2008; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Fayolle, Gailly, 2008; Powell, Rolfe, Saunders, 2013; Martin, Kolomित्रo, Lam, 2014
<i>Komandinis mokymasis</i>	Mokymasis, kurio metu sprendžiamos įvairios užduotys, skirtos padėti komandos nariams mąstyti ir veikti drauge.	Senge, 2008; Martin, Kolomित्रo, Lam, 2014
<i>Probleminis mokymasis</i>	Mokymasis, skatinantis mokinius kūrybiškai atlikti užduotis, susijusias su teorinių ir praktinių problemų sprendimu. Probleminių verslo situacijų ir praktinių problemų analize pagrįstas metodas, dažniausiai taikomas mažoms grupėms. Analizuodami probleminę situaciją, mokiniai stengiasi išsiaiškinti jos priežastis ir rasti tinkamiausią sprendimo būdą. Tai skatina jų bendradarbiavimą, loginį mąstymą, kūrybiškumą ir kitas verslumo savybes.	Bitinas, 2011; Ammerman, Gawel, Pietrzykowski, Rauktienė, Williamson, 2012; Dewey, 2013
<i>Stimulais (paskata) pagrįstas mokymasis</i>	Su kuriu objektu ar sprendžiama problema susijusių vaizdinių, kurie veikia kaip stimulus kurti ir generuoti naujas idėjas ieškant tinkamiausio problemos sprendimo būdo, kūrimas.	Martin, Kolomित्रo, Lam, 2014

Universalūs metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Patirtinis mokymasis</i>	Tai veiksmingas informacijos apdorojimo ir prasmės kūrimo procesas, kurį atlieka pats mokinys remdamasis jau turima patirtimi, žiniomis ir pritaikydamas jas praktiškai. Patirtinio mokymosi metu gali būti taikomi verslo procesų imitavimo (modeliavimo), rinkos tyrimo, atvejo analizės, verslo plano (projekto) rengimo, vaidmenų žaidimų, pristatymo (prezentacijos), mokomųjų vizitų, veiklos mokymosi ir kiti aktyvaus mokymosi metodai, kurie skatina mokinių bendradarbiavimą, motyvaciją, iniciatyvumą ir kūrybiškumą, padeda įtvirtinti ir plėtoti teorines žinias, ugdyti verslumo ir kitus bendruosius gebėjimus, vertybines nuostatas ir asmenines savybes.	Kolb, 1984; Honey, Mumford, 1995; Lipinskienė, 2002; Fayolle, Gailly, 2008; Pollard, 2006; Petty, 2006; 2008; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Clark, Threeton, Ewing, 2010; Bergsteiner, Avery, Neumann, 2010; Fisher Turesky, Gallagher, 2011; Luthanen ir kt., 2012; Autukevičienė, 2012; Ollila, Williams-Middleton, 2013; Dewey, 2013; Lackéus, 2013, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015
<i>Veiklos mokymasis</i>	Tai mokymasis, kurio procese taikomi praktine veikla pagrįsti metodai.	Revans, 1982; Cope, Watts, 2000; Peterman, Kennedy, 2003; Petty, 2007; Fayolle, Gailly, 2008; Strazdienė, Geležinienė, 2008; DuFour, DuFour, Eaker, Many, 2010; Pедler, 2012; Dewey, 2013; Lackéus, 2013; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015
<i>Verslo procesų imitavimas (modeliavimas)</i>	Praktinio mokymosi būdas imituojant realius verslo procesus ir aktyvų dalyvavimą juose, ypač veiksmingas įtvirtinant ekonomikos ir verslo žinias, ugdantis verslumo gebėjimus ir mokantis pritaikyti juos praktiškai.	Dempsey, Rasmussen, Lucassen, 1996; Bagdonas, 2002; Skunčikienė, Balvočiūtė, Balčiūnas, 2007; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Patašienė, 2008; Bagdonas, Patašienė, Skvernys, Patašius, 2009; Strazdienė, 2009; Cruz, Escudero, Barahona, Leitao, 2009; Tao, Cheng, Sun 2012; Zoroja, 2013; Pan, Cheok, Mueller, Liarokapis, 2013; Ruskovaara, Pihkala, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014
<i>Į galimybių paieškas nukreiptas mokymasis</i>	Mokymasis, apimantis inovatyvių idėjų kūrimą, pagrįstą turima patirtimi, realios situacijos ir savo galimybių bei gebėjimų įvertinimą.	Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a

Universalūs metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Savarankiškas mokymasis</i>	Mokytojo skirtų užduočių atlikimas be tiesioginės pedagoginės pagalbos. Tai mokinių savarankiškas darbas su vadovėliu ir kitais informacijos šaltiniais, kurio tikslas – atsirinkti ir suvokti esminius dalykus. Pačių mokinių atliekama įvairių informacijos šaltinių nagrinėjama ekonomikos ir verslumo tema paieška, jų analizė, apibendrinimas, esminės informacijos atranka ir apdorojimas. Tai vienas iš veiksmingiausių metodų teorinėms žinioms įtvirtinti bei gilinti ir verslumo kompetencijai ugdyti.	Petty, 2007; Bitinas, 2011; Jucevičienė, 2013; Arasti, Falavarjani, Imanipour, 2012

Lentelė sudaryta autorės

Verslumo ugdymas nėra tik žinių perteikimas ir gebėjimų ugdymas, tai yra kompleksinis procesas, kuriame reikia mokėti modeliuoti įvairias mokymo(si) strategijas, taikyti tokius mokymo(si) metodus ir būdus, kurie minimaliomis laiko sąnaudomis leistų pasiekti efektyvių rezultatų (Strazdienė, Geležinienė, 2008, 102–103).

2.1. poskyryje aptartame *Pažangos modelyje* taip pat akcentuojama mokymo(si) metodų reikšmė ugdant verslumo kompetenciją, būtinumas pereiti nuo tradicinių mokymo metodų prie naujų, inovatyvių, kuriuos taikant daugiau mokomasi iš patirties sudarant tam tikras gyvenimiškas situacijas, kuriose mokiniai tampa aktyvesni, labiau suinteresuoti mokymusi (*Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012, 12–13). Aktyvus mokymasis užtikrina mokinių iniciatyvą ir įsitraukimą į mokymosi procesą, kurio metu atsakomybė tenka pačiam mokiniui. Taikant aktyvaus mokymosi metodus, ugdomi aukštesnio lygio mąstymo gebėjimai, užtikrinama požiūrių, vertybių ir lūkesčių kaita. Aktyvaus mokymosi procese įgytos žinios ilgiau išlieka atmintyje, didėja mokinių motyvacija savarankiškam, savireguliuojančiam mokymuisi, stiprėja pasitikėjimas savimi (Jucevičienė, Simonaitienė, Bankauskienė, Šiaučiukėnienė, 2005, 9).

6 lentelė. Specialieji inovatyvūs (aktyvaus mokymosi) metodai, taikomi verslumo kompetencijai ugdyti

Mokymo(si) metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Rinkos tyrimas</i>	Informacijos apie gaminių ar paslaugų pasiūlą, paklausą, kainas, vartotojų poreikius rinkimas ir apdorojimas. Tai metodas skatinantis mokinius geriau pažinti juos supančią aplinką, o įgytas žinias ir gebėjimus pritaikyti įvairioms problemoms spręsti.	Melnikas ir kt., 2014
<i>Atvejo analizė</i>	Mokymosi metodas, orientuotas į gebėjimus realioje situacijoje taikyti turimas žinias. Tai konkretaus socialinio, ekonominio reiškimo, situacijos ar problemos nagrinėjimas ir apibendrinimas siekiant išryškinti esminius aspektus ir jų tarpusavio sąsają. Atvejo analizė atliekama taikant kitus aktyvaus mokymosi metodus (situacijos tyrimas, grupės diskusija ir kt.) skatina mokinių bendradarbiavimą, ugdo iniciatyvumą ir kūrybiškumą, padeda įtvirtinti ir plėtoti teorines žinias, įgyti naujų praktinių problemų sprendimo gebėjimų.	Dixit, 2005; Rasmussen, Sørheim, 2006; Bennett, 2006; Lee, Wong, 2007; Ammerman, Gaweł, Pietrzykowski, Rauklienė, Williamson, 2012; <i>Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse</i> , 2012; Lackéus, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014; Harkemaa, Popescub, 2015
<i>Verslo plano (projekto) rengimas</i>	Planinga, sisteminga, kūrybiška mokinių veikla, apimanti verslo idėjų generavimą, reikiamos informacijos ieškojimą, jos analizę, įvertinimą ir pritaikymą pasirinktoms idėjoms įgyvendinti. Projektų rengimas, kuris dažniausiai būna susijęs su tyrimais ir raiška, žadina mokinių smalsumą, norą gilinti teorines žinias, skatina mokytiis adekvačiai vertinti situaciją ir priimti pagrįstus sprendimus, didina pasitikėjimą savo jėgomis ir atsakomybę už projekto įgyvendinimą.	Lee, Wong, 2007; Pittaway, Cope, 2007; White, Hertz, D'Souza, 2011; Mwasalwiba, 2010; Pittaway, Thorpe, 2012; Ruskovaara, Pihkala, 2013; 2014; Kietavičienė, 2014; Harkemaa, Popescub, 2015
<i>Derybos</i>	Tikroms deryboms taikomais principais ir reikalavimais pagrįstas mokymosi metodas, kai sudarytos mokinių komandos (derybininkai), remdamosi skirtingomis pozicijomis ir tikslais, siekia rasti abi puses tenkinantį sprendimą.	Senge, 2008; Pipirienė, Maciukevičienė, 2011

Mokymo(si) metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Diskusija</i>	Fragmentiškai taikomas metodas, kai, pagal ekonomikos ir verslumo ugdymo programą analizuojant tam tikrą temą ar problemą, mokiniai keičiasi informacija, dalijasi savo patirtimi. Aktyviai dalyvaudami diskusijose, jie ugdomi pasitikėjimą savo jėgomis, kritinį mąstymą, etines bendravimo ir bendradarbiavimo nuostatas, gebėjimą argumentuoti, prisiimti atsakomybę už savo veiksmus.	Bennett, 2006; Jovaiša, 2007; Petty, 2006; Nussbaum ir kt., 2009; Mwasalwiba, 2010; Ammerman, Gaweł, Pietrzykowski ir kt., 2012; Harkemaa, Popescub, 2015
<i>Verslo idėjų, projektų pristatymas (prezentacija)</i>	Viešas mokinių verslo idėjų, projektų ir kitų darbų pateikimas parodoje, mugėse, viktorinose, konkursuose ir kt.	Petty, 2007; Лазарев, 2011
<i>Eksperimentavimas</i>	Kūrybinis tiriamasis mokymosi metodas, apimantis tam tikrų su verslu susijusių reiškinį tyrimą – stebėjimą, analizavimą, vertinimą – ir jo rezultatų praktinį pritaikymą.	Bergsteiner, Avery, Neumann, 2010; Fisher Turesky, Gallagher, 2011; Ollila, Williams-Middleton, 2013
<i>Konsultavimasis</i>	Mokinių prašymu žodine ar rašytine forma mokytojų, verslo atstovų (mentorų) teikiama informacija ir patarimai su verslo kūrimu, projektų rengimu susijusiais klausimais.	Halabisky, 2012; Martin, Kolomitro, Lam, 2014
<i>Interaktyvios pratybos</i>	Metodas taikomas verslumo gebėjimams ugdyti ir įtvirtinti. Pratybų metu gali būti taikomi atvejo analizės, vaidmenų atlikimo ir kiti aktyvaus mokymosi metodai.	Buehl, 2004; Zoroja, 2013
<i>Mokomieji vizitai</i>	Veiksmingas verslumo kompetencijos ugdymo būdas, suteikiantis mokiniams galimybę ne tik susipažinti su konkrečios vietinės ar užsienio įmonės veikla, verslo pasaulyje vykstančių procesų įtaka įmonėje priimamiems sprendimams, bet ir atlikti tam tikras užduotis ir praktiškai pritaikyti bei įtvirtinti turimas žinias ir gebėjimus.	Ruskovaara, Pihkala, 2013; <i>Verslumo mąstymo ir įgūdžių ugdymas ES</i> , 2013
<i>Minčių audros (smegenų šturmo, minčių lietaus) metodas</i>	Tai mokinių grupėse taikomas verslo idėjų generavimo metodas, skirtas problemos sprendimo alternatyvoms sukurti, skatinantis iniciatyvumą, kūrybinį, analitinį mąstymą.	Petty, 2007; Jakobsen, Rebsdorf, 2008; Melnikas ir kt., 2014
<i>Siužeto lentos metodas</i>	Plačiai taikomas verslo idėjų generavimo, kūrybingumo skatinimo, problemų sprendimo metodas.	Melnikas ir kt., 2014

Mokymo(si) metodai	Apibūdinimas	Autoriai
<i>Atminties žemėlapių metodas</i>	Grupiniam darbui, strateginei analizei, rinkodaros (prekių paklausos ir pasiūlos, konkurencingumo didinimo) ir kitoms problemoms spręsti taikomas metodas, leidžiantis atlikti išsamią priežastinę analizę.	Petty, 2007; Melnikas ir kt., 2014
<i>Problemų apvertimo metodas</i>	Metodas, kuriuo įvairiais aspektais siekiama nuodugnai išnagrinėti problemą ir rasti tinkamiausią jos sprendimo būdą.	Petty, 2007; Melnikas ir kt., 2014
<i>Išsisklaidančio konflikto debesies metodas</i>	Metodas, kurį taikant galima išspręsti vidinį, tarpasmeninį ar grupinį konfliktą išsiaiškinus jo priežastis, konfliktuojančių pusių norus, ir įžvelgus bendrą tikslą – tai, kas sieja jų poreikius.	Goldratt, 1990; Mabin, 1999; Jasinaučius, Karlienė, 2012
<i>Loginės pasekmių šakos metodas</i>	Priežasties ir pasekmės logika pagrįstas metodas, taikomas analizuojant verslo procesus ar konkrečias verslo problemas ir padedantis patiem mokiniams numatyti teigiamas ar neigiamas pasekmes.	Goldratt, 1990; Mabin, 1999; Jasinaučius, Karlienė, 2012

Lentelė sudaryta autorės

Mokymo(si) metodų kaitai ypač didelį poveikį daro mokymo(si) samprata, grindžiama konstruktyvizmo principais. Šios teorijos pagrindinis principas – mokymas(is) yra ne iš anksto parengtos informacijos perdavimas ir priėmimas, o efektyvus ir konstruktyvus jos apdorojimo, konstravimo ir prasmės kūrimo procesas, kurį turi atlikti pats mokinys remdamasis jau turima patirtimi, žiniomis ir pritaikydamas jas praktiškai (Pollard, 2006; Petty, 2006; 2008; Duoblienė, 2011; Vasiliauskas, 2011). Metodas turi sietis su mokomąja medžiaga, padėti nukreipti turimą informaciją reikiama linkme (Dewey, 2013, 108). „Konstruktyvistinėje mokymosi aplinkoje pabrėžiama prasminga, autentiška sąveikoje su aplinka vykstanti veikla, kuri padeda besimokančiajam konstruoti supratimą ir plėtoti įvairių problemų sprendimo gebėjimus“ (Jucevičienė, 2013, 36). Teigiamą mokinių požiūrį į mokymąsi rodo mokslinių žinių svarbos supratimas, interesas ir žinių poreikis, skatinantis aktyvią veiklą (Jankevičius, 2013, 313). Aktyvus mokinio dalyvavimas mokymosi procese (stebėjimas, analizavimas, apibendrinimas, klasifikavimas, eksperimentavimas, įprasminimas, pritaikymas) sudaro prielaidas kaupti ar, pasak konstruktyvistų, konstruoti, naujas žinias, formuoti tokioms mokinio savybėms kaip loginis mąstymas, iniciatyvumas, savarankiškumas, pasitikėjimas savimi ir kt. Pagrindinis mokytojo vaidmuo – ne teikti žinias, o padėti organizuoti mokymosi procesą, skatinti mokinių aktyvumą ir

mąstymą, mokyti suvokti įvykių esmę ir spręsti kylančias problemas. „Mokytojui šiuo atveju tenka svarbus vaidmuo sukurti vaiko patirtims įgyti itin palankias turtingas, įvairias mokymosi aplinkas“, t. y. „kad mokymosi aplinka (klasės aplinka, mokymosi programa ir t. t.) geriausiai atitiktų kiekvieno besimokančiojo individualius poreikius“ (Bruzgelevičienė, 2014, 53, 63). Toks mokymasis reikalauja ir aktyvios mokinio veiklos, nes jiems patiems reikia formuluoti klausimus, ieškoti jų sprendimo galimybių. Tai reikšminga naujiems dalykams suvokti ir juos praktiškai pritaikyti (Targamadžė, 2013, 73). Taigi tiek mokymas, tiek mokymasis konstruktyvizme yra du tarpusavyje susiję, tuo pačiu metu vykstantys procesai.

Vienos iš konstruktyvizmo krypčių – socialinio konstruktyvizmo atstovai (Bruner, 1966; Vygotsky, 1978; Berger, Luckmann, 1999) akcentuoja socialinės aplinkos, jos pažinimo ir bendradarbiavimo su kitais reikšmę mokymuisi. Ypač veiksmingu laikomas *mokymasis bendradarbiaujant*. Anot Peterio L. Bergerio ir Thomo Luckmanno, kognityvinis mokymasis vyksta pirminės socializacijos metu (1999, 166). Todėl svarbiausia mokytojo užduotis – sukurti tokią mokymo(si) aplinką, kad jau įgytas žinias ir patirtį mokiniai galėtų susieti su nauja informacija ir pritaikyti praktiškai. Mokytojas turi gerai pažinti ir suprasti mokinius, nukreipti jų mokymąsi reikiama linkme, skatinti juos pasikliauti savo veikla ir prisiimti didžiąją dalį atsakomybės už mokymosi rezultatus. Kaip pažymi A. Fayolle ir B. Gailly (2008), remdamiesi žymaus amerikiečių psichologo A. Banduros plačiai pripažinta socialinio mokymosi ir socialine kognityvine teorija, žmogaus veikla yra socialinės kilmės, o jos funkcionavimas tiesiogiai susijęs su tarpasmenine sąveika, todėl, norint adekvačiai suprasti asmenybę, reikia atsižvelgti į socialinį kontekstą, kuriame vyksta mokymasis ir kuriame pasireiškia konkretus asmens elgesys. Pasak Levo S. Vygotsky (1978), mokymosi sėkmę lemia socialiniai ryšiai ir bendradarbiavimas su labiau patyrusiu pedagogu. Tačiau, kad mokinyms nuolat tobulėtų, jį reikia skatinti atlikti vis sudėtingesnes užduotis, žadinti jo smalsumą kuriant turtingą aplinką ir specialiai jį ugdyti. Didesnės mokinio atsakomybės galima pasiekti planuojant mokymąsi kartu, mokantis kartu ir įvertinant rezultatus kartu. Socialinės sąveikos metu vykstantis bendravimas ir bendradarbiavimas skatina konstruoti ir transformuoti žinias, ugdytis gebėjimus, kurie gali būti pritaikyti kitose situacijose. „Su ugdomąja sąveika susijusi socialinė situacija dažniausiai pagrįsta ugdytojo ir besimokančiojo(ių) bendravimu“ (Jucevičienė, 2013, 49).

Kaip matyti iš analizuotų šaltinių, *mokymosi bendradarbiaujant*, apimančio *mokymąsi grupėse, abipusį mokymąsi (kitų mokymą, mokymąsi iš kitų), žaidimais pagrįstą mokymąsi (vaidmenų žaidimai)*, veiksmingumą pripažįsta dauguma mokslininkų. Anot Robyno M. Gillieso, nors bendradarbiavimas mažose grupėse nėra visuotinai pripažįstamas universaliu mokymosi būdu, nes dauguma vaikų mokykloje mokosi

individualiai ar padedami suaugusiųjų, tačiau, kaip rodo mokymosi grupėse praktika bendrojo ugdymo mokyklose, geriausių rezultatų pasiekama, kai mokymosi procesas grindžiamas mokinių ir mokytojo bendradarbiavimu (Gillies, 2006, 286). Grupėje žinios yra generuojamos atliekant bendrą veiklą (Jucevičienė, 2013, 57). Taip pat plačiai taikomas *abipusio mokymosi (kitų mokymo, mokymosi iš kitų) metodas*, kai mokiniai pateikia vieni kitiems savo idėjas, pristato medžiagą, su kuria yra pakankamai gerai susipažinę, kartu sprendžia problemas (Bitinas, 2011; Jovaiša, 2011; Revans, 2011; *Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse*, 2012).

Pasak M. Nussbaumo, C. Alvarezo, A. McFarlane, F. Gomez, S. Claro ir D. Radovic, bendradarbiaudami mokiniai turi galimybę pateikti vieni kitiems savo idėjas, dalyvauti diskusijoje, lengviau spręsti problemas ir pagerinti mokymosi rezultatus. Bendradarbiavimo praktika yra naudinga ne tik mokiniams, bet ir pedagogams (Nussbaum ir kt., 2009, 147). Bendradarbiavimas laikomas ypač veiksmingu mokymosi būdu, ne tik lemiančiu mokymosi sėkmę, bet ir padedančiu kurti gerus tarpusavio santykius, suteikiančiu galimybę daugiau kalbėtis, tartis, ugdytis kritinio mąstymo gebėjimus (Arends, 1998; Bennett, Rolheiser-Bennett, Stevahn, 2000; Teresevičienė, Gedvilienė, 2003; Sahlberg, 2004; Petty, 2006, 2008).

Kuo daugiau dalykinių, socialinių ir asmeninių kompetencijų įgyjama per praktinius užsiėmimus, tuo mažiau reikia mokytojų pagalbos ar kontrolės. Mokymasis bendradarbiaujant suteikia mokytojams galimybę vienu metu sužadinti daugelio mokinių aktyvumą, stebėti jų mokymąsi, socialinę elgseną ir, reikalui esant, padėti. Sėkmingas mokymosi bendradarbiaujant procesas didina mokinių savivertę, pasitikėjimą savo gebėjimais, padeda ugdytis savarankiškumą. Anot Pasi Sahlbergo, bendradarbiaudami, kalbėdamiesi, aiškindamiesi, ginčydami, svarstydami ir užduodami vieni kitiems klausimus, mokiniai ugdo pažintinius gebėjimus (Sahlberg 2004, 18). Tačiau kyla problema, kai įsigali rungtyniavimo, o ne bendradarbiavimo normos ir vienu sėkmė įmanoma dėl kitų nesėkmės (Pollard, 2006, 137). Leono Jovaišos nuomone, „bendravimas – esminis mokymo proceso struktūros, tikslų siekimo komponentas, nes nuo jo priklauso ne tik įvairių veiklos būdų panaudojimo sėkmė, bet ir mokymosi rezultatai“ (Jovaiša, 2011, 269).

Savarankiškas mokymasis didina mokinių mokymosi motyvaciją, ugdo mokėjimo mokyti gebėjimus, atsakomybės jausmą ir kt. (Petty, 2007, 417–423).

Probleminis mokymasis grindžiamas mokinių skatinimu kūrybiškai atlikti užduotis, susijusias su teorinių ir praktinių problemų sprendimu. Analizuodami probleminę situaciją, mokiniai stengiasi išsiaiškinti jos priežastis ir rasti tinkamiausią sprendimo būdą. Pasak Rogerio Bennetto, verslumui ugdyti dažniausiai taikomi trys glaudžiai susiję metodai – paskaitos, atvejo analizė, grupinės diskusijos, kurie, derinami tarpusavyje, daro didesnę poveikį ugdant verslumo savybes (Bennett, 2006, 166). Kad

diskusijų metodas taikomas gana plačiai, pripažįsta ir G. Petty, diskusiją apibūdinantis kaip laisvai besivystantį pokalbį, teikiantį mokiniams galimybę išsakyti savo nuomonę, idėjas, išgirsti, ką mano pašnekovai (Petty, 2006, 252). Labai dažnai mokymasis grupėje vyksta užsibrėžus pasiekti bendrą supratimą, o diskusijos tikslas – problemos sprendimas. (Jucevičienė, 2013, 58). Priešingos nuomonės laikosi Philipas Ammermanas, Aleksandra Gaweł, Maciejus Pietrzykowski, Rasa Rauktienė ir Trevoras Williamsonas. Jų teigimu, paskaitos ir diskusijos jau toli gražu nėra veiksmingiausi mokymo metodai. Tradiciškai ugdant paprastai iškeliama problema ir pristatoma metodika, kaip specifiniu būdu išspręsti turimą problemą, tačiau neparodoma, kaip atrasti, įvardyti ir apibrėžti problemas, kaip spręsti ir įveikti sudėtingos nuolat kintančios aplinkos iššūkius (Ammerman, Gaweł, Pietrzykowski, Rauktienė, Williamson, 2012, 11). Pasak J. Dewey, „reikėtų pateikti tai, kas nauja, problemiška ir nevisiškai aišku. Be abejonės, nauji duomenys turėtų būti susiję su jų turimomis žiniomis, kad būtų įmanoma numatyti rezultatus (skirtingai nuo atsitiktinės informacijos, kurią sunku susieti su veikla)“ (Dewey, 2013, 102).

Stimulais pagrįstas mokymasis plačiai taikomas metodas, kurio veiksmingumas pagrįstas kokio nors dirgiklio (stimulo) ir reakcijos į jį tarpusavio sąsaja. Toks mokymasis veiksmingas, kai mokymo turinys turi tendenciją besimokantiejiems sukelti stresą ar teigiamas emocijas. Tam tikrą teigiamą emocinį poveikį sukelia koks nors dirgiklis, vaizdinys (muzikos garsai, meno kūrinys, pasakojimas ir kt.) (Martin, Kolomitro, Lam, 2014, 30).

Verslumo kompetencijai ugdyti ypač tinka *siužeto lentos, atminties žemėlapių, smegenų šturmo, problemų apvertimo* ir kiti kūrybingumą, iniciatyvumą, išradingumą, išvalgumą, loginį mąstymą, idėjų generavimą skatinantys mokymosi metodai, aptarti 6 lentelėje.

Atvejo analizės metodas yra įvairialypis, nes jo pagrindą sudaro įvairių analizuojamam reiškiniui būdingų aspektų tarpusavio sąsaja (Martin, Kolomitro, Lam, 2014). „Atvejo analizė – mokymosi metodas, orientuotas į gebėjimus realioje situacijoje taikyti įvairias teorines žinias (Martin, Kolomitro, Lam, 2014). Šis metodas pagrįstas stebėjimu, analize ir patirtimi siekiant įgyti naujų žinių, susieti jas su realia veikla ir pritaikyti praktiškai. Jis suteikia galimybę ugdytis gebėjimą savarankiškai ir konstruktyviai mąstyti. Tai ypač veiksmingas metodas verslumui ugdyti, nes, jį taikant, mokinys analizuoja šiuolaikinio verslo poreikius ir įsitraukia į vykstančius procesus. Anot Mukundo R. Dixito (2005), atvejo analizės metodas yra tinkamiausias verslumo gebėjimams ugdyti, pozityviam požiūriui į verslumą formuoti. Atvejo analizės metodas apima grupės diskusijas ir vaidmenų žaidimus bei imitavimo metodus. Taikant šį metodą, komandos gali varžytis siekdamos išspręsti atvejo problemas, o komandos nariai gali bendradarbiauti.

Peterio M. Senge teigimu (2008), kaip rašo R. Bruzgelevičienė, *komandinis mokymasis* remiasi suderinamumu. Tai reikštų, jog komandinis mokymasis nukreiptas bendro tikslo link. Suderinamumui susiklostyti svarbus *dialogo metodas*, nes tuo metu išmokstama kartu galvoti – ne vien analizuoti tą pačią problemą ar kartu sentis naujų žinių, bet ir dalintis bendru supratimu, kai mintys, emocijos ir iš jų kylantys veiksmai priklauso ne vienam, o visiems kartu (Bruzgelevičienė, 2014, 68).

Ypač plačiai pripažinta *patirtinio mokymosi* teorija, akcentuojanti refleksijos svarbą. Anot Davido A. Kolbo (1984) ir kitų teoretikų (Jarvis, 2009; Clark, Threeton, Ewing, 2010; Fisher Turesky, Gallagher, 2011; Luthanen, Sibert, Morris, Ohmer, Lowden, Garber, Coulter-Kern, 2012; Dewey, 2013; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015), sukaupia patirtis savaime nemoko, kad taptų prasminga, ji turi būti apmąstoma. Todėl svarbu sukurti tokią mokymosi aplinką, kuri sudarytų galimybes refleksijai. Refleksyvus veiksmas apima nusiteikimą nuolat save vertinti ir tobulinti, jis reiškia lankstumą, išsamią analizę ir socialinį sąmoningumą (Pollard, 2006).

Daugelio mokslininkų (Lipinskienė, 2002; Bergsteiner, Avery, Neumann, 2010; Fisher Turesky, Gallagher, 2011; Autukevičienė, 2012; Luthanen ir kt., 2012; Ollila, Williams-Middleton, 2013; Kietavičienė, 2014; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; ir kt.) nuomone, patirtinio mokymosi reikšmę geriausiai atskleidžia D. A. Kolbo (1984) sukurtas *patirtinio mokymosi ciklo modelis*, pagal kurį mokymasis vyksta keturiais etapais: konkrečios patirties, refleksyvaus stebėjimo, abstraktaus konceptualizavimo ir aktyvaus eksperimentavimo. D. A. Kolbo teigimu, mokymosi ciklas gali prasidėti nuo bet kurio iš minėtų keturių etapų:

1. *Konkrečios patirties*, kuri gali būti įgyta iš tam tikros mokymosi situacijos ar realaus gyvenimo.
2. *Refleksyvaus stebėjimo*, t. y. kritiško savo patirties analizavimo ir vertinimo.
3. *Abstraktaus konceptualizavimo*, t. y. problemos ar probleminės situacijos identifikavimo, refleksijos būdu gaunamų žinių ir įžvalgų apibendrinimo, aktyvaus naujų idėjų ir veiksnių strategijų, naujos informacijos, teorijų, būdų ar procesų, susijusių su identifikuota problema, ieškojimo.
4. *Aktyvaus eksperimentavimo*, t. y. naujų žinių ir naujai išmoktų dalykų pritaikymo panašiose ar skirtingose situacijose etapas, kurio metu įgyjama naujos patirties ir gebėjimų, kuriamos naujos žinios.

Kad patirtinis mokymasis būtų efektyvus, jis turi būti tikslingas ir gerai organizuotas (Strazdienė, Geležinienė, 2008, 107).

Amy Luthanen, Harrisonas Sibertas, Whitney Ohmer, Holly Morris, Jordanas Garberis, Rebecca Lowden, Rusty Coulteris-Kernas išskiria šešis pagrindinius patirtinio mokymosi požymius: 1) mokymasis yra nuoseklus procesas; 2) mokymosi procesas grindžiamas išankstinėmis nuostatomis, idėjomis ir patirtimi, o naujai nagrinėjama

tema integruojama ir plėtojama šio proceso metu; 3) per mokymosi procesą valdomi konfliktai; 4) mokymasis yra holistinis procesas; 5) geriausi mokymosi rezultatai pasiekiami ir naujos patirties įgyjama sąveikaujant su aplinka; 6) mokymasis yra žinių kūrimo procesas (Luthanen ir kt., 2012, 96).

Nors šis modelis susilaukė kai kurių mokslininkų kritikos dėl ydingos logikos, t. y. dėl kardinaliai priešingų dimensijų – realus–abstraktus ir refleksyvus–aktyvus keturiuose ciklo etapuose (Bergsteiner, Avery, Neumann, 2010, 30), tačiau tebėra plačiai taikomas verslumo ugdymo teorijoje ir praktikoje.

Patirtinis mokymasis suprantamas ne tik kaip pažinimo procesas, kurio metu įgyjama naujų žinių, bet ir kaip refleksyvus veiksmas generuojantis naujus sprendimus iš turimų žinių (Fayolle, Gailly, 2008, 580; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015, 31). D. A. Kolbo patirtinio mokymosi teorija yra tvirtas teorinis pagrindas ugdant verslumui ypač svarbius vadovavimo ir lyderystės gebėjimus (Fisher Turesky, Gallagher, 2011, 5). Patirtinis mokymasis yra itin veiksmingas, nes įgytos teorinės žinios pritaikomos praktiškai (Clark, Threton, Ewing, 2010; Lackéus, 2015; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015). Tai aukštesnio lygio mokymosi procesas, kurio metu taikomi įvairūs mokymosi metodai ir įgyjama ne tik teorinių žinių, bet ir praktinių gebėjimų bei vertybinių nuostatų (Martin, Kolomitro, Lam, 2014, 12; Lackéus, 2013, 7). Verslumo kompetencijos ugdymas turėtų apimti patirtinį mokymąsi ir interaktyvias pedagogikoje taikomas strategijas, kurios pagerintų mokymosi procesą ir ugdytų inovatyvumą (Ollila, Williams-Middleton, 2013, 3).

Pasak Peterio Honey ir Alano Mumfordo (1995), patirtinis mokymasis dera su veiklos mokymusi, nes, turint konkrečią patirtį ir ją reflektuojant, plėtojamos abstrakčios teorijos, kurios apibendrinamos ir gali būti patikrintos naujose situacijose ar pakeistose aplinkoje, o tai suteikia naujos patirties. Norint suvokti patirties ar kokios nors patirtimi pagrįstos situacijos prasmę, reikia ne tik įsivaizduoti ją realiame gyvenime, bet ir įsitraukti į dominančią veiklą (Dewey, 2013, 102). „Veiklos mokymasis pateikia praktinį asmeninio tobulėjimo būdą, kai, tyrinėjant problemas, imamasi veiklos ir iš jos mokomasi“ (Strazdienė, Geležinienė, 2008, 106).

Veiklos mokymasis moksliniuose šaltiniuose įvardijamas skirtingai: *veikla pagrįstas mokymasis* (Johannisson, 1991; Spicer, 1998; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Strazdienė, 2009); *veiksmu pagrįstas mokymasis* (Kyrö, 2005, 2008; Bager, 2011; Heinonen, Hytti, 2010; O'Connor, 2013; Lackéus, 2013); *mokymasis veikiant* (Revens, 1982; Pedler, 2012); *mokymasis darant* (Cope, Watts, 2000; Fayolle, Gailly, 2008; DuFour, DuFour, Eaker, Many, 2010; Dewey, 2013; Lackéus, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014). Tačiau iš esmės tai yra sinonimai *veikla pagrįsto mokymosi*, kurį daugelis mokslininkų (Luckner, Nadler, 1997; Spicer, 1998; Miller, 2003; Zuber-Skerritt, 2009; Martin, Kolomitro, Lam, 2014 ir kt.) laiko viena iš patirtinio mokymosi formų. G. Strazdienė

(2009), remdamasi M. Robinsonu (2001), A. C. Smith (2001) ir kitais užsienio šalių mokslininkais, teigia, kad, norint užtikrinti efektyvų *veikla pagrįstą mokymąsi*, reikia „keturių susijusių elementų: asmens; problemos, kurią reikia spręsti; asmenų, su kuriais besimokantieji sąveikauja; su problema susijusios veiklos, iš kurios būtų mokomasi“ (Strazdienė, 2009, 33).

Moksliniuose šaltiniuose dažniausiai aptariami ir veiksmingais verslumo kompetencijos ugdymui laikomi tokie veikla pagrįsto, arba mokymosi darant, mokymosi veikiant metodai kaip *interaktyvios pratybos, mokymasis grupėse, verslo imitavimas, verslo plano (projekto) rengimas, bendradarbiavimas su verslo įmonių atstovais (mentorais), vizitai į verslo įmones* ir kt.

Labai populiarius *verslo imitavimas*, t. y. įvairūs *imitaciniai verslo žaidimai*, orientuoti į mokinių turimų žinių ir gebėjimų taikymą imitacinėse verslo situacijose. Imituojant verslą, labai reikšmingas pasiskirstymas vaidmenimis. Tai padeda perprasti įvairius socialinius vaidmenis – įmonės vadovo, padalinio vadovo, finansininko, pardavėjo, paslaugų teikėjo ir kt., mokyti atlikti jiems priskirtas funkcijas (Ahmad, Baharun, Rahman, 2004; Skunčikienė, 2008; Zoroja, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014).

Imitaciniai verslo žaidimai paprastai siejami su komercine nauda ar laisvalaikio interesais, tik palyginti maža dalis jų taikoma mokymo programose (Tao, Cheng, Sun, 2012, 177). Ugdant verslumo kompetenciją, dažniausiai taikomi tokie verslo žaidimai, kurių žaidėjai mokosi vadovauti imitacinei įmonei ar atskiriems verslo procesams konkuruojančioje aplinkoje.

Anot Danny Saunderso ir Tony Powello (1998), kaip rašo S. Skunčikienė, R. Balvočiūtė, S. Balčiūnas ir S. Skunčikienė, imitaciniai verslo žaidimai apima tokias aktyvaus mokymo(si) metodų grupes: *imitacijas* (angl. *simulations*) – dalinį tikrovės vaizdavimą išskiriant lemiamas realaus gyvenimo ypatybes, o jų kopijas pateikiant tokioje aplinkoje, kur nėra rizikos; tai leidžia mokytis tol, kol įgyjama pakankamai žinių ar įgūdžių; *mokomuosius žaidimus* (angl. *games*), kurie atspindi realaus gyvenimo dalį, tačiau reikalauja laikytis tam tikrų taisyklių ir vaidmenų, ne visada atspindinčių realų gyvenimą; *vaidinimus* (angl. *role play*) – realių asmenų veiksmų ir situacijų atgaminimą, kitaip tariant, pasaulio matymą kitų akimis; *atvejo analizę* (angl. *case study*) – realaus jau įvykusio reiškinio eigos atgaminimą (Skunčikienė, Balvočiūtė, Balčiūnas, 2007, 127; Skunčikienė, 2008, 49). Šie aktyvaus mokymosi metodai ypač plačiai taikomi mokomųjų mokinių įmonių veikloje.

Žaidimais pagrįstas mokymasis (vaidmenų žaidimai) orientuotas į gebėjimus realioje situacijoje taikyti turimas žinias. Tai konkrečios situacijos ar individualios patirties nagrinėjimas ir apibendrinimas siekiant išryškinti esminius aspektus ir jų tarpusavio sąsają. Tokie žaidimai atliekami taikant kitus aktyvaus mokymosi metodus. Jie ska-

tina bendradarbiavimą, motyvaciją, iniciatyvumą ir kūrybiškumą, padeda įtvirtinti ir plėtoti teorines žinias, įgyti naujų praktinių, problemų sprendimo gebėjimų ir kt. (Petty, 2007, 296; Martin, Kolomitro, Lam, 2014, 25).

Verslo procesų imitavimas, moksliniuose šaltiniuose dažnai dar vadinamas verslo procesų modeliavimu arba simuliacija, – vienas iš praktinių verslumo ugdymo metodų, pagrįstas mokymusi darant, arba patirtiniu mokymusi. Tai įvairūs verslo procesus imituojantys virtualūs (kompiuteriniai) ir vaidybiniai žaidimai (gyvosios imitacijos), skirti mokinių ekonomikos ir verslo žinioms, verslumo gebėjimams ugdyti ir juos praktiškai pritaikyti imitacinėse verslo situacijose. Pasak Kęstučio Stankevičiaus ir Olego Vasileco, modeliavimas ir simuliacija dažnai vartojami kaip sinonimai, modeliavimas suprantamas kaip veiksmas, kuris sukuria modelį, o simuliacija – kaip veiksmas arba procesas, kuris sudaro sąlygas taikyti šį modelį konkrečiam tikslui arba tyrimui atlikti. *Simuliacija* yra vieno ar daugiau kintamųjų manipuliacijos procesas, kurį galima pakeisti ir yra grindžiamas verslo taisyklėmis, kurios gali būti papildomos arba keičiamos šio proceso metu (Stankevičius, Vasilecas, 2014, 150). Verslo procesų imitavimas (modeliavimas) grindžiamas atradimu, sprendimo priėmimu, užduoties įvykdymu, laisve galvoti, savikontrolė (Strazdienė, Geležinienė, 2008, 104). A. J. Tony Faria (2001), kaip rašo Artūras Jakubavičius ir kt., verslumo mokymą(si) taikant verslo imitacijas pagal mokymosi pobūdį suskirstė į kognityvinį, faktinį ir elgsenos mokymąsi. *Kognityvinis (pažintinis) mokymasis* vyksta siekiant suprasti pagrindinius verslo procesus, faktus ir koncepcijas taip, kad būtų galima daryti sprendimus; *faktinis mokymasis* vyksta įvertinant tai, kas geriausiai išmokta; *elgsenos mokymasis* vyksta tada, kai imitacijos dalyviai, žinodami faktus ir išmokę koncepcijas, formuluoja teisingus sprendimus ar daro atitinkamus veiksmus (Jakubavičius ir kt., 2014, 36). Dažnai taikomas verslo, ekonomikos, akcijų biržos operacijų ir kt. sričių modeliavimas (Petty, 2007, 300). Tačiau, pasak J. Baranovas ir L. Degėsio, ugdymas – tai procesas, kuris negali būti imituotas vien išorinių proceso elementų rekonstravimu (net ir tokių modernių kaip situaciniai žaidimai, socialiniai-imitaciniai veiksmai, situacijų simuliacija, konfliktų analizė ir sprendimai ir kt. (Baranova, Degėsys, 2014, 313).

Į galimybių paieškas nukreipto mokymosi, glaudžiai susijusio su patirtiniu mokymusi, procese besimokantieji pažįsta pasaulį kaip turtingą aplinką, kurioje nuolat kyla tyrinėjimo iššūkiai ir atsiranda galimybė rinktis (Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015, 34).

Pasyvaus mokymo ir aktyvaus mokymo(si) metodų galimybes praplečia informacinių komunikacinių technologijų (IKT) naudojimas mokymo(si) procese. *Interaktyvios pratybos* verslumo ugdymo procese suteikia mokiniams galimybę ne tik įgyti pagrindinių ekonominių žinių bei gebėjimų, reikalingų pradedant ir plėtojant verslą, bet ir

kurti atvirą, bendradarbiavimą skatinančią mokymosi aplinką. Šiam tikslui naudojamos interaktyvios vaizdinės ir garsinės priemonės (interaktyvi lenta ir kt.) (Buehl, 2004). Interaktyvi veikla daro mokymąsi patrauklesnį ir įdomesnį (Zoroja, 2013).

Veiksmingas verslumo ugdymo būdas yra *verslo plano*, kuriame aiškiai išdėstoma verslo idėja ir numatomos ateities perspektyvos, *rengimas* (White, Hertz, D'Souza, 2011; Mwasalwiba, 2010; Ruskovaara, Pihkala, 2013; Harkemaa, Popescub, 2015). Gerai parengtas verslo planas turi būti trumpas, tačiau įtikinamas ir išsamus, apimantis esminius ir tikroviškus verslo kūrimo tikslus, uždavinius, duomenis apie finansinius ir žmogiškuosius išteklius, veiklos planavimo, valdymo aspektus, prognozuojamas veiklos kryptis ir rezultatus.

Verslo projekto rengimas, kaip vienas iš patirtinio mokymosi būdų, pagrįstas prasmingu bendravimu ir bendradarbiavimu, kūrybinio mąstymu, problemų sprendimu ir kt., ypač svarbus ugdant verslumo kompetenciją (Pittaway, Cope, 2007; Pittaway, Thorpe, 2012; Ruskovaara, Pihkala, 2013). *Projektinės veiklos metodus* ypač veiksmingas ugdant mokinių kūrybinį mąstymą, plėtojant projektų vadybos kompetencijas bei gebėjimą inicijuoti, kurti, vykdyti ir vertinti. Projektinės veiklos metodo esmė – aktyvi veikla, reali aplinka, problemų sprendimas, įgyta patirtis (Kietavičienė, 2014, 53).

Mokyklose, kaip rodo Lenos Lee ir Poho Kamo Wongo (2007) atliktas tyrimas, populiariausi metodai verslumui ugdyti yra verslo plano rengimas ir atvejo analizė.

Rinkos tyrimas – tai informacijos apie tam tikro produkto ar paslaugos pasiūlą ir paklausą rinkoje rinkimas, jos apdorojimas ir tinkamiausių sprendimų vartotojų poreikiams tenkinti priėmimas (Melnikas ir kt., 2014, 256–257).

Pristatymas (prezentacija) – tai viešas mokinių idėjų, darbų, projektų ir kitų darbų pateikimas, kurio metu mokiniai turi galimybę pademonstruoti ne tik įgytas žinias, bet ir dalykinius ir bendruosius gebėjimus – gebėjimą analizuoti mokslinę literatūrą, spręsti problemas, logiškai ir kritiškai mąstyti, gebėjimą kalbėti prieš auditoriją, naudotis interaktyviomis priemonėmis ir kt. (Petty, 2007, 274, 310; Лазарев, 2011).

Pastaruoju metu daugelyje valstybių į verslumo kompetencijos ugdymo procesą įtraukiami įvairių verslo sričių atstovai (mentorai), kurie ne tik pasidalija savo žiniomis ir patirtimi, bet ir teikia reikiamą pagalbą bei konsultacijas (Halabisky, 2012, 12). Siekiant išugdyti praktinius verslumo gebėjimus, būtinas ugdomasis konsultavimas, kuris užtikrina nuolatinį principo „vienas prieš vieną“ įgyvendinimą (Martin, Kolomitro, Lam, 2014, 16). *Konsultavimasis* – tai mokinių prašymu žodine arba rašytine forma mokytojų, verslo atstovų (mentorų) teikiama informacija ir patarimai su verslo kūrimu, projektų rengimu susijusiais klausimais.

Verslumo kompetencijos ugdymo procese ypač didelę reikšmę turi mokiniams organizuojami *vizitai į vietines ir užsienio šalių verslo įmones*. Tokių vizitų metu mokiniai gali susipažinti su realia įmonės veikla, verslo pasaulyje vykstančiais procesais

ir jų įtaka įmonėje priimamiems sprendimams. Be to, lankomoje įmonėje jiems dažnai sudaroma galimybė atlikti tam tikras užduotis ir praktiškai pritaikyti bei įtvirtinti turimas žinias ir gebėjimus (Draycott, Rae, 2011; Draycott, Rae, Vause, 2011; Rusko-vaara, Pihkala, 2013; *Verslumo mąstymo ir įgūdžių ugdymas ES*, 2013).

Unikalus, be to, EK labiausiai rekomenduojamas verslumo kompetencijos ugdymo būdas bendrojo ugdymo mokykloje – dalyvavimas MMB veikloje, kurioje taikomi šiame poskyryje aptarti inovatyvūs *patirtiniu, probleminiu mokymusi, mokymusi bendradarbiaujant* pagrįsti metodai (plačiau apie MMB žr. 3.2. poskyryje).

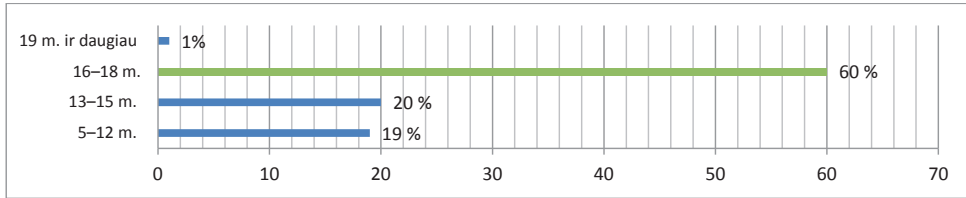
Kaip pažymima daugelyje šaltinių (*Mikroįmonės viduriniame mokyme*, 2005; Mwasalwiba, 2010; Hamilton, Hamilton, 2012; Halabisky, 2012; *Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse*, 2012; *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012; Lackéus, Lundqvist, Williams-Middleton, 2013; Lackéus, 2013, 2015), *patirtiniu mokymusi pagrįstų inovatyvių (aktyvaus mokymosi) metodų* taikymas verslumo kompetencijai ugdyti reikalauja didesnių sąnaudų ir sisteminio požiūrio, tačiau sukūrus *patirtiniam mokymuisi* palankią aplinką ir stiprinant socialinius ryšius per bendradarbiavimą ir partnerystę, kartu su verslumo kompetencijos ugdymu atsiranda puiki galimybė ugdyti ir įtvirtinti bendrąsias kompetencijas – mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinę ir pilietinę, iniciatyvumo ir kūrybiškumo, asmeninę, kultūrinę ir kt.

3.2. Mokomosios mokinių bendrovės modelis ir jo veiksmingumas ugdant verslumo kompetenciją

Šio poskyrio tikslas – teoriškai pagrįsti MMB (įvairiuose šaltiniuose dar vadinamos *mikro įmonėmis, mokomosiomis įmonėmis, mini įmonėmis*) veiksmingumą verslumo kompetencijos ugdymui.

Daugelyje analizuotų šaltinių dalyvavimas MMB veikloje laikomas ypač veiksmingu ugdantis verslumo kompetenciją. Todėl mokyklos raginamos skatinti mokinių dalyvavimą jų veikloje, o švietimo institucijos – jas remti ir integruoti į ugdymo programas, nes, vykdant MMB veiklą, pasiekiami ir kitiems mokomiesiems dalykams keliami tikslai ir uždaviniai (*Mikroįmonės viduriniame mokyme*, 2005; *Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential*, 2011; *Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas*, 2014; Johansen, Schanke, 2013; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; LJA). Tačiau beveik visose valstybėse daugiausia mokinių šioje veikloje dalyvauja tik aukštesnėje vidurinio ugdymo pakopoje.

2013–2014 mokslo metais MMB veikla buvo įgyvendinama 39 Europos valstybėse, o dauguma (60 proc.) joje dalyvavusių mokinių buvo 16–18 metų (Johansen, Schanke, 2013, 363; *JA Worldwide*, 2014, 37; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b, 75) (žr. 16 pav.).

16 pav. Mokinių, dalyvavusių MMB veikloje, pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

2013 m. Vegardo Johanseno ir Tuvos Schanke Norvegijoje atlikto tyrimo duomenimis, net 67 proc. visų mokyklų vykdo JA mokomųjų įmonių programą viduriniame ir 22 proc. – pagrindiniame lygmenyje. Pasak mokslininkų, mokiniai, vykdantys mokomosios įmonės veiklą, joje praleidžia vidutiniškai 200 valandų per metus. Pusę laiko veikla vykdoma formalių pamokų metu ir panašiai tiek – po pamokų. Ir net 90 proc. mokyklų tiek pagrindiniame, tiek viduriniame lygmenyje vykdo keletą verslumo ugdymo iniciatyvų, įskaitant įvairius verslumo ugdymo plėtros ir tarptautinius tyrimus (Johansen, Schanke, 2013, 364).

MMB sklaida užtikrinama per įvairių ministerijų, vietos valdžios, verslo struktūrų, nevyriausybinių organizacijų, švietimo įstaigų bendradarbiavimą, o jų įgyvendinimas atlieka svarbų vaidmenį tiek regioninės, tiek nacionalinės, tiek tarptautinės jaunimo verslumo politikos plėtrai, be kurios nebūtų įmanoma tvari ekonomikos, vietos bei regioninė plėtra ir socialinė sanglauda (Johansen, Schanke, 2013; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; EJA; LJA).

Europoje atlikto tyrimo duomenimis, nuo 15 iki 20 proc. mokinių, į kurių ugdymo programas bendrojo ugdymo mokykloje buvo įtrauktas verslumo ugdymas, grindžiamas mokinių steigiamų įmonių veikla, vėliau patys kurdavo verslą (*Flash Eurobarometer 354*, 2012; *Entrepreneurship 2020 Action Plan*, 2013). Tyrimo duomenimis, iš MMB veikloje dalyvavusių mokinių maždaug trečdalis linkę kurti savo verslą.

Lietuvos mokyklose MMB pagal VšĮ LJA programą pradėtos kurti nuo 1993 metų. Jų skaičius sparčiai didėjo, ypač po to, kai ekonomika ir verslumas buvo įtrauktas į bendrojo ugdymo programas kaip privalomasis dalykas (*Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs. Research Paper No 14*, 2011, 81).

2005 m. EK atliktų tyrimų ataskaitos duomenimis, Lietuva jau buvo viena iš 5 šalių, kuriose 2003–2004 mokslo metais buvo nustatytas aukščiausias vidurinių mokyklų

mokinių dalyvavimo MMB programose rodiklis (daugiau kaip 2 proc. mokinių). Toks pat rodiklis buvo pasiektas tik Airijoje, Austrijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Norvegijoje, o daugumoje kitų šalių šiose programose dalyvavo mažiau nei 1 proc. mokinių (*Mikroįmonės viduriniame mokyme*, 2005, 7; 66. *Commission Staff Working Paper. Report on the Implementation of the Entrepreneurship Action Plan*, 2006, 6; *Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14*, 2011, 81). MMB programos įgyvendinimo Lietuvos mokyklose rodiklių dinamiką geriausiai atspindi LJA 2013–2014 m. ataskaitoje pateikti duomenys (žr. 7 lentelę ir 17 pav.).

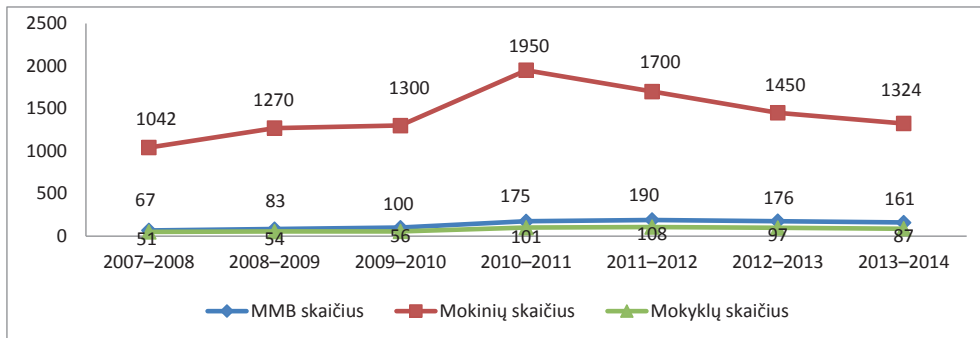
7 lentelė. MMB veikla 2007–2008 – 2013–2014 mokslo metais

Mokslo metai	MMB skaičius	Narių skaičius	Mokyklų skaičius
2007–2008	67	1042	51
2008–2009	83	1270	54
2009–2010	100	1300	56
2010–2011	175	1950	101
2011–2012	190	1700	108
2012–2013	176	1450	97
2013–2014	161	1324	87

Sudaryta remiantis LJA 2013–2014 m. ataskaitoje pateiktais duomenimis

Kaip matyti iš 7 lentelės ir 17 pav. duomenų, kasmet didėjantis MMB ir jų veikloje dalyvaujančių mokinių skaičius pastaraisiais metais pradėjo mažėti. Tačiau tai, be abejojimo, lemia objektyvios priežastys – bendro mokinių skaičiaus mokyklose mažėjimas.

Lietuvoje veikiančios MMB kasmet dalyvauja respublikiniuose (o nuo 2008 m. ir Vilniuje, Kaune bei Klaipėdoje vykstančiuose regioniniuose) konkursuose. Varžomasi keliolikoje kategorijų: patyrusių verslininkų komisija vertina ne tik bendrovių veiklą, idėjas, bet ir mokinių pristatymo gebėjimus, inovatyvumą, socialinės atsakomybės aspektus. Geriausia pripažinta bendrovė įgyja galimybę atstovauti Lietuvai Europos Junior Achievement MMB konkurse. Regioninių ir respublikinių konkursų metu vyksta visiems atviros mugės, kuriose prekiaujama bendrovių produkcija.

Sudaryta remiantis LJA 2013–2014 m. ataskaitoje pateiktais duomenimis

17 pav. MMB veikla 2007–2008 – 2013–2014 mokslo metais

2011–2012 metų *Globalaus verslumo monitoringo (The Global Entrepreneurship Monitor)* tyrimo duomenimis Lietuva išsiskyrė dideliu jaunimo (18–24 metų), pradedančio verslą, skaičiumi. Net 47 proc. ekspertų mano, kad jaunuoliai (14–20 m.), įsitraukę į verslią veiklą, dažniau užims darbdavių nei samdomų darbuotojų poziciją. Tačiau, ekspertų nuomone, verslumo ugdymas ir skatinimas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose yra nepakankamas. Atkreipiamas dėmesys, kad labiau turėtų būti ugdomas kūrybiškumas, savarankiškumas, iniciatyvumas ir kt. (Xavier, Kelley, Kew, Herrington, Vorderwülbecke, 2012; *Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas*, 2014, 6, 14).

Švietimo ir mokymo svarbą verslumui skatinti akcentuojančiame *Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų plane* (2014), kuris parengtas atsižvelgiant į ES dokumentus, reglamentuojančius smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros politiką (*Smulkiojo verslo aktas (Small Business Act)*), EK komunikatas – veiksmų planas „Verslumas 2020“ ir kt.) pabrėžiama, kad švietimo sistema turėtų būti labiau susieta su praktine veikla, taikomi praktiniai verslumo ugdymo modeliai ir remiamasi verslininkų patirtimi, nes pripažįstama, kad MMB skatina kurti verslą, be to, Europoje MMB programa vertinama kaip viena iš labiausiai rekomenduojamų mokymo programų ugdant verslumo gebėjimus (*Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas*, 2014, 6). Vienas iš svarbiausių *Verslumo veiksmų plane* numatytų uždavinių – sukurti nuoseklią ir tęstinę verslumo ugdymo sistemą. Šiam uždaviniui įgyvendinti numatyta suteikti galimybę mokiniams prieš baigiant privalomojo švietimo programą bent vieną kartą įgyti praktinės verslumo patirties, pavyzdžiui, valdyti mokinių mokomąją bendrovę, dirbti verslo praktinio mokymo įmonėje, būti atsakingam už verslo projektą bendrovėje ar socialinio projekto įgyvendinimą; įgyvendinti priemones, skatinančias bendrojo ugdymo mokyklų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimą, verslumo

skatinimą, mokinių įsitraukimą į savanorišką veiklą ir kt. (*Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas*, 2014, 22, 23, 26, 27).

Verslumo kompetencija ir jos ugdymo galimybės analizuojamos daugelyje mokslinių darbų, tačiau pasigendama mokslinių tyrimų apie verslumo ugdymą bendrojo ugdymo mokykloje pagal MMB programą. Nors daugelyje šaltinių teigiama, kad patirtinių mokymusi pagrįstas verslumo kompetencijos ugdymas MMB veikloje ypač veiksmingas, tačiau Stepheno F. Hamiltono ir Mary Agnes Hamilton nuomone, reikėtų atlikti išsamius mokslinius tyrimus, nes iki šiol jo veiksmingumas dar nėra įvertintas (Hamilton, Hamilton, 2014, 74). Kitų mokslininkų (Johansen, Schanke, 2013; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b) pastebėjimu, pakitęs požiūris į verslumo kompetencijos ugdymą, į mokinį orientuoti patirtinio mokymosi metodai, ypač dalyvavimas mokomųjų įmonių veikloje, padėtų mokiniams sėkmingai kūrybiškai, novatoriškai veikti, idėjas paversti veiksmais, siekti išsikeltų tikslų bei veiklos perspektyvų. Pasak Norvegijos mokslininkų Vegardo Johanseno ir Tuvos Schanke (2013), problemą kelia ir tai, kad atliktų tyrimų rezultatai nėra kokybiški ir patikimi, daugelis tyrimų apima tik teorinius verslumo ugdymo aspektus ir atskirų subjektų vykdomas iniciatyvas.

Nors 2014–2015 mokslo metais MMB programa buvo įgyvendinama 39 Europos valstybėse, tačiau jos poveikis verslumo kompetencijos ugdymui beveik netirtas. Pavyko rasti vos keletą mokslinių darbų, kuriuose fragmentiškai bandyta atskleisti aukštesniųjų klasių mokinių verslumo ugdymo galimybes MMB veikloje (Donielienė, Každailytė, Širiakovienė, 2012), mergaičių ir berniukų požiūrio į verslą ir verslininkus formavimąsi vykdant mokomosios bendrovės veiklą Norvegijos mokyklose bei nustatyti mokinių dalyvavimo įmonių veikloje veiksmingumą verslumo kompetencijos ugdymui vidurinio ugdymo mokyklose (Johansen, Clausen, Schanke, 2013; Johansen, Schanke, 2013), mokomųjų įmonių veiksmingumą ir naudą Didžiojoje Britanijoje (Draycott, Rae, Vause, 2011), jaunimo požiūrį į mokomąsias mokinių įmones (At-hayde, 2012), teorinius ir praktinius verslumo kompetencijos ugdymo aspektus tarp 14–19 metų asmenų, vykdančių mokomųjų verslo įmonių veiklą Didžiojoje Britanijoje (Draycott, Rae, 2011), mokomųjų įmonių veiksmingumą Velso vidurinio ugdymo mokyklose (Paul, Colwill, 2013).

Pagal EK ekspertų pateiktą apibrėžimą, MMB yra ugdomoji priemonė, pagrįsta praktine patirtimi vykdant verslo projektą ir sąveika su išorės aplinka (t. y. verslo pasauliu arba vietos bendruomene). MMB tikslas – plėtoti nedidelio masto tikrą ekonominę veiklą (*Mikroįmonės viduriniame mokyme*, 2005, 13–14). „Nuo tikros įmonės mokinių bendrovė skiriasi tik tuo, kad turi ribotą kapitalą, veikia ribotą laiką, tvarko supaprastintą buhalterinę apskaitą“ (*Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse*, 2012, 16). Lietuvoje MMB veikia pagal akcinės bendrovės įstatus (*Lietuvos Respublikos*

akcinių bendrovių įstatymas, 2000, aktuali redakcija nuo 2015 12 03), tačiau neturi savarankiško juridinio statuso.

MMB įgyvendinimo seka yra tokia: nuo bendrosios programos lygmens einama į siauresnį, dalyko, t. y. *Ekonomikos ir verslumo programos* lygmenį, o tada į dar siauresnį – MMB programos lygmenį, kuriame detalizuojami siekiami tikslai: formuluojami ugdymo tikslai atsižvelgiant į *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritis; planuojamas ir detalizuojamas programos turinys numatytiems tikslams pasiekti; numatomi metodai geriausiai tinkantys ugdymo procesui organizuoti ir realizuoti; numatomos vertinimo procedūros, metodai ir kriterijai; vykdoma programos įgyvendinimo stebėseną ir vidinis vertinimas (grįžtamojo ryšio gavimas iš mokinių, mokytojų, konsultantų, socialinių dalininkų ir kitų suinteresuotų šalių atstovų); numatomos programos tobulinimo gairės (*Mokinių bendrovė. Mokytojo ir konsultanto knyga. JA mokomosios mokinių bendrovės programa*, 2007; LJA).

MMB veiklos vykdymo metu įgyvendinami visi realios įmonės gyvavimo etapai – nuo verslo idėjos iki jos praktinio realizavimo, nuo bendrovės registracijos iki jos uždarymo pasibaigus mokomajai veiklai (žr. 18 pav.). Įkūrę tokią bendrovę, teorines ekonomikos ir verslo žinias mokiniai pritaiko praktiškai ir įgyja neįkainojamos praktinės patirties. Valdydami savo įmonę, mokiniai plėtoja tikrą ekonominę veiklą, t. y. gamina ir (arba) parduoda tikrus gaminius arba paslaugas (*Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential*, 2011; Athayde, 2012; *JA-YE Europe*, 2013; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b; JA Mokomosios mokinių bendrovės).

18 pav. Pagrindiniai MMB veiklos etapai

Kaip ir kiekvienas verslas, MMB veikla nesiplėtoja savaime, ją reikia organizuoti, valdyti, stebėti, kontroliuoti. Visas šias funkcijas, atlieka patys mokiniai, t. y. jie: suburia komandą ir nusprendžia, koks bus jų verslas; nustato savo idėjos įgyvendinimo tikslus ir strategiją; tiria planuojamų gaminių ar paslaugų rinką; rengia verslo planą ir rinkodaros strategiją, nustato pardavimų užduotis; įformina bendrovės steigimo dokumentus ir pasiskirsto pareigomis; kaupia pradinį kapitalą; išigyja žaliavas, gamybos priemones ir gamina savo produkciją arba užsako gaminius pagal parengtą projektą; prekiauja savo gaminiiais ar paslaugomis mokykloje arba už jos ribų; tvarko bendrovės buhalterinę apskaitą; kai bendrovė likviduojama, pateikia ataskaitą (*Mo-*

kinių bendrovė. Mokytojo ir konsultanto knyga. JA mokomosios mokinių bendrovės programa, 2007; Athayde, 2012; Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse: metodinės rekomendacijos, 2012).

Kitaip tariant, vykdydami MMB veiklą, mokiniai atkartoja visus tikros įmonės steigimo ir plėtros etapus, uždavinius, procesus, priemones ir yra atsakingi už verslo idėjų įgyvendinimą ir MMB valdymą (žr. 3 priedą).

Šioje veikloje didelė reikšmė teikiama besimokančiųjų tarpusavio sąveikai. Besimokantieji įgyja ne tik žinių, bet ir patirties, kuri padeda tobulėti. Toks mokymasis reikalauja ir aktyvios mokinių veiklos, nes patiems reikia formuluoti klausimus, ieškoti jų sprendimo galimybių. Tai reikšminga naujiems dalykams suvokti ir juos praktiškai pritaikyti. Refleksyvus veiksmas apima nusiteikimą nuolat save vertinti ir tobulinti, jis reiškia lankstumą, išsamią analizę ir socialinį sąmoningumą (Pollard, 2006). „Gebėjimas reflektuoti savo mokymosi procesą taip pat plėtoja mokėjimo mokytis kompetenciją“ (Monkevičienė, 2014a, 455). Taigi mokymosi procesas MMB iš esmės atspindi šiuolaikinės didaktikos siekį, „kai pagrindinis dėmesys telkiamas ugdytinių veiklai – mokymuisi, kurio dėka tenkinami jo aktualieji ir potencialieji poreikiai, t. y. mokiniai yra rengiami mokymuisi visą gyvenimą“ (Bitinas, 2011, 70).

„Viena iš didaktikos sprendžiamų problemų – konstruoti sprendimus, susijusius su mokymo ir mokymosi procesu“ (Bruzgelevičienė, 2014, 65). Mokymo procese dėmesys kreipiamas į žinias perduodančio mokytojo veiksmus ir jas priimančių mokinių reakcijas bei jų elgesio pokyčius, mokytojas MMB veiklos įgyvendinimo procese dalyvauja tik kaip mokinių pagalbininkas ir patarėjas. Jis teikia mokiniams patarimus ir rekomendacijas priimant sprendimus, plėtojant verslo idėjas ir įgyvendinant bendrovės veiklos etapus (*Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14*, 2011; Jakubavičius ir kt., 2014; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b). Pagrindinis mokytojo vaidmuo – ne teikti žinias, o padėti organizuoti mokymosi procesą, skatinti mokinių aktyvumą ir mąstymą, mokyti suvokti įvykių esmę ir spręsti kylančias problemas. „Ugdytojai skatina vaiką reflektuoti savo mokymąsi, įsivertinti, ko ir kaip mokėsi bei ko išmoko“ (Monkevičienė, 2014a, 455).

Ypač svarbus savanorių verslo atstovų (mentorių) vaidmuo vykdant MMB veiklą. Jie ne tik suteikia naudingos informacijos mokiniams ir mokytojams, padeda organizuoti MMB veiklą, vadovauja mokiniams pradiniam jos etape, bet ir organizuoja specializuotus mokymus. Todėl MMB veiklos procesas suinteresuotų subjektų iniciatyva gali būti nuolat tobulinamas. Darnus komandinis darbas, idėjų laisvė, ryšių su verslininkais ir vietos bendruomene plėtojimas, galimybė naudotis įmonių mentorių ir konsultantų pagalba – tai pagrindiniai veiksniai, lemiantys MMB veiklos sėkmę ir verslumo kompetencijos ugdymo veiksmingumą (Athayde, 2012, 711; Komarkova,

Conrads, Collado, 2015b, 78). Kadangi mokytojai paprastai neturi pakankamai praktinių įmonės valdymo žinių ir patirties, dažnai pasitelkiami savanoriai konsultantai iš verslo įmonių ir programą remiančių privačių asociacijų ir organizacijų. Konsultavimasis – tai mokinių prašymu žodine arba rašytine forma mokytojų, verslo atstovų (mentorių) teikiama informacija ir patarimai su verslo kūrimu, projektų rengimu susijusiais klausimais (Halabisky, 2012). Pedagogas savo ruožtu sąveikauja ne tik su besimokančiais, bet ir su konsultantais, todėl jo žinios bei patirtis nuolat tobulėja.

Veiklos mokymasis – tai grupinis procesas, kuris skatina refleksyvų mokymąsi, atsirandantį iš praktikos, ir kuriame taikant įvairius mokymosi metodus imituojama realios įmonės veikla (Revans, 1982; Cope, Watts, 2000; Petty, 2007; Fayolle, Gailly, 2008; Strazdienė, Geležinienė, 2008; DuFour, DuFour, Eaker, Many, 2010; Pedler, 2012; Dewey, 2013; Johansen, Schanke, 2013; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015). Verslumo kompetencijos ugdymasis dalyvaujant MMB veikloje iš esmės atitinka vyraujančią *mokymosi paradigmą*, kai plačiai taikomi įvairūs *aktyvaus mokymosi (mokymosi bendradarbiaujant, patirtinio, probleminio ir kt.) metodai*.

Ypač veiksmingu laikomas *mokymasis bendradarbiaujant*, kuris apima *mokymąsi grupėse, abipusį mokymąsi (kitų mokymą, mokymąsi iš kitų, žaidimais pagrįstą mokymąsi (vaidmenų žaidimus), komandinį mokymąsi*. *Mokymasis bendradarbiaujant* suteikia mokiniams galimybę aktyviai dalyvauti diskusijose, dalintis įgytomis žiniomis, išreikšti savo idėjas ir siūlymus, ieškoti geriausio, bendro užduoties ar problemos sprendimo būdo. Mokiniai, dažniausiai mokydamiesi poromis ar nedidelėmis grupėmis, dalijasi įgytomis žiniomis ir patirtimi, pristato vieni kitiems savo idėjas, verslo planus, įvairių medžiagą ir kt. Ypač veiksmingi verslą imituojantys žaidimai, kuriuose mokiniai atlieka tam tikrus su verslu susijusius vaidmenis (įmonės vadovo, finansininko, paslaugų teikėjo ir kt.). Tokie pagal nustatytas taisykles žaidžiami žaidimai motyvuoja mokinius, padeda įtvirtinti teorines žinias, ugdyti pozityvų požiūrį į verslą, verslumą, bendravimo, bendradarbiavimo, derybinius, problemų sprendimo ir kitus gebėjimus (Ahmad, Baharun, Rahman, 2004; Petty, 2007; Skunčikienė, 2008; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Fayolle, Gailly, 2008; Powell, Rolfe, Saunders, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014). Tokio mokymosi metu sprendžiamos įvairios užduotys, skirtos padėti komandos nariams mąstyti ir veikti drauge (Martin, Kolomitro, Lam, 2014).

MMB veikloje taikomas *probleminis mokymasis*, grindžiamas mokinių skatinimu kūrybiškai atlikti užduotis, susijusias su teorinių ir praktinių problemų sprendimu ir kt. (Petty, 2007; Jakobsen, Rebsdorf, 2008; Harkemaa, Popescub, 2015). *Probleminis mokymasis* siejamas su *stimulais (paskata) pagrįstu mokymusi*, ypač skatinančiu idėjų generavimą ir problemų sprendimą įvairiose situacijose (Martin, Kolomitro, Lam, 2014).

MMB veikla siejama su *patirtiniu mokymusi*, kuris apima *veiklos mokymąsi*, *verslo procesų imitavimą (modeliavimą)* bei *į galimybių paieškas nukreiptą mokymąsi* (Rusko-vaara, Pihkala, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a). Vienas iš veiksmingiausių metodų teorinėms žinioms įtvirtinti bei gilinti yra *savarankiškas mokymasis* (Petty, 2007; Arasti, Falavarjani, Imanipour, 2012). Kai kuriuose MMB veiklos etapuose taikomi ir *specialieji inovatyvūs (aktyvaus mokymosi) metodai* (rinkos tyrimas, atvejo analizė, verslo plano (projekto) rengimas, verslo idėjų, projektų pristatymas (prezentacija), interaktyvios pratybos, derybos, diskusija, eksperimentavimas, konsultavimasis, minčių audros (smegenų šturmo, minčių lietaus), siužeto lentos, atminties žemėlapių, problemų apvertimo, išsisklaidančio konflikto debesies bei loginės pasekmių šakos metodas), plačiau aptarti 3.1. poskyryje.

Dalyvavimas MMB veikloje ne tik didina mokinių motyvaciją gilinti teorines ekonomikos ir verslo pagrindų žinias, bet ir suteikia galimybę ugdytis asmenines savybes, įgyti praktinių verslo organizavimo, planavimo, vadovavimo gebėjimų bei kitų bendrųjų gebėjimų, kurie ypač svarbūs siekiant prisitaikyti prie nuolat kintančių socialinių ir ekonominių pokyčių, skatina domėtis galimomis verslo perspektyvomis ir, baigus mokslus, patiems jį kurti (*Mikroįmonės viduriniame mokyje*, 2005; *Mokinių bendrovė. Mokytojo ir konsultanto knyga. JA mokomosios mokinių bendrovės programa*, 2007; *Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential*, 2011; Draycott, Rae, 2011; *Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse: metodinės rekomendacijos*, 2012; Johansen, Schanke, 2013).

Remiantis analizuotais šaltiniais, 8 lentelėje pateikti MMB veikloje labiausiai ugdomi verslumo kompetencijos struktūriniai komponentai, apimantys *asmeninio veiksmingumo kompetencijos, akademinės kompetencijos ir veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos* struktūrinius komponentus.

Verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį integravimas į bendrojo ugdymo programas yra itin aktualus, nes MMB veikla įgyvendinama pagal specialiai parengtas metodines rekomendacijas ir gali būti vykdoma kaip *Ekonomikos ir verslumo programos* dalis pamokų metu ir kaip popamokinė veikla. Tai veiksminga praktine patirtimi pagrįsta verslumo kompetencijos ugdymo priemonė, apimanti įvairiapusį teorinių žinių plėtojimą, bendrųjų ir verslumo gebėjimų, asmeninių savybių ir vertybinių nuostatų ugdymą ir padedanti pasiekti kitiems mokomiesiems dalykams keliamus tikslus ir uždavinius, skatinanti mokinių entuziazmą, stiprinanti motyvaciją ir suteikianti jiems galimybę dalyvauti verslumą skatinančiuose renginiuose (konkursai, parodos, mugės ir kt.), pristatyti savo verslo idėją, pasidalinti įgyta patirtimi regioniniu, nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu (*Mikroįmonės viduriniame mokyje*, 2005; Fayolle, Gailly, Lassas-Clerc, 2006; *Guidance Supporting Europe's*

8 lentelė. MMB veikloje ugdomos asmeninės savybės, bendrieji ir verslumo gebėjimai

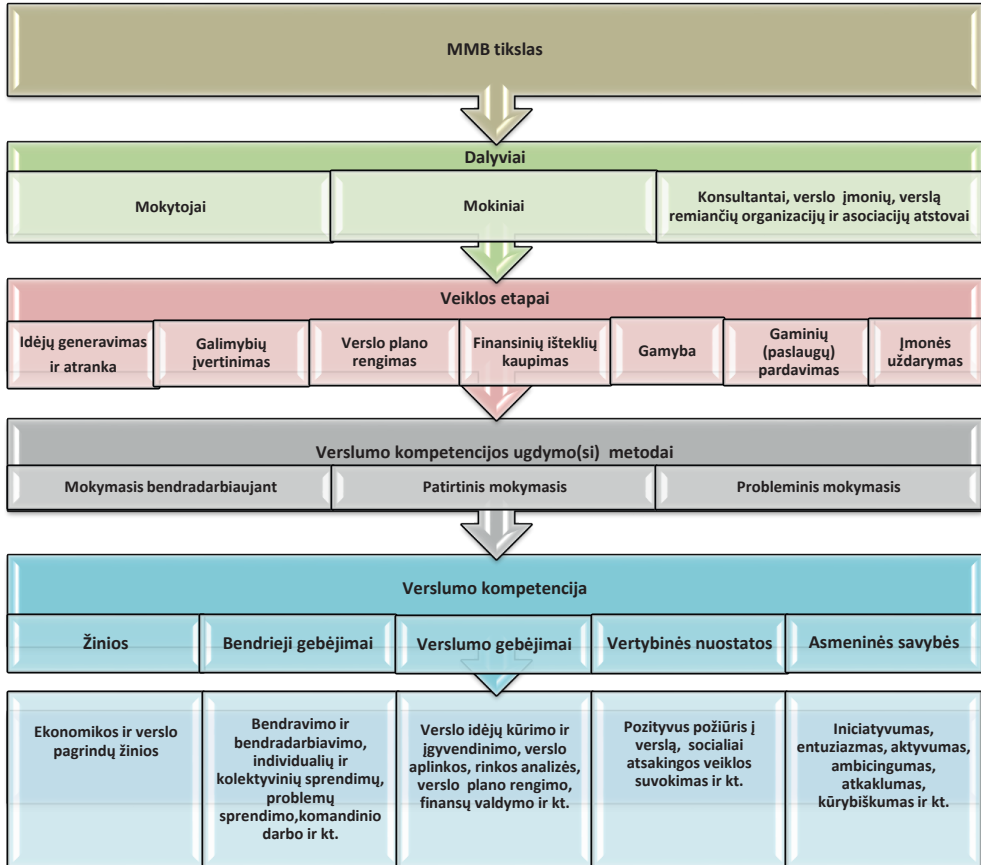
Asmeninės savybės	Bendrieji gebėjimai	Verslumo gebėjimai
Iniciatyvumas	Bendravimo ir bendradarbiavimo	Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo
Entuziazmas	Derybiniai	Verslo aplinkos analizės
Aktyvumas	Analizavimo ir sisteminimo	Verslo plano rengimo
Ambicingumas	Planavimo	Rinkos analizės
Išradingumas	Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo
Atkaklumas	Individualių ir kolektyvinių sprendimų priėmimo	Pirkimų ir pardavimų valdymo
Atsakingumas	Problemų sprendimo	Gamybos organizavimo
Pasitikėjimas savimi	Komandinio darbo	Finansų valdymo
Kūrybiškumas	Konkrečių funkcijų atlikimo	Rizikos valdymo
Kritinis-analitinis mąstymas	Naudojimosi IKT priemonėmis	Įmonės kūrimo ir valdymo
Komunikabilumas	Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	Įmonės perspektyvos, plėtos galimybių numatymo
Veiklumas	Mokymosi iš patirties	Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo
Motyvuotumas	Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	Žmogiškųjų išteklių valdymo
Savarankiškumas		Vadovavimo
Ižvalgumas		Paramos verslui tikslingumo įvertinimo
Sąžiningumas		Verslo informacijos valdymo
Principingumas		Biudžeto sudarymo ir išteklių paskirstymo
Tikslų siekimas		Gaminio savikainos ir pelno apskaičiavimo
Lyderystė		Apskaitos tvarkymo
Pilietiškumas		Ataskaitų ir kitų dokumentų rengimo ir tvarkymo
Savo vertės suvokimas		

Lentelė sudaryta autorės

Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14, 2011; Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse, 2012; Athayde, 2012; Johansen, Schanke, 2013; *JA Worldwide*, 2014; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; LJA).

19 paveiksle pateiktas teorinis *MMB modelis*, sudarytas šio darbo autorės remiantis analizuotais moksliniais darbais (Fayolle, Gailly, Lassas-Clerc, 2006; Draycott, Rae, 2011; Athayde, 2012; Johansen, Schanke, 2013; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b), tarptautinių tyrimų (*Mikroįmonės viduriniame mokyme*, 2005; *Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14*, 2011; *Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs. Research Paper No 14*, 2011) duomenimis, metodinėmis rekomendacijomis MMB

vykdytojams (*Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse*, 2012) ir kitais šaltiniais (*JA Worldwide*, 2014; LJA ir kt.).

19 pav. MMB modelis

MMB tikslai yra ugdomieji, veikla vykdoma saugioje aplinkoje ir apibrėžtą laiką (Lietuvoje dažniausiai iki 9 mėnesių). Nors MMB gali skirtis turiniu, vykdymo trukme, tačiau pagrindinis jos tikslas – ugdyti bendrą supratimą apie verslo įmonės veiklą, suteikti mokiniams galimybę realiai susipažinti su visais realios įmonės veiklos etapais ir praktiškai juos įgyvendinti.

MMB veiklą organizuoja ir vykdo patys mokiniai. Mokytojas MMB veiklos įgyvendinimo procese dalyvauja tik kaip mokinių pagalbininkas ir patarėjas. Ypač svarbus vaidmuo tenka konsultantams, mentoriams, savanoriams iš verslo įmonių,

kurie konsultuoja mokinius ir mokytojus. Dalyvavimas MMB veikloje apima mokinių, mokytojo ir savanorių konsultantų iš verslo įmonių ir programą remiančių privačių asociacijų ir organizacijų sąveiką, pagrįstą grįžtamąja informacija apie pasiektus rezultatus.

Mokiniai ne tik gilina teorines ekonomikos ir verslo pagrindų žinias, bet ir įgyja praktinių verslumo gebėjimų, ugdomi vertybines nuostatas, asmenines savybes ir bendrąsias (mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialines ir pilietines, kultūrinės, kūrybiškumo) kompetencijas (*Mikroįmonės viduriniame mokyje*, 2005; Clark, Threton, Ewing, 2010; Hamilton, Hamilton, 2012, 72–73; Halabisky, 2012; *Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse*, 2012; *Verslumo mąstymo ir įgūdžių ugdymas ES*, 2013; Lackéus, 2013, 2015).

Lietuvos edukologinėje literatūroje sąvoka veiksmingumas dažniausiai tapatinama su sąvoka *efektyvumas*. Abi šios sąvokos pateiktos ir *Enciklopediniame edukologijos žodyne*. Sąvoka *efektyvumas* (lot. *effectus* – veikmė, veikimas) jame apibrėžta kaip „reikšmingas pedagoginio poveikio rezultatas, pasekmė“, o veiksmingumas – kaip „veikmės stiprumo pobūdis“. „Veikmė – veikimu daroma įtaka <...> veikmės rezultatas – poveikis, t. y. vidinis asmenybės pokytis“ (Jovaiša, 2007, 65, 324). Taigi abi sąvokos ugdymo kontekste galima apibūdinti kaip ugdymo(si) veiklai ir asmenybei daromu poveikiu (įtaka) pasiektų rezultatų pokyčio kriterijų. Kuo daromas poveikis didesnis, tuo geresni bus rezultatai. Atsižvelgiant į kalbininkų rekomendacijas teikti pirmenybę lietuviškiems žodžiams, šiame darbe vartojama sąvoka *veiksmingumas*.

Nors daugelyje šaltinių pripažįstama, kad patirtiniu mokymusi pagrįstas verslumo kompetencijos ugdymas MMB veikloje yra ypač veiksmingas, tačiau universalus veiksmingumo vertinimo kriterijaus nėra. Dažniausiai jis vertinamas subjektyviais kriterijais, todėl tokie vertinimai nėra patikimi. Daugelis autorių veiksmingumą siūlo vertinti atsižvelgiant į tai, ar buvo pasiekti ugdymo programos tikslai, ir į programos poveikį jos dalyviams, kuris nustatomas pagal pasiektų rezultatų lygį. Gali būti vertinama jų patirtis, aplinkos poveikis, asmeninės savybės ir kt. (Wyckhman, 1989; McMullan, Chrisman, Vesper, 2001; Strazdienė, 2010; Draycott, Rae, Vause, 2011; Athayde, 2012; Paul, Colwill, 2013). Harvardo universiteto profesorė Carol H. Weiss (2006) programos veiksmingumą (poveikį) siūlo vertinti kiekybiniais metodais (Weiss, 2006, 141–143, 266).

Siekiant pagrįsti mokinių dalyvavimo MMB veikloje veiksmingumą verslumo kompetencijos ugdymui bendrojo ugdymo mokyklose, remiantis joje dalyvaujančių mokinių anketinės apklausos duomenimis, tiriamosios ir patvirtinamosios faktorinės analizės metodais buvo atliktas jų verslumo kompetencijos vertinimas, kurio rezultatai pateikti 5 skyriuje.

---

4. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO BENDROJO UGDYMO MOKYKLOJE TAIKANT MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS MODELĮ TYRIMO METODOLOGIJA

Šiame skyriuje aptariamos metodologinės filosofinės nuostatos, etikos principai, kuriais grindžiamas tyrimas, pateiktas tyrimo modelis, aprašoma tyrimo metodika.

4.1. Metodologinės nuostatos

Verslumo kompetencijos ugdymo bendrojo ugdymo mokykloje taikant MMB modelį tyrimas grindžiamas šiomis filosofinėmis nuostatomis:

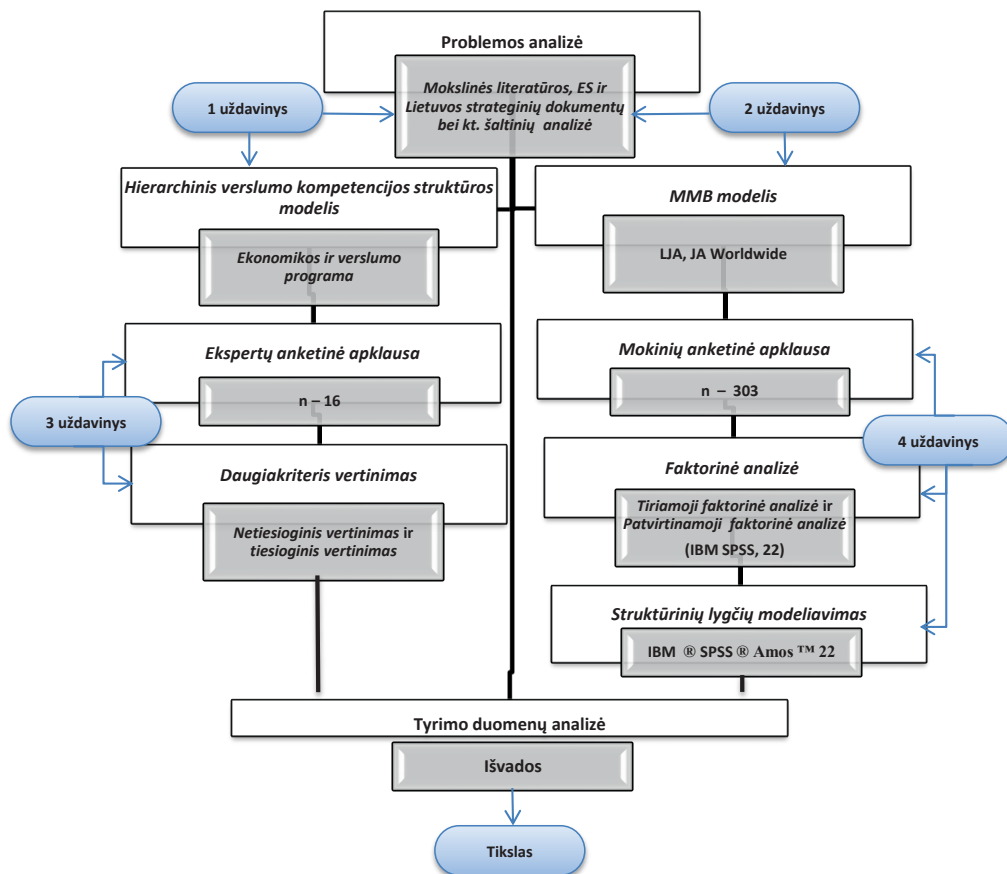
konstruktyvizmo kaip atskiros mokymosi teorijos (Goodman, 1947; Piaget, 1966; Vygotsky, 1978; Bruner, 1990; Dewey, 2013), susiformavusios kognityviosios psichologijos idėjų pagrindu, kurios pagrindinis principas – mokymas(is) yra ne iš anksto parengtos informacijos perdavimas ir priėmimas, o efektyvus jos apdorojimo, konstravimo ir prasmės kūrimo procesas, kurį turi atlikti pats mokinys, remdamasis jau turima patirtimi, žiniomis ir pritaikydamas jas praktiškai (Pollard, 2006; Petty, 2006; 2008; Duoblienė, 2011; Dewey, 2013; Jucevičienė, 2013; Targamadžė, 2013; Bruzgelevičienė, 2014; ir kt.);

socialinio konstruktyvizmo teorijos, kurios atstovai (Bruner, 1966; Vygotsky, 1978; Berger, Luckmann, 1999) akcentuoja mokymosi ryšio su socialine aplinka, jos pažinimo svarbą, bendravimu ir bendradarbiavimu pagrįstą ugdytojo ir ugdytinių sąveiką mokymosi procese (Gillies, 2006; Fayolle, Gailly, 2008; Martišauskienė, 2008; Jucevičienė, 2009, 2013; Jovaiša, 2011; ir kt.);

patirtinio mokymosi teorijos (Kolb, 1984), akcentuojančios refleksijos svarbą, kritišką savo patirties analizavimą ir vertinimą, aktyvų eksperimentavimą, naujų žinių kūrimą ir jų pritaikymą (Pollard, 2006, Jarvis, 2009; Clark, Threton, Ewing, 2010; Bergsteiner, Avery, Neumann, 2010; Fisher Turesky, Gallagher, 2011; Luthanen ir kt., 2012; Dewey, 2013; Ollila, Williams-Middleton, 2013; Kietavičienė, 2014; Lackéus, 2013, 2015; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; ir kt.).

pozityvistinio filosofinio požiūrio, pagrįsto objektyvios bei deterministinės tikrovės ontologiją ir pripažįstančio objektyvaus tyrimo galimybę. Todėl mokslininkai, kurie laikosi šio požiūrio, paprastai taiko ne kokybinius, o kiekybinius tyrimo metodus (Guba, 1990, 17–19; Kardelis, 2007, 61–62; Poviliūnas, 2010, 108; Duoblienė, 2011; Arthur, Waring, Coe, Hedges, 2012, 6; Novelskaitė, 2012; Creswell, 2014, 20–21, 25).

Verslumo kompetencijos ugdymo bendrojo ugdymo mokykloje taikant MMB modelį veiksmingumo tyrimas (jo eigą atspindi 20 paveiksle pateiktas autorės sudarytas modelis), grindžiamas *pozityvistinės* filosofinės paradigmos nuostatomis, atliktas taikant toliau aprašytus kiekybinius duomenų rinkimo ir duomenų analizės metodus.

20 pav. Tyrimo modelis

Sudaryta autorės

4.2. Tyrimo etika

Tyrimas atliktas vadovaujantis fundamentaliomis vertybėmis, visuotinai priimtomis etikos normomis ir gerosios patirties nuostatomis, laikantis humaniškumo ir demokratiškumo principų (Tidikis, 2003; Merkys ir kt., 2004; Weiss, 2006; Bitinas, 2006a; Kardelis, 2007; Žydžiūnaitė, 2007; Creswell, 2014; Israel, 2014; ir kt.): *objektyvumo* pateikiant rezultatus, grindžiamus atlikto tyrimo duomenimis; *patikimumo* atliekant tyrimą, aprašant tyrimo metodus ir jų taikymo tikslingumą, siekiant gauti patikimus duomenis; *sąžiningumo ir pagarbos* kitiems tyrėjams tinkamai pateikiant nuorodas į mokslinius ir kitus šaltinius bei autorius, kuriais remiamasi; *geranoriškumo ir savanoriškumo* paliekant laisvo apsisprendimo teisę dalyvauti tyrime; *lygiavertiškumo* išlaikant lygiavertį santykį tarp tyrimo dalyvių ir tyrėjo; *anonimiškumo* tyrimo duomenis naudojant tik tyrimo tikslais, gavus visų tyrimo dalyvių sutikimą; *viešumo* aptariant tyrimo rezultatus su akademinė bendruomene.

4.3. Tyrimo metodika

Mokslinės literatūros, ES ir Lietuvos Respublikos strateginių dokumentų, bendrojo ir verslumo ugdymo programų analizė bei *Ekonomikos ir verslumo programos analizė*, kuria remiantis pateikiama verslumo kompetencijos samprata bendrojo ugdymo kontekste, sudarytas teorinis *hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis* (žr. 13 pav. 1.3. poskyryje) ir teorinis *MMB modelis* (žr. 19 pav. 3.2. poskyryje).

Ekspertų anketinė apklausa vykdyta siekiant nustatyti *hierarchiniame verslumo kompetencijos struktūros modelyje* pateiktų komponentų ir subkomponentų reikšmingumą verslumo kompetencijos ugdymui. Organizuojant ir vykdant ekspertų apklausą bei atliekant jos duomenų analizę, vadovautasi mokslinėje literatūroje (Podvezko, 2005, 2006, 2008, 2011; Ginevičius, Podvezko, Podvezko, 2012; ir kt.) pateiktomis rekomendacijomis.

Ekspertų apklausos organizavimo etapai.

Parengta anketa ekspertams, kurioje pateikta *hierarchinį verslumo kompetencijos struktūros modelį* sudarančios penkios *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritys ir jų struktūriniai komponentai bei subkomponentai ir prašoma įvertinti jų reikšmingumą rangais bei procentine išraiška (žr. 2 priedą).

Pagal *netikimybinę tikslinę atranką* sudaryta 16 ekspertų grupė (atsižvelgta į ekspertų kompetenciją, kvalifikaciją ir patirtį rengiant programas, darbo patirtį ekonomikos ir verslumo srityje): 8 *Ekonomikos ir verslumo programos* rengėjai (6 Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų ir Respublikinės ekonomikos mokytojų asociacijos (REMA) mo-

kytojai metodininkai, po vieną atstovą iš Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos (ŠMM) Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo departamento ir VŠĮ Lietuvos Junior Achievement (LJA)), 8 nepriklausomi ekspertai (3 Lietuvos universitetų dėstytojai, rengiantys pedagogus pagal ekonomikos ir verslumo studijų programas, 2 Lietuvos ekonomistų asociacijos (LEA) atstovai ir po vieną Lietuvos pramonininkų konfederacijos (LPK), Lietuvos verslo darbdavių konfederacijos (LVDK), Vilniaus miesto ir apskrities verslininkų darbdavių konfederacijos (VVDK), šiuo metu pervadintos į Regionų plėtros forumą, atstovą) (žr. 9 lentelę ir 16 priedą).

Ekspertų apklausa, vykdyta 2013 m. lapkričio–2014 m. balandžio mėn.

9 lentelė. Ekspertų grupės sudėtis

Tyrime dalyvavusiųjų ekspertų grupės sudėtis		Pasiskirstymas
<i>Ekonomikos ir verslumo programos rengėjai</i>	Bendrojo ugdymo mokyklų ir REMA mokytojai metodininkai	6
	ŠMM Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo departamento atstovas	1
	LJA atstovas	1
<i>Nepriklausomi ekspertai</i>	Lietuvos universitetų dėstytojai, rengiantys pedagogus pagal ekonomikos ir verslumo studijų programas	3
	LEA atstovai	2
	LPK atstovas	1
	LVDK atstovas	1
	VVDK, šiuo metu pervadintos į Regionų plėtros forumą, atstovas	1
Iš viso		n – 16

n – imtis

Ekspertų anketinės apklausos duomenų analizė (žr. 5.1. poskyrį) atlikta pastaruoju metu socialinių ir ekonominių reiškinių sudėtingų procesų vertinimui vis plačiau taikomais kiekybiniais daugiakriteriais metodais (*Multiple Criteria Decision Making, MCDM*) (Podvezko, 2011; Simanavičienė, 2011; Ginevičius, Podvezko, Podvezko, 2012; Podvezko, Podvezko, 2013, 2014). Taikytas *netiesioginio vertinimo metodas*, t. y. verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų ir subkomponentų *rangavimas* mažėjančia jų reikšmingumo tvarka (pačiam reikšmingiausiam suteiktas rangas, lygus 1, antram pagal reikšmingumą – rangas, lygus 2, ir t. t.), ir *tiesioginio vertinimo metodas*, kai kiekvieno eksperto visų vertinamų kriterijų svorių suma yra lygi vienetui (arba 100 proc.), o geriausią vertinimą atitinka didžiausia reikšmė.

Ekspertų atliktų verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų ir subkomponentų vertinimų suderinamumo lygiui nustatyti buvo pasirinktas Kendalo konkordancijos koeficientas W , kuris apskaičiuojamas vertinamų kriterijų rangavimo

pagrindu (Kendall, 1962; Podvezko, 2005, 102, 2006, 82–83, 2008, 162; Šerikovienė, 2013; Podvezko, Podvezko, 2014, 112) taikant formulę

$$W = \frac{12S}{r^2 m(m^2 - 1)}, \quad (1)$$

kurioje r – ekspertų skaičius, m – lyginamų kriterijų skaičius, S – kriterijų rangų sumų nuokrypių nuo jų bendro vidurkio kvadratų suma.

Ekspertų vertinimų rangų sumų vidurkis apskaičiuojamas taikant formulę

$$\bar{e}_i = \frac{\sum_{j=1}^r e_{ij}}{r} = \frac{e_i}{r}. \quad (2)$$

Kiekvieno kriterijaus rangų suma e_i apskaičiuojama taikant formulę

$$e_i = \sum_{j=1}^r e_{ij}, \quad (i = 1, \dots, m). \quad (3)$$

Nuokrypį nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ parodo kvadratų suma S :

$$S = \sum_{i=1}^m (e_i - \bar{e})^2. \quad (4)$$

Bendras kriterijų sumų vidurkis $\bar{e}$ apskaičiuojamas taikant formulę

$$\bar{e} = \frac{\sum_{i=1}^m e_i}{m} = \frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^r e_{ij}}{m}. \quad (5)$$

Didžiausia S reikšmė apskaičiuojama taikant formulę

$$S_{\max} = \sum_{i=1}^m \left(ri - \frac{1}{2}r(m+1)\right)^2 = \frac{r^2 m(m^2 - 1)}{12}. \quad (6)$$

Kuo konkordancijos koeficiento W reikšmė arčiau vieneto, tuo didesnis ekspertų vertinimų suderinamumas. Jei ekspertų vertinimai labai skiriasi, W reikšmė yra arti nulio (Podvezko, 2005, 102; 2006, 83).

Kai vertinamų kriterijų skaičius $m \geq 7$, ekspertų vertinimų suderinamumo lygiui nustatyti taikoma skirstinio χ^2 (chi kvadratu) kriterijaus reikšmė, apskaičiuojama taikant formulę

$$\chi^2 = Wr(m-1) = \frac{12S}{rm(m+1)}. \quad (7)$$

Pagal pasirinktą reikšmingumo lygmenį α (α reikšmė lygi 0,05) iš χ^2 skirstinio lentelės (žr. 4 priedą) (Raulynaitis, Podvezko, Daunoravičius, 2004, 160) su $\nu = m - 1$ laisvės laipsniu nustatoma kritinė reikšmė χ^2_{kr} . Jei apskaičiuota χ^2 reikšmė didesnė už χ^2_{kr} , tai rodo ekspertų vertinimų suderinamumą (Podvezko, 2005, 103).

Taikant *tiesioginio vertinimo metodą*, vertinamų kriterijų reikšmingumas nustatomas procentais, kai kiekvieno eksperto visų vertinamų kriterijų svorių suma ω_i lygi vienetui:

$$\sum_{i=1}^m \omega_i = 1 \quad (m - \text{kriterijų skaičius}). \quad (8)$$

Apskaičiuojamos kiekvieno vertinamo kriterijaus vidutinės reikšmės, taip pat jų svoriai ω_i (kaip šimtoji vidurkių dalis) taikant formulę

$$\omega_i = \frac{\sum_{j=1}^r e_{ij}}{r} = \frac{e_i}{r} \quad (r - \text{ekspertų skaičius}, e_{ij} - \text{ekspertų vertinimai}). \quad (9)$$

Mokinių anketinė apklausa atlikta siekiant kiekybiškai įvertinti MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos lygį ir pagrįsti MMB veiksmingumą verslumo kompetencijos ugdymui.

Mokinių anketinės apklausos organizavimo etapai. Parengta anketa mokiniams, vykdančioms MMB veiklą ugdymo procese. Anketą sudaro šios struktūrinės dalys: anketos pildymo instrukcija, respondentus apibūdinantys duomenys (lytis, mokyklos, kurioje mokosi, tipas, klasė), klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti, kaip mokiniai vertina verslumo kompetencijos išsiugdymo MMB veikloje lygį.

Verslumo kompetencijai vertinti anketoje taikyta 5 rangų skalė (žr. 5 priedą). Rangų skalė padeda nustatyti tam tikro kintamojo požymio skirtumus didėjimo arba mažėjimo tvarka (Pranulis, Dikčius, 2012, 217, 219).

Siekiant išvengti netikslumų, anketoje pateikti standartizuoti klausimai, į kuriuos prašoma atsakyti pasirenkant vieną iš galimų alternatyvų, t. y. pažymėti vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje.

Tikslinė Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų mokinių, vykdančių MMB veiklą, atranka vykdyta taikant *paprastosios atsitiktinės imties metodą* (Čekanaavičius, Murauskas, 2000, 10, 13–14). Remiantis LJA pagrindinių mokymo programų ir renginių statistikos (2007–2008 – 2013–2014 m. m.) duomenimis, 2013–2014 mokslo metais MMB veiklą vykdė 1324 mokiniai, atstovaujantys 161 MMB (žr. 6 priedą), kurie ir sudarė tyrimo generalinę visumą.

Su 95 proc. patikimumu ir 5 proc. atsitiktine paklaida, kuri, pasak Vydo Čekanaavičiaus ir Gedimino Murausko (2000), priklauso nuo imties dydžio, taikant imties dydžio skaičiuoklę, nustatyta, kad rekomenduojamas respondentų, dalyvaujančių

apklausoje, skaičius turi būti ne mažesnis kaip 298 (žr. *Raosoft*: <http://www.raosoft.com/samplesize.html>). Tyrimo *tikimybinę imtį* sudarė 303 bendrojo ugdymo mokyklų (vidurinių mokyklų XI–XII kl. ir gimnazijų III–IV kl.) mokiniai, vykdančios MMB veiklą, iš daugiau nei 40 Lietuvos miestų ir miestelių.

Mokinių anketinė apklausa vykdyta dviem etapais tarpininkaujant VŠĮ LJA atstovams:

2014 m. gegužės 16 d. AB *Swedbank* organizuoto *Geriausios MMB konkurso*, kuriame dalyvavo 45 MMB atstovai (apie 200 mokinių) iš 23 mokyklų, metu.

2015 m. vasario 5–7 d. *XIII tarptautinės mokymosi, žinių ir karjeros planavimo parodos*, vykusios UAB Lietuvos parodų ir kongresų centre „Litexpo“, metu. Buvo apklausti visi parodoje dalyvavę MMB atstovai.

Mokinių anketinės apklausos statistinių duomenų analizė (žr. 5.2.–5.3. poskyrius), atlikta taikant SPSS specializuotą statistinę programą.

10 lentelėje pateiktas tyrime dalyvavusių mokinių, vykdančių MMB veiklą, pasiskirstymas procentais pagal mokyklos tipą, klasę ir lytį.

10 lentelė. Tyrime dalyvavusių mokinių pasiskirstymas pagal mokyklos tipą, klasę, lytį

Tyrime dalyvavusių mokinių skaičius (n = 303)		Pasiskirstymas proc.
Mokyklos tipas ir klasė	Gimnazijos III–IV kl.	73
	Vidurinės mokyklos XI–XII kl.	27
Iš viso		100 proc.
Lytis	Mergina	51
	Vaikinas	49
Iš viso		100 proc.

n – imtis

Tiriamoji faktorinė analizė (*Exploratory Factor Analysis*, EFA) (žr. 5.2. poskyrį) – daugiamačis matematinės statistikos metodas taikytas verslumo kompetencijos komponentų tarpusavio ryšiams nustatyti ir, remiantis tais ryšiais, klasifikuoti juos pagal tam tikrus požymius į atitinkamus latentinius faktorius (Čekanavičius, Murauskas, 2002, 238).

EFA etapai: mokinių anketinės apklausos duomenų suvedimas į SPSS programą, patikrinimas, ar duomenys tinka faktorinei analizei; faktorių išskyrimas ir jų skaičiaus nustatymas pasirinktais metodais; faktorių sukimas; faktorių interpretavimas; faktorius sudarančių komponentų faktorinių svorių nustatymas (Čekanavičius, Murauskas, 2002; Morkevičius, 2008; Garson, 2013).

EFA metodai, reikšmės ir tinkamumas tyrimui.

Statistiniam ryšiui tarp kintamųjų (verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų) nustatyti taikytas koreliacinės analizės metodas (*Correlation Analysis, CA*).

Pagrindinių komponentų analizė (*Principal Component Analysis, PCA*) – tiesinė duomenų transformacija taikyta daugiamačių duomenų skaičiaus mažinimui (Dzemyda, Kurasova, Žilinskas, 2008, 44; Garson, 2013).

Faktorių sukimas (*Factor rotation*) atliktas siekiant gauti paprastesnius ir lengviau paaiškinamus faktorius (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006, 192; Pukėnas, 2009, 46). Taikant ortogonalų faktorių ašių sukimo metodą *Varimax*, verslumo kompetencijos komponentai, įgiję tam tikrą faktorinį svorį, buvo priskirti atitinkamam faktoriui.

EFA reikšmės ir tinkamumas tyrimui aptariama 11 lentelėje.

Patvirtinamoji faktorinė analizė (*Confirmatory Factor Analysis, CFA*) (žr. 5.3. poskyrį) atlikta siekiant patikrinti, ar tyrimo duomenys patvirtina iš anksto apibrėžtus verslumo kompetenciją sudarančius faktorius, ir gauti apytikrius kiekvieno tiriamo modelio komponentų vertinimus. CFA dažnai taikoma, kai norima patikrinti, ar gerai sudarytas klausimynas (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006; Čekanavičius, Murauskas, 2009; Garson, 2013). Atliekant CFA sudaryti rekursyvūs (grandininiai) modeliai, kuriuose priežastiniai ryšiai yra asimetriniai, t. y. vienos krypties (Račkauskas, 2003, 14).

Sudarytų verslumo kompetencijos modelių (asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų ir vertybinių nuostatų) parametrus vertinti naudota AMOS specializuota statistinė programa, kurios pagrindą sudaro struktūrinių lygčių modeliavimas (*Structural Equation Modeling, SEM*), apimantis kelių analizės (*Pathway Analysis, PA*), patvirtinamosios faktorinės analizės (CFA) ir regresinės analizės (*Regression Analysis, RA*) metodus (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006; Čekanavičius, Murauskas, 2009; Garson, 2013, 2015).

MMB veikloje ugdomos verslumo kompetencijos modelių parametrus vertinti taikyta AMOS specializuota statistinė programa.

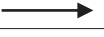

11 lentelė. EFA reikšmės ir tinkamumas tyrimui

EFA reikšmės	Apibūdinimas
Koreliacija (<i>Correlation</i>)	Kintamųjų tiesinės priklausomybės matas (Čekanavičius, Murauskas, 2014, 21–22). „Tai dviejų parametrų tarpusavio sąryšis“ (Dzemyda, Kurasova, Žilinskas, 2008, 45). Koeficiento reikšmė r gali būti nuo -1 iki 1 . Kuo reikšmė arčiau vieneto, tuo koreliacija didesnė: $r < 0,3$ – labai silpna; $0,3 \leq r < 0,5$ – silpna; $0,5 \leq r < 0,7$ – vidutinė; $0,7 \leq r < 0,9$ – stipri; $0,9 \leq r < 1$ – labai stipri (Čekanavičius, Murauskas, 2014, 22).
Kovariacija (<i>Covariation</i>)	Dviejų susijusių atsitiktinių dydžių tarpusavio skaitinė charakteristika
Koreliacijos matrica (<i>Correlation matrix</i>)	Tai koreliacijos koeficientų matrica, kurios R įstrižainės elementai lygūs vienetai (Dzemyda, Kurasova, Žilinskas, 2008, 45). Jeigu koreliacijos matricos duomenyse yra kintamasis, kurio požymių tarpusavio koreliacija didesnė nei $0,9$ ($r > 0,9$) ir yra kintamasis, kuris su visais kitais kintamaisiais nekoreliuoja ($r < 0,2$), šiuos kintamuosius reikia pašalinti.
Kaizerio–Mejerio–Olkin indeksas (<i>Kaiser-Meyer-Olkin Index</i> , KMO)	Indeksas taikomas duomenų tinkamumui faktorinei analizei nustatyti. Kuo KMO indekso reikšmė arčiau vieneto, tuo duomenys tinkamesni faktorinei analizei: $0,9$ – puikiai tinka; $0,8 < KMO \leq 0,9$ – gerai tinka; $0,7 < KMO \leq 0,8$ – tinka patenkinamai; $0,6 < KMO \leq 0,7$ – tinka iš dalies; $0,5 < KMO < 0,5$ – netinka (Čekanavičius, Murauskas, 2002, 243).
Bartleto sferiškumo kriterijus (<i>Bartlett's Test of Sphericity</i>)	Padedą nustatyti, ar tarp kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Jeigu, taikant Bartleto sferiškumo kriterijų, reikšmė $p \geq \alpha$ (α pasirinktas reikšmingumo lygmuo), tai faktorinė analizė netaikytina (Čekanavičius, Murauskas, 2002, 242–243). Bartleto sferiškumo kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) turi būti $< 0,05$ (Morkevičius, 2008).
Kintamųjų tinkamumo matai (<i>Measures of Sampling Adequacy</i> , MSA)	Tai duomenų koreliacijos matricos (<i>Anti-image Matrices</i> ; <i>Anti-image Correlation</i>) matai įstrižainėje. Kintamieji, kurių $MSA < 0,5$ (jei tokių yra), pašalinami iš matricos (Morkevičius, 2008).
Pasuktų komponentų matrica (<i>Rotated Component Matrix</i>)	Tai duomenų matrica, gauta po faktorių pasukimo (Morkevičius, 2008).
Faktorinis svoris (<i>Factor Loading</i>)	Kintamojo tiesinio ryšio (koreliacijos) su tam tikru faktoriumi koeficientas. Teigiamas svoris rodo, kad kintamasis su faktoriumi koreliuoja teigiamai, neigiamas – neigiamai. Faktorių geriausiai atspindi kintamieji, kurių faktoriniai svoriai yra didžiausi (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006).
Bendroji dispersija (<i>Total Variance Explained</i>)	„Ta dispersijos dalis, kuri yra bendra keliems pirminiams rodikliams“ (Martišius, 2014, 249). Parodo, kokią bendrosios kintamųjų dispersijos dalį sudaro kiekvienas pagrindinis komponentas (<i>Extraction Sums of Squared Loadings – % of Variance</i>) ir kokią suminę bendrosios kintamųjų dispersijos dalį sudaro pirmieji pagrindiniai komponentai (<i>Extraction Sums of Squared Loadings – Cumulative %</i>) (Pukėnas, 2009, 41).
Kronbacho alfa koeficientas (<i>Cronbach's Alpha</i>)	Taikomas testo, indekso arba aprašo elementų vidiniam patikimumui arba nuoseklumui įvertinti (Weiss, 2006, 362). Tai vertinimo skalės vidinio patikimumo rodiklis, apibendrinantis skalės elementų tarpusavio koreliacijas (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006, 203). Jei šis koeficientas $< 0,5$ – tai skalės patikimumas yra menkas ir jos taikyti nerekomenduojama. Kuo koeficiento reikšmė arčiau vieneto, tuo skalės patikimumas didesnis.

CFA etapai: modelio aprašymas; modelio identifikavimas; modelio parametru (kelių koeficientų, liekamųjų paklaidų dispersijos, egzogeninių kintamųjų dispersijos, kovariacijos ir koreliacijos) įvertinimas; modelio tinkamumo duomenims taikant suderinamumo indeksus (*Goodnes of Fit Index*, GFI, *Incremental Fit Index*, IFI, *Tucker-Lewis Index*, TLI, *Comparative Fit Index*, CFI) nustatymas (Čekanavičiaus, Murauskas, 2009; Matsunaga, 2010; Arbuckle, 2013). CFA modelio elementai ir jų žymėjimas pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė. CFA modelio elementai ir jų žymėjimas

Žymėjimas	Elementai
	Kintamasis
	Liekamoji paklaida
	Latentinis faktorius
	Vienpusis priežastinis ryšys
	Koreliacija (kovariacija)

Sudaryta remiantis Čekanavičius, Murauskas, 2009, 175

Bendrą sudarytų modelių, kurie skiriasi savo sudėtingumu, tinkamumą CFA rodo jų suderinamumo indeksų reikšmės. Kuo jos arčiau vieneto – tuo didesnis modelio tinkamumas. Mokslinėje literatūroje nėra vienodos nuomonės, koks modelių suderinamumo indeksų kiekis yra pakankamas, tačiau, daugelio mokslininkų nuomone, užtenka trijų keturių, kuriuos pasirenka pats tyrėjas (Čekanavičiaus, Murauskas, 2009; Matsunaga, 2010; Arbuckle, 2013). Dažniausiai mokslinėje literatūroje aptariamieji modelių suderinamumo indeksai pateikti 13 lentelėje.

Visi suderinamumo indeksai turi trūkumų ir rodo tik bendrą modelio tinkamumą duomenims. Tačiau ir bendrą modelio tinkamumą duomenims įvertinti yra sudėtinga, nes tai priklauso nuo imties dydžio, modelio sudėtingumo, pasirinktų modelio suderinamumo indeksų (Čekanavičiaus, Murauskas, 2009, 180, 184).

13 lentelė. Modelių suderinamumo indeksai

Suderinamumo indeksas	Santrumpa	Tinkamumo reikšmės	Indekso taikymas
Normuotasis chi kvadratas (<i>Normed Chi – square</i>)	CMIN	Geriau mažesnė reikšmė	Rekomenduojama taikyti vidutinio dydžio imtims ($n \approx 200$). Taikomas gana retai tyrėjo sprendimu
Reikšmingumo lygmuo (<i>Probability of CMIN</i>)	P		Priklauso nuo imties dydžio. Nerekomenduojamas modeliui vertinti
Laisvės laipsnis (<i>Degrees of Freedom</i>)	DF	[0; ∞] Geriau didesnė reikšmė	
Minimali neatitikimo reikšmė, padalyta iš laipsnių skaičiaus (<i>Minimum Value of Discrepancy Divided by Degrees of Freedom</i>)	CMIN/DF	Geriausia reikšmė – 1; priimtina reikšmė – 1–2; kartais –1–3 arba 1–5	Gali svyruoti nuo 0 iki didelės reikšmės
Modelio suderinamumo indeksas (<i>Goodnes of Fit Index</i>)	GFI	Geriausia reikšmė – 1; 0 – netinkama reikšmė	Priklauso nuo imties dydžio
Aproksimacijos šaknies vidurkio kvadrato paklaida (<i>Root Mean Square Error of Approximation</i>)	RMSEA	Geriausia reikšmė – 0; 0,05 – gera reikšmė; 0,08 – vidutiniškai tinkama reikšmė (su paklaida); 0,1 – netinkama reikšmė	Priklauso nuo tiriamo modelio savybių ir imties dydžio. Didėjant imčiai – indekso reikšmė didėja
Prieaugių suderinamumo indeksas (<i>Incremental Fit Index</i>)	IFI	0 – netinkama reikšmė; 1 – geriausia reikšmė	Beveik nepriklauso nuo imties dydžio
Takerio–Luiso indeksas (<i>Tucker-Lewis Index</i>)	TLI	0 – netinkama reikšmė, 1 – geriausia reikšmė	Beveik nepriklauso nuo imties dydžio
Sąlyginis suderinamumo indeksas (<i>Comparative Fit Index</i>)	CFI	0 – netinkama reikšmė, 1 – geriausia reikšmė	Beveik nepriklauso nuo imties dydžio

Sudaryta remiantis: Čekanavičius, Murauskas, 2009, 2014; Arbuckle, 2013

---

5. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO TAIKANT MOKOMOSIOS MOKINIŲ BENDROVĖS MODELĮ ANALIZĖ

5.1. Bendrojo ugdymo mokykloje ugdomos verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas daugiakriteriais metodais

Šiame poskyryje pateikti matematinės statistikos metodais apdoroti daugiakriteriais metodais ekspertų atliktų *Ekonomikos ir verslumoprogramos* turinio sričių ir sudaryto teorinio *hierarchinio verslumo kompetencijos struktūros modelio* komponentų bei subkomponentų reikšmingumo verslumo kompetencijai ugdyti(is) vertinimų duomenys.

Daugiakriteriai metodai padeda rasti optimalų sudėtingos problemos sprendimą. Jie taikomi, kai reikia išrinkti racionalią alternatyvą iš konkretaus žinomų alternatyvų sąrašo, susisteminti ir matematiškai apdoroti pateiktą informaciją – sudaryti alternatyvų prioritetų eilutę (ranguoti alternatyvas), parodančią vienos alternatyvos pranašumą kitos atžvilgiu (Zavadskas, Zakarevicius, Antuchevičienė, 2006; Simanavičienė, 2011, Ginevičius, Podvezko, Podvezko, 2012; Podvezko, Podvezko, 2013, 2014).

Daugiakriterių metodų yra pakankamai daug, jie skiriasi savo sudėtingumu, specifika, tačiau nė vienas iš jų nėra pripažintas universaliu daugiatikslių sprendimų patikimumui įvertinti pagal kriterijų reikšmingumą. Todėl sudėtingam reiškiniiui vertinti mokslininkai rekomenduoja taikyti keletą metodų, analizuoti vertinimų nesutapimo priežastis (Podvezko, 2011, 134).

Kaip rodo mokslinės literatūros (Zavadskas, Zakarevicius, Antuchevičienė, 2006; Ginevičius, Podvezko, 2003, 2004a, 2004b, 2005, 2006, 2007, 2008a, 2008b; Podvezko, 2005, 2006, 2008, 2011, 2012; Žvirblis, 2007; Simanavičienė, 2011; Jokšienė, Žvirblis, 2011; Žvirblis, Ignatas, 2013; Buračas, Žvirblis, Lopes, 2013; Podvezko, Podvezko, 2013, 2014 ir kt.) analizė, dauguma daugiakriterių metodų pagrįsti ekspertų vertinimais, kurie, dažniausiai taikomi tam tikros problemos, proceso ar reiškinio tyrimui, reikalaujančiam specialių žinių ir gebėjimų, apibendrinant tyrimo rezultatus ir pateikiant motyvuotas išvadas ar rekomendacijas (Sėrikovienė, 2013, 28).

Kadangi ekspertų vertinimai yra pagrįsti subjektyvia jų nuomone, neretai jie būna gana prieštaringi, todėl atlikus daugiakriterių jų vertinimą, tiksliau, apibendrinus jų vidurkius, šiais vertinimais galima remtis, jei nustatyta, kad jie nėra prieštaringi, t. y. įrodytas ekspertų vertinimų suderinamumas (Podvezko, 2005, 101, 2006, 82; Podvezko, Podvezko, 2014, 112).

Daugiakriteriai *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodai pasirinkti dėl gana plataus vertinamų verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų spektro. Atsižvelgiant į mokslininkų darbuose pateiktas rekomendacijas (Podvezko, 2005, 2006; Ginevičius, Podvezko, 2008a ir kt.) ir siekiant ekspertų vertinimų suderinamumo, vertinti pateiktų verslumo komponentų ir subkomponentų skaičius neviršijo 10, nes, pateikus didesnę skaičių, būtų buvę sudėtinga nustatyti jų reikšmingumą.

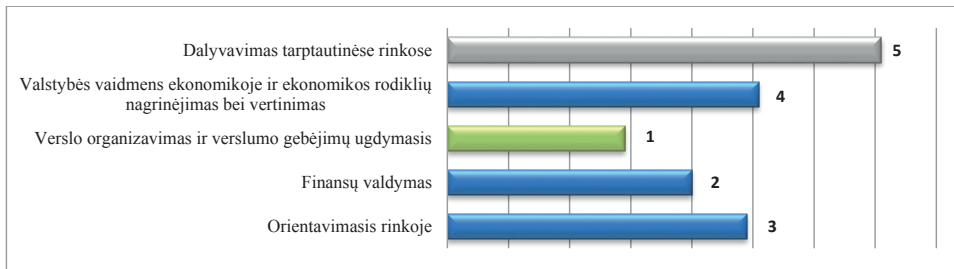
Vertinant komponentų reikšmingumą *netiesioginio vertinimo metodu*, komponentai ranguojami mažėjančia jų reikšmingumo tvarka, t. y. pačiam reikšmingiausiam suteikiamas rangas, lygus 1, antram pagal reikšmingumą – rangas, lygus 2, ir t. t. Taikant *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) *metodą*, galioja susitarimas, kad kiekvieno eksperto visų vertinamų komponentų svorių suma yra lygi vienetui (arba 100 proc.). Šiuo atveju reikšmingiausias komponentas yra tas, kuris procentine išraiška visų ekspertų įvertintas geriausiai (Podvezko, 2005, 102; 2006, 82–84; 2008, 162, 2011, 134; Podvezko, Podvezko, 2014, 113).

Ekonomikos ir verslumo programos turinio sričių reikšmingumo mokinių verslumo kompetencijos ugdymui(si) vertinimas. *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sričių reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 21 pav. ir 14 lentelėje, rodo, kad reikšmingiausia sritis, ekspertų vertinimu, yra *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis*, antroje vietoje pagal reikšmingumą – *Finansų valdymas*, trečioje – *Orientavimasis rinkoje*, ketvirtoje – *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas*, penktoje – *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose*.

Ekspertų vertinimų duomenys apdoroti ir vertinimų suderinamumo lygis apskaičiuotas taikant 4 skyriuje pateiktas matematinės statistikos formules.

Visų vertintų komponentų rangų suma $e_i = 240$ apskaičiuota taikant (2) formulę, kur $m = 5$ – komponentų skaičius, $r = 16$ – ekspertų skaičius. Kiekvieno komponento rangų suma apskaičiuota taikant (3) formulę. Visų vertintų komponentų rangų sumų vidurkis $\bar{e} = 240/5 = 48$ apskaičiuotas taikant (4) formulę. Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma $S = 964$ apskaičiuota taikant (5) formulę. Didžiausia reikšmė $S_{\max} = 2560$ apskaičiuota taikant (6) formulę. Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,377$ apskaičiuota taikant (1) formulę.

Visų penkių vertintų komponentų svorių suma $\omega_i = 1$ apskaičiuota taikant (8) formulę. Kiekvieno komponento vidutinės reikšmės ir svoriai ω_i (kaip šimtoji vidurkių dalis) apskaičiuoti taikant (9) formulę.

21 pav. Ekonomikos ir verslumo programos turinio sričių reikšmingumo mokinių verslumo kompetencijos ugdymui(si) vertinimas *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu

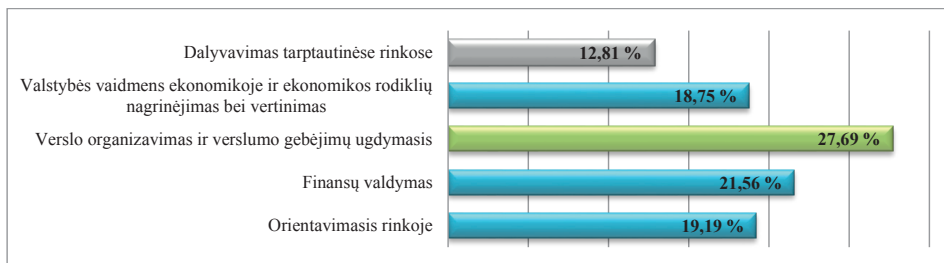
14 lentelė. Ekonomikos ir verslumo programos turinio sričių reikšmingumo mokinių verslumo kompetencijos ugdymui(si) vertinimas *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m) \ Ekspertų skaičius (r)	Ekspertų skaičius (r)																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
1. Orientavimasis rinkoje	4	3	2	2	4	5	5	4	5	3	1	1	2	2	2	4	49	3
2. Finansų valdymas	2	1	3	4	3	2	1	2	2	2	2	2	4	4	5	1	40	2
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis	1	2	1	1	1	1	2	1	1	1	3	4	5	1	1	3	29	1
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas	3	4	5	3	2	3	3	5	3	4	4	3	1	3	3	2	51	4
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose	5	5	4	5	5	4	4	3	4	5	5	5	3	5	4	5	71	5
																	240	

Ekonomikos ir verslumo programos turinio sričių reikšmingumo mokinių verslumo kompetencijai ugdyti(is) vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentais) duomenys, pateikti 22 pav. ir 15 lentelėje, rodo, kad reikšmingiausia sritis – *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis* (27,69 proc., $\omega_i = 0,277$), antroje vietoje pagal reikšmingumą – *Finansų valdymas* (21, 56 proc., $\omega_i = 0,216$), trečioje – *Orientavimasis rinkoje* (19,19 proc., $\omega_i = 0,192$), ketvirtoje – *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas* (18,75 proc., $\omega_i = 0,188$), penktoje – *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose* (12,81 proc., $\omega_i = 0,128$).

15 lentelė. *Ekonomikos ir verslumo programos turinio sričių reikšmingumo mokinių verslumo kompetencijos ugdymui(si) vertinimas tiesioginio vertinimo (procentine išraiška) metodu*

Komponentų skaičius (<i>m</i>) \ Ekspertų skaičius (<i>r</i>)																	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
1. Orientavimasis rinkoje	10	20	20	20	20	15	20	10	10	20	27	30	20	20	25	20	19,19	0,192	3
2. Finansų valdymas	20	30	20	15	20	20	20	20	30	25	25	30	10	15	15	30	21,56	0,216	2
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis	40	30	40	30	30	25	20	50	30	25	23	10	10	30	30	20	27,69	0,277	1
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas	20	10	10	20	20	20	20	10	20	20	15	20	40	20	15	20	18,75	0,188	4
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose	10	10	10	15	10	20	20	10	10	10	10	10	20	15	15	10	12,81	0,128	5
																	100	1	

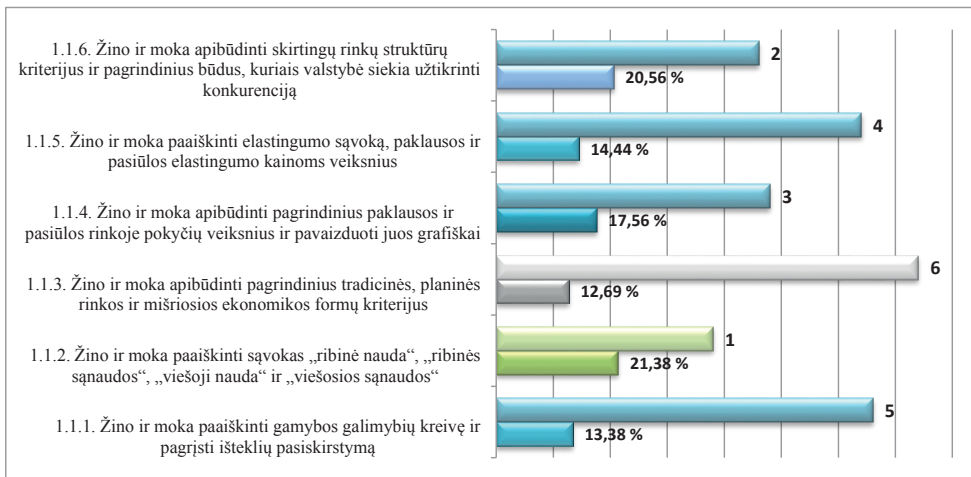

22 pav. *Ekonomikos ir verslumo programos turinio sričių reikšmingumo mokinių verslumo kompetencijos ugdymui(si) vertinimas tiesioginio vertinimo (procentine išraiška) metodu*

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais vertinimai sutampa. Reikšmingiausia *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritis mokinių verslumo kompetencijai ugdyti(is) yra *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis*, o mažiausiai reikšminga – *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose*. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,377$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Orientavimosi rinkoje komponentų – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas. *Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 23 pav. ir 7 priedo 1 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas paaiškinti sąvokas „ribinė nauda“, „ribinės sąnaudos“, „viešoji nauda“ ir „viešosios sąnaudos“, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios ekonomikos formų kriterijus.

Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo tiesioginio vertinimo metodu (procentine išraiška) duomenys, pateikti 23 pav. ir 7 priedo 2 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas paaiškinti sąvokas „ribinė nauda“, „ribinės sąnaudos“, „viešoji nauda“ ir „viešosios sąnaudos“ (21,38 proc., $\omega_i = 0,214$), o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios ekonomikos formų kriterijus (12,69 proc., $\omega_i = 0,127$).

23 pav. *Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas*

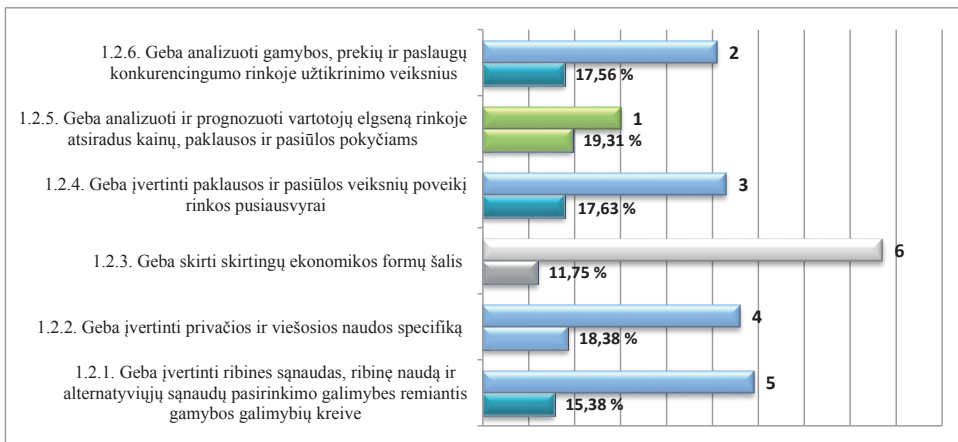
Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais vertinimai sutampa. Reikšmingiausias *Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo komponentas* yra žinojimas ir mokėjimas paaiškinti sąvokas „ribinė nauda“, „ribinės sąnaudos“, „viešoji nauda“ ir „viešosios sąnaudos“, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios

ekonomikos formų kriterijus. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,218$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Orientavimosi rinkoje gebėjimų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 24 pav. ir 7 priedo 3 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas skirti skirtingų ekonomikos formų šalis.

Orientavimosi rinkoje gebėjimų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 24 pav. ir 7 priedo 4 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams (19,31 proc., $\omega_i = 0,193$), o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas skirti skirtingų ekonomikos formų šalis (11,75 proc., $\omega_i = 0,118$).

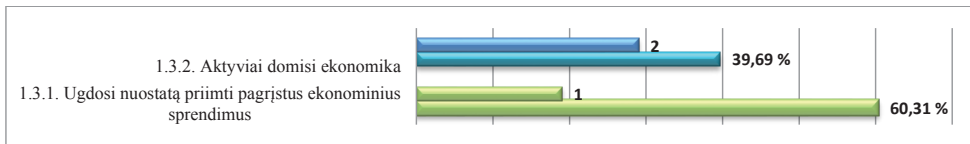

24 pav. *Orientavimosi rinkoje* gebėjimų reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais vertinimai sutampa. Reikšmingiausias iš 6 vertintų *Orientavimosi rinkoje* gebėjimų yra gebėjimas analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas skirti skirtingų ekonomikos formų šalis. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,375$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Orientavimosi rinkoje vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 25 pav. ir 7 priedo 5 lentelėje, rodo, kad iš 2 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingesnė yra nuostata priimti pagrįstus ekonominius sprendimus, o mažiau reikšminga – aktyvus domėjimasis ekonomika.

Orientavimosi rinkoje vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo tiesioginio vertinimo metodu (procentine išraiška) duomenys, pateikti 25 pav. ir 7 priedo 6 lentelėje, rodo, kad iš 2 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingesnė yra nuostata priimti pagrįstus ekonominius sprendimus (60,31 proc., $\omega_i = 0,603$), mažiau reikšminga – aktyvus domėjimasis ekonomika (39,69 proc., $\omega_i = 0,397$).

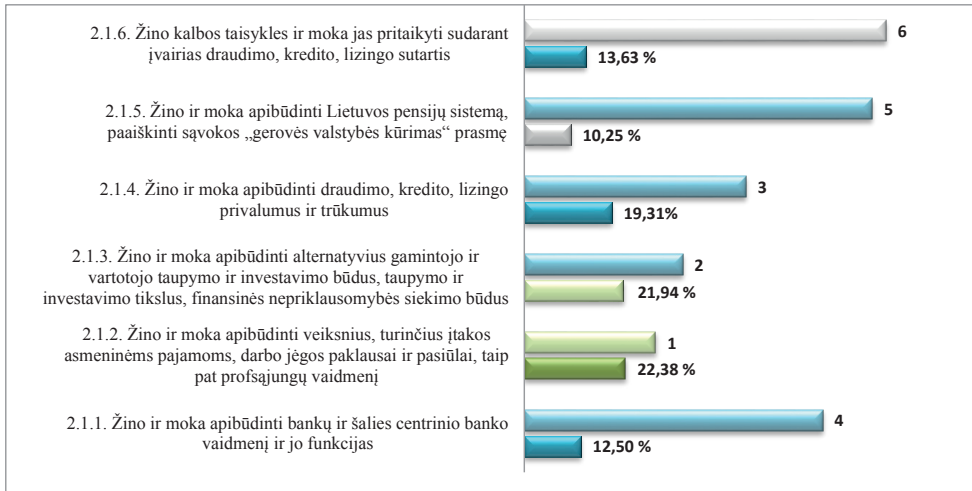

25 pav. *Orientavimosi rinkoje vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas*

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais vertinimai sutampa: reikšmingesnė *Orientavimosi rinkoje vertybinė nuostata* yra nuostata priimti pagrįstus ekonominius sprendimus, o mažiau reikšminga – aktyvus domėjimasis ekonomika. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,391$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Finansų valdymo komponentų – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų – reikšmingumo vertinimas. *Finansų valdymo žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 26 pav. ir 7 priedo 7 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti veiksnus, turinčius įtakos asmeninėms pajamoms, darbo jėgos paklausai ir pasiūlai, taip pat profsąjungų vaidmenį, o mažiausiai reikšmingas – kalbos taisyklių žinojimas ir mokėjimas jas pritaikyti sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis.

Finansų valdymo žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo tiesioginio vertinimo metodu (procentine išraiška) duomenys, pateikti 26 pav. ir 7 priedo 8 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti veiksnus, turinčius įtakos asmeninėms pajamoms, darbo jėgos paklausai ir pasiūlai, taip pat profsąjungų vaidmenį (22,38 proc., $\omega_i = 0,224$), o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti Lietuvos pensijų sistemą, paaiškinti sąvokos „gerovės valstybės kūrimas“ prasmę (10,25 proc., $\omega_i = 0,103$).

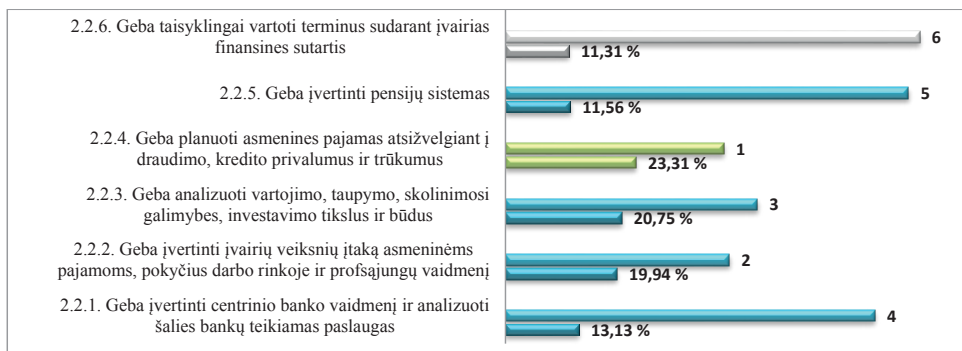

26 pav. *Finansų valdymo* žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad vertinimai šiek tiek skiriasi. Reikšmingiausias Finansų valdymo žinių ir supratimo komponentas abiem atvejais yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti veiksnius, turinčius įtakos asmeninėms pajamoms, darbo jėgos paklausai ir pasiūlai, taip pat profsąjungų vaidmenį. Mažiausiai reikšmingas komponentas netiesioginio vertinimo (rangavimo) atveju yra kalbos taisyklių žinojimas ir mokėjimas jas pritaikyti sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis, o *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) atveju – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti Lietuvos pensijų sistemą, paaiškinti sąvokos „gerovės valstybės kūrimas“ prasmę. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo koncordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,521$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Finansų valdymo gebėjimų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 27 pav. ir 7 priedo 9 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis.

Finansų valdymo gebėjimų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 27 pav. ir 7 priedo 10 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus (23,31 proc., $\omega_1 = 0,233$), o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis (11,31 proc., $\omega_1 = 0,113$).

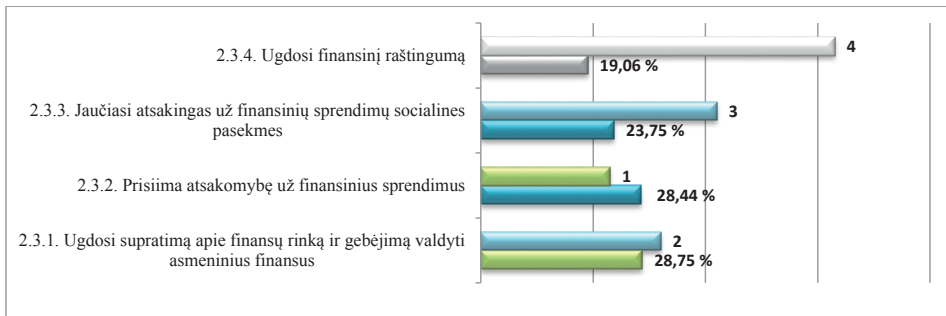

27 pav. *Finansų valdymo* gebėjimų reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais reikšmingiausias iš 6 vertintų *Finansų valdymo* gebėjimų yra gebėjimas planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkor-dancijos koeficiento reikšmė $W = 0,300$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Finansų valdymo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 28 pav. ir 7 priedo 11 lentelėje, rodo, kad iš 4 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia nuostata yra atsakomybės už finansinius sprendimus prisiėmimas, o mažiausiai reikšminga – nuostata ugdytis finansinį raštingumą.

Finansų valdymo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 28 pav. ir 7 priedo 12 lentelėje, rodo, kad iš 4 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia yra nuostata ugdytis supratimą apie finansų rinką ir gebėjimą valdyti asmeninius finansus (28,75 proc., $\omega_i = 0,288$), o mažiausiai reikšminga – nuostata ugdytis finansinį raštingumą (19,06 proc., $\omega_i = 0,191$).

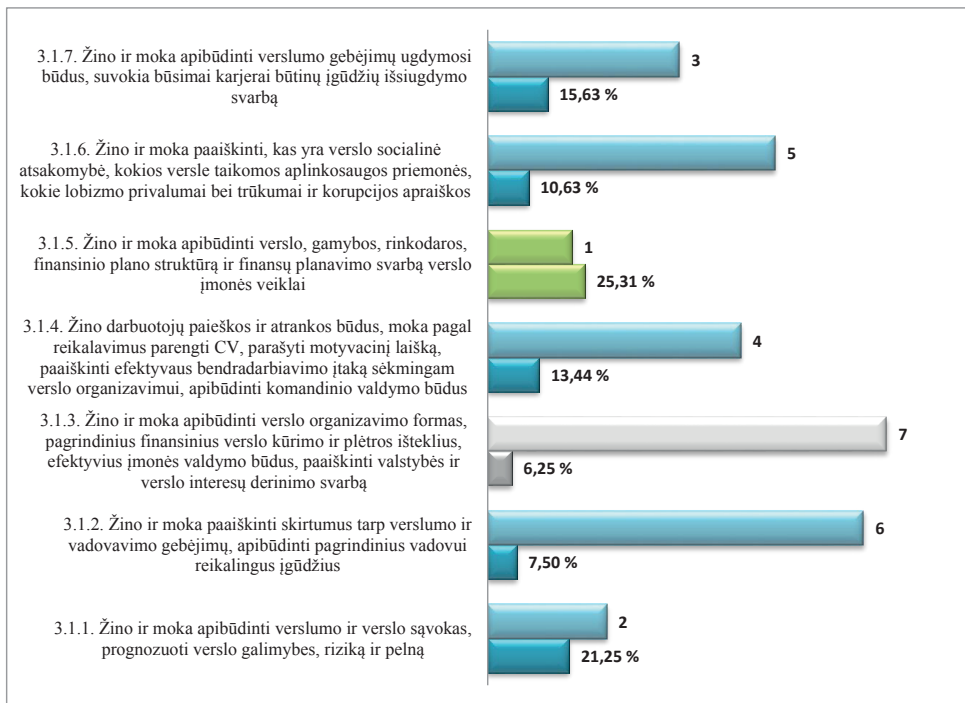
28 pav. *Finansų valdymo* vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad vertinimai šiek tiek skiriasi. Vertinant komponentų reikšmingumą *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu, reikšmingiausia *Finansų valdymo* vertybinė nuostata – prisiimti atsakomybę už finansinius sprendimus, o *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodu – ugdytis supratimą apie finansų rinką ir gebėjimą valdyti asmeninius finansus. Mažiausiai reikšminga vertybinė nuostata abiem atvejais – ugdytis finansinį raštingumą. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,692$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi komponentų – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų – reikšmingumo vertinimas. *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi žinių ir supratimo* reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu duomenys, pateikti 29 pav. ir 7 priedo 13 lentelėje, rodo, kad iš 7 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo organizavimo formas, pagrindinius finansinius verslo kūrimo ir plėtros išteklius, efektyvius įmonės valdymo būdus, paaiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą.

Kadangi vertintų komponentų yra 7, ekspertų vertinimų suderinamumui nustatyti taikytas ir skirstinio χ^2 kriterijus, kurio reikšmė $\chi^2 = 79,412$ apskaičiuota taikant (7) formulę. Pagal pasirinktą reikšmingumo lygmenį α ($\alpha = 0,05$) iš χ^2 skirstinio lentelės (žr. 4 priedą) su $\nu = m - 1 = 6$ laisvės laipsniu nustatyta kritinė reikšmė $\chi^2_{kr} = 12,59$ (žr. 13 lentelę 7 priede).

Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 29 pav. ir 7 priedo 14 lentelėje, rodo, kad iš 7 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai (25,31 proc., $\omega_1 = 0,253$), o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo organizavimo formas, pagrindinius finansinius verslo kūrimo ir plėtros išteklius, efektyvius įmonės valdymo būdus, paaiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą (6,25 proc., $\omega_1 = 0,063$).

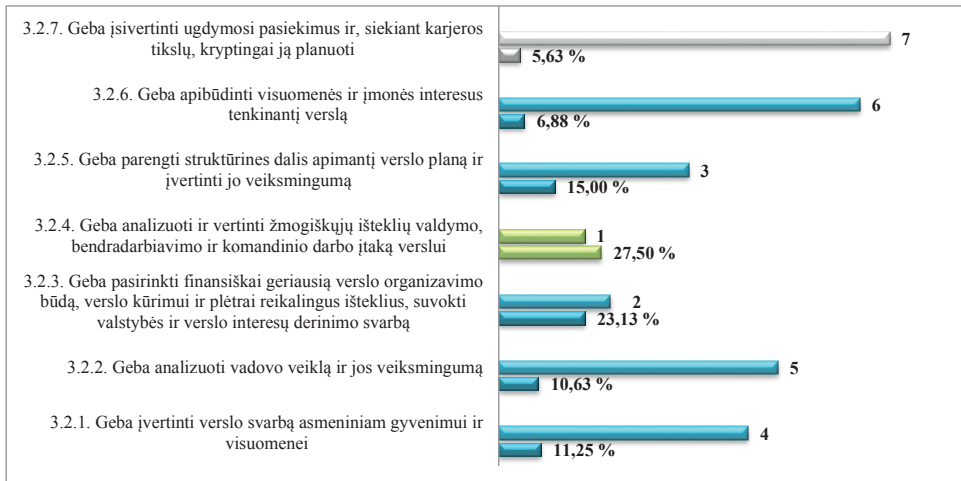
29 pav. *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais vertinimai sutampa. Reikšmingiausias *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* žinių ir supratimo komponentas yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdin-

ti verslo organizavimo formas, pagrindinius finansinius verslo kūrimo ir plėtros išteklius, efektyvius įmonės valdymo būdus, paaiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,827$ ir skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė ($\chi^2 = 79,412$), kuri yra žymiai didesnė už kritinę ($\chi^2_{kr} = 12,59$), rodo, kad jų suderinamumas yra geras.

Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi gebėjimų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 30 pav. ir 7 priedo 15 lentelėje, rodo, kad iš 7 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas analizuoti ir vertinti žmoniškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas įsivertinti ugdymosi pasiekimus ir, siekiant karjeros tikslų, kryptingai ją planuoti.

Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi gebėjimų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 30 pav. ir 7 priedo 16 lentelėje, rodo, kad iš 7 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas analizuoti ir vertinti žmoniškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui (27,50 proc., $\omega_i = 0,275$), o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas įsivertinti ugdymosi pasiekimus ir, siekiant karjeros tikslų, kryptingai ją planuoti (5,63 proc., $\omega_i = 0,056$).

30 pav. *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi gebėjimų reikšmingumo vertinimas*

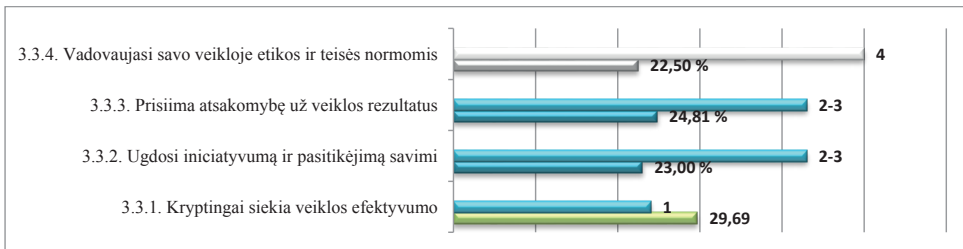
Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem

atvejais vertinimai sutampa. Reikšmingiausias iš 7 vertintų *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* gebėjimų yra gebėjimas analizuoti ir vertinti žmogiškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas įsivertinti ugdymosi pasiekimus ir, siekiant karjeros tikslų, kryptingai ją planuoti. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,824$ ir skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė ($\chi^2 = 79,412$), kuri yra žymiai didesnė už kritinę ($\chi^2_{kr} = 12,59$), rodo, kad jų suderinamumas yra geras.

Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 31 pav. ir 7 priedo 17 lentelėje, rodo kad iš 4 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia yra nuostata kryptingai siekti veiklos efektyvumo, o mažiausiai reikšminga – nuostata savo veikloje vadovautis etikos ir teisės normomis. Dvi vertybinės nuostatos – nuostata ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi bei nuostata prisiimti atsakomybę už veiklos rezultatus įvertintos vienodai – pagal reikšmingumą abi jos yra antroje–trečioje vietoje.

Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 31 pav. ir 7 priedo 18 lentelėje, rodo, kad iš 4 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia – kryptingai siekti veiklos efektyvumo (29,69 proc., $\omega_i = 0,297$), o mažiausiai reikšminga – nuostata vadovavautis savo veikloje etikos ir teisės normomis (22,50 proc., $\omega_i = 0,225$).

31 pav. *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas*

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad jie šiek tiek skiriasi. *Netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu dvi vertybinės nuostatos – ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi bei atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas įvertintos vienodai – pagal reikšmingumą abi jos yra antroje–trečioje

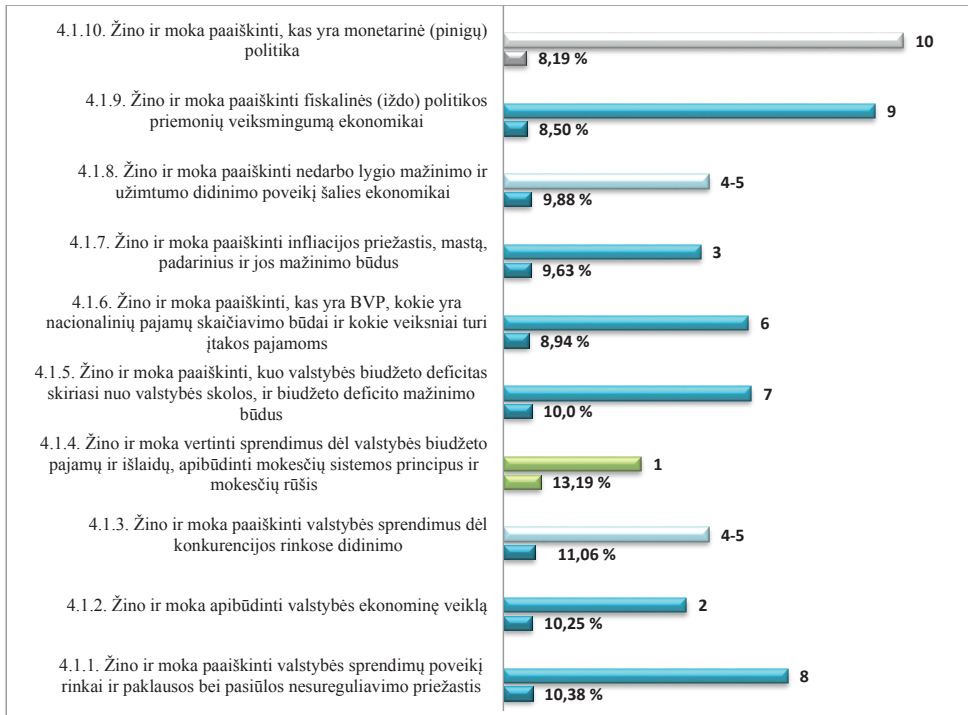
vietoje, o vertinant *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) nuostata ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi pagal reikšmingumą yra trečioje vietoje, atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas – antroje. Tačiau reikšmingiausia *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* vertybinė nuostata abiem atvejais yra nuostata kryptingai siekti veiklos efektyvumo, o mažiausiai reikšminga – vadovautis savo veikloje etikos ir teisės normomis. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,292$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo komponentų – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų – reikšmingumo vertinimas. *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo žinių ir supratimo* reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 32 pav. ir 7 priedo 19 lentelėje, rodo, kad iš 10 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas vertinti sprendimus dėl valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas paaiškinti, kas yra monetarinė (pinigų) politika. Du komponentai – žinojimas ir mokėjimas paaiškinti valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose didinimo bei žinojimas ir mokėjimas paaiškinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai įvertinti vienodai – pagal reikšmingumą abu jie yra ketvirtoje–penktoje vietoje.

Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo tiesioginio vertinimo metodu (procentine išraiška) duomenys, pateikti 32 pav. ir 7 priedo 20 lentelėje, rodo, kad iš 10 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas vertinti sprendimus dėl valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis (13,19 proc., $\omega_i = 0,132$), o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas paaiškinti, kas yra monetarinė (pinigų) politika (8,19 proc., $\omega_i = 0,082$).

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad jie siek tiek skiriasi. *Netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* du komponentai – žinojimas ir mokėjimas paaiškinti valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose didinimo bei žinojimas ir mokėjimas paaiškinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai įvertinti vienodai – pagal reikšmingumą abu jie yra ketvirtoje–penktoje vietoje, o vertinant *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška), žinojimas ir mokėjimas paaiškinti valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose didinimo pagal reikšmingumą yra antroje vietoje, žinojimas ir mokėjimas paaiškinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai – šeštoje.

Tačiau reikšmingiausias *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo* žinių ir supratimo komponentas abiem atvejais yra žinojimas ir mokėjimas vertinti sprendimus dėl valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas paaiškinti, kas yra monetarinė (pinigų) politika.

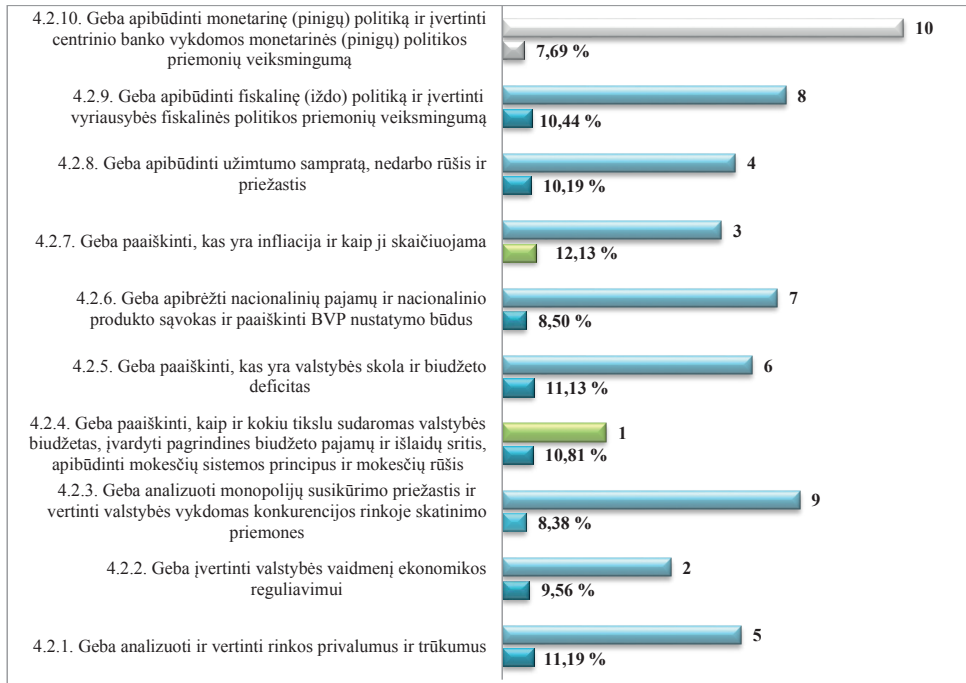
32 pav. *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo* žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas

Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,371$ ir skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė ($\chi^2 = 53,495$), kuri yra žymiai didesnė už kritinę ($\chi^2_{kr} = 16,92$), rodo jų suderinamumą.

Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo gebėjimų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu duomenys, pateikti 33 pav. ir 7 priedo 21 lentelėje, rodo, kad iš 10 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas paaiškinti, kaip ir koku tikslu sudaromas valstybės biudžetas, įvardyti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas apibūdinti

monetarinę (pinigų) politiką ir įvertinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonių veiksmingumą.

Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo gebėjimų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 33 pav. ir 7 priedo 22 lentelėje, rodo, kad iš 10 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas paaiškinti, kas yra infliacija ir kaip ji skaičiuojama (12,13 proc., $\omega_i = 0,121$), o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką ir įvertinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonių veiksmingumą (7,69 proc., $\omega_i = 0,077$).

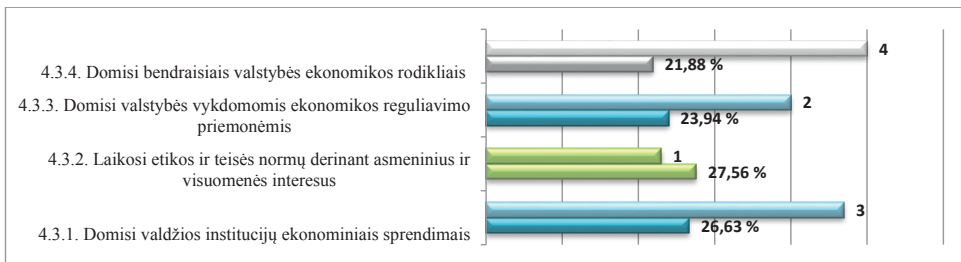
33 pav. *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo* gebėjimų reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad jie šiek tiek skiriasi. Vertinant *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) metodu, reikšmingiausias iš 10 vertintų *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo* gebėjimų yra gebėjimas paaiškinti, kaip ir kokių tikslu sudaromas valstybės biudžetas, įvardyti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis, apibūdinti mokesčių

sistemos principus ir mokesčių rūšis, o vertinant *tiesioginio vertinimo metodu* – gebėjimas paaiškinti, kas yra infliacija ir kaip ji skaičiuojama. Mažiausiai reikšmingas abiem atvejais yra gebėjimas apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką ir įvertinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonių veiksmingumą. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,371$ ir skirstinio kriterijaus reikšmė ($\chi^2 = 48,668$), kuri yra žymiai didesnė už kritinę ($\chi^2_{kr} = 16,92$), rodo jų suderinamumą.

Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 34 pav. ir 7 priedo 23 lentelėje, rodo, kad iš 4 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia yra etikos ir teisės normų laikymasis derinant asmeninius ir visuomenės interesus, o mažiausiai reikšminga – domėjimasis bendraisiais valstybės ekonomikos rodikliais.

Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo tiesioginio vertinimo metodu (procentine išraiška) duomenys, pateikti 34 pav. ir 7 priedo 24 lentelėje, rodo, kad iš 4 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia yra etikos ir teisės normų laikymasis derinant asmeninius ir visuomenės interesus (27,56 proc., $\omega_i = 0,276$, antra pagal reikšmingumą – domėjimasis valdžios institucijų ekonominiais sprendimais (26,63 proc., $\omega_i = 0,266$), mažiausiai reikšminga – domėjimasis bendraisiais valstybės ekonomikos rodikliais (21,88 proc., $\omega_i = 0,219$).

34 pav. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais reikšmingiausia *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo* vertybinė nuostata yra etikos ir teisės normų laikymasis derinant asmeninius ir visuomenės interesus, o mažiausiai reikšminga – domėjimasis bendraisiais valstybės ekonomikos rodikliais. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes

apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,342$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Dalyvavimo tarptautinėse rinkose komponentų – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų – reikšmingumo vertinimas. *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose žinių ir supratimo* vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 35 pav. ir 7 priedo 25 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius, santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas remiantis valstybės užsienio prekybos duomenimis, o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti valstybės mokėjimų balansą ir pagrindines ataskaitos dalis.

Dalyvavimo tarptautinėse rinkose žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimo tiesioginio vertinimo metodu (procentine išraiška) duomenys, pateikti 35 pav. ir 7 priedo 26 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų komponentų reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti laisvosios prekybos sąlygas, pavienių šalių ekonomikos sąlygų ir politinių sprendimų poveikį kitų šalių ekonomikai, prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairių šalių ekonomikai (21,06 proc., $\omega_1 = 0,211$), o mažiausiai reikšmingas – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti valstybės mokėjimų balansą ir pagrindines ataskaitos dalis (11,56 proc., $\omega_1 = 0,116$).

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad abiem atvejais vertinimai skiriasi. Vertinant *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu*, reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius, santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas remiantis valstybės užsienio prekybos duomenimis, o vertinant *tiesioginio vertinimo metodu* – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti laisvosios prekybos sąlygas, pavienių šalių ekonomikos sąlygų ir politinių sprendimų poveikį kitų šalių ekonomikai, prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairių šalių ekonomikai. Mažiausiai reikšmingas abiem atvejais – žinojimas ir mokėjimas apibūdinti valstybės mokėjimų balansą ir pagrindines ataskaitos dalis. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,305$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

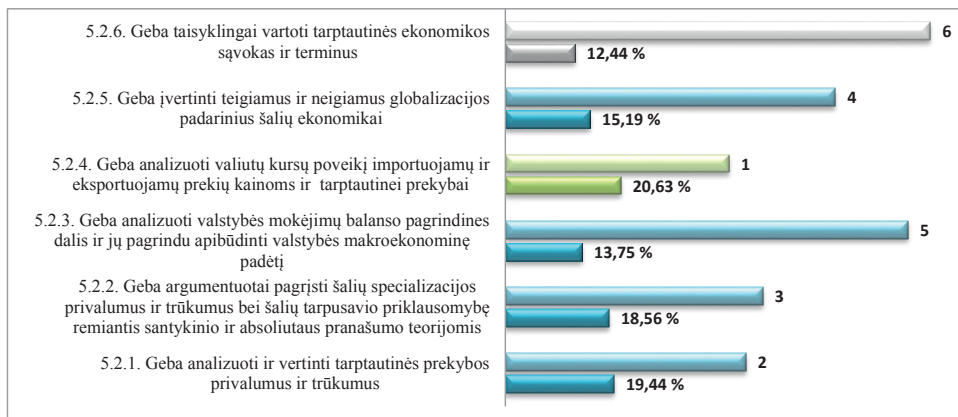

35 pav. Dalyvavimo tarptautinėse rinkose žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas

Dalyvavimo tarptautinėse rinkose gebėjimų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 36 pav. ir 7 priedo 27 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas analizuoti valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus.

Dalyvavimo tarptautinėse rinkose gebėjimų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 36 pav. ir 7 priedo 28 lentelėje, rodo, kad iš 6 vertintų gebėjimų reikšmingiausias yra gebėjimas analizuoti valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai (20,63 proc., $\omega_i = 0,206$), mažiausiai reikšmingas – gebėjimas taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus (12,44 proc., $\omega_i = 0,124$).

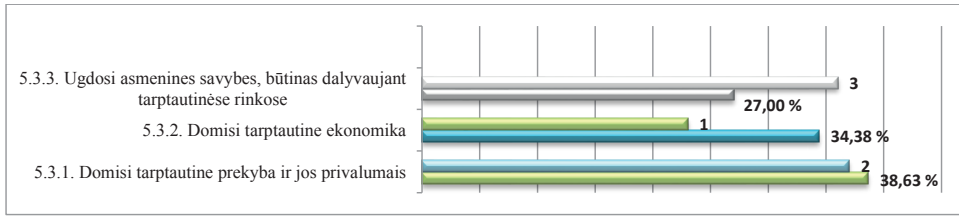

36 pav. *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose gebėjimų reikšmingumo vertinimas*

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad vertinimai sutampa. Reikšmingiausias iš 6 vertintų *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose* gebėjimų yra gebėjimas analizuoti valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai, o mažiausiai reikšmingas – gebėjimas taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,266$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Dalyvavimo tarptautinėse rinkose vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu* duomenys, pateikti 37 pav. ir 7 priedo 29 lentelėje, rodo, kad iš 3 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia yra domėjimasis tarptautine ekonomika, o mažiausiai reikšminga – asmeninių savybių, būtinų dalyvaujant tarptautinėse rinkose, ugdymasis.

Dalyvavimo tarptautinėse rinkose vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimo *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) duomenys, pateikti 37 pav. ir 7 priedo 30 lentelėje, rodo, kad iš 3 vertintų vertybinių nuostatų reikšmingiausia yra domėjimasis tarptautine prekyba ir jos privalumais (38,63 proc., $\omega_i = 0,386$), antra pagal reikšmingumą – domėjimasis tarptautine ekonomika (34,38 proc., $\omega_i = 0,344$), o mažiausiai reikšminga – asmeninių savybių, būtinų dalyvaujant tarptautinėse rinkose, ugdymasis (27,00 proc., $\omega_i = 0,270$).

37 pav. Dalyvavimo tarptautinėse rinkose vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas

Palyginus ekspertų vertinimų, atliktų *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais, duomenis, matyti, kad vertinimai šiek tiek skiriasi. Vertinant vertybinių nuostatų reikšmingumą *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu*, reikšmingiausia *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose* vertybinė nuostata yra domėjimasis tarptautine ekonomika, o vertinant *tiesioginio vertinimo metodu* (procentine išraiška) – domėjimasis tarptautine prekyba ir jos privalumais. Tačiau mažiausiai reikšminga vertybinė nuostata abiem atvejais yra asmeninių savybių, būtinų dalyvaujant tarptautinėse rinkose, ugdymasis. Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,238$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimo, atlikto *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) *metodu*, apibendrinti duomenys pateikti 17 priede.

Remiantis rangavimo metodu atliktų vertinimų duomenimis, apskaičiuotos Kendalo konkordancijos koeficiento W reikšmės (0,218; 0,238; 0,292; 0,300; 0,342; 0,371; 0,375; 0,377; 0,391; 0,521; 0,692; 0,824; 0,827) rodo, kad ekspertų vertinimų suderinamumas yra geras arba pakankamas. Kuo W reikšmė arčiau vieneto, tuo didesnis ekspertų vertinimų suderinamumas (Podvezko, 2005, 102, 2006, 83; Ginevičius, Podvezko, 2005, 2006, 2008a, 74; Podvezko, Podvezko, 2014, 112; ir kt.).

Nustatyta, kad didžiausias yra *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi srities žinių ir supratimo* ($W = 0,827$; $\chi^2 = 79,412$, $\chi^2_{kr} = 12,59$) bei *gebėjimų* ($W = 0,824$; $\chi^2 = 79,412$, $\chi^2_{kr} = 12,59$), taip pat *Finansų valdymo srities vertybinių nuostatų* ($W = 0,692$) bei *žinių ir supratimo* ($W = 0,521$) reikšmingumo vertinimų suderinamumas.

Ekspertų atliktų *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi, Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo sričių žinių ir supratimo* bei *gebėjimų* subkomponentų, kurių skaičius $m \geq 7$ (šiuo atveju 7 ir 10), vertinimų suderinamumui nustatyti buvo apskaičiuota χ^2 reikšmė. Kadangi pagal pasirinktą reikšmingumo lygmenį ($\alpha = 0,05$) apskaičiuota χ^2 reikšmė didesnė už χ^2_{kr} , tai rodo ekspertų vertinimų suderinamumą (Podvezko, 2005, 103, 2006, 83).

Daugiakriteriais metodais apdorojus ekspertų vertinimų duomenis, nustatyta, kad reikšmingiausia mokinių verslumo kompetencijos ugdymui (si) *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritis yra *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis* (rango vieta – 1; 27,69 proc.; $\omega_1 = 0,277$), antra pagal reikšmingumą – *Finansų valdymas* (rango vieta – 2; 21,56 proc.; $\omega_1 = 0,216$), o mažiausiai reikšminga – *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose* (rango vieta – 5; 12,81 proc.; $\omega_1 = 0,128$). Ekspertų vertinimus galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento reikšmė $W = 0,377$ rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

Iš verslumo kompetencijos struktūrinio komponento – *žinių ir supratimo Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* srityje reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai (rango vieta – 1; 25,31 proc.; $\omega_1 = 0,253$; $W = 0,827$). Iš *gebėjimų* reikšmingiausias gebėjimas analizuoti ir vertinti žmogiškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui (rango vieta – 1; 27,50 proc.; $\omega_1 = 0,275$; $W = 0,824$). Iš verslumo kompetencijos struktūrinio komponento – *vertybinių nuostatų* reikšmingiausia yra *Finansų valdymo* srities vertybinė nuostata *atsakomybės už finansinius sprendimus prisiėmimas* (rango vieta – 1; 28,44 proc.; $\omega_1 = 0,284$; $W = 0,692$).

Atsižvelgiant į tai, kad reikšmingiausiomis nustatytos *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* bei *Finansų valdymo* sritys yra labiausiai susijusios su praktiniu verslumo kompetencijos ugdymu, ir buvo atliktas mokinių, dalyvaujančių MMB veikloje, verslumo kompetencijos tyrimas, kuriuo siekta pagrįsti MMB veiksmingumą.

5.2. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos ugdymo tyrimas tiriamosios faktorinės analizės metodu

Šiame poskyryje pateikti apibendrinti MMB veikloje dalyvaujančių mokinių anketinės apklausos duomenų tiriamosios faktorinės analizės (EFA), kuria siekta kiekybiškai įvertinti mokinių verslumo kompetencijos išsiugdymo lygį ir pagrįsti MMB veiksmingumą, rezultatai.

Asmeninių savybių ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Mokinių asmeninių savybių, ugdomų vykdant MMB veiklą, tyrimui, iš į SPSS suvestų duomenų buvo atrinkta ir analizuojama 18 kintamųjų (asmeninių savybių). EFA duomenys pateikti 8 priedo lentelėse.

Koreliacijų matrica rodo analizuojamų duomenų koreliavimą, nes koreliacijų įstrižainės elementai lygūs vienetui (žr. 1 lentelę 8 priede). Komponentų matrica

rodo korelacijų tarp kintamųjų ir faktorių tarpinį rezultatą, t. y. kad kintamasis su faktoriumi koreliuoja teigiamai arba neigiamai. Kaizerio–Mejerio–Olkinio indeksas ($KMO = 0,808$) rodo gerą kintamųjų tinkamumą EFA (žr. 2 lentelę 8 priede). Bartleto sferiškumo kriterijumi nustatyta, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo ($Sig.$) $< 0,05$ (žr. 2 lentelę 8 priede). Kronbacho alfa koeficiento reikšmė $0,917$ rodo labai gerą klausimyno skalės vidinį patikimumą (žr. 3 lentelę 8 priede). Kad kintamieji yra tinkami EFA, rodo ir jų tinkamumo matavimai (*Measure of Sampling Adequacy*, MSA), pateikti 8 priedo 4 lentelės (*Anti-image Matrices*) įstrižainėje, kurie yra ne mažesni negu $0,05$.

Daugiamatėms duomenims transformuoti (matmenų skaičiui mažinti) ir nekorreliuotiems faktoriams išskirti taikyta pagrindinių komponentų analizė (*Principal Component Analysis*, PCA). Iš 8 priedo 6 lentelės (*Total Variance Explained*) matyti, kad keturi pirmieji faktoriai sudaro $70,931$ proc. bendrosios dispersijos. Taikant ortogonalųjį faktorių ašių sukimo metodą *Varimax*, buvo sumažintas kintamųjų, turinčių didelius faktorinius svorius, skaičius, maksimuota faktorių dispersija. Tai leido susieti kintamuosius su atitinkamu latentiniu faktoriumi. Iš 8 priedo 6 lentelės (*Extraction Sums of Squared Loadings*) matyti, kad prieš sukimą faktoriaus F_1 reikšmė sudarė $42,553$ proc. bendrosios visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo (*Rotation Sums of Squared Loadings*) ši reikšmė sumažėjo iki $22,726$ proc. Faktoriaus F_2 bendrosios dispersijos dalis prieš sukimą sudarė $11,060$ proc., po sukimo – $17,802$ proc. Faktoriaus F_3 – atitinkamai $9,565$ ir $17,736$ proc., o faktoriaus F_4 – $7,753$ ir $12,667$ proc. Bendrosios dispersijos dalis ($70,931$ proc.) liko nepakitusi. Faktorių tikrinės reikšmės (žr. *Scree Plot* 8 priede) parodė, kad EFA geriausiai tinka keturi faktoriai.

Atlikant mokinių asmeninių savybių transformavimą *Varimax* metodu pasuktų komponentų matricoje buvo išskirti keturi faktoriai (asmeninių savybių grupės), kurie sudaro $70,931$ proc. bendrosios dispersijos (visų vertinamų asmeninių savybių): F_1 , apimantis *Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybių grupę* (veiklumas, savo vertės suvokimas, pasitikėjimas savimi, motyvuotumas, sąžiningumas, komunikabilumas, entuziazmas), sudarantis $22,726$ proc. bendrosios dispersijos, F_2 , apimantis *Lyderio savybių grupę* (ambicingumas, atkaklumas, atsakingumas, principingumas), – $17,802$ proc., F_3 , apimantis *Vadybinių savybių grupę* (iniciatyvumas, savarankiškumas, aktyvumas, kritinis-analitinis mąstymas), – $17,736$ proc., F_4 , apimantis *Asmens saviraiškos savybių grupę* (išradingumas, kūrybiškumas, įžvalgumas), sudarantis $12,667$ proc. bendrosios dispersijos. Iš matricos pašalintas vienas kintamasis (išradingumas), patekęs į visus keturis faktorius (žr. 8 lentelę 8 priede).

16 lentelė. Asmeninių savybių ugdymo vykdant MMBveiklą EFA rezultatai

Faktorius	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄
Asmeninės savybės	<i>Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybės</i>	<i>Lyderio savybės</i>	<i>Vadybinės savybės</i>	<i>Asmens saviraiškos savybės</i>
Bendrosios dispersijos dalis 70,931 proc.	22,726 proc.	17,802 proc.	17,736 proc.	12,667 proc.
Faktorių komponentai	L*	L	L	L
Veiklumas	0,825			
Savo vertės suvokimas	0,775			
Pasitikėjimas savimi	0,703			
Motyvuotumas	0,621			
Sąžiningumas	0,617			
Komunikabilumas	0,590			
Entuziazmas	0,586			
Ambicingumas		0,756		
Atkaklumas		0,700		
Atsakingumas		0,687		
Principingumas		0,648		
Iniciatyvumas			0,868	
Savarankiškumas			0,830	
Aktyvumas			0,811	
Kritinis-analitinis mąstymas			0,492	
Išradingumas				0,844
Kūrybiškumas				0,587
Ižvalgumas				0,529

*L – faktorinis svoris

Lentelė sudaryta autorės

16 lentelėje pateikti visų MMB veiklos procese ugdomų mokinių asmeninių savybių, kurios buvo pasirinktos atliekant EFA, vertinimo duomenys.

MMB veikloje dalyvaujančių mokinių anketinės apklausos duomenų pagrindu atliktos verslumo kompetencijos struktūrinio komponento – asmeninių savybių – EFA (faktoriniai svoriai) rodo, kad mokiniai verslumo kompetenciją, išskyrus keletą jos subkomponentų, išsiugdę gerai arba vidutiniškai (kai faktoriniai svoriai nuo 0,700 iki 0,900 – gerai, nuo 0,500 iki 0,700 – vidutiniškai, nuo 0,300 iki 0,500 – silpnai).

Faktoriniai svoriai rodo, kad iš *Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybių* mokiniai geriausiai išsiugdę veiklumą (0,825), iš *Lyderio savybių* – ambicingumą (0,756), iš *Vadybinių savybių* – iniciatyvumą (0,868), iš *Asmens saviraiškos savybių* – išradingumą (0,844). Silpniausiai iš visų vertintų asmeninių savybių – kritinį-analitinį mąstymą (0,492).

Bendrųjų gebėjimų ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Mokinių bendrųjų gebėjimų ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimui iš į SPSS suvestų duomenų buvo atrinkta ir analizuojama 16 kintamųjų (bendrųjų gebėjimų). EFA duomenys pateikti 9 priedo lentelėse.

Koreliacijų matrica rodo analizuojamų duomenų koreliavimą, nes koreliacijų įstrižainės elementai lygūs vienetui. KMO = 0,629 rodo priimtina tinkamumą EFA. Bartleto sferiškumo kriterijumi nustatyta, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) < 0,05. Kronbacho alfa koeficiento reikšmė 0,767 rodo gerą klausimyno skalės vidinį patikimumą. Kad kintamieji yra tinkami EFA, rodo ir jų tinkamumo matai (*Measure of Sampling Adequacy*, MSA) 9 priedo 4 lentelės (*Anti-image Matrices*) įstrižainėje, kurie yra ne mažesni negu 0,05.

Iš 9 priedo 6 lentelės (*Total Variance Explained*) matyti, kad keturi pirmieji faktoriai sudaro 56,734 proc. bendrosios dispersijos, o iš (*Extraction Sums of Squared Loadings*) matyti, kad prieš sukimą faktorius F_1 sudarė 24,455 proc. bendrosios visų kintamųjų dispersijos, po sukimo (*Rotation Sums of Squared Loadings*) ši reikšmė sumažėjo iki 15,901 proc., faktoriaus F_2 reikšmė prieš sukimą – 13,129 proc., po sukimo – 14,876 proc., F_3 reikšmė atitinkamai – 10,608 ir 13,036 proc., o F_4 – 8,542 ir 12,921 proc. Bendrosios dispersijos dalis (56,734 proc.) liko nepakitusi. Faktorių tikrinės reikšmės (žr. *Scree Plot* 9 priede) parodė, kad EFA geriausiai tinka keturi faktoriai.

Atlikus bendrųjų gebėjimų transformavimą *Varimax* metodu, pasuktų komponentų matricoje buvo išskirti keturi faktoriai (bendrųjų gebėjimų grupės), kurie sudaro 56,734 proc. bendrosios dispersijos (visų pasirinktų bendrųjų gebėjimų).

F_1 , pavadintas *Socialinių gebėjimų faktoriumi*, kuriam priskirti komandinio darbo, bendravimo ir bendradarbiavimo, derybiniai, individualių sprendimų priėmimo, problemų sprendimo gebėjimai, sudarantys 15,901 proc. bendrosios dispersijos, F_2 , pavadintas *Vadybinių gebėjimų faktoriumi*, kuriam priskirti planavimo, vadovavimo, kolektyvinių sprendimų priėmimo, analizavimo ir sisteminimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo gebėjimai, sudarantys 14,876 proc. bendrosios dispersijos, F_3 , pavadintas *Funkcinių gebėjimų faktoriumi*, kuriam priskirti konkrečių funkcijų atlikimo, naudojimosi IKT priemonėmis, savo darbo rezultatų viešo pristatymo gebėjimai, sudarantys 13,036 proc. bendrosios dispersijos, F_4 , pavadintas *Asmeninio veiksmingumo gebėjimų faktoriumi*, kuriam priskirti rizikos valdymo, mokymosi iš patirties gebėjimai, sudarantys 12,921 proc. bendrosios dispersijos. Iš matricos pašalintas vienas kintamasis (inovatyvių idėjų įgyvendinimas), patenkantis į visus keturis faktorius (žr. 8 lentelę 9 priede).

Kaip matyti iš 17 lentelėje pateiktų bendruosius gebėjimus į atitinkamus latentinius faktorius jungiančių faktoriinių svorių (nuo 0,471 iki 0,859), iš *Socialinių gebėjimų* mokiniai geriausiai išsiugdę komandinio darbo (0,759), silpniausiai – problemų

sprendimo (0,471) gebėjimus, iš *Vadybinių gebėjimų* geriausiai – planavimo gebėjimus (0,859), silpniausiai – tikslų numatymo ir įgyvendinimo (0,530), iš *Funkcinių gebėjimų* geriausiai – konkrečių funkcijų atlikimo (0,820), vidutiniškai – savo darbo rezultatų viešo pristatymo gebėjimus (0,573), iš *Asmeninio veiksmingumo gebėjimų*, prie kurių priskirti rizikos valdymo ir mokymosi iš patirties gebėjimai, geriau išsiugdyti rizikos valdymo gebėjimai (0,817). Iš visų bendrųjų gebėjimų MMB veiklą vykdančios mokiniai geriausiai išsiugdę planavimo, konkrečių funkcijų atlikimo, rizikos valdymo, silpniausiai – problemų sprendimo gebėjimus.

17 lentelė. Bendrųjų gebėjimų ugdymo vykdančią MMB veiklą EFA rezultatai

Faktoriai	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄
Bendrieji gebėjimai	<i>Socialiniai gebėjimai</i>	<i>Vadybiniai gebėjimai</i>	<i>Funkciniai gebėjimai</i>	<i>Asmeninio veiksmingumo gebėjimai</i>
Bendrosios dispersijos dalis 56,734 proc.	15,901 proc.	14,876 proc.	13,036 proc.	12,921 proc.
Faktorių komponentai	L*	L	L	L
Komandinio darbo	0,759			
Bendravimo ir bendradarbiavimo	0,664			
Derybiniai	0,609			
Individualių sprendimų priėmimo	0,580			
Problemų sprendimo	0,471			
Planavimo		0,859		
Vadovavimo		0,645		
Kolektyvinių sprendimų priėmimo		0,555		
Analizavimo ir sisteminimo		0,543		
Tikslų numatymo ir įgyvendinimo		0,530		
Konkrečių funkcijų atlikimo			0,820	
Naudojimosi IKT priemonėmis			0,648	
Savo darbo rezultatų viešo pristatymo			0,573	
Rizikos valdymo				0,817
Mokymosi iš patirties				0,762

*L – faktorinis svoris

Lentelė sudaryta autorės

Geriausiai išsiugdytus mokinių planavimo gebėjimus tikriausiai galima sieti su gebėjimu įvertinti ir numatyti MMB veiklos galimybes, konkrečių funkcijų atlikimo – su tam tikrais MMB atliekamais vaidmenimis (įmonės vadovo, finansininko, paslaugų teikėjo ir kt.), rizikos valdymo – su gebėjimu įvertinti situaciją ir, remiantis turima patirtimi, priimti tinkamiausius sprendimus, o silpniausiai išsiugdytus problemų

sprendimo gebėjimus – su patirties stoka analizuojant problemines verslo situacijas ir nepakankamai išsiugdytu loginiu mąstymu.

Verzlumo gebėjimų ugdymo vykđant MMB veiklą tyrimas. Tiriant mokinių verslumo gebėjimų ugdymą vykđant MMB veiklą, iš į SPSS suvestų duomenų buvo atrinkta ir analizuojama 14 kintamųjų (verslumo gebėjimų). EFA duomenys pateikti 10 priedo lentelėse.

Koreliacijų matrica rodo analizuojamų duomenų koreliavimą, nes koreliacijų įstrižainės elementai lygūs vienetui. KMO = 0,786 rodo patenkinamą tinkamumą EFA. Bartleto sferiškumo kriterijumi nustatyta, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) < 0,05. Kronbacho alfa koeficiento reikšmė 0,905 rodo labai gerą klausimyno skalės vidinį patikimumą. Kad kintamieji yra tinkami EFA, rodo jų tinkamumo matai (*Measure of Sampling Adequacy*, MSA) 10 priedo 4 lentelės (*Anti-image Matrices*) įstrižainėje, kurie yra ne mažesni negu 0,05.

Daugiamačiams duomenims transformuoti (matmenų skaičiui mažinti) ir nekoreliems faktoriams išskirti taikyta pagrindinių komponentų analizė (*Principal Component Analysis*, PCA). Iš 10 priedo 6 lentelės (*Total Variance Explained*) matyti, kad keturi pirmieji faktoriai sudaro 76,492 proc. bendrosios dispersijos. Iš (*Extraction Sums of Squared Loadings*) matyti, kad prieš sukimą faktoriaus F_1 reikšmė sudarė 45,859 proc. bendrosios visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo (*Rotation Sums of Squared Loadings*) ši reikšmė sumažėjo iki 23,774 proc., F_2 reikšmė prieš sukimą sudarė 12,415 proc., po sukimo – 23,559 proc., F_3 atitinkamai – 9,766 ir 20,103 proc., o F_4 – 8,453 ir 9,057 proc. Bendrosios dispersijos dalis (76,492 proc.) liko nepakitusi. Faktorių tikrinės reikšmės (žr. *Scree Plot* 10 priede) parodė, kad EFA geriausiai tinka trys faktoriai.

Atliekant verslumo gebėjimų transformavimą *Varimax* metodu, pasuktų komponentų matricoje buvo išskirti keturi faktoriai (verslumo gebėjimų grupės), kurie sudarė 76,492 proc. bendrosios dispersijos (visų vertinamų verslumo gebėjimų): F_1 – 23,774 proc., F_2 – 23,559 proc., F_3 – 20,103 proc., F_4 – 9,057 proc. Kadangi į F_4 pateko tik vienas komponentas (verslo informacijos valdymo gebėjimai), kuris sudarė mažą bendrosios dispersijos dalį (9,057 proc.), šis komponentas buvo pašalintas iš matricos, o gamybos organizavimo gebėjimai nepateko nė į vieną faktorių (žr. 8 lentelę 10 priede).

18 lentelėje pateikti į tris faktorius išskirtų verslumo gebėjimų (F_1 – *Pagrindiniai verslumo gebėjimai* – verslo plano rengimo, rinkos analizės, įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, įmonės kūrimo ir valdymo), F_2 – *Vadybos, rinkodaros, finansiniai gebėjimai* (pirkimų ir pardavimų valdymo, finansų valdymo, žmogiškųjų išteklių valdymo, verslo aplinkos analizės), F_3 – *Analitiniai funkciniai gebėjimai* (įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo, verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo, paramos verslui tikslingumo

įvertinimo), kurie sudaro 67,436 proc. bendrosios dispersijos ($F_1 - 23,774$, $F_2 - 23,559$, $F_3 - 20,103$ proc.) faktoriai svoriai (nuo 0,511 iki 0,916) rodo, kad jų išsiugdymo lygis yra daugmaž vienodas, t. y. geras). Iš faktoriui F_1 priskirtų verslumo gebėjimų labai gerai išsiugdyti verslo plano rengimo (0,916), vidutiniškai – įmonės kūrimo ir valdymo gebėjimai (0,511). Iš faktoriui F_2 priskirtų geriausiai išsiugdyti pirkimų ir pardavimų valdymo (0,882) ir finansų valdymo (829) gebėjimai, iš faktoriui F_3 priskirtų geriausiai išsiugdyti įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo gebėjimai (0,807).

18 lentelė. Verslumo gebėjimų ugdymo vykdant MMB veiklą EFA rezultatai

Faktorius	F_1	F_2	F_3
Verslumo gebėjimai	<i>Pagrindiniai verslumo gebėjimai</i>	<i>Vadybos, rinkodaros, finansiniai gebėjimai</i>	<i>Analitiniai funkciniai gebėjimai</i>
Bendrosios dispersijos dalis 67,435 proc.	23,774 proc.	23,559 proc.	20,103 proc.
Faktorių komponentai	L*	L	L
Verslo plano rengimo	0,916		
Rinkos analizės	0,814		
Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	0,776		
Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	0,675		
Įmonės kūrimo ir valdymo	0,511		
Pirkimų ir pardavimų		0,882	
Finansų valdymo		0,829	
Žmogiškųjų išteklių valdymo		0,769	
Verslo aplinkos analizės		0,767	
Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo			0,807
Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo			0,784
Paramos verslui tikslingumo įvertinimo			0,778

*L – faktorinis svoris

Lentelė sudaryta autorės

Vertybinių nuostatų ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Tyrimui iš į SPSS suvestų duomenų buvo atrinkti 8 kintamieji (vertybinės nuostatos). EFA duomenys pateikti 11 priedo lentelėse.

Koreliacijų matricos įstrižainės elementai lygūs vienetui, KMO = 0,777, Bartleto sferiškumo kriterijumi nustatyta, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) < 0,05. Kronbacho alfa koeficiento reikšmė 0,855 rodo gerą klausimyno skalės vidinį patikimumą. Kad kintamieji yra tinkami EFA, rodo ir jų tinkamumo matai (*Measure of Sampling Adequacy*, MSA)

11 priedo 4 lentelės (*Anti-image Matrices*) įstrižainėje, kurie yra ne mažesni negu 0,05. Iš 11 priedo 6 lentelės (*Total Variance Explained*) matyti, kad du faktoriai sudaro 71,529 proc. bendrosios dispersijos. Taikant ortogonalųjį faktorių ašių sukimo metodą *Varimax*, buvo sumažintas kintamųjų, turinčių didelius faktorinius svorius, skaičius, maksimizuota faktorių dispersija. Tai leido susieti kintamuosius su atitinkamu latentiniu faktoriumi. Iš 6 lentelės (*Extraction Sums of Squared Loadings*) matyti, kad prieš sukimą faktoriaus F_1 reikšmė sudarė 50,420 proc. bendrosios visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo (*Rotation Sums of Squared Loadings*) ši reikšmė sumažėjo iki 39,452 proc., faktoriaus F_2 reikšmė prieš sukimą sudarė 21, 109 proc., po sukimo – 32,077 proc. Bendrosios dispersijos dalis (71,529 proc.) liko nepakitusi. Faktorių tikrinės reikšmės (žr. *Scree Plot* 11 priede) parodė, kad EFA geriausiai tinka du faktoriai. Atliekant vertybinių nuostatų transformavimą *Varimax* metodu, pasuktų komponentų matricoje buvo išskirti du faktoriai (vertybinių nuostatų grupės), kurie sudaro 71,529 proc. bendrosios dispersijos (visų vertinamų vertybinių nuostatų): F_1 – 39,452, F_2 – 32,077 proc. (žr. 8 lentelę 11 priede).

19 lentelė. Vertybinių nuostatų ugdymo vykdant MMB veiklą EFA rezultatai

Faktorius	F_1	F_2
Vertybinės nuostatos	<i>Socialinės ir pilietinės vertybinės nuostatos</i>	<i>Požiūrio į verslą ir verslumą vertybinės nuostatos</i>
Bendrosios dispersijos dalis 71,529 proc.	39,452 proc.	32,077 proc.
Faktorių komponentai	L*	L
Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	0,861	
Valdžios institucijų svarbos suvokimas	0,856	
Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	0,809	
etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	0,731	
Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus		0,922
Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas		0,894
Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas		0,621

*L – faktorinis svoris

Lentelė sudaryta autorės

19 lentelėje pateikti vertybinių nuostatų faktoriai svoriai (nuo 0,621 iki 0,922) rodo pakankamai aukštą jų išsiugdymo lygį. Iš dviejų išskirtų vertybinių nuostatų grupių (*Socialinės ir pilietinės vertybinės nuostatos* – aktyvus domėjimasis šalies ir

tarptautine ekonomika, valdžios institucijų svarbos suvokimas, finansinio raštingumo svarbos suvokimas, etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas; *Požiūris į verslą ir verslumą vertybinės nuostatos* – teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus, atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas, pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas), sudarančių 71,529 proc. bendrosios dispersijos (atitinkamai – 39,452 ir 32,077 proc.), geriausiai išsiugdytas teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus (0,922), atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas (0,894), ir aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika (0,861), valdžios institucijų svarbos suvokimas (0,856), silpniau (vidutiniškai) – mažiausią faktorinį svorį (0,621) turintis pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas.

Kaip parodė sudedamųjų verslumo kompetencijos dalių – asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų bei vertybinių nuostatų EFA, iš asmeninių savybių MMB veikloje labiausiai ugdomas veiklumas, ambicingumas, iniciatyvumas, išradingumas, mažiausiai – kritinis-analitinis mąstymas. Iš bendrųjų gebėjimų labiausiai ugdomi komandinio darbo, planavimo, konkrečių funkcijų atlikimo, rizikos valdymo, o mažiausiai – problemų sprendimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo, savo darbo rezultatų viešo pristatymo gebėjimai, verslumo gebėjimų vykdant MMB veiklą labiausiai ugdomi verslo plano rengimo, pirkimų ir pardavimų valdymo, finansų valdymo, rinkos analizės, įmonės perspektyvos ir plėtros galimybių numatymo, mažiausiai – įmonės kūrimo ir valdymo gebėjimai. Prie labiausiai ugdomų vertybinių nuostatų priskirtas aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika, teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus ir atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas.

Remiantis EFA rezultatais, galima daryti prielaidą, kad geriausiai įvertintos mokinių asmeninės savybės, vertybinės nuostatos, verslumo ir kiti bendrieji gebėjimai yra tiesiogiai susiję su MMB veikloje jų atliekamais vaidmenimis (įmonės vadovo, finansininko, paslaugų teikėjo, pardavėjo ir kt.). Be to, reikia pažymėti, kad net ir mažiausi jų verslumo kompetencijos vertinimo rodikliai, gauti atlikus EFA, yra pakankamai geri.

Atlikta EFA rodo, kad MMB veikloje dalyvaujantys mokiniai iš visų verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų geriausiai išsiugdę vertybines nuostatas, silpniau – bendruosius gebėjimus.

5.3. Mokomosios mokinių bendrovės veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos ugdymo tyrimas patvirtinamosios faktorinės analizės metodu

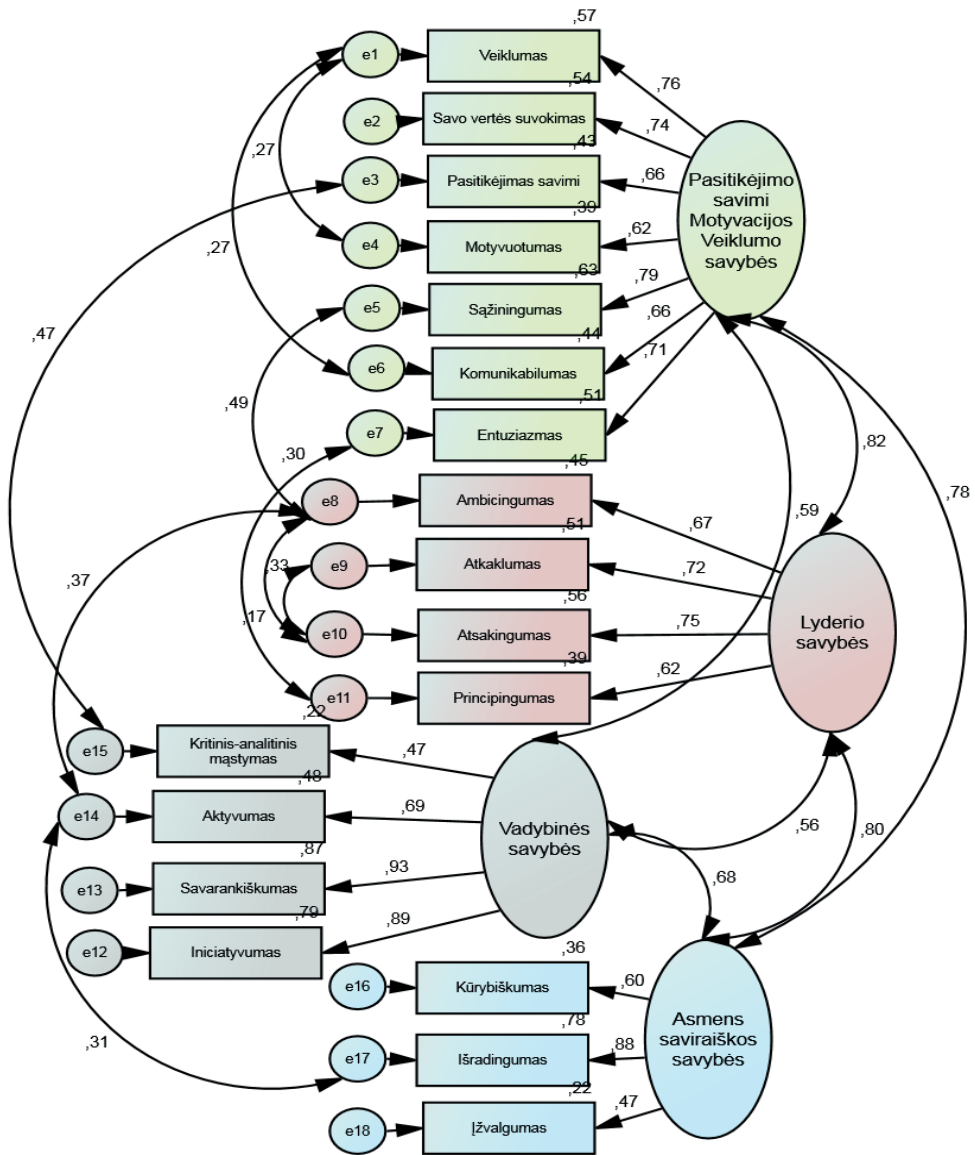
Šiame poskyryje pateikti apibendrinti MMB veikloje dalyvaujančių mokinių anketinės apklausos duomenų pagrindu atliktos patvirtinamosios faktorinės analizės (CFA) rezultatai.

Asmeninių savybių ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Mokinių asmeninių savybių, ugdomų vykdant MMB veiklą, tyrimas atliktas taikant SPSS, o **MMB veikloje ugdomų asmeninių savybių standartizuotų įverčių modelis** sukurtas ir jo duomenys įvertinti taikant AMOS specializuotą statistinę programą. Tyrimui iš SPSS į AMOS suvestų duomenų buvo atrinkta ir analizuojama 18 kintamųjų (asmeninių savybių grupių). CFA duomenys pateikti 12 priede.

Modelyje išskirti keturi latentiniai faktoriai (asmeninių savybių grupės): *Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybių, Lyderio savybių, Vadybinių savybių, Asmens saviraiškos savybių* (žr. 38 pav.). Šie latentiniai faktoriai yra nepriklausomi, arba egzogeniniai kintamieji, neturintys į juos nukreiptos rodyklės ir jų bei liekamųjų paklaidų $e1 - e18$ reikšmės nėra nagrinėjamos. Modelį sudaro 18 endogeninių, t. y. priklausomų vienas nuo kito kintamųjų, kurių priklausomybę rodo į juos nukreipta rodyklė (Arbuckle, 2013, 76). Šie kintamieji (veiklumas, savo vertės suvokimas, pasitikėjimas savimi, motyvuotumas, sąžiningumas, komunikabilumas, ambicingumas, atkaklumas, atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kritinis-analitinis mąstymas, aktyvumas, iniciatyvumas, savarankiškumas, kūrybiškumas, entuziazmas, išžvalgumas, išradingumas) turi liekamąsias paklaidas.

Kaip matyti iš **MMB veikloje ugdomų asmeninių savybių nestandardizuotų įverčių modelio** (žr. 12 priedą), visos paklaidos ir po vieną endogeninį kintamąjį iš visų keturių latentinių faktorių turi vienetinį svorį. Kelias nuo paklaidos (paklaidos regresijos koeficientas) taip pat turi vienetinį svorį. Šiuo atveju keturiems endogeniniams kintamiesiems (iniciatyvumui, ambicingumui, veiklumui, kūrybiškumui) priskirtas vienetinis regresijos koeficientas (žr. 12 priede *Regression Weights: Group number 1 – Default model*). Vienetinis regresijos koeficientas rodo latentinio faktoriaus ir vieno iš kintamųjų stipriausią koreliacinį ryšį.

Įvertinti latentinio faktoriaus įtaką visiems kintamiesiems nėra paprasta, tačiau faktorinio svorio reikšmė padeda nustatyti, kurio kintamojo ryšys su latentiniu faktoriumi yra stipriausias. Vieni mokslininkai rekomenduoja fiksuoti faktorių ir liekamųjų paklaidų dispersijas, kiti – vertinti kelių koeficientus (faktorinius svorius).

38 pav. MMB veikloje ugdomų asmeninių savybių standartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

Vertinant MMB veikloje ugdomas asmenines savybes, aptariamas tik standartizuotų įverčių modelis. Modelio parametrus sudaro kelių koeficientai, liekamųjų paklaidų dispersijos, egzogeninių kintamųjų dispersijos, kovariacijos ir koreliacijos.

Iš CFA duomenų matyti, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo ($\text{Sig.} < 0,05$). Standartizuotų kelių koeficientų įverčiai (*Estimates*) rodo, kurių kintamųjų koreliacinis ryšys su latentiniu faktoriumi yra stipresnis (žr. 12 priede *Standardized Regression Weights: Group number 1 – Default model*).

Kaip rodo standartizuotų kelių koeficientų įverčiai, stipriausias (0,819) koreliacinis ryšys yra tarp *Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybių* ir *Lyderio savybių* latentinių faktorių, šiek tiek silpnesnis (0,801) – tarp *Lyderio savybių* ir *Asmens saviraiškos savybių*, o silpniausias (0,564) – tarp *Lyderio savybių* ir *Vadybinių savybių* latentinių faktorių.

Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybių latentinio faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčiai yra nuo 0,621 iki 0,792, *Vadybinių savybių* – nuo 0,471 iki 0,933, *Lyderio savybių* – nuo 0,624 iki 0,748, o *Asmens saviraiškos savybių* faktoriaus – nuo 0,466 iki 0,884.

Iš *Pasitikėjimo savimi, motyvacijos ir veiklumo savybių* latentinio faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčių didžiausias yra sąžiningumo įvertis (0,792), mažiausias (0,621) – motyvuotumo. Iš *Lyderio savybių* latentinio faktoriaus didžiausias atsakingumo (0,748), o mažiausias (0,624) pasitikėjimo savimi įvertis. Iš *Vadybinių savybių* faktoriaus didžiausias (0,933) savarankiškumo, mažiausias (0,471) kritinio-analitinio mąstymo įvertis. Iš *Asmens saviraiškos savybių* faktoriaus didžiausias (0,884) išradingumo, o mažiausias (0,466) – įžvalgumo įvertis.

Didžiausi standartizuoti kelių koeficientų įverčiai rodo, kad, vykdant MMB veiklą, iš visų asmeninių savybių labiausiai ugdomas savarankiškumas (0,933), išradingumas (0,884), sąžiningumas (0,792) ir atsakingumas (0,748). O mažiausi standartizuotų kelių koeficientų įverčiai rodo, kad silpniausiai ugdomas įžvalgumas (0,466), kritinis-analitinis mąstymas (0,471), vidutiniškai – motyvuotumas (0,621) ir pasitikėjimas savimi (0,624).

Koreliaciniai įverčiai rodo, kokią variacijos dalį sudaro kiekvienas kintamasis. Kaip matyti iš (žr. 12 priede *Squared Multiple Correlations: Group number 1– Default model*) duomenų, didžiausią variacijos dalį sudaro šie kintamieji (asmeninės savybės): savarankiškumas (0,870), iniciatyvumas (0,787) ir išradingumas (0,782), mažiausią – įžvalgumas (0,217) ir kritinis-analitinis mąstymas (0,222).

Sudaryto MMB veikloje ugdomų asmeninių savybių standartizuotų įverčių modelio tinkamumą rodo suderinamumo indeksai: GFI = 0,730, IFI = 0,735, TLI = 0,659, CFI = 0,733. Kadangi tyrimo imtis ($n = 303$) yra didesnė už vidutinę ($n = 200$), indeksai CMIN, DF, CMIN/DF, RMSEA, kurie priklauso nuo imties dydžio, šiuo atveju neturi reikšmės.

CFA duomenys (standartizuotų kelių koeficientų įverčiai) rodo, kad mokiniai asmenines savybes, išskyrus keletą jos subkomponentų, išsiugdę labai gerai, gerai arba vidutiniškai (kai faktoriniai svoriai nuo 0,900 iki 1,000 – labai gerai, nuo 0,700 iki 0,900 – gerai, nuo 0,500 iki 0,700 – vidutiniškai, nuo 0,300 iki 0,500 – silpnai).

MMB veikloje labiausiai ugdomas savarankiškumas, šiek tiek mažiau – iniciatyvumas, įžvalgumas, sąžiningumas, atsakingumas. Kitų asmeninių savybių įverčiai (tiek standartizuotų kelių koeficientų, tiek koreliaciniai) taip pat rodo pakankamai gerą jų išsiugdymo lygį. Netgi įžvalgumo ir kritinio-analitinio mąstymo, kurių įverčiai yra mažiausi (atitinkamai 0,466 ir 0,471), išsiugdymo lygis yra vidutinis. Aukštas mokinių MMB veikloje ugdomų asmeninių savybių lygis, be abejo, sietinas su jų suinteresuotumu MMB veikla, joje atliekamomis funkcijomis, tinkamų sprendimų paieška siekiant gerų rezultatų ir kt.

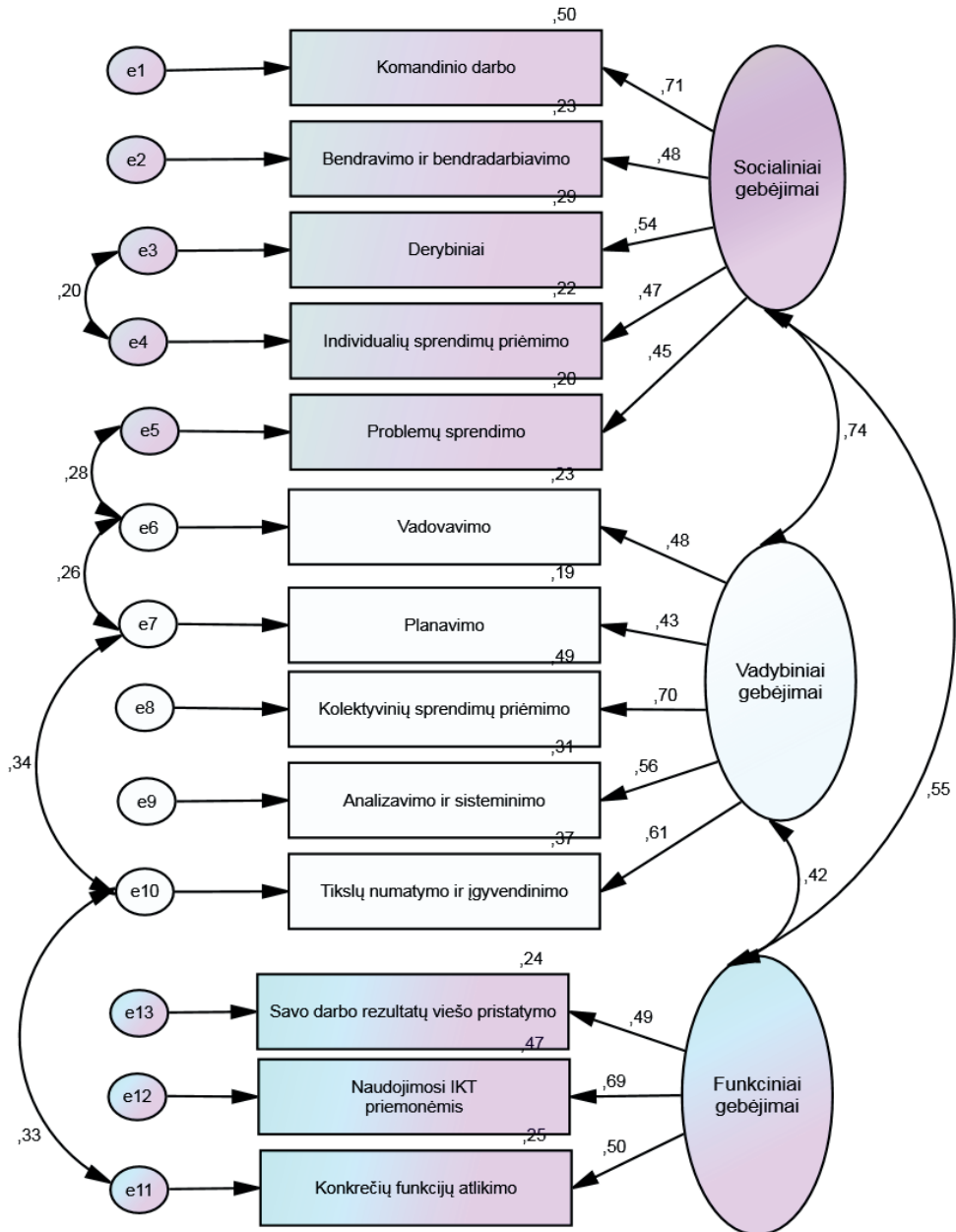
Bendrųjų gebėjimų ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Atliekant tyrimą, sudarytas rekursyvus (grandininis) *MMB veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų standartizuotų įverčių modelis*, kuriame, remiantis CFA duomenimis, išskirti trys latentiniai tarpusavyje koreliuojantys faktoriai (bendrųjų gebėjimų grupės): *Socialinių gebėjimų*, *Vadybinių gebėjimų* ir *Funkcinių gebėjimų* (žr. 39 pav.).

Šie latentiniai faktoriai yra nepriklausomi, arba egzogeniniai, kintamieji, todėl jų ir liekamųjų paklaidų e1–e13 reikšmės nėra nagrinėjamos.

Modelį sudaro 13 endogeninių kintamųjų (komandinio darbo, vadovavimo, konkrečių funkcijų atlikimo, naudojimosi IKT priemonėmis, savo darbo rezultatų viešo pristatymo, planavimo, kolektyvinių sprendimų priėmimo, analizavimo ir sisteminimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo, bendravimo ir bendradarbiavimo, derybiniai, individualių sprendimų priėmimo, problemų sprendimo), kurie turi liekamąsias paklaidas.

Kaip matyti iš *MMB veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų nestandardizuotų įverčių modelio*, visos paklaidos ir po vieną endogeninį kintamąjį iš visų trijų latentinių faktorių turi vienetinį svorį. Kelias nuo paklaidos (paklaidos regresijos koeficientas) taip pat turi vienetinį svorį. Šiuo atveju 3 endogeniniams kintamiesiems (komandinio darbo, vadovavimo ir konkrečių funkcijų atlikimo) priskirtas vienetinis regresijos koeficientas, kuris rodo latentinio faktoriaus ir vieno iš kintamųjų stipriausią koreliacinę ryšį (žr. 13 priedą). Vertinant MMB veikloje ugdomus mokinių bendruosius gebėjimus, aptariamas tik standartizuotų įverčių modelis.

Iš CFA duomenų matyti, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) < 0,05. Standartizuotų kelių koeficientų įverčiai (*Estimates*) rodo, kurių kintamųjų koreliacinis ryšys su latentiniu faktoriumi yra stipresnis (žr. 13 priede *Standardized Regression Weights: Group number 1 – Default model*).

39 pav. MMB veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų standartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

Kaip rodo standartizuotų kelių koeficientų įverčiai, stipriausias (0,744) koreliacinis ryšys yra tarp *Socialinių ir Vadybinių gebėjimų* faktorių, silpnesnis (0,423) – tarp *Vadybinių gebėjimų* ir *Funkcinių gebėjimų* faktorių. Iš 39 pav. matyti, kad iš *Socialinių gebėjimų* latentinio faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčių didžiausias yra komandinio darbo gebėjimų įvertis (0,706), iš *Vadybinių gebėjimų* faktoriaus – kolektyvinių sprendimų priėmimo (0,697), o iš *Funkcinių gebėjimų* faktoriaus – naudojimosi IKT priemonėmis gebėjimų įvertis (0,688).

Socialinių gebėjimų faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčiai yra nuo 0,465 iki 0,706, *Vadybinių gebėjimų* – nuo 0,434 iki 0,697, *Funkcinių gebėjimų* – nuo 0,487 iki 0,688.

Standartizuoti kelių koeficientų įverčiai rodo, kad, vykdant MMB veiklą, iš visų bendrųjų gebėjimų labiausiai ugdomi komandinio darbo (0,706) menkiausiai – planavimo (0,434) gebėjimai.

Koreliaciniai įverčiai rodo, kokią variacijos dalį sudaro kiekvienas kintamasis. Kaip matyti iš 13 priedo *Squared Multiple Correlations: Group number 1- Default model*, didžiausią variacijos dalį sudaro šie kintamieji (bendrieji gebėjimai): komandinio darbo (0,498), kolektyvinių sprendimų priėmimo (0,485) ir naudojimosi IKT priemonėmis (0,474), mažiausią – planavimo (0,188), problemų sprendimo (0,200) ir vadovavimo (0,229).

Sudaryto MMB veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų standartizuotų įverčių modelio tinkamumą rodo pateikti suderinamumo indeksai: GFI = 0,837, IFI = 0,649, TLI = 0,511, CFI = 0,643. Kadangi tyrimo imtis (n = 303) yra didesnė už vidutinę (n = 200), indeksai CMIN, DF, CMIN/DF, RMSEA, kurie priklauso nuo imties dydžio, šiuo atveju neturi reikšmės.

CFA, atlikta remiantis mokinių anketinių apklausų duomenimis, rodo, kad MMB veikloje labiausiai ugdomi komandinio darbo, kolektyvinių sprendimų priėmimo ir naudojimosi IKT priemonėmis gebėjimai, mažiausiai – planavimo, problemų sprendimo, individualių sprendimų priėmimo ir vadovavimo gebėjimai.

Verslumo gebėjimų ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Atliekant tyrimą, sudarytas rekursyvus (grandininis) MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų standartizuotų įverčių modelis (žr. 40 pav.), kuriame, remiantis CFA duomenimis, išskirti trys latentiniai tarpusavyje koreliuojantys faktoriai (verslumo gebėjimų grupės): *Pa-grindinių verslumo gebėjimų*, *Vadybos, rinkodaros, finansinių gebėjimų*, ir *Analitinių funkcinių gebėjimų*. Šie latentiniai faktoriai yra nepriklausomi, arba egzogeniniai, kintamieji, todėl jų ir liekamųjų paklaidų e1–e12 reikšmės nėra nagrinėjamos.

Modelį sudaro 12 endogeninių kintamųjų (verslo plano rengimo, rinkos analizės, įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo, pirkimų ir pardavimų valdymo, finansų valdymo, žmogiškųjų išteklių valdymo, verslo aplinkos analizės,

įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo, verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo, paramos verslui tikslingumo įvertinimo, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, įmonės kūrimo ir valdymo), kurie turi liekamąsias paklaidas.

Kaip matyti iš *MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelio* (žr. 14 priedą), visos paklaidos ir po vieną endogeninį kintamąjį iš visų trijų latentinių faktorių turi vienetinį svorį. Kelias nuo paklaidos (paklaidos regresijos koeficientas) taip pat turi vienetinį svorį. Šiuo atveju 3 endogeniniams kintamiesiems (*verslo plano rengimo, pirkimų ir pardavimų valdymo ir įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo*) priskirtas vienetinis regresijos koeficientas, kuris rodo latentinio faktoriaus ir vieno iš kintamųjų stipriausią koreliacinį ryšį. Vertinant MMB veikloje ugdomus verslumo gebėjimus, aptariamas tik standartizuotų įverčių modelis.

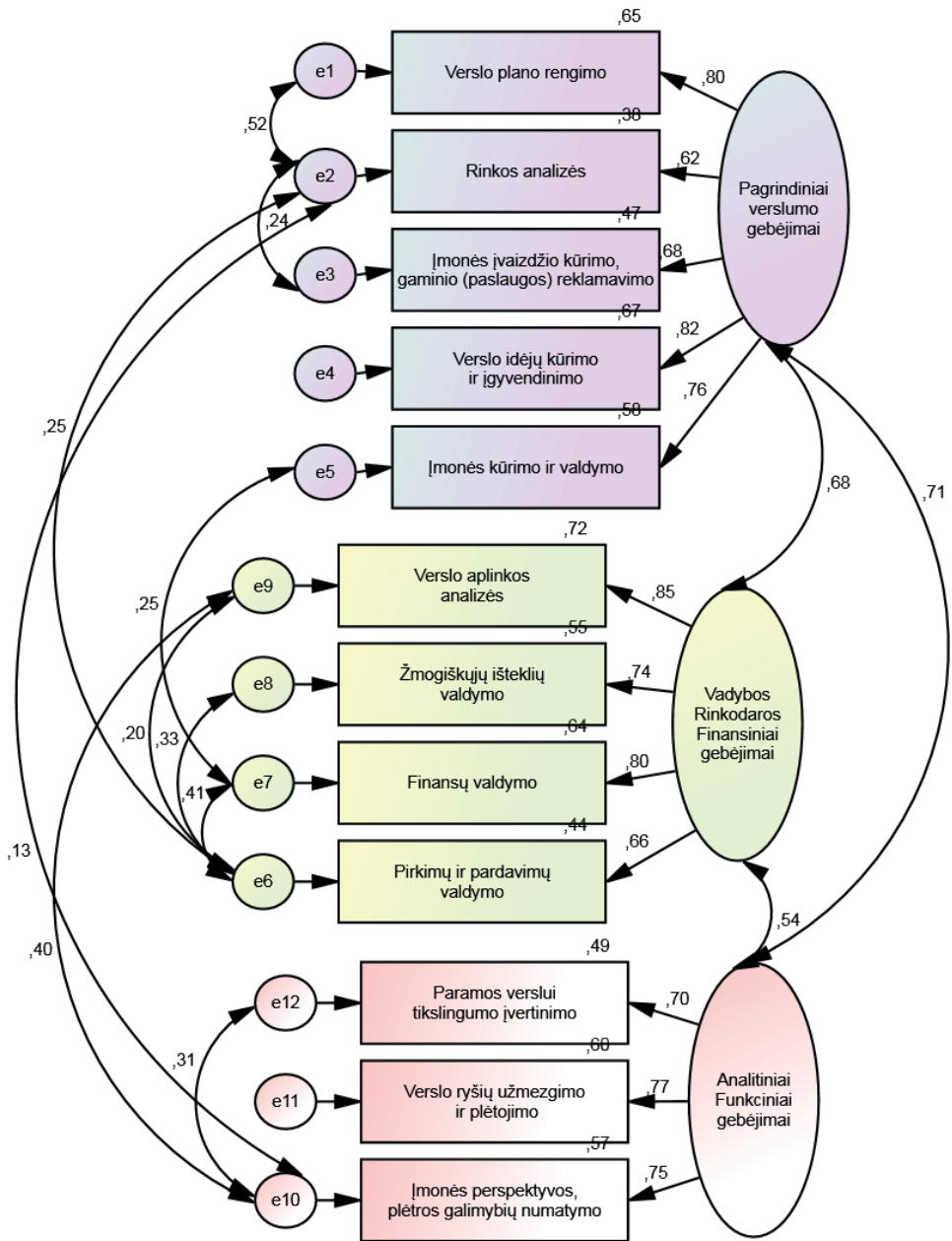
Iš CFA duomenų matyti, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) < 0,05 (žr. 14 priede *Regression Weights: Group number 1 – Default model*). Kaip rodo standartizuotų kelių koeficientų įverčiai, nustatytas stiprus (nuo 0,703 iki 0,847) ir vidutinis (nuo 0,664 iki 0,684) kintamųjų (*verslumo gebėjimų*) koreliacinis ryšys su latentiniu faktoriumi, kuris patvirtina gerą MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų išsiugdymo lygį.

Lyginant tarpusavyje standartizuotų kelių koeficientų įverčius, nustatyta kurių kintamųjų koreliacinis ryšys su latentiniu faktoriumi yra stipresnis (žr. 14 priede *Standardized Regression Weights: Group number 1 – Default model*). Kaip rodo standartizuotų kelių koeficientų įverčiai, stipriausias koreliacinis ryšys yra tarp *Pagrindinių verslumo gebėjimų* ir *Analitinių, funkcinių gebėjimų* (0,707), silpnesnis tarp *Analitinių funkcinių gebėjimų* ir *Vadybos, rinkodaros, finansinių gebėjimų* (0,537). Visų trijų latentinių faktorių standartizuotų kelių koeficientų įverčiai nuo nuo 0,620 iki 0,847.

Pagrindinių verslumo gebėjimų faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčių didžiausias yra verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo įvertis (0,820), truputį mažesnis – verslo plano rengimo (0,803). Iš *Vadybos, rinkodaros, finansinių gebėjimų* faktoriaus didžiausias yra verslo aplinkos analizės įvertis (0,847), o iš *Analitinių funkcinių gebėjimų* faktoriaus – verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo (0,773).

Koreliaciniai įverčiai rodo, kokią variacijos dalį sudaro kiekvienas kintamasis. Kaip matyti iš duomenų (žr. 14 priede *Squared Multiple Correlations: Group number 1 – Default model*), didžiausią variacijos dalį sudaro šie kintamieji: *verslo aplinkos analizės* (0,718), *verslo plano rengimo* (0,645) ir *finansų valdymo* (0,642) gebėjimai, mažiausią – *rinkos analizės* (0,384) gebėjimai.

Sudaryto MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų standartizuotų įverčių modelio tinkamumą rodo pateikti suderinamumo indeksai: GFI = 0,809, IFI = 0,834, TLI = 0,730, CFI = 0,832. Kadangi tyrimo imtis (n = 303) yra didesnė už vidutinę

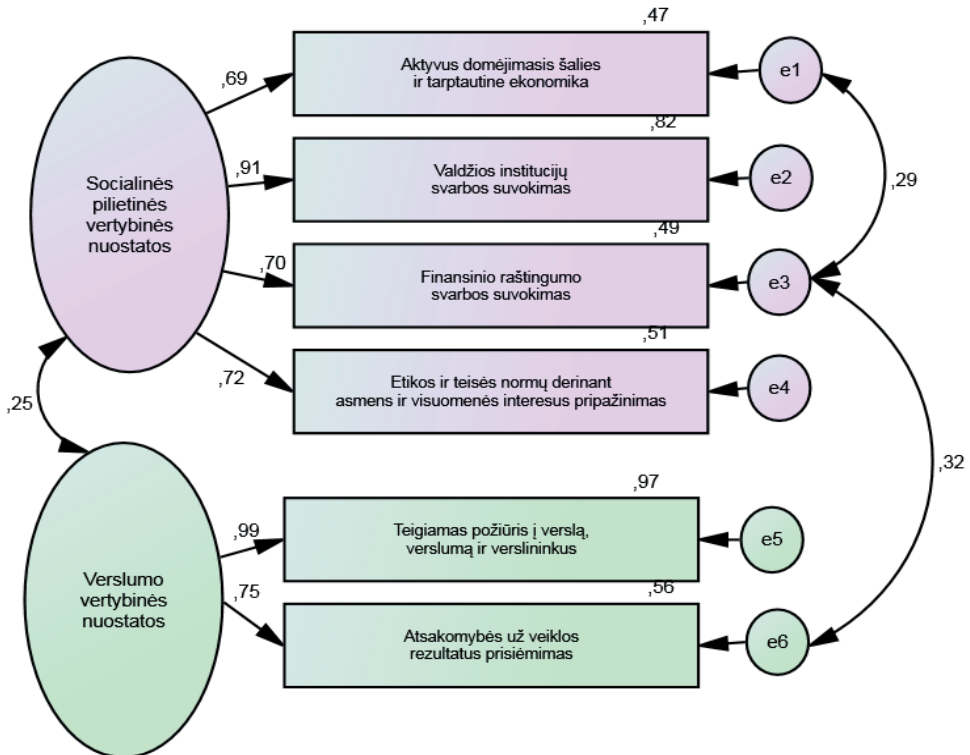
40 pav. MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų standartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

($n = 200$), indeksai CMIN, DF, CMIN/DF, RMSEA, kurie priklauso nuo imties dydžio, šiuo atveju neturi reikšmės.

CFA, atlikta remiantis mokinių anketinių apklausų duomenimis, rodo, kad dauguma MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų yra pakankamai aukšto lygio. Geriausiai įvertinti verslo aplinkos analizės, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, verslo plano rengimo, finansų valdymo gebėjimai. Nors rinkos analizės gebėjimų įvertis yra mažiausias (0,620) iš visų vertintų verslumo gebėjimų, tai rodo, kad mokiniai MMB veikloje šį gebėjimą išsiugdė vidutiniškai.

Vertybinių nuostatų ugdymo vykdant MMB veiklą tyrimas. Atliekant tyrimą, sudarytas rekursyvus (grandininis) *MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modelis* (žr. 41 pav.), kuriame, išskirti du latentiniai faktoriai (vertybinių nuostatų grupės): *Verslumo vertybinių nuostatų* ir *Socialinių ir pilietinių vertybinių nuostatų*. Šie latentiniai faktoriai yra egzogeniniai kintamieji, todėl jų ir liekamųjų paklaidų $e_1 - e_6$ reikšmės nėra nagrinėjamos.

41 pav. MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modelis

Modelį sudaro 6 endogeniniai kintamieji. Šie kintamieji (aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika, valdžios institucijų svarbos suvokimas, finansinio raštingumo svarbos suvokimas, etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas, teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus, atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas) turi liekamašias paklaidas.

Kaip matyti iš *MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų nestandardizuotų įverčių modelio* (žr. 15 priedą), visos paklaidos ir po vieną endogeninį kintamąjį iš dviejų latentinių faktorių turi vienetinį svorį. Kelias nuo paklaidos (paklaidos regresijos koeficientas) taip pat turi vienetinį svorį. Šiuo atveju 2 endogeniniams kintamiesiems (teigiamam požiūriui į verslą, verslumą ir verslininkus ir aktyviam domėjimuisi šalies ir tarptautine ekonomika) priskirtas vienetinis regresijos koeficientas, kuris rodo latentinio faktoriaus ir vieno iš kintamųjų stipriausią koreliacinį ryšį.

Vertinant MMB veikloje ugdomas vertybines nuostatas, aptariamas tik standartizuotų įverčių modelis. Iš CFA duomenų matyti, kad kintamieji yra tarpusavyje reikšmingai susiję, nes kriterijaus reikšmingumo lygmuo (Sig.) < 0,05 (žr. 15 priede *Regression Weights: Group number 1 – Default model*).

Palyginus tarpusavyje standartizuotų kelių koeficientų įverčius, nustatyta, kurių kintamųjų koreliacinis ryšys su latentiniu faktoriumi yra stipresnis (žr. 15 priede *Standardized Regression Weights: Group number 1 – Default model*). Kaip rodo standartizuotų kelių koeficientų įverčiai, nustatytas labai stiprus (nuo 0,906 iki 0,987), stiprus (nuo 0,700 iki 0,747) ir stipresnis nei vidutinis (0,687) kintamųjų (vertybinių nuostatų) koreliacinis ryšys su latentiniu faktoriumi, kuris rodo MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų išsiugdymo lygį.

Iš *Socialinių ir pilietinių vertybinių nuostatų* latentinio faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčių didžiausias yra valdžios institucijų svarbos suvokimo įvertis (0,906), o iš *Verslumo vertybinių nuostatų* faktoriaus – teigiamo požiūrio į verslą, verslumą ir verslininkus įvertis (0,987).

Iš 41 pav. matyti, kad iš *Socialinių ir pilietinių vertybinių nuostatų* latentinio faktoriaus standartizuotų kelių koeficientų įverčių didžiausias yra valdžios institucijų svarbos suvokimo įvertis (0,906), mažiausias – aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika (0,687), o iš *Verslumo vertybinių nuostatų faktoriaus* – teigiamo požiūrio į verslą, verslumą ir verslininkus įvertis (0,987), mažiausias – finansinio raštingumo svarbos suvokimas (0,700).

Koreliaciniai įverčiai rodo, kokią variacijos dalį sudaro kiekvienas kintamasis (vertybinė nuostata). Kaip matyti iš duomenų (žr. 15 priede *Squared Multiple Correlations: Group number 1 – Default model*), palyginti su kitais kintamaisiais, mažesnę variacijos dalį sudaro aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika (0,472) ir finansinio raštingumo svarbos suvokimas (0,490).

Sudaryto *MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modelio* tinkamumą rodo apskaičiuoti suderinamumo indeksai: GFI = 0,942, IFI = 0,939, TLI = 0,846, CFI = 0,938. Kadangi tyrimo imtis (n = 303) yra didesnė už vidutinę (n = 200), indeksai CMIN, DF, CMIN/DF, RMSEA, kurie priklauso nuo imties dydžio, šiuo atveju neturi reikšmės.

Kaip rodo CFA duomenys, MMB veikloje dalyvaujantys mokiniai labiausiai išsiugdę teigiamą požiūrį į verslą, verslumą ir verslininkus (0,987), palyginti palyginti menkliau domisi šalies ir tarptautine ekonomika (0,687).

Apibendrinti CFA duomenys rodo, kad vykdant MMB veiklą, iš asmeninių savybių labiausiai ugdomas savarankiškumas, šiek tiek mažiau – iniciatyvumas, išvalgumas, sąžiningumas, atsakingumas. Kitų mokinių ugdomų asmeninių savybių įverčiai (tiek standartizuotų kelių koeficientų, tiek koreliaciniai) taip pat rodo pakankamai aukštą jų išsiugdymo lygį. Netgi išradingumo ir kritinio-analitinio mąstymo, kurių įverčiai yra mažiausi, išsiugdymo lygis yra vidutinis. Aukštas mokinių asmeninių savybių lygis, be abejo, sietinas su jų suinteresuotumu MMB veikla, joje atliekamomis funkcijomis, tinkamų sprendimų paieška siekiant gerų rezultatų ir kt.

Iš bendrųjų gebėjimų MMB veikloje, labiausiai ugdomi komandinio darbo, kolektyvinių sprendimų priėmimo ir naudojimosi IKT priemonėmis gebėjimai, mažiausiai – planavimo, problemų sprendimo ir vadovavimo gebėjimai. Tačiau CFA duomenys rodo, kad bendrųjų gebėjimų išsiugdymo lygis yra vidutinis.

MMB veikloje, jie įgijo pakankamai gerus verslumo gebėjimus. Geriausiai įvertinti verslumo gebėjimai – verslo aplinkos analizės, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, verslo plano rengimo, finansų valdymo, silpniausiai – rinkos analizės gebėjimai.

Iš vertybinių nuostatų mokiniai ypač gerai išsiugdę teigiamą požiūrį į verslą, verslumą ir verslininkus ir valdžios institucijų svarbos suvokimą, palyginti menkliau – domėjimąsi šalies ir tarptautine ekonomika.

Bendrą sudarytų modelių, kurie skiriasi savo sudėtingumu, tinkamumą CFA rodo jų suderinamumo indeksų GFI, IFI, TLI, CFI reikšmės. Kuo jos arčiau vieneto – tuo didesnis modelio tinkamumas. Iš visų sudarytų modelių tinkamiausias yra *MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modelis*. Sudaryti asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų ir vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modeliai, rodantys atitinkamų latentinių faktorių kintamųjų tarpusavio ryšį ir jų standartizuotų kelių koeficientų įverčius, kurie rodo gerą daugumos asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų bei vertybinių nuostatų išsiugdymą (kai įverčiai nuo 0,900 iki 1,000 – labai gerai, nuo 0,700 iki 0,900 – gerai, nuo 0,500 iki 0,700 – vidutiniškai, nuo 0,400 iki 0,500 – silpnai).

Trečiame poskyryje pateikti apibendrinti MMB veikloje dalyvaujančių mokinių anketinės apklausos duomenų pagrindu atliktos patvirtinamosios faktorinės ana-

lizės (CFA) rezultatai. Asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų bei vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modeliuose nustatyti palyginti dideli išskirtų atitinkamų faktorių standartizuotų kelių koeficientų įverčiai ir koreliaciniai įverčiai patvirtina, kad MMB veikloje dalyvaujantys mokiniai verslumo kompetenciją, išskyrus keletą jos subkomponentų, išsiugdę gerai ir labai gerai. O tai pagrindžia teorinius teiginius apie MMB veiksmingą ugdant verslumo kompetenciją.

DISKUSIJA

Mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė rodo, kad verslumo kompetencijos ugdymas yra itin aktuali mokslinė problema, kelianti nemažai diskusijų, susijusių su verslumo kompetencijos sampratos interpretacijomis, sąvokų *verslumas*, *verslumo gebėjimai*, *verslumo kompetencija(os)* vartojimu, verslumo kompetencijos ugdymo metodų ir programų veiksmingumu, jo vertinimo kriterijų ir metodų pasirinkimu, verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų vertinimo metodų taikymu ir kt.

Įvairios verslumo kompetencijos sampratos interpretacijos dažniausiai priklauso nuo konteksto, kuriame ši samprata pateikiama, tačiau, nepaisant kai kurių skirtumų, visose jose akcentuojamos žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos ir asmeninės savybės, užtikrinančios sėkmingą veiklą tam tikroje srityje (Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Halász, Michel, 2011; Kearney, 2012; Arjomand, Erstad, Gilje ir kt., 2013; Gešvičienė, 2013; Tedesco, Opertti, Amadio, 2014; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Lackéus, 2013, 2015). Nemažai painingos kelia nevienareikšmišv sąvokų *verslumas*, *verslumo gebėjimai*, *verslumo kompetencija(os)* vartojimas. Kadangi Lietuvoje bendrojo ugdymo kontekste sąvoka *verslumo kompetencija* pradėta vartoti tik pastaraisiais metais, šiame darbe, kuriame remiamasi įvairiais šaltiniais, vartojama ir sąvoka *verslumo kompetencija*, ir *verslumas*.

Holistiniu požiūriu grindžiama verslumo kompetencijos samprata ugdymo kontekste interpretuojama plačiąja prasme ir siejama su ekonomikos ir verslo srities žiniomis, gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis, asmeninėmis savybėmis bei visapusišku jų ugdymu(si).

Mokslininkų darbuose pateikta nemažai verslumo kompetencijos struktūros modelių, tačiau jie nėra skirti bendrojo ugdymo mokykloms ir skiriasi aptariamais struktūriniais komponentais ir subkomponentais, todėl kyla klausimas, kurie iš jų yra reikšmingiausi ir turėtų būti labiausiai ugdomi bendrojo ugdymo mokyklose. Kaip rašo I. Komarkova, D. Gagliardis, J. Conrads'as, A. Collado, verslumo kompetenciją sudaro komponentai, kurie apima: konkrečiai veiklai atlikti reikalingas žinias ir gebėjimus; gebėjimus ir vertybines nuostatas, siejamas su asmeninėmis savybėmis ir elgesiu (Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a, 33–35).

Ne mažiau aktualus klausimas – kokius kriterijus ir metodus reikėtų taikyti vertinant verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumą ir jų išsiugdymo lygį, nes moksliniuose darbuose vienodos nuomonės šiuo klausimu nėra. Bendrojo ugdymo kontekste verslumo kompetencija siejama su mokymosi pasiekimais, apimančiais trijų neatsiejamų ir nuolat plėtojamų sudedamųjų jos dalių – žinių ir supratimo, gebėjimų, vertybinių nuostatų vertinimus. Moksliniuose tyrimuose itin populiarus kokybinis verslumo kompetencijos vertinimas, grindžiamas požiūriu į

verslumą, ugdymo programas, metodus ir pan., todėl jų rezultatai nėra objektyvūs ir patikimi (Fayolle, Gailly, Lassas-Clerc, 2006, Fayolle, Gailly, 2008; Ollila, Williams-Middleton, 2011; Lackéus, Williams-Middleton, 2011, Markowska, 2011; Sánchez, 2011, 2013; Lackéus, 2013, 2015). Mokslininkai, kurie laikosi pozityvistinio požiūrio, pripažįstančio objektyvaus tyrimo galimybę, paprastai taiko ne kokybinius, o kiekybinius tyrimo metodus (Guba, 1990; Kardelis, 2007; Poviliūnas, 2010; Arthur, Waring, Coe, Hedges, 2012; Novelskaitė, 2012; Creswell, 2014).

Siekiant gauti kuo objektyvesnius ir patikimesnius rezultatus, sudaryto *hierarchinio verslumo kompetencijos struktūros modelio*, atspindinčio pagal *Ekonomikos ir verslumo programą* Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose ugdomos verslumo kompetencijos struktūrą, struktūrinių komponentų ir subkomponentų reikšmingumas, pagrįstas ekspertų vertinimais, nustatytas taikant daugiakriterius metodus, o mokinių anketinės apklausos duomenų pagrindu pagal sudarytą teorinį mokomosios mokinių bendrovės modelį ugdomos verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų ir subkomponentų išsiugdymo vertinimas – daugiamačius matematinės statistikos metodus ir modelius.

Kadangi daugiakriterių metodų yra gana daug, jie skiriasi savo sudėtingumu, specifika ir nė vienas iš jų nėra pripažintas universaliu, o vertinimus atliekančių ekspertų nuomonė neretai būna skirtinga ir netgi prieštaringa, sudėtingam reiškiniui vertinti mokslininkai rekomenduoja taikyti keletą metodų, analizuoti vertinimų nesutapimo priežastis (Zavadskas, Zakarevičius, Antuchevičienė, 2006; Simanavičienė, 2011; Podvezko, 2011; Ginevičius, Podvezko, Podvezko, 2012; Podvezko, Podvezko, 2013, 2014). Todėl tikėtina, kad pasirinkus kitus daugiakriterius metodus, pakeitus ekspertų sudėtį ir vertinamų verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų skaičių, būtų gauti kitokie tyrimo rezultatai.

Kaip rodo mokslinių šaltinių analizė, nėra vienodos mokslininkų, praktikų ir ekspertų nuomonės, kokie mokymo(si) metodai yra veiksmingiausi ugdant verslumo kompetenciją. Dauguma veiksmingais pripažįsta tik į mokinį, jo poreikius ir interesus orientuotus inovatyvius (aktyvaus mokymosi) metodus, pagrįstus patirtiniu, probleminiu mokymusi, mokymusi bendradarbiaujant, ir siūlo atsisakyti tradicinių, nes juos taikant ignoruojama aplinkos, kurioje veikia verslininkai, poveikis ir neugdamos verslumo savybės bei gebėjimas savarankiškai priimti sprendimus. Tokie metodai gali būti taikomi tik siekiant suteikti žinių apie verslo ekonomiką ir verslininkystę, nes mokymo proceso dalyviai tampa neveikliais informacijos priėmėjais (Arasti, Falavarjani, Imanipour, 2012, 4–5). Tradiciniai metodai veiksmingi tada, kai reikia įsiminti konkrečius faktus ir sąvokas (Harkemaa, Popescub, 2015, 215). Nepaisant kritikos, tradiciniai mokymo metodai dar taikomi gana plačiai, ir tai, be abejo, priklauso nuo ugdymo lygmens (pradinis, pagrindinis, vidurinis), ugdymo programos tikslų, pedagogų požiūrio ir kitų dalykų.

Patirtinis mokymasis yra itin veiksmingas, nes įgytos teorinės žinios pritaikomos praktiškai (Clark, Threeton, Ewing, 2010; Lackéus, 2015). Tai aukštesnio lygio mokymosi procesas, kurio metu įgyjama ne tik teorinių žinių, bet ir gebėjimų, ugdomos vertybinės nuostatos (Lackéus, 2013; Ollila, Williams-Middleton, 2013). Patirtinis mokymasis – tvirtas pagrindas ugdant verslumui ypač svarbius vadovavimo ir lyderystės gebėjimus (Fisher Turessky, Gallagher, 2011).

Įvairiuose šaltiniuose aptariami ir tokie verslumo kompetencijai ugdyti taikytini metodai kaip veikla pagrįstas mokymasis (Johannisson, 1991; Spicer, 1998; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Strazdienė, 2009), veiksmu pagrįstas mokymasis (Kyrö, 2005, 2008; Bager, 2011; Heinonen, Hytti, 2010; O'Connor, 2013; Lackéus, 2013), mokymasis veikiant (Revans, 1982; Pedler, 2012), mokymasis darant (Cope, Watts, 2000; Fayolle, Gailly, 2008; DuFour, DuFour, Eaker, Many, 2010; Dewey, 2013; Lackéus, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014), tačiau iš esmės tai yra sinonimai veikla pagrįsto mokymosi, kuri daugelis mokslininkų (Luckner, Nadler, 1997; Spicer, 1998; Miller, 2003; Zuber-Skerritt, 2009; Martin, Kolomitro, Lam, 2014; ir kt.) laiko viena iš patirtinio mokymosi formų.

Ypač veiksmingu ugdant verslumo kompetenciją laikomas mokinių dalyvavimas mokomųjų įmonių veikloje. Tai tik iš dalies patvirtina kai kurių mokslininkų (Draycott, Rae, 2011; Draycott, Rae, Vause, 2011; Donielienė, Každailytė, Širiakovienė, 2012; Athayde, 2012; Paul, Colwill, 2013; Johansen, Schanke, 2013; Johansen, Clausen, Schanke, 2013; Hamilton, Hamilton, 2014; Komarkova, Gagliardi, Conrads, Collado, 2015a; Komarkova, Conrads, Collado, 2015b) tyrimų rezultatai, nes išsamių verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį veiksmingumo tyrimų nėra.

Nėra ir universalus kriterijaus verslumo kompetencijos ugdymo metodų ir programų veiksmingumui įvertinti. Dažniausiai jis vertinamas subjektyviais kriterijais, todėl tokie vertinimai nėra patikimi. Daugelio autorių nuomone, verslumo kompetencijos ugdymo veiksmingumą reikėtų vertinti atsižvelgiant į tai, ar buvo pasiekti ugdymo programos tikslai, ir į programos poveikį jos dalyviams, kuris nustatomas pagal rezultatų pasiekimo lygį. Gali būti vertinama jų patirtis, aplinkos poveikis, asmeninės savybės ir kt. (Wyckhman, 1989; McMullan, Chrisman, Vesper, 2001; Strazdienė, 2010; Draycott, Rae, Vause, 2011; Athayde, 2012; Paul, Colwill, 2013). Harvardo universiteto profesorė Carol H. Weiss (2006) programos veiksmingumą (poveikį) siūlo vertinti kiekybiniais metodais (Weiss, 2006, 141–143, 266).

Nėra vienodos nuomonės, kiek ir kokius verslumo kompetencijos struktūrinius komponentus ir subkomponentus pasirinkti ir vertinti, kokiais statistiniais metodais atlikti duomenų analizę, kad būtų gauti statistiškai reikšmingi rezultatai (nes visi metodai turi tam tikrų trūkumų), ar pakistų tyrimo rezultatai atmetus kraštutinius atvejus (subkomponentus, turinčius didžiausią ar mažiausią faktorinį svorį) ir kt.,

kokius ir kiek modelių suderinamumo indeksų, kurie taip pat turi trūkumą, pasirinkti. Kai kurių mokslininkų nuomone, užtenka trijų keturių suderinamumo indeksų, kuriuos pasirenka pats tyrėjas (Čekanavičiaus, Murauskas, 2009; Matsunaga, 2010; Arbuckle, 2013).

Siekiant gauti kuo objektyvesnius duomenis apie MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos išsiugdymo lygį ir pagrįsti MMB veiksmingumą, mokinių anketinės apklausos duomenų pagrindu buvo atlikta asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų ir vertybinių nuostatų patvirtinamoji faktorinė analizė (CFA), kuri rodo, kad daugumą jų mokiniai išsiugdę gerai ir labai gerai, o tai pagrindžia teorinius teiginius apie MMB veiksmingumą verslumo kompetencijos ugdymui.

Iš asmeninių savybių geriausiai mokiniai išsiugdę savarankiškumą, iniciatyvumą, išradingumą, t. y. savybes, kurios priskiriamos prie reikšmingiausių (Baum, Locke, 2004; Heinonen, Poikkijoki, 2006; Covey, 2006; Petty, 2006, 2008; Chell, Athayde, 2009; *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies*, 2012).

Anot G. Petty, savarankiškumas didina mokinių mokymosi motyvaciją, ugdo savarankiško mokymosi gebėjimus ir nuostatas, atsakomybės jausmą ir kt. (Petty, 2008, 417–423). Ypač gerą savarankiškumo išsiugdymą, be abejo, galima paaiškinti tuo, kad visas funkcijas, susijusias su MMB veikla, atlieka patys mokiniai, o mokytojas yra tik jų pagalbininkas ir patarėjas. Iniciatyvumas – motyvuoto ir gebančio savarankiškai veikti, priimti savarankiškus sprendimus asmens savybė. Iniciatyvumu pasižymintys asmenys linkę daug dirbti, savarankiškai, laiku ir be papildomų pastangų atlieka sudėtingiausias užduotis, siekia ambicingų tikslų, pasitiki savimi ir savo gebėjimais, ieško naujų galimybių (Baum, Locke, 2004). Būti iniciatyviam reiškia prisiimti atsakomybę už savo veiklos rezultatus (Covey, 2006, 82). Iniciatyvumas suprantamas kaip asmens veiklumas (Peleckis, Peleckienė, Peleckis, 2013, 352). Išradingumas sietinas su lakia vaizduote, kūrybiškumu, gebėjimu kurti novatoriškas idėjas ir priimti sprendimus veiklos procese (Dudaitė, Žibėnienė, 2012; Dudaitė, Januškevičiūtė, Prakapas, Virbalienė, Žibėnienė, 2015).

Gerai išsiugdytos ir kitos asmeninės savybės: sąžiningumas, sietinas su doro elgesio nuostatomis, savo galimybių ir gebėjimų konkrečioje situacijoje įvertinimu ir realizavimu, priskirtų ar pasirinktų funkcijų MMB veikloje atlikimu; atsakingumas, siejamas su teigiamu mokinių požiūriu į verslą ir motyvuotais, pagrįstais sprendimais, su kryptingu užsibrėžtų tikslų siekimu vykdant konkrečią užduotį ar veiklą (Draycott, Rae, 2011; Ruskovaara, 2014; Rasmussen, Moberg, Revsbech, 2015).

Gerokai silpniau iš visų vertintų asmeninių savybių išsiugdytas kritinis-analitinis mąstymas, siejamas su gebėjimu suvokti ir analizuoti gautą informaciją ir priimti konkrečius sprendimus (Gudžinskienė, 2006; Jovaiša, 2007) ir įžvalgumas, kurį verslumo

kompetenciją sąlygojančius veiksnius ir jų įtaką verslui tyrusi B. Bird apibūdina kaip gebėjimą sutelkti dėmesį į ateities perspektyvas, numatyti strateginius tikslus (Bird, 1995, 51, 72), o M. Markowska (2011) ir M. Lackeus (2013) laiko ypač svarbiu nuolat kintančioje socialinėje aplinkoje.

Bendrųjų gebėjimų išsiugdymo lygis, kaip rodo atlikta CFA, yra žemesnis nei asmeninių savybių, vertybinių nuostatų ir verslumo gebėjimų, tačiau nėra žemas, nes daugelio gebėjimų (derybiniai, analizavimo ir sisteminimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo, konkrečių funkcijų atlikimo, naudojimosi IKT priemonėmis) vidutiniai įverčiai yra arčiau gerų, o mažiausi – arčiau vidutinių. Geriausiai įvertinti komandinio darbo, kolektyvinių sprendimų priėmimo gebėjimai, kurie siejami su veiksmingu mokymusi bendradarbiaujant, bendradarbiavimu mokymosi procese atliekant įvairias užduotis (Sahlberg, 2004; Gillies, 2006; Petty, 2006, 2008; Skunčikienė, 2008; Strazdienė, Geležinienė, 2008; Senge, 2008; Nussbaum, Alvarez, McFarlane ir kt., 2009; Bitinas, 2011; Jovaiša, 2011; Jucevičienė, 2013; Ruskovaara, Pihkala, 2013; Martin, Kolomitro, Lam, 2014; Martin, Kolomitro, Lam, 2014).

Prie vidutinių priskirtini bendrieji gebėjimai, kurių įverčiai mažiausi: problemų sprendimo gebėjimai, kurie siejami su konkrečios veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos struktūriniais komponentais – gebėjimu analizuoti problemines situacijas ir loginiu mąstymu (Kwantes, Boglarsky, 2007); bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimai, kurių išsiugdymo lygis priklauso nuo išsiugdyto pasitikėjimo savimi, loginio mąstymo, pozityvaus požiūrio (Bennett, Rolheiser-Bennett, Stevahn, 2000; Teresevičienė, Gedvilienė, 2003; Sahlberg, 2004; Gillies, 2006; Petty, 2006; 2008; Nussbaum, Alvarez, McFarlane, Gomez, Claro, Radovic, 2009; Jucevičienė, 2013); individualių sprendimų priėmimo gebėjimai, siejami su tam tikrai veiklai būtinomis žiniomis, gebėjimais ir asmeninėmis savybėmis – pasitikėjimu savo jėgomis, atsakomybe už veiklos rezultatus, motyvuotumu (Baum, Locke, Smith, 2001; Baum, Locke, 2004); vadovavimo ir savo darbo rezultatų viešo pristatymo gebėjimai, siejami su gebėjimu kalbėti prieš auditoriją, naudotis interaktyviomis priemonėmis ir suteikiantys galimybę atskleisti ne tik įgytas žinias, bet ir verslumo ir bendruosius gebėjimus, t. y. gebėjimą spręsti problemas, logiškai ir kritiškai mąstyti ir kt. (Petty, 2007; Лазарев, 2011). Ugdant šį gebėjimą daugiau dėmesio reikėtų skirti abipusiam mokymui(si) (kitų mokymui, mokymuisi iš kitų), suteikti mokiniams galimybę pristatyti vieni kitiems medžiagą, su kuria yra pakankamai gerai susipažinę, pateikti vieni kitiems savo idėjas, veiklos rezultatus, kartu spręsti problemas ir kt. (Bitinas, 2011; Jovaiša, 2011; Revans, 2011; *Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse*, 2012).

Iš verslumo gebėjimų gerai įvertinti verslo plano rengimo, verslo aplinkos analizės, finansų valdymo, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, įmonės kūrimo ir valdymo, žmogiškųjų išteklių valdymo, verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo, įmonės perspek-

tyvos, plėtros galimybių numatymo, paramos verslui tikslingumo įvertinimo gebėjimai, vidutiniškai – rinkos analizės, įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo, pirkimų ir pardavimų valdymo gebėjimai. Tačiau, atsižvelgiant į CFA rezultatus (įverčius), daugelį gerai įvertintų gebėjimų galima priskirti prie labai gerų, o vidutiniškai – prie gerų.

Geriausiai įvertinti verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo gebėjimai, kurie siejami su teorinėmis verslo srities žiniomis ir patirtimi, gebėjimu generuoti ir realizuoti verslo idėjas, gebėjimu rizikuoti (Mincienė, 2000; Gaglio, Katz, 2001; Ardichvili, Cardozo, Ray, 2003; Zaleskienė, Žadekaitė, 2008; Vázquez-Burgete, Lanero, Raišienė, García, 2012; Peltonen, 2015), verslo plano rengimo gebėjimai, siejami su gebėjimu aiškiai išdėstyti verslo idėją, numatyti jo kūrimo tikslus, uždavinius, finansinius ir žmogiškuosius išteklius, prognozuoti veiklos kryptis ir rezultatus (White, Hertz, D'Souza, 2011; Mwasalwiba, 2010; Ruskovaara, Pihkala, 2013; Harkemaa, Popescub, 2015).

Palyginti su kitais verslumo gebėjimais, silpniau (vidutiniškai) mokiniai išsiugdę rinkos analizės gebėjimus, susijusius su informacijos apie gaminių ar paslaugų pasiūlą, paklausą, kainas, vartotojų poreikius rinkimą ir apdorojimą (Melnikas, Jakubavičius, Strazdas ir kt., 2014), taip pat įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo, pirkimų ir pardavimų valdymo gebėjimus, kurie menkiau išsiugdė greičiausiai dėl patirties stokos.

Iš vertybinių nuostatų labai gerai įvertintas teigiamas mokinių požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus, valdžios institucijų svarbos suvokimas, gerai – atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas, etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas, finansinio raštingumo svarbos suvokimas, šiek tiek silpniau – aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika, kurio mokiniai greičiausiai nelaiko itin reikšmingu vykdant MMB veiklą.

Tai, kad daugumą asmeninių savybių, bendrųjų ir verslumo gebėjimų bei vertybinių nuostatų mokiniai išsiugdę gerai ir labai gerai, be abejo, sietina su jų suinteresuotumu MMB veikla, joje atliekamomis funkcijomis, tinkamų sprendimų paieška siekiant gerų rezultatų, veiksmingų patirtinių, probleminių mokymusi ir mokymusi bendradarbiaujant grindžiamų metodų taikymu ir kt.

Nors atliekant tyrimą apsiribota tik MMB veikloje dalyvaujančių mokinių anketinės apklausos duomenimis, tikėtina, kad atsižvelgus į jo rezultatus, pagrindžiančius MMB veiksmingumą, būtų galima pagerinti verslumo kompetencijos ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose. Be abejo, tyrimo rezultatai būtų dar objektyvesni ir naudingesni, jei būtų remtasi atskiruose MMB veiklos etapuose dalyvavusių mokinių apklausos duomenimis, pasirinkta didesnė tiriamųjų imtis, atlikta verslumo kompetenciją ugdančių mokytojų ir konsultantų apklausa, tirti verslumo kompetencijos ugdymui įtakos turintys veiksniai ir kt.

Tarptautinių tyrimų duomenimis, geriausių kiekybinių ir kokybinių rodiklių yra pasiekusios Norvegija, Švedija, Didžioji Britanija ir kitos ekonomiškai stiprios valstybės, kuriose nuolat stiprinamas valstybinių institucijų bendradarbiavimas ir bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, vietos bendruomene, verslo įmonėmis, sudarytos palankios sąlygos verslumo kompetencijai ugdyti (*Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14*, 2011; *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*, 2012, 35; *Entrepreneurship in Education and Training – From Compulsory School to Higher Education 2009–2014*, 2009; Kearney, 2012, 22–23). Pavyzdžiui, Norvegijoje, mokinių mokomųjų įmonių veiklai įgyvendinti formaliojo ugdymo programoje skiriama ne mažiau kaip šimtas valandų, tiek pat valandų mokiniai šią veiklą vykdo po pamokų, be to, net 90 proc. pagrindinio ir vidurinio lygmens mokyklų vykdo keletą verslumo kompetencijos ugdymo iniciatyvų, įskaitant įvairius verslumo kompetencijos ugdymo tarptautinius tyrimus (Johansen, Schanke, 2013). Lietuvoje MMB veikla trunka dažniausiai iki 9 mėnesių, o joje dalyvauja daugiausia tik vidurinių mokyklų aukštesniųjų klasių mokiniai. Kaip nurodyta *Ekonomikos ir verslumo programoje* (2011), tai turinio sričiai, kuri mokyklos ar mokinio pasirinkta prioritetine (*Finansų valdymas* ar *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis*), turi būti skirta ne mažiau kaip 50 valandų, iš kurių ne mažiau kaip 34 valandos – praktinei ir projektinei veiklai. Tai rodo, kad verslumo kompetencijos ugdymui skiriama per mažai dėmesio.

IŠVADOS

Remiantis mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analize, sudaryto *hierarchinio verslumo kompetencijos struktūros modelio* komponentų reikšmingumo vertinimu ir pagal sudarytą teorinį *MMB modelį* ugdomos verslumo kompetencijos struktūrinių komponentų ir subkomponentų vertinimu, galima daryti šias išvadas:

1. Verslumo kompetencijos samprata analizuojama skirtinguose kontekstuose ir interpretuojama nevienodai. Ekonominio pobūdžio kontekstuose ji traktuojama siaurąja prasme – kaip gebėjimas imtis rizikingos veiklos siekiant sukurti pridėtinę ekonominę vertę ir gauti pelno, t. y. kaip gebėjimas, būdingas asmeniui, kuriančiam ir plėtojančiam verslą. Plačiąja prasme, dažniausiai ugdymo kontekste, verslumo kompetencija apibūdinama kaip ekonomikos ir verslo srities žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos ir asmeninės savybės, būtinos ne tik ekonominei, bet ir socialinei, kultūrinei bei kitai pridėtinei vertei kurti ir reikalingos kiekvienam šiuolaikinės visuomenės nariui visose jo veiklos ir gyvenimo srityse.

1.1. Nepaisant verslumo kompetencijos sampratų interpretacijų įvairovės, jose akcentuojamos pagrindinės su verslumu siejamos vertybinės nuostatos ir asmeninės savybės – pasitikėjimas savimi, iniciatyvumas, kūrybiškumas, novatoriškumas, ambicingumas, atkaklumas, išvalgumas, atsakingumas, tvirta vidinė motyvacija ir kt., ekonomikos ir verslo srities žinios bei gebėjimai generuoti idėjas, planuoti ir organizuoti veiklą, numatyti jos plėtros perspektyvas, valdyti riziką ir kt.

1.2. Holistiniu požiūriu interpretuojama verslumo kompetencija bendrojo ugdymo kontekste apima *asmeninio veiksmingumo kompetencijos* struktūrinius komponentus (pasitikėjimas savimi, tvirta vidinė motyvacija, kryptingas užsibrėžtų tikslų siekimas, atsakomybė už priimamų sprendimų pasekmes, asmeninių ir visuomenės interesų derinimas, etikos ir teisės normų laikymasis, lankstumas, iniciatyvumas, bendravimo, rizikos valdymo gebėjimai ir kt.), *akademinės kompetencijos* struktūrinius komponentus (teksto prasmių suvokimas ir kritiškas vertinimas, rašytinė raiška, matematinis, informacinis, technologinis raštingumas, kritinis-analitinis mąstymas, komunikavimo gebėjimai, gebėjimas mokytis ir kt.), *veiklos reikalavimus atitinkančios kompetencijos* struktūrinius komponentus (kūrybiškumas, išvalgumas, išradingumas, novatoriškumas, verslo pagrindų išmanymas, planavimo ir organizavimo, socialinių ryšių užmezgimo ir plėtojimo, efektyvių sprendimų priėmimo, informacijos valdymo, informacinių technologijų taikymo gebėjimai ir kt.) ir atsiskleidžia praktinėje veikloje.

1.3. Pagal Lietuvos bendrojo ugdymo programą ugdomos verslumo kompetencijos struktūrą atspindi sudarytas *hierarchinis verslumo kompetencijos struktūros modelis*, apimantis tris lygmenis ir jų komponentus bei subkomponentus. I lygmuo apima penkias *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritis – *Orientavimąsi rinkoje*,

Finansų valdymą, Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymąsi, Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimą bei vertinimą ir Dalyvavimą tarptautinėse rinkose. II lygmenį sudaro šių sričių komponentai – žinios ir supratimas, gebėjimai, vertybinės nuostatos, III lygmenį – II lygmens subkomponentai.

2. Mokinių dalyvavimas MMB veikloje, kurioje taikomi patirtiniu, probleminiu mokymusi ir mokymusi bendradarbiaujant grindžiami metodai, ypač veiksmingas verslumo kompetencijos ugdymo būdas, suteikiantis mokiniams galimybę realiai susipažinti su visais įmonės veiklos etapais ir praktiškai juos įgyvendinti, ugdytis bendruosius ir verslumo gebėjimus, formuoti pozityvų požiūrį į verslą ir jo kūrimą, skatinantis iniciatyvumą, inovatyvumą, kūrybiškumą, atsakingumą, bendradarbiavimą ir padedantis pasiekti bendrojo ugdymo programoje numatytus tikslus.

3. Daugiakriteriais *netiesioginio vertinimo* (rangavimo) ir *tiesioginio vertinimo* (procentine išraiška) metodais ekspertų atliktu sudaryto *hierarchinio verslumo kompetencijos struktūros modelio* komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimu nustatyta, kad reikšmingiausia sritis ugdant verslumo kompetenciją yra *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis*, antroje vietoje pagal reikšmingumą – *Finansų valdymas*, trečioje – *Orientavimasis rinkoje*, ketvirtoje – *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas*, penktoje – *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose*. Ekspertų vertinimų, atliktų netiesioginio ir tiesioginio vertinimo metodais, duomenys, sutampa, juos galima laikyti patikimais, nes apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento W reikšmė rodo, kad jų suderinamumas yra pakankamas.

3.1. Iš verslumo kompetencijos struktūrinio komponento – *žinių ir supratimo* subkomponentų *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* srityje, ekspertų vertinimu, reikšmingiausias yra žinojimas ir mokėjimas apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai. Apskaičiuota Kendalo konkordancijos koeficiento W reikšmė ir skirstinio kriterijaus χ^2 reikšmė, kuri yra didesnė už χ^2_{kr} , rodo gerą ekspertų vertinimų suderinamumą. Mažiausiai reikšmingas yra *Orientavimosi rinkoje* srities *žinių ir supratimo* subkomponentas žinojimas ir mokėjimas apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios ekonomikos formų kriterijus.

3.2. Iš verslumo kompetencijos struktūrinio komponento – *gebėjimų* reikšmingiausias yra *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi* srities gebėjimas analizuoti ir vertinti žmogiškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui, antras pagal reikšmingumą – *Orientavimosi rinkoje* srities gebėjimas analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams. Mažiausiai reikšmingas yra *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose* srities gebėjimas taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus.

3.3. Iš verslumo kompetencijos struktūrinio komponento – *vertybinių nuostatų* reikšmingiausia yra *Finansų valdymo* srities vertybinė nuostata – atsakomybės už finansinius sprendimus prisiėmimas, mažiausiai reikšminga *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose* srities vertybinė nuostata – asmeninių savybių, būtinų dalyvaujant tarptautinėse rinkose, ugdymasis.

4. Patvirtinamosios faktorinės analizės (CFA) metodu atliekant MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos vertinimą, buvo sudaryti asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų ir vertybinių nuostatų standartizuotų įverčių modeliai, rodantys atitinkamų latentinių faktorių kintamųjų tarpusavio ryšį ir jų standartizuotų kelių koeficientų įverčius, kurie rodo gerą daugumos asmeninių savybių, bendrųjų gebėjimų, verslumo gebėjimų bei vertybinių nuostatų išsiugdymą (kai įverčiai nuo 0,900 iki 1,000 – labai gerai, nuo 0,700 iki 0,900 – gerai, nuo 0,500 iki 0,700 – vidutiniškai, nuo 0,400 iki 0,500 – silpnai).

4.1. Išskirti keturi latentiniai faktoriai, jungiantys verslumo kompetencijos komponento – asmeninių savybių struktūrinės grupės: *Pasitikėjimas savimi, motyvacija ir veiklumas, Lyderio savybės, Vadybinės savybės, Asmens saviraiškos savybės*. Tyrimo duomenys rodo, kad iš asmeninių savybių labai gerai įvertintas savarankiškumas; gerai – iniciatyvumas, išradingumas, sąžiningumas, veiklumas, atsakingumas, savo vertės suvokimas, atkaklumas, entuziazmas; vidutiniškai – pasitikėjimas savimi, motyvuotumas, komunikabilumas, ambicingumas, principingumas, aktyvumas, kūrybiškumas; šiek tiek silpniau – kritinis-analitinis mąstymas, įžvalgumas. Iš visų asmeninių savybių geriausiai ugdomas savarankiškumas, silpniausiai – kritinis-analitinis mąstymas ir įžvalgumas.

4.2. Trijų išskirtų bendrųjų gebėjimų grupių (*Socialiniai gebėjimai* – komandinio darbo, bendravimo ir bendradarbiavimo, derybiniai, individualių sprendimų priėmimo, problemų sprendimo; *Vadybiniai gebėjimai* – planavimo, vadovavimo, kolektyvinių sprendimų priėmimo, analizavimo ir sisteminimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo; *Funkciniai gebėjimai* – konkrečių funkcijų atlikimo, naudojimosi IKT priemonėmis, savo darbo rezultatų viešo pristatymo) išsiugdymo lygis yra maždaug vienodas. Iš bendrųjų gebėjimų gerai įvertinti komandinio darbo, kolektyvinių sprendimų priėmimo gebėjimai; vidutiniškai – derybiniai, analizavimo ir sisteminimo, tikslų numatymo ir įgyvendinimo, konkrečių funkcijų atlikimo, naudojimosi IKT priemonėmis gebėjimai. Silpniau įvertinti planavimo, problemų sprendimo, individualių sprendimų priėmimo, bendravimo ir bendradarbiavimo, vadovavimo, savo darbo rezultatų viešo pristatymo gebėjimai, tačiau jų vertinimai yra arčiau vidutinių.

4.3. Į tris grupes išskirtų verslumo gebėjimų (*Pagrindiniai verslumo gebėjimai* – verslo plano rengimo, verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo, įmonės kūrimo ir valdymo; *Vadybos, rinkodaros, finansiniai gebėjimai* – finansų valdymo, žmogiškųjų

išteklių valdymo, verslo aplinkos analizės; *Analitiniai funkciniai gebėjimai* – įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo, verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo, paramos verslui tikslingumo įvertinimo) išsiugdymo lygis yra geras. Tik iš *Pagrindinių verslumo gebėjimų* vidutiniškai įvertinti rinkos analizės, įmonės įvaizdžio kūrimo, iš *Vadybos, rinkodaros, finansinių gebėjimų* – gaminio (paslaugos) reklamavimo, pirkimų ir pardavimų valdymo gebėjimai.

4.4. Iš dviejų išskirtų vertybinių nuostatų grupių (*Socialinės ir pilietinės vertybinės nuostatos* ir *Požiūrio į verslą ir verslumą vertybinės nuostatos*) labai gerai įvertintas teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus, valdžios institucijų svarbos suvokimas; gerai – atsakomybės už veiklos rezultatus priėmimas, etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas, finansinio raštingumo svarbos suvokimas; vidutiniškai – aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika.

5. Verslumo kompetencijos analizė, atlikta taikant daugiamąčius matematinės statistikos metodus ir modelius patvirtina, kad iš vertintų MMB veikloje ugdomų verslumo kompetencijos komponentų geriausiai ugdomos vertybinės nuostatos, gerai – asmeninės savybės ir dauguma verslumo gebėjimų, vidutiniškai – bendrieji gebėjimai. Atlikto MMB veikloje dalyvaujančių mokinių verslumo kompetencijos tyrimo duomenys rodo, kad jos lygis yra pakankamai aukštas, ir pagrindžia teorinius teiginius apie MMB veiksmingumą ugdant verslumo kompetenciją bendrojo ugdymo mokykloje.

REKOMENDACIJOS

1. Lietuvos bendrojo ugdymo mokykloms atsižvelgti į atlikto tyrimo rezultatus, pagrindžiančius verslumo kompetencijos ugdymo taikant MMB modelį veiksmingumą, ir skatinti mokinių dalyvavimą MMB veikloje.
2. Verslumo kompetenciją ugdantiems mokytojams labiau orientuotis į ekspertų nustatytas reikšmingiausias *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sritis – *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis* bei *Finansų valdymas* ir į nustatytų reikšmingiausių verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų ugdymą.
3. *Ekonomikos ir verslumo programos* rengėjams, rengiantiems naujas ar tobulinančioms esamas programas, atsižvelgti į *Ekonomikos ir verslumo programos* turinio sričių bei verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimo rezultatus.
4. Vši LJA atstovams, konsultantams, mokytojams, dalyvaujantiems organizuojant ir vykdant MMB veiklą, daugiau dėmesio skirti atliktu tyrimu nustatytų silpniau ugdomų mokinių asmeninių savybių (kritinio-analitinio mąstymo, išvalgumo), vertybinių nuostatų (aktyvaus domėjimosi šalies ir tarptautine ekonomika) ir verslumo gebėjimų (rinkos analizės, įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo, pirkimų ir pardavimų valdymo) ugdymui. Ypač atkreipti dėmesį į bendrųjų gebėjimų ugdymą.
5. Atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus, skatinti valstybės ir savivaldybių institucijas bei privačias verslo įmones, organizacijas ir asociacijas remti MMB steigimą.
6. Atlikti išsamesnius mokslinius tyrimus, kuriuose įvairiais aspektais būtų analizuojamas verslumo kompetencijos ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose.

LITERATŪRA

1. Acs, Z. J., Szerb, L., Autio, E. (2013). *Global Entrepreneurship and Development Index 2013*. London: Edward Elgar Publishing Limited.
2. *Action Plan: The European agenda for Entrepreneurship*. (2004). Brussels, 11 02 2004, COM (2004) 70 final. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0070&from=EN>
3. Adam, S. (2007). An Introduction to Learning Outcomes. *Introducing Bologna Objectives and Tools*, B 2.3-1, 1–24. Prieiga per internetą: http://is.muni.cz/do/1499/metodika/rozvoj/kvalita/Adam_IH_LP.pdf
4. Adelman, C. (2009). *The Bologna Process for U.S. Eyes: Re-learning Higher Education in the Age of Convergence*. Institute for Higher Education Policy. Prieiga per internetą: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504904.pdf>
5. Ahmad, S. F., Baharun, R., Rahman, S. H. A. (2004). *Interest in Entrepreneurship: an Exploratory Study on Engineering and Technical Students in Entrepreneurship Education and Choosing Entrepreneurship as a Career. Project Report*. Universiti Teknologi Malaysia Institutional Repository. Prieiga per internetą: <http://eprints.utm.my/2668/1/71790.pdf>
6. Ammerman, P., Gawel, A., Pietrzykowski, M., Raultienė, R., Williamson, T. (2012). *The Case Study Method in Business Education*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
7. Amorós, J. E., Bosma, N. (2014). *Global Entrepreneurship Monitor 2013 Global Report. Fifteen Years of Assessing Entrepreneurship Across The Globe*. (2014). Global Entrepreneurship Research Association (GERA). Prieiga per internetą: <http://www.gemconsortium.org/report>
8. Andriušaitienė, D. (2013). Profesiniai standartai – galimybė derinti veiklos pasaulio ir švietimo sistemos poreikius. *Verslas: teorija ir praktika*, 14 (1), 17–26. doi:10.3846/btp.2013.02
9. Arasti, Z., Falavarjani, M. K., Imanipour, N. (2012). A Study of Teaching Methods in Entrepreneurship Education for Graduate Students. *Higher Education Studies*, 2 (1), 2–10. doi:10.5539/hes.v2n1p2
10. Arbuckle, J. L. (2013). *IBM® SPSS® Amos™ 22. User's Guide*. Copyright 2013. Amos Development Corporation.
11. Ardichvili, A., Cardozo, R., Ray, S. (2003). A Theory of Entrepreneurial Opportunity Identification and Development. *Journal of Business Venturing*, 18 (1), 105–123. doi: 10.1016/S0883-9026(01)00068-4
12. Arends, R. I. (1998). *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
13. Arjomand, G., Erstad, O., Gilje, O., Gordon, J., Kallunki, V., Kearney, C., ... von Reis, S. J. (2013). *Literature Review: Key Competence Development in School Education in Europe*. KeyCoNet. Prieiga per internetą: http://keyconet.eun.org/c/document_library/get_file?uuid=947fdee6-6508-48dc-8056-8cea02223d1e&groupId=11028

14. Arthur, J., Waring, M., Coe, R., Hedges, L. V. (2012). *Research Methods and Methodologies in Education*. Los Angeles: SAGE.
15. Ashmore, C. (2008). *Entrepre News & Views. Building Tomorrow's Economy*, 16 (4). Consortium for Entrepreneurship Education. Prieiga per internetą: http://www.entre-ed.org/_entre/16-4.pdf
16. Ashmore, C. (2010). *Entrepre News & Views. Building Tomorrow's Economy*. 17 (2). Consortium for Entrepreneurship Education. Prieiga per internetą: http://www.entre-ed.org/_entre/17-2.pdf
17. Ashmore, C. (no date). *Entrepreneurship Everywhere: The Case for Entrepreneurship Education*. By Consortium for Entrepreneurship Education. [žiūrėta 2015 liepos 5]. Prieiga per internetą: http://www.entre-ed.org/_entre/whitepaperfinal.pdf
18. Athayde, R. (2012). The Impact of Enterprise Education on Attitudes to Enterprise in Young People: an Evaluation Study. *Education + Training*, 54 (8/9), 709–726. <http://dx.doi.org/10.1108/00400911211274846>
19. Autukevičienė, B. (2012). *Mentoriaus profesinės kompetencijos ir jų raiška vadovaujant studentų praktikai ikimokyklinio ugdymo institucijoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Vilnius: Edukologija.
20. Bagdonas, E. (2002). *Verslo žaidimai: samprata, modeliai, tikrovė*. Kaunas: Technologija.
21. Bagdonas, E., Patašienė, I., Skvernys, V., Patašius, M. (2009). Optimizavimu grįsta verslo žaidimo modifikacija. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 1114–1120. Prieiga per internetą: <http://www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/download/9577/4842>
22. Bager, T. (2011). Entrepreneurship Education and New Venture Creation: a Comprehensive Approach. In K. Hindle, K. Klyver (Eds.). *Handbook of Research on New Venture Creation*. Cheltenham, England Edward Elgar.
23. Balvočiūtė, R. (2014). Ekonomisto profesija: žinių, veiklos ir kompetencijų dimensijos. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 71, 33–52. <http://dx.doi.org/10.7220/MOSR.2335.8750.2014.71.3>
24. Bandura, A. (1991). Social Cognitive Theory of Self-regulation. *Organisational Behaviour and Human Decision Processes*, 50, 248–87.
25. Bandura, A. (2009). *Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai. Socialinė kognityvi teorija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
26. Baranova, J., Degėsys, L. (2014). Kritinio mąstymo ugdymas kaip modernus filosofijos dėstymo metodas. Iš *Ugdymo paradigimų iššūkiai didaktikai: kolektyvinė monografija* (p. 311–319). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
27. Barynienė, J., Paužaitė, Ž., Cibulskaitė, J. (2014). Verslumo ugdymo visuotinumui politinės ir teisinės iniciatyvos. *Viešoji politika ir administravimas*, 13 (3), 497–512. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppa.13.3.8385>
28. Baum, J. R., Locke, E. A. (2004). The Relationship of Entrepreneurial Traits, Skill, and Motivation to Subsequent Venture Growth. *Journal of Applied Psychology*, 89 (4), 587–598. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.89.4.587>

29. Baum, J. R., Locke, E. A., Smith, K. G. (2001). A Multidimensional Model of Venture Growth. *Academy of Management Journal*, 44 (2), 292–303. doi: 10.2307/3069456
30. *Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys.* (2007). Europos Komisija. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras.
31. *Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo ir diegimo strategija.* (2007). *Valstybės žinios*, 63-2440.
32. *Bendrųjų kompetencijų ugdymas. Vidurinio ugdymo bendrųjų programų 10 priedas.* (2011). *Valstybės žinios*, 26-1283.
33. Bennett, B., Rolheiser-Bennett, C., Stevahn, L. (2000). *Mokymasis bendradarbiaujant: kur jausmai ir protas susitinka.* Vilnius: Garnelis.
34. Bennett, R. (2006). Business Lecturers Perception of the Nature Entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 12 (3), 165–188. <http://dx.doi.org/10.1108/13552550610667440>
35. Beresnevičius, G. (2010). *Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo edukacinės dimensijos: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07 S).* Šiauliai: Šiaulių universitetas.
36. Berger, L., Luckmann, T. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas.* Vilnius: Pradai.
37. Bergsteiner, H., Avery, G. C., Neumann, R. (2010). Kolb's Experiential Learning Model: Critique From a Modelling Perspective. *Studies in Continuing Education*, 32 (1), 29–46. doi: 10.1080/01580370903534355
38. Bird, B. (1995). Towards a Theory of Entrepreneurial Competency. In J. A. Katz, R. H. Brockhaus (Eds.). *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth* (pp. 51–72). Greenwich, CT: JAI Press.
39. Bitinas, B. (2006a). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas.* Vilnius: Kronta.
40. Bitinas, B. (2011). *Edukologijos terminologija: kokybė ir problemos.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
41. Bitinas, B. (2013). *Ugdymo filosofija. Ugdymo idėjos ir problemos: rinktiniai edukologiniai raštai.* I tomas. Vilnius: Edukologija.
42. Bortkevičienė, V. (2015). The Importance of Entrepreneurial Competence in Activities. Verslumo kompetencijos svarba veikloje. In G. Gedvilienė (Ed.), *Holistic Learning, I=Holistinis mokymasis: tęstinis leidinys 1* (pp. 81–91). Vilnius: Versus aureus leidykla. Prieiga per internetą http://conference.liedm.net/wp-content/uploads/2015/09/2015_holistinis-mokymasis_paskutinis.pdf
43. Boyatzis, R. E. (1982). *The Competent Manager: A Model for Effective Performance.* New York, NY: Wiley.
44. Brockmann, M., Clarke, L., Winch, C. (2009). Competence and competency in the EQF and in European VET systems. *Jurnal of European Industrial Training*, 33, 8 (9), 787–799. <http://dx.doi.org/10.1108/03090590910993634>
45. Bruner, J. (1966). *Toward a Theory of Instruction.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

46. Bruzgelevičienė, R. (2014). Ugdymo paradigma – didaktikos idėjų pamatas. Iš *Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai: kolektyvinė monografija* (p. 26–107). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
47. Buehl, D. (2004). *Interaktyviojo mokymosi strategijos*. Vilnius: Garnelis.
48. *Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU*. (2012). Office for Official Publications of the European Union. Luxembourg. doi: 10.2769/40659
49. Buračas, A., Žvirblis A., Lopes, T. I. (2013). *Multicriteria Finance System Evaluation & Sustainability Analysis*. Lap Lambert Academic Publishing.
50. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2000). *Statistika ir jos taikymai. I*. Vilnius: TEV.
51. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). *Statistika ir jos taikymai. II*. Vilnius: TEV.
52. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2009). *Statistika ir jos taikymai. III*. Vilnius: TEV.
53. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2014). *Regresinė analizė ir jos taikymas socialiniuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
54. Chandler, G., Hanks, S. (1994). Founder Competence, the Environmnet, and Venture Performance. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 18 (3), 77–89.
55. Chandler, G., Jansen, E. (1992). The Founder's Self-assessed Competence and Venture Performance. *Journal of Business Venturing*, 7 (3), 223–236.
56. Cheetham, G. (1999). *The Acquisition of Professional Competence*. Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy. University of Sheffield Division of Adult Continuing Education. Prieiga per internetą: <http://etheses.whiterose.ac.uk/3487/1/310631.pdf>
57. Cheetham, G., Chivers, G. (1996). Towards a Holistic Model of Professional Competence. *Journal of European Industrial Training*, 20 (5), 20–30.
58. Cheetham, G., Chivers, G. (1998). The Reflective (and Competent) Practitioner: A Model of Professional Competence which Seeks to Harmonise the Reflective Practitioner and Competence-based Approaches. *Journal of European Industrial Training*, 22 (7), 267–276.
59. Chell, E., Athayde, R. (2009). *The Identification and Measurement of Innovative Characteristics of Young People: Development of the Youth Innovation Skills Measurement Tool*. London: Kingston University. Prieiga per internetą: <http://eprints.kingston.ac.uk/5985/2/Chell-E-5985.pdf>
60. Čiburienė, J., Guščinskienė, J. (2009). Jaunimo verslumas: lyčių aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1 (14), 62–69. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2009~ISSN_1648-9098.N_1_14.PG_62-69/DS.002.0.01.ARTIC
61. Čiužas, R. (2013). *Mokytojo kompetencijos: profesinio meistriškumo siekis: mokslo monografija*. Vilnius: Edukologija.
62. Čiužas, R., Navickaitė, J. (2011). Ugdymo turinio planavimas ir įgyvendinimas. *Pedagogika*, 101, 37–42. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2011/101/101.pdf>

63. Čiužas, R., Šiaučiuikėnienė L. (2007). Pedagogų didaktinės kompetencijos raiška Lietuvos mokyklose. *Pedagogika*, 86, 23–29. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/86/ciusiau23-29.pdf>
64. Clark, R. W., Threeton, M. D., Ewing, J. C. (2010). The Potential of Experiential Learning Models and Practices in Career and Technical Education and Career and Technical Teacher Education. *Journal of Career and Technical Education*, 25 (2), 46–62. Prieiga per internetą: <https://ejournals.lib.vt.edu/index.php/JCTE/article/view/501/477>
65. *Commission Staff Working Paper. Report on the Implementation of the Entrepreneurship Action Plan.* (2006). Brussels, 07 09 2006. SEC (2006)1132. Prieiga per internetą: http://adcmoura.pt/start/Report_Entrepreneurship_Action_Plan.pdf
66. Cope, J., Watts, G. (2000). Learning by Doing – An Exploration of Experience, Critical Incidents and Reflection in Entrepreneurial Learning. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 2000, 6 (3), 104–124. <http://dx.doi.org/10.1108/13552550010346208>
67. Corbett, A. C. (2005). Experiential Learning within the Process of Opportunity Identification and Exploitation. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29 (4), 473–491. doi: 10.1111/j.1540-6520.2005.00094.x
68. Corbett, A. C. (2007). Learning Asymmetries and the Discovery of Entrepreneurial Opportunities. *Journal of Business Venturing*, 22 (1), 97–118. doi:10.1016/j.jbusvent.2005.10.001
69. *Council Conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training ('ET 2020').* (2009). Official Journal of the European Union. (2009/C 119/02). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>
70. Covey, S. R. (2006). *7 sėkmės lydimų žmonių įpročiai*. Kaunas: Mijalba.
71. Craig, D. J. (2009). *Defining a 21st Century Education*. The Center for Public Education. the National School Boards Association. Prieiga per internetą: http://www.cfsd16.org/public/_century/pdf/Defininga21stCenturyEducation_Jerald_2009.pdf
72. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. 4 th Ed. SAGE Publications, Inc.
73. Cruz, N. M., Escudero, A. I. R., Barahona, J. H., Leitao, F. S. (2009). The Effect of Entrepreneurship Education Programmes on Satisfaction with Innovation Behaviour and Performance. *Journal of European Industrial Training*, 33 (3), 198–214. <http://dx.doi.org/10.1108/03090590910950578>
74. Davidsson, P. (2004). *Researching Entrepreneurship*. New York: Springer.
75. *Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų*. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija. (2006). Europos Sąjungos oficialusis leidinys L394/10. Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/oj/2006/l_394/l_39420061230lt00100018.pdf

76. *Dėl novatoriško verslumo ugdymo sampratos tvirtinimo.* (2016). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016 m. liepos 19 d. įsakymas Nr. V-655. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/675134304d7b11e6b72ff16034f7f796>
77. Delamare-le Deist, F., Winterton, J. (2005). What is competence? *Human Resource Development International*, 8 (1), 27–46. Prieiga per internetą: <http://org8220renner.alliant.wikispaces.net/file/view/Delamare.pdf/32656391/Delamare.pdf>
78. Dempsey, J. V., Rasmussen, K., Lucassen, B. (1996). Instructional Gaming: Implications for Instructional Technology. In *The 18 th Annual Meeting of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*. Florida.
79. Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (1998). *The Landscape of Qualitative Research: Theories and Issues*. Edited by N. K. Denzin, Y. S. Lincoln. Sage Publications, Inc.
80. DeTienne, D. R., Chandler, G. N. (2004). Opportunity Identification and Its Role in the Entrepreneurial Classroom: A Pedagogical Approach and Empirical Test. *Academy of Management Learning & Education*, 3 (3) (pp. 242–257). Academy of Management. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40214114>
81. *Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy.* (2012). Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. EACEA. Eurydice. doi:10.2797/93204
82. Dewey, J. (2013). *Demokratija ir ugdymas. Įvadas į ugdymo filosofiją.* Klaipėda: Baltic printing House.
83. Diskienė, D., Marčinskas, A., Stankevičienė, A. (2010). Vadybinės kompetencijos žinių visuomenės iššūkių kontekste. *Informacijos mokslai*, 53, 7–19. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/informacijos-mokslai/article/viewFile/3186/2308>
84. Dixit, M. R. (2005). Case Method in the New Milieu: An Opportunity for Reinvention. *Journal of Education for Business*, 30 (4), 89–100.
85. Donielienė, I., Každailytė, V., Širiakovienė, A. (2012). Vyresnių klasių mokinių verslumo ugdymo galimybės mokomosiose mokinių bendrovėse. *Socialiniai mokslai. Edukologija*, 4 (37), 20–24. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1648-8776.N_4_37.PG_20-24/DS.002.0.01.ARTIC
86. Draycott, M. C., Rae, D. (2011). Enterprise Education in Schools and the Role of Competency Frameworks. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 17 (2), 127–145. <http://dx.doi.org/10.1108/13552551111114905>
87. Draycott, M. C., Rae, D., Vause, K. (2011). The Assessment of Enterprise Education in the Secondary Education Sector. *Education + Training*, 53, 8 (9), 673–691. <http://dx.doi.org/10.1108/00400911111185017>
88. Dudaitė, J., Januškevičiūtė, A., Prakapas, R., Virbalienė, R., Žibėnienė, G. (2015). *Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
89. Dudaitė, J., Žibėnienė, G. (2012). Verslumo edukologijos studijų programą įgyvendinančių dėstytojų samprata apie verslumą ir verslumo ugdymą. *Socialinis darbas*, 11 (1), 165–176.

90. Dudaitė, J., Žibėnienė, G. (2013). Magistrantų samprata apie verslumą. *Socialinis darbas*, 12 (2), 298–307.
91. DuFour, R., DuFour, R., Eaker, R., Many, T. (2010). *Learning by Doing: A Handbook for Professional Learning Communities at Work*. Second Edition. Solution Tree Press. Prieiga per internetą: http://files.solution-tree.com/pdfs/reproducibles_lbd2nd/lbd2ndeditionactionguide.pdf
92. Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos: monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
93. Duoblienė, L. Bulajeva, T., Stonkuvienė, I. (2008). *Bendrujų programų ir išsilavinimo standartų naudojimas / naudingumas planuojant ir organizuojant ugdymą mokykloje: tyrimo ataskaita*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
94. Dzemyda, G., Kurasova, O., Žilinskas, J. (2008). *Daugiamačių duomenų vizualizavimo metodai*. Vilnius: Mokslo aidai.
95. *Education and Training Monitor 2013*. (2013). European Commission. [žiūrėta 2014 m. spalio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/library/publications/monitor13_en.pdf
96. *Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija*. (2004). *Valstybės žinios*, 96-3555.
97. Elert, N., Andersson, F. W., Wennberg, K. (2015). The Impact of Entrepreneurship Education in High School on Long-term Entrepreneurial Performance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 111, 209–223. doi:10.1016/j.jebo.2014.12.020
98. *Entrepreneurship 2020 Action Plan. Reigniting the Entrepreneurial Spirit in Europe*. (2013). Brussels, 9.1.2013, COM (2012) 795 final. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52012DC0795>
99. *Entrepreneurship Competency Model*. Consortium for Entrepreneurship Education. Prieiga per internetą: http://www.entre-ed.org/_how/ccr/dol-model.pdf
100. *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies*. Curricula and Learning Outcomes. (2012). Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. doi:10.2797/80384
101. *Entrepreneurship in Education and Training – from Compulsory School to Higher Education 2009–2014*. (2009). The Ministry of Education and Research, the Ministry of Local Government and Regional Development and the Minister of Trade and Industry. Norway. Prieiga per internetą: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/uh/rapporter_og_planer/actionplan.pdf
102. *Entrepreneurship in Higher Education, Especially Within Non-Business Studies: Final Report of the Expert Group*. (2008). Brussels: Belgium. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/8969/attachments/1/translations/en/renditions/native>
103. Erikson, T. (2002). Entrepreneurial Capital: the Emerging Venture's Most Important Asset and Competitive Advantage. *Journal of Business Venturing*, 17, 275–290. doi:10.1016/S0883-9026(00)00062-8

-
104. *Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. (2010). European Commission. Brussels, 3 3 2010. COM (2010) 2020 final. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
  105. Fayolle, A., Gailly, B. (2008). From Craft to Science. *Journal of European Industrial Training*, 32 (7), 569 – 593. <http://dx.doi.org/10.1108/03090590810899838>
  106. Fayolle, A., Gailly, B., Lassas-Clerc, N. (2006). Assessing the Impact of Entrepreneurship Education Programmes: a New Methodology. *Journal of European Industrial Training*, 30 (9), 701– 720. doi: <http://dx.doi.org/10.1108/03090590610715022>
  107. Fisher Turesky, E., Gallagher, D. (2011). Know Thyself: Coaching for Leadership Using Kolb’s Experiential Learning Theory. *The Coaching Psychologist*, 7 (1), 5–14. Prieiga per internetą: <http://www.theyswall.com/wp-content/uploads/2012/01/Coaching-Psychologist-Article.pdf>
  108. *Flash Eurobarometer 354. Entrepreneurship in the EU and Beyond. Report*. (2012). DG COMM “Research and Speechwriting” Unit. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_354_en.pdf
  109. Foss, K., Foss, N. J., Klein, G. (2007). Original and Derived Judgment: An Entrepreneurial Theory of Economic Organization. *Organization Studies*, 28 (12), 1893–1912. Prieiga per internetą: <http://web.missouri.edu/~kleinp/papers/05-076179-Foss.pdf>
  110. Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D., DeWaard, J. (2014). *Research Methods in the Social Sciences*. (8 th ed.). New York, NY: Worth Publishers.
  111. Fry, H., Ketteridge, S., Marshall, S. (2009). *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education. Enhancing Academic Practice* (3rd Ed.). New York: Taylor & Francis. Prieiga per internetą: http://biblioteca.ucv.cl/site/colecciones/manuales_u/A%20Handbook%20for%20Teaching%20and%20Learning%20in%20Higher%20Education%20Enhancing%20academic%20and%20Practice.pdf
  112. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1998). *Educational Psychology* (6 th Ed.). Boston, MA: Houghton Mifflin.
  113. Gaglio, C. M., Katz, J. A. (2001). The Psychological Basis of Opportunity Identification: Entrepreneurial Alertness. *Small Business Economics*, 16 (2), 95–111. doi:10.1023/A:1011132102464
  114. Garson, G. D. (2013). *Factor Analysis*. Statistical Associates “Blue Book“. Series Book 15. Kindle Edition. Publisher: Statistical Associates Publishers.
  115. Garson, G. D. (2015). *Structural Equation Modeling*. Statistical Associates “Blue Book“. Series Book 14. Kindle Edition. Publisher: Statistical Associates Publishers.
  116. Gesevičienė, V. (2013). *IV klasės mokinių matematinės kompetencijos ugdymas(is) taikant informacines ir komunikacines technologijas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Vilnius: Edukologija.
  117. Gevorgianienė, V. (2014). Asmeninių kompetencijų reikšmė tarpdisciplininės komandos veikloje. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 9, 81–93. doi:<http://dx.doi.org/10.15388/STEPP.2014.0.3775>
-

118. Gillies, R. M. (2006). Teachers' and Students' Verbal Behaviors during Cooperative and Small-group Learning. *British Journal of Educational Psychology*, 76 (2), 271–287. doi:10.1348/000709905X52337
119. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2005). Daugiakriterinio vertinimo rodiklių sistemos formavimas. *Verslas: teorija ir praktika*, 6 (4), 199–207.
120. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2006). Hierarchinių struktūrų formavimas taikant jų elementų tranzityvumą. *Verslas: teorija ir praktika*, 5 (3), 85–89.
121. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2007). Some Problems of Evaluating Multicriteria Decision Methods. *International Journal of Management and Decision Making*, 8 (5/6), 527–539.
122. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2008a). Daugiakriterinio vertinimo būdų suderinamumas. *Verslas: teorija ir praktika*, 9 (1), 73–80.
123. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2008b). Daugiakriterinio vertinimo taikymo galimybės kiekybiniam socialinių reiškinių vertinimui. *Verslas: teorija ir praktika*, 9 (2), 81–87. Prieiga per internetą: <http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/viewFile/46/pdf>
124. Ginevičius, R., Podvezko, V., Podviezko, A. (2012). Evaluation of Isolated Socio-economical Processes by a Multi-criteria Decision Aid Method ES. In R. Ginevičius, A. V. Rutkauskas, J. Stankevičienė (Eds.). *The 7 th International Scientific Conference Business and Management 2012: Selected Papers* (pp. 1083–1088). Vilnius: Technika. doi:10.3846/bm.2012.138
125. Ginevičius, R.; Podvezko, V. (2003). Hierarchiškai strukturizuotų rodiklių reikšmingumo kompleksinis vertinimas. *Verslas: teorija ir praktika*, 4 (3), 111–116.
126. Ginevičius, R.; Podvezko, V. (2004a). Complex Evaluation of the use of Information Technologies in the Countries of Eastern and Central Europe. *Journal of Business Economics and Management*, 5 (4), 183–191.
127. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2004b). Įmonių strateginio potencialo kiekybinis įvertinimas. *Verslas: teorija ir praktika*, 5 (1), 3–9.
128. Girnienė, I. (2012). Informacijos vadyba šiuolaikinėje organizacijoje. In *Electronic Learning, Information and Communication: Theory and Practice*, 1–23. Prieiga per internetą: <https://www.esec.vu.lt/straipsniai/index.php/elearning/article/view/12/12>
129. Goldratt, E. M. (1990). *What is this thing called the Theory of Constraints?* North River Press, Croton-on-Hudson, NY.
130. Guba, E. G. (1990). *The Paradigm Dialog*. London. Sage Publications.
131. Gudžinskienė, V. (2006). Kritinio mąstymo įvairios interpretacijos ir jų analizė. *Pedagogika*, 81, 107–114. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/81/gudz.pdf>
132. *Guidance Supporting Europe's Aspiring Entrepreneurs – Policy and Practice to Harness Future Potential. Research Paper No 14*. (2011). Cedefop. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2801/86191
133. Gustafsson, V. (2006). *Entrepreneurial Decision-making. Individuals, Tasks and Cognitions*. Jönköping: Jönköping International Business School.

-
134. Halabisky, D. (2012). *Entrepreneurial Activities in Europe – Senior Entrepreneurship*. OECD Employment Policy Papers, No. 2. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <http://dx.doi.org/10.1787/5jxrcml7lhxq-en>
  135. Halász, G., Michel, A. (2011). Key Competences in Europe: Interpretation, Policy Formulation and Implementation. *European Journal of Education*, 46 (3), 289–306. doi:10.1111/j.1465-3435.2011.01491.x
  136. Hamilton, S. F., Hamilton, M. A. (2012). Development in Youth Enterprises. *New Directions for Youth Development*, 134, 65–75. doi:10.1002/yd.20016
  137. Harkemaa, S., Popescub, F. (2015). Entrepreneurship Education for Adults: a Case-study. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 209, 213–220. doi:10.1016/j.sbspro.2015.11.218
  138. Hatak, I., Reiner, E. (2011). *Entrepreneurship Education in Secondary Schools. Education Systems, Teaching Methods and Best Practice – a Survey of Austria, Finland, France, Germany, Italy, Spain, Sweden*. Institute for Small Business Management & Entrepreneurship. WU Vienna University of Economics and Business. Austria: Viena.
  139. Heinonen, J., Hytti, U. (2010). Back to Basics: The Role of Teaching in Developing the Entrepreneurial University. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 11 (4), 283–292. <http://dx.doi.org/10.5367/ijei.2010.0006>
  140. Heinonen, J., Poikkijoki, S. A. (2006). An Entrepreneurial Directed Approach to Entrepreneurship Education: Mission Impossible? *Journal of Management Development*, 25 (1), 80–94. <http://dx.doi.org/10.1108/02621710610637981>
  141. Henry, N., Chatzichristou, S. (2014). *Expert Group on Indicators on Entrepreneurial Learning and Competence: Final Report*. Brussels: ICF GHK. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/library/reports/2014/entrepreneurial-expert-report_en.pdf
  142. Honey, P., Mumford, A. (1995). *Capitalizing on Your Learning Style*. Paperback.
  143. Hoskins, B., Crick, R. D. (2010). Competencies for Learning to Learn and Active Citizenship: Different Currencies or Two Sides of the Same Coin? *European Journal of Education*, 45 (1), 121–137. doi:10.1111/j.1465-3435.2009.01419.x
  144. Israel, M. (2014). *Research Ethics and Integrity for Social Scientists*. 2 end Ed. SAGE Publications, Inc.
  145. JA Mokomosios mokinių bendrovės (MMB). LJA. [žiūrėta 2016 m. sausio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lja.lt/index.php/apie-mmb>
  146. JA Worldwide. (2014). Potential Unlocked. Driving Youth Empowerment and Economic Development. Annual Report 2014. Prieiga per internetą: https://www.jaworldwide.org/inside-ja/Reports/JA_AR_2014_high_sprds.pdf
  147. Jakobsen, H. S., Rebsdorf, S. O. (2008). *Idėjų plėtra ir kūrybinės inovacijos*. Vilnius: VšĮ Lietuvos inovacijų centras.
  148. Jakubavičius, A., Strazdienė, G., Vilyš, M., Burinskienė, A., Žemaitis, E., Pipirienė, V. (2014). *Žiniomis grįsto verslumo skatinimas: metodai ir taikymo praktika*. Vilnius: Technika.
-

-
149. Jankevičius, S. (2013). Lietuvos ugdymo mokslo istorijos kontūrai. Iš *Leonas Jovaiša: nuo pedagogikos edukologijos link: mokslo studija* (p. 289–317). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
  150. Jarvis, P. (2009). *The Routledge International Handbook of Lifelong Learning*. New York: Taylor & Francis.
  151. Jasinavičius, R., Karlienė, L. (2012). Darbo efektyvumo didinimo metodai ir jų vertinimas darniai ekonomikos plėtrai. *Societal Innovations for Global Growth*, 1 (1), 712–725. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367188629176/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
  152. *Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas*. (2012). Lietuvos Respublikos finansų ministerija. [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/failai/Vertinimas_ESSP_Neringos/Ataskaitos_2011MVP/Jaunimo_verslumas_ataskaita.pdf
  153. Jelagaitė, A. (2015). *XI–XII klasių mokinių verslumo ugdymas(is): Lietuvos ir Vokietijos atvejis: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
  154. Jelagaitė, A., Lukoševičius, V. (2011). Mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje: mokytojų požiūris. *Pedagogika*, 104, 86–94. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2011/104/jelluk86-94.pdf>
  155. Jocienė, J. (2007). Bendrųjų kompetencijų ugdymas kaip edukologinė teorinio ir praktinio mokymo integravimo prielaida. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 13, 82–89. Prieiga per internetą: <http://esf.vdu.lt/esf/esf0013/downloads/6.pdf>
  156. Johannisson, B. (1991). University Training for Entrepreneurship: Swedish Approaches. *Entrepreneurship and Regional Development*, 3 (1), 67–82. doi: 10.1080/08985629100000005
  157. Johannisson, B. (1993). Entrepreneurial Competence and Learning Strategies. In R. Larsson, L. Bengtsson, K. Eneroth, A. Malm (Eds.). *Research in Strategic Change* (pp. 77–99). Lund: Lund University Press.
  158. Johannisson, B. (2002). *Entrepreneurship in Scandinavia. Bridging Individualism & Collectivism*. Växjö University.
  159. Johansen, V., Clausen, T. H., Schanke, T. (2013). Entrepreneurship Education and Boys' and Girls' Perceptions of Entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 19 (2), 127–141. doi: <http://dx.doi.org/10.1504/IJESB.2013.054960>
  160. Johansen, V., Schanke, T. (2013). Entrepreneurship Education in Secondary Education and Training. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57 (4), 357–368. doi:10.1080/00313831.2012.656280
  161. Johansen, V., Somby, H. M. (2015). Does the “Pupil Enterprise Programme” Influence Grades Among Pupils with Special Needs? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1–11. doi:10.1080/00313831.2015.1085894
  162. Jokšienė, I., Žvirblis, A. (2011). Ekonominių ir socialinių veiksnių įtakos investiciniam fondams vertinimo principai. *Verslo ir teisės aktualijos*, 6 (2), 335–348.
-

-
163. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
164. Jovaiša, L. (2011). *Edukologija. I tomas: Edukologijos įvadas. Edukologijos pradmenys*. Vilnius: Agora.
165. Jucevičienė, P. (2007). *Besimokantis miestas: monografija*. Kaunas: Technologija.
166. Jucevičienė, P. (2009). *Edukacinė galia ir įgalinimas mokykloje: mokslo studija, atliekantiems S-Team projektą (WP5 ir WP7)*.
167. Jucevičienė, P. (2013). Požiūris į ugdymą – edukacinės ir mokymosi aplinkos santykio konceptualus pagrindas. Iš *Leonas Jovaiša: nuo pedagogikos edukologijos link: mokslo studija* (p. 33–64). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
168. Jucevičienė, P., Lepaitė, D. (2000). Kompetencijos sampratos erdvė. *Socialiniai mokslai, 1* (22), 44–51.
169. Jucevičienė, P., Simonaitienė, B., Bankauskienė, N., Šiaučiukėnienė, L. (2005). *Mokytojų didaktinės kompetencijos atitiktis šiuolaikiniams švietimo reikalavimams: tyrimo ataskaita*. Kaunas: KTU. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/MOKYTOJU_DIDAKT_KOMPETENCIJOS_ATITIKTIS_%20SIUOLAIK_REIKALAV.pdf
170. Jucevičienė, P., Stanikūnienė, B. (2003). Universiteto dėstytojo edukacinė kompetencija mokymosi paradigmos kontekste. *Socialinių mokslai, 3* (33), 24–29.
171. Kaminskienė, L. (2011). *Lietuvos kvalifikacijų sistemos ir Europos kvalifikacijų sąrangos sąsajos: tyrimo ataskaita*. Vilnius: KPMPC. Prieiga per internetą: http://www.kpmc.lt/LTKS_EKS/LKA_tyrimas_LT.pdf
172. Kang, H. J., Chung, K. W., Nam, K. Y. (2015). A Competence Model for Design Managers: A Case Study of Middle Managers in Korea. *International Journal of Design, 9* (2), 109–127. Prieiga per internetą: <http://ijdesign.org/ojs/index.php/IJDesign/article/view/1957>
173. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
174. Kearney, C. (2012). *European Mapping of Initiatives on the Development of Key Competences*. European Commission. Brussels: Belgium. Prieiga per internetą: http://keyconet.eun.org/c/document_library/get_file?uuid=212b151d-92a5-4031-a5f4-329eb616a177&groupId=11028
175. Kelley, D. J., Singer, S., Herrington, M. (2011). *The GEM 2011. Global Report*. Prieiga per internetą: <http://www.gemconsortium.org/docs/cat/1/global-reports>
176. Kendall, M. G. (1962). *Rank Correlation Methods*. 3rd ed. Griffin Pub.
177. Kennedy, D., Hyland, A., Ryan, N. (2006). *Writing and Using Learning Outcomes: a Practical Guide, 2006*. Prieiga per internetą: http://www.tcd.ie/teaching-learning/academic-development/assets/pdf/Kennedy_Writing_and_Using_Learning_Outcomes.pdf
178. *Key Data on Education in Europe 2012*. (2012). Eurydice. Brussels. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. doi:10.2797/77414
179. Kickul, J., Gundry, L. K. (2002). Prospecting for Strategic Advantage: The Proactive Entrepreneurial Personality and Small Firm Innovation. *Journal of Small Business*
-

- Management*. 40 (2), 85–97. Prieiga per internetą: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vpu.lt>
180. Kietavičienė, O. (2014). *XI–XII klasių mokinių verslumo gebėjimų ugdymas taikant ugdomąjį vadovavimą technologijų pamokose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
181. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
182. McMullan, W. E., Chrisman, J. J., Vesper, K. H. (2001). Some Problems in Using Subjective Measures of Effectiveness to Evaluate Entrepreneurial Assistance Programs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26 (1), 37–54.
183. Komarkova, I., Conrads, J., Collado, A. (2015b). *Entrepreneurship Competence: An Overview of Existing Concepts, Policies and Initiatives. In-depth case studies report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2791/951054
184. Komarkova, I., Gagliardi, D., Conrads, J., Collado, A. (2015a). *Entrepreneurship Competence: An Overview of Existing Concepts, Policies and Initiatives. Final Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2791/067979
185. *Kompetencijų ugdymas: metodinė knyga mokytojui*. (2012). Projektas „Pagrindinio ugdymo pirmojo koncentro (5–8 kl.) mokinių esminių kompetencijų ugdymas“ (projekto mokslinė vadovė E. Motiejūnienė). Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
186. Kwantes, C. T., Boglarsky, C. A. (2007). Perceptions of Organizational Culture, Leadership Effectiveness and Personal Effectiveness across Six Countries. *Journal of International Management*, 13 (2), 204–230. doi:10.1016/j.intman.2007.03.002
187. Kyrö, P. (2005). Entrepreneurial Learning in a Cross-cultural Context Challenges Previous Learning Paradigms. In P. Kyrö, C. Carrier (Eds.). *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context*. Hämeenlinna: University of Tampere.
188. Kyrö, P. (2008). A Theoretical Framework for Teaching and Learning Entrepreneurship. *International Journal of Business and Globalisation*, 2 (1), 39–55. doi:<http://dx.doi.org/10.1504/IJBG.2008.016133>
189. Lackéus, M. (2013). *Developing Entrepreneurial Competencies: An Action-Based Approach and Classification in Education*. Licentiate Thesis. Department of Technology Management and Economics, Chalmers University of Technology, Gothenburg, Sweden. Prieiga per internetą: <http://vcplis.com/wp-content/uploads/2013/11/Lackeus-Licentiate-Thesis-2013-Developing-Entrepreneurial-Competencies.pdf>
190. Lackéus, M. (2015). *Entrepreneurship in Education. What, Why, When, How*. Entrepreneurship 360. Background Paper. OECD Publishing. Prieiga per internetą: http://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf
191. Lackéus, M., Lundqvist, M., Williams Middleton, K. (2013). How Can Entrepreneurship Bridge Between Traditional and Progressive Education? *ECSB Entrepreneurship Education Conference*. Aarhus, Denmark, 29–31 May 2013. Prieiga per internetą: http://publications.lib.chalmers.se/records/fulltext/175433/local_175433.pdf

-
192. Lackéus, M., Williams-Middleton, K. (2011). Venture Creation Programs: Entrepreneurial Education through Real-life Content. *Babson College Entrepreneurship Research Conference (BCERC) 2011*, June 8–11, Syracuse, NY, USA.
  193. Lackéus, M., Williams-Middleton, K. (2015). Venture Creation Programs: Bridging Entrepreneurship Education and Technology Transfer. *Education + Training*, 57 (1), 48–73. <http://dx.doi.org/10.1108/ET-02-2013-0013>
  194. Lans, T., Biemans, H., Mulder, M., Verstegen, J. (2010). Self-awareness of Mastery and Improvability of Entrepreneurial Competence in Small Businesses in the Agrifood Sector. *Human Resource Development Quarterly*, 21 (2), 147–168. Prieiga per internetą: <http://www.mmulder.nl/wp-content/uploads/2011/11/2010-Lans-et-al-HRDQ.pdf>
  195. Laužackas, R. (2008). *Kompetencijomis grindžiamų mokymo / studijų programų kūrimas ir vertinimas: monografija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
  196. Laužackas, R. Jovaiša, T., Tütlys, V. (2007). *Lietuvos nacionalinės kvalifikacijų sistemos koncepcija*. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.
  197. Laužackas, R., Pukelis, K. (2000). Kvalifikacija ir kompetencija: samprata, santykiai bei struktūra profesijos mokytojo veiklos kontekste. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 3, 10–17.
  198. Laužackas, R., Teresevičienė, M., Stasiūnaitienė, E. (2005). *Kompetencijų vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi: monografija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
  199. Laužackas, R., Tütlys, V. (2005). Nacionalinės kvalifikacijų sistemos modeliai. *Profesinio rengimo tyrimai. Research on Vocational Education and Training*, 76–89.
  200. Laužikas, M., Vaiginienė, E., Miliūtė, A., Batulevičiūtė-Varnienė, S., Dailydaitė, S. (2012). *Lietuvos verslumo stebėsenos tyrimo rezultatai 2012: studija*. Vilnius: VUTVM.
  201. Laužikas, M., Vaiginienė, E., Miliūtė, A., Batulevičiūtė-Varnienė, S., Dailydaitė, S., Grybauskaitė, M., Užkuraitė, A. (2013). *Lietuvos verslumo stebėsenos tyrimo rezultatai 2013: studija*. Vilnius: VUTVM.
  202. Lee, L., Wong, P. K. (2007). Entrepreneurship Education-A Compendium of Related Issue. *International Handbook Series on Entrepreneurship*, 3, 79–105. doi:10.1007/978-0-387-32313-8_4
  203. Li, Z., Luo, F. (2011). Research on the Relationship among Social Capital, Organizational Learning and Knowledge Transfer Performance. *Journal of Software*, 6 (9), 1763–1770. Prieiga per internetą: <http://www.jssoftware.us/vol6/jsw0609-17.pdf>
  204. *Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategija*. (2010). *Valstybės žinios*, 23-1075.
  205. *Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“*. (2012). *Valstybės žinios*, 61-3050.
  206. *Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas*. (2000). Aktuali redakcija 2015 12 03. *Valstybės žinios*, 64-1914. Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=68110
  207. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*. (2001). *Valstybės žinios*, 38-1804.
-

-
208. Lietuvos verslumo veiksmų 2014–2020 metų planas. (2014). Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2014 m. lapkričio 26 d. įsakymas Nr. 4-850. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Verslumo_veiksm%C5%B3_planas_2014-2020_1.pdf
209. Lietuvos švietimas. Tik faktai. (2010). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
210. Lipinskienė, D. (2002). *Edukacinė studentą įgalinanti studijuoti aplinka: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
211. Locke, E. A. (2008). *The Prime Movers: Traits of the Great Wealth Creators*. New York: Amacom. Hardcover.
212. Luckner, J. L., Nadler, R. S. (1997). *Processing the Experience: Enhancing and Generalizing Learning*. Dubuque: Kendall Hunt.
213. Luthanen, A., Sibert, H., Morris, H., Ohmer, W., Lowden, R., Garber, J., Coulter-Kern, R. (2012). Experiential Learning in Industrial. *Organizational Psychology: A Case Study. Journal of the Indiana Academy of Social Sciences*, 15, 95–110.
214. Lydeka, Z. (1996). Verslininkas, verslumas ir verslininkystė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2, 137–147. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
215. Mabin, V. (1999). *Goldratt's "Theory of Constraints" Thinking Processes: A Systems Methodology linking Soft with Hard*. School of Business and Public Management Victoria University of Wellington. Prieiga per internetą: <http://www.systemdynamics.org/conferences/1999/PAPERS/PARA104.PDF>
216. Man, T. Y. (2006). Exploring the Behavioural Patterns of Entrepreneurial Learning: A Competency Approach. *Education + Training*, 48 (5), 309–321. <http://dx.doi.org/10.1108/00400910610677027>
217. Man, T. Y. (2007). Understanding Entrepreneurial Learning. A Competency Approach. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 8 (3), 189–198. <http://dx.doi.org/10.5367/000000007781698554>
218. Man, T. Y., Lau, T. (2005). The Context of Entrepreneurship in Hong Kong: An Investigation through the Patterns of Entrepreneurial Competencies in Contrasting Industrial Environments. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 12 (4), 464–481. <http://dx.doi.org/10.1108/14626000510628162>
219. Man, T. Y., Lau, T., Chan, K. F. (2002). The Competitiveness of Small and Medium Enterprises: A Conceptualization with Focus on Entrepreneurial Competencies. *Journal of Business Venturing*, 17 (2), 123–142. doi:10.1016/S0883-9026(00)00058-6
220. Markowska, M. (2011). *Entrepreneurial Competence Development. Triggers, Processes & Consequences*. Jönköping International Business School. Jönköping University. JIBS Dissertation Series No. 071. Prieiga per internetą: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:458043/FULLTEXT02.pdf>
221. Martin, B. O., Kolomitro, K., Lam, T. C. M. (2014). Training Methods: A Review and Analysis. *Human Resource Development Review*, 13 (1), 11–35. SAGE Publications. doi:10.1177/1534484313497947
-

222. Martínez, A. C., Levie, J., Kelley, D. J., Sæmundsson, R. J., Schøtt, T. (2010). *Global Entrepreneurship Monitor Special Report: A Global Perspective on Entrepreneurship Education and Training*. Global Entrepreneurship Research Association (GERA), Universidad del Desarrollo. Prieiga per internetą: <http://www.babson.edu/Academics/centers/blank-center/global-research/gem/Documents/gem-2010-special-report-education-training.pdf>
223. Martinkienė, J. (2009). Vadybinių kompetencijų taikymas verslo praktinio mokymo firmoje. *Vadyba: mokslo tiriamieji darbai*, 1 (14), 79–87. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367170263564/DS.002.0.01.ARTIC>
224. Martinkienė, J. (2012). *Vadybinių kompetencijų ugdymo verslo imitacinėje įmonėje vertinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas* (03 S). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
225. Martišauskienė, E. (2009). Žinių ir tapatumo problema informacinėje visuomenėje. Žinių sritys pedagogo kompetencijos ribose. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 23, 52–62. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/download/3048/2189>
226. Martišauskienė, E. (2010). Mokytojų požiūris į gebėjimus kaip profesijos kompetencijų dėmenį. Kompetencijų raiškos aspektai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 24, 101–113. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/viewFile/3031/2172>
227. Martišius, S. A. (2014). *Statistikos metodai socialiniuose ekonominiuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
228. Martišius, S. A., Kėdaitis, V. (2013). *Statistika. Statistinės analizės teorija ir metodai. I dalis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
229. Matematinis raštingumas PISA tyrimų pagrindu. (2014). *Švietimo problemos analizė*, 10 (115), 1–8.
230. *Mathematical Competence and Basic Competences in Science and Technology*. (2006). As Defined in the Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006/962/EC). Prieiga per internetą: <http://keyconet.eun.org/math-science-tech>
231. Matsunaga, M. (2010). How to Factor-Analyze Your Data Right: Do's, Don'ts, and How-To's. *International Journal of Psychological Research*, 3 (1), 97–110. Prieiga per internetą: <http://www.redalyc.org/pdf/2990/299023509007.pdf>
232. McClelland, D. (1973) Testing for Competence Rather than for "Intelligence". *American Psychologist*, 28(1), 1 – 14. <http://dx.doi.org/10.1037/h0034092>
233. McKelvie, A., Haynie, J. M., Gustavsson, V. (2011). Unpacking the Uncertainty Construct: Implications for Entrepreneurial Action. *Journal of Business Venturing*, 26 (3), 27–32. doi:10.1016/j.jbusvent.2009.10.004

-
234. Melnikas, B., Jakubavičius, A., Strazdas, R., Chlivickas, E., Lobanova, L., Stankevičienė, J. (2014). *Intelektinis verslas*. Vilnius: Technika.
235. Merkys, G., Vaitkevičius, S., Urbonaitė-Šlyžiuvienė, D. (2004). *Užsakomųjų tyrimų ataskaitos rengimas: Švietimo ir mokslo ministerijos rekomendacijos tyrėjams*. Vilnius–Kaunas. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/SMM_Rekomendacijos_tyrejams_050110.doc
236. *Mikroįmonės viduriniame mokyme*. (2005). Europos Komisija. Briuselis. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/index.htm>
237. Miller, P. (2003). Workplace Learning by Action Learning; a Practical Example. *Journal of Workplace Learning*, 15 (1), 14–23. <http://dx.doi.org/10.1108/13665620310458785>
238. Mincienė, L. (2000). Verslumo integravimas į pirminį profesinį rengimą. *Pedagogika*, 46, 68–75.
239. Mitchelmore, S., Rowley, J. (2010). Entrepreneurial Competencies: A Literature Review and Development Agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 16 (2), 92–111. <http://dx.doi.org/10.1108/13552551011026995>
240. Mitchelmore, S., Rowley, J. (2013). Entrepreneurial Competencies of Women Entrepreneurs Pursuing Business Growth. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 20 (1), 125–142. doi:10.1108/14626001311298448
241. Moberg, K. (2014). *Assessing the Impact of Entrepreneurship Education - From ABC to PhD*. The Danish Foundation for Entrepreneurship. Copenhagen Business School Department of Strategic Management and Globalization. The PhD School in Economics and Management.
242. Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas. (2013). *Švietimo problemos analizė*, 12 (98), 1–12. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
243. *Mokyklų tobulinimo programa plius*. (2007). *Valstybės žinios*, 7-257.
244. *Mokymosi visą gyvenimą Europos kvalifikacijų sąranga (EKS)*. (2009). Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_lt.pdf
245. Monkevičienė, O. (2014a). Požiūris į vaiko mokymąsi – ikimokyklinės didaktikos sampratos pagrindas. Iš *Ugdymo paradigimų iššūkiai didaktikai: kolektyvinė monografija* (p. 434–445). Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
246. Monkevičienė, O. (2014b). *Bendrosios ir dalykinės kompetencijos: ugdymo ir vertinimo dermės paieškos*. Projektas „Standartizuotų mokinių pasiekimų vertinimo ir įsivertinimo įrankių bendrojo lavinimo mokykloms kūrimas, II etapas“. [žiūrėta 2015 gruodžio 17 d.]. Prieiga per internetą: http://www.nec.lt/failai/4695_Kompetencijos_O.Monkeviciene.pdf
247. Morkevičius, V. (2008). Statistinės analizės pavyzdžių naudojant pavyzdinę skaitmeninę duomenų bazę medžiaga. *Statistinė kiekybinių duomenų analizė su SPSS ir STATA*. V. Janilionis, V. Morkevičius, R. Rauleckas (reng.). Kaunas: Kauno technologijos universitetas. Prieiga per internetą: http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/stat/stat.html&course_file=stat_III_9_1.html
-

-
248. Janilionis, V. (2008). Statistinė analizė humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimuose. 1. Statistiniai metodai ir programinės priemonės HSM tyrimuose. *Empirinių duomenų ir informacijos HSM tyrimams kaupimas ir valdymas: Lietuvos HSM duomenų archyvas (LIDA)*. Prieiga per internetą: http://www.lidata.eu/files/pdf/2008-06-13/vj_1.pdf#page=201
249. Motiejūnienė, E., Žadeikaitė, L. (2009). Kompetencijų ugdymas: iššūkiai ir galimybės. *Pedagogika*, 95, 86–93. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2009/95/motzad86-93.pdf>
250. Mulder, M., Gulikers, J., Biemans, H., Wesselink, R. (2009). The New Competence Concept in Higher Education: Error or Enrichment? *Journal of European Industrial Training*, 33, 8 (9), 755–770. doi:10.1108/03090590910993616
251. Mullins, L. J. (2005). *Management and Organisational Behaviour* (9th ed.). Prentice Hall, Pearson Education, Edinburgh. Prieiga per internetą: <http://www.jcch.com.ar/books/Management%20and%20Organisational%20Behaviour.pdf>
252. Mwasalwiba, E. S. (2010). Entrepreneurship Education: a Review of its Objectives, Teaching Methods, and Impact Indicators. *Education and Training*, 52 (1), 20–47. <http://dx.doi.org/10.1108/004400911011017663>
253. Nacionalinė jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programa. (2010). *Valstybės žinios*, 142-7299.
254. Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programa. (2008). *Valstybės žinios*, 46-1728.
255. Niculescu, R. M. (2010). *Curriculum: A Continuing Challenge*. Italy: Edizioni junior.
256. Niculescu, R. M. (2015). Talking About Competencies in Education. *Journal Plus Education*, 12 (1), 219–228. Prieiga per internetą: <http://www.uav.ro/jour/index.php/jpe/article/view/499>
257. Nortouse, G. (2009). *Lyderystė: teorija ir praktika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
258. Novelskaitė, A. (2012). *Socialinio tyrimo terminija: tyrimo strategija, tyrimo planas, tyrimo dizainas, tyrimo procesas*. Vilnius: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas. Prieiga per internetą: http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/filosofu/socialinio_tyrimo_terminija.pdf
259. Nussbaum, M., Alvarez, C., McFarlane, A., Gomez, F., Claro, S., Radovic, D. (2009). Technology as Small Group Face-to-face Collaborative Scaffolding. *Computers & Education*, 52, 147–153. Prieiga per internetą: <http://www.ceppe.cl/images/stories/recursos/publicaciones/Miguel%20Nussbaum/Technology-as-small-group-face-to-face-Collaborative-Scaffolding.pdf>
260. O'Connor, A. (2013). Conceptual Framework for Entrepreneurship Education Policy: Meeting Government and Economic Purpose, *Journal of Business Venturing*, 28 (4), 546–563. doi:10.1016/j.jbusvent.2012.07.003
261. Ollila, S., Williams-Middleton, K. (2013). Exploring Entrepreneurial Identity Construction: The Case of an Action-based Entrepreneurship Education. *Nordic Academy of*

- Management conference (NFF)*, 1–15. Reykjavik Iceland. Prieiga per internetą: http://publications.lib.chalmers.se/records/fulltext/179509/local_179509.pdf
262. Oosterbeek, H., Van Praag, M., Ijsselstein, A. (2008). *The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Competencies and Intentions: An Evaluation of the Junior Achievement Student Mini-Company Program*. Germany: Bonn, IZA.
263. Ozmon, H. A., Craver S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras.
264. Palčiauskienė, R., Virketytė, R. (2009). Verslumo skatinimas: kaip viena iš pagrindinių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių. *Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje*, 28–34. Pranešimų medžiaga. Vilnius: Lietuvos ekonomikos dėstytojų asociacija. Prieiga per internetą: http://leda.lt/studijos_besikeiciancioje_verslo_aplinkoje.pdf
265. Pan, Z. Cheok, A. D., Mueller, W., Liarokapis, F. (2013). *Transactions on Edutainment IX*. Springer.
266. Patašienė, I. (2008). *Įmonės ekonominių veiksmų imitacinis modeliavimas ir taikymas mokymo procesui: daktaro disertacija: technologijos mokslai, informatikos inžinerija (07 T)*. Vilnius Vilnius: Technika.
267. Paul, J., Colwill, A. (2013). Entrepreneurship Education: an Evaluation of the Young Enterprise Wales initiative. *Education + Training*, 55 (8/9), 911–925. <http://dx.doi.org/10.1108/ET-04-2013-0052>
268. Paulionienė, L. (2007). Verslumo ugdymas profesiniame mokyme. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 13, 200–210. Prieiga per internetą: <http://esf.vdu.lt/esf/esf0013/downloads/16.pdf>
269. Paulionienė, L., Rakauskienė, B., Durtinevičiūtė, E. (2011). Verslumo ugdymą lemiantys veiksniai profesiniame mokyme. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 20, 102–115. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367180026078/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
270. *Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijos „Europa 2020“ rezultatų apžvalga*. (2014). Europos Komisija. Briuselis, 2014 03 05, COM (2014) 130 final. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/europe2020stocktaking_lt.pdf
271. Pearson, A. (1984). *Competence: A Normative Analysis. Competence Inquires Into its Meaning and Acquisition in Educational Settings*. University Press of America: Lanham.
272. Pedler, M. (2011). *Action Learning in Practice* (4th edition). Routledge.
273. Peleckis, K., Peleckienė, V., Peleckis, K. (2013). Verslo vadybos studentų derybinių kompetencijų ugdymas: struktūros ir turinio dimensijos. *Verslas: teorija ir praktika*, 14 (4), 346–357. doi:10.3846/btp.2013.37
274. Peltonen, K. (2015). How can Teachers' Entrepreneurial Competences be Developed? Collaborative Learning Perspective. *Education + Training*, 57 (5), 492–511. <http://dx.doi.org/10.1108/ET-03-2014-0033>

-
-
275. Peterman, N. E., Kennedy, J. (2003). Enterprise Education: Influencing Students' Perceptions of Entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and Practice*, 28 (2), 129–144. doi:10.1046/j.1540-6520.2003.00035.x
276. Petruolytė, A. (2007). Vidurinės mokyklos sustiprinto mokymosi profilio mokinių kūrybiškumo ypatumai. *Pedagogika*, 86, 90–97. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/86/90-98.pdf>
277. Petty, G. (2006). *Šiuolaikinis mokymasis: praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
278. Petty, G. (2008). *Įrodymais pagrįstas mokymas: praktinis vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
279. Pipirienė, V., Maciukevičienė, L. (2011). Komunikacija ir derybos – esminė tarptautinio verslo plėtotės prielaida. *Verslas: teorija ir praktika*, 12 (3), 296–302. doi:10.3846/btp.2011.30
280. Pittaway, L., Cope, J. (2007). Simulating Entrepreneurial Learning. *Management Learning*, 38, 211–233. doi:10.1177/1350507607075776
281. Pittaway, L., Thorpe, R. (2012). A Framework for Entrepreneurial Learning: A Tribute to J. Cope. *Entrepreneurship & Regional Development*, 24, 9 (10), 837–859. doi:10.1080/08985626.2012.694268
282. Podvezko, V. (2005). Ekspertų įverčių suderinamumas. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 11 (2), 101–107.
283. Podvezko, V. (2006). Neapibrėžtumo įtaka daugiakriteriniams vertinimams. *Verslas: teorija ir praktika*, 7 (2), 81–88. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1648-0627.V_7.N_2.PG_81-88/DS.002.0.01.ARTIC
284. Podvezko, V. (2008). Sudėtingų dydžių kompleksinis vertinimas. *Verslas: teorija ir praktika*, 9 (3), 160–168. Prieiga per internetą: <http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/viewFile/61/pdf>
285. Podvezko, V. (2011). The Comparative Analysis of MCDA Methods SAW and COPRAS. *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*, 22 (2), 134–146. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ee.22.2.310>
286. Podvezko, V. (2012). Dominuojančių alternatyvų daugiakriteriniai metodai. *Lietuvos matematikos rinkinys: Lietuvos matematikų draugijos darbai*, ser. B, 53, 96–101. Prieiga per internetą: [ftp://ftp.science.mii.lt/pub/publications/LMR/53\(2012\)/Series_B/MATEMATIKOS%20TAIKYMAI/Podvezko.pdf](ftp://ftp.science.mii.lt/pub/publications/LMR/53(2012)/Series_B/MATEMATIKOS%20TAIKYMAI/Podvezko.pdf)
287. Podvezko, V., Podvezko, A. (2014). Kriterijų reikšmingumo nustatymo metodai. *Lietuvos matematikos rinkinys. Lietuvos matematikų draugijos darbai*, ser. B, 55, 111–116. Prieiga per internetą: <http://www.mii.lt/LMR/B/2014/55B21.pdf>
288. Pollard, A. (2006). *Refleksyvusis mokymas: veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. Vilnius: Garnelis.
289. Poviliūnas, A. (2010). Profesinės veiklos tyrimo transformacija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2 (27), 106–115. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/6108/5016>
-

-
290. Powell, T., Rolfe, J., Saunders, D. (2013). *The International Simulation and Gaming Research Yearbook: Simulations and Games for Emergency and Crisis Management*. Routledge.
291. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*. (2008). Valstybės žinios, 99-3848.
292. *Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašas*. (2015). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1309. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/37350520a7bc11e5be7fbe3f919a1ebe>
293. Pranulis, V. P., Dikčiaus, V. (2012). *Rinkodaros tyrimai: teorija ir praktika*. Vilniaus universiteto leidykla.
294. Pukelis, K. (2009). Gebėjimas, kompetencija, mokymosi/studijų rezultatas, kvalifikacija ir kompetentingumas: teorinė dimensija. *Aukštojo mokslo kokybė*, 6, 12–35. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2009~ISSN_1822-1645.N_6.PG_12-35/DS.002.0.01.ARTIC
295. Pukelis, K., Pileičikienė, N. (2010). Bendrųjų mokėjimų ugdymo gerinimas aukštųjų mokyklų studijų programose: absolventų požiūris. *Aukštojo mokslo kokybė*, 7, 108–131. Prieiga per internetą: http://skktg.vdu.lt/downloads/zurnalo_arch/amk_7/qhe_2010_108_131.pdf
296. Pukėnas, K. (2009). *Kokybinių duomenų analizė SPSS programa*. Kaunas: LKKA. Prieiga per internetą: http://www.lsu.lt/sites/default/files/dokumentai/studentams/norminiai_dokumentai/paskaitos/kokybipyr_biniu_duomenu_analize_SPSS_programa.pdf
297. Pyysiäinen, J., Anderson, A., McElwee, G., Vesala, K. M. (2006). Developing the Entrepreneurial Skills of Farmers: Some Myths Explored. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 12 (1), 21–39. <http://dx.doi.org/10.1108/13552550610644463>
298. Račkauskas, A. (2003). *Ekonometrijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
299. Ramonienė, M., Brazauskienė, J., Burneikaitė, N., Daugmaudytė, J., Kontutytė, E., Pribušauskaitė, J. (2012). *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
300. Rasmussen, A., Moberg, K., Revsbech, C. (2015). *A Taxonomy of Entrepreneurship Education: Perspectives on Goals, Teaching and Evaluation*. Published by the Danish Foundation for Entrepreneurship – Young Enterprise, Denmark. Prieiga per internetą: <http://eng.ffe-ye.dk/knowledge-centre/entrepreneurship-education/taxonomy>
301. Rasmussen, E. A., Mosey, S., Wright, M. (2011). The Evolution of Entrepreneurial Competencies: A Longitudinal Study of University Spinoff Venture Emergence. *Journal of Management Studies*, 48 (6), 1314–1345. doi:10.1111/j.1467-6486.2010.00995.x
302. Rasmussen, E. A., Sørheim, R. (2006). Action-based Entrepreneurship Education. *Technovation*, 26 (2), 185–194. doi:10.1016/j.technovation.2005.06.012
303. Raulynaitis, J., Podvezko, V., Daunoravičius, J. V. (2004). *Matematinės statistikos pagrindai*. Vilnius: Technika.
-

-
304. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning*. (2006). (2006/962/EC). Official Journal of the European Union. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006H0962>
305. Revans, R. W. (1982). What is Action Learning? *Journal of Management Development*, 1 (3), 64–75. <http://dx.doi.org/10.1108/eb051529>
306. Revans, R. W. (2011). *ABC of Action Learning*. Gower Publishing, Ltd.
307. Ritzer, G., Ryan, J. M. (2013). *Blackwell Encyclopedia of Sociology Online*. G. Ritzer, J. M. Ryan (Eds.). Prieiga per internetą: <http://www.sociologyencyclopedia.com/public/editor>
308. Robbins, S. (2006). *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
309. Ruskovaara, E. (2014). *Entrepreneurship Education in Basic and Upper Secondary Education – Measurement and Empirical Evidence*. Lappeenranta University of Technology. Lappeenranta, Finland. Prieiga per internetą: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/101021/V%C3%A4ikk%C3%A4ri%20Ruskovaara%20A4.pdf?sequence=2>
310. Ruskovaara, E., Pihkala, T. (2013). Teachers Implementing Entrepreneurship Education: Classroom Practices. *Education + Training*, 55 (2), 204–216. <http://dx.doi.org/10.1108/00400911311304832>
311. Ruskovaara, E., Pihkala, T. (2015). Entrepreneurship Education in Schools: Empirical Evidence on the Teacher's Role. *Journal of Educational Research*, 108 (3), 236–249. doi: 10.1080/00220671.2013.878301
312. Sadler, D. R. (2013). Making Competent Judgments of Competencies. *Modeling and Measuring Competencies in Higher Education*, 1, 13–27. doi:10.1007/978-94-6091-867-4_2
313. Sahlberg, P. (2004). *Kaip suprantamas mokymasis? Sėkmingo mokymosi link: mokyklų tobulinimo programos A komponento „Mokymo ir mokymosi sąlygų gerinimas Lietuvos pagrindinėse mokyklose“ dalinio komponento „Mokytojų kvalifikacijos tobulinimas“ I etapo patirtis (2002–2004 m.)*. E. Motiejūnienė, E. Pranskūnienė, M. Vildžiūnienė (sud.). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija.
314. Sánchez, J. C. (2011). University Training for Entrepreneurial Competencies: It's Impact on Intention of Venture Creation. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7 (2), 239–254. doi:10.1007/s11365-010-0156-x
315. Sarasvathy, S. D. (2008). *Effectuation. Elements of Entrepreneurial Expertise*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
316. Schiro, M. S. (2013). *Curriculum Theory: Conflicting Visions and Enduring Concerns*. 2nd Edition. Sage Publications: <https://www2.bc.edu/~schiro/sagefiles/fullextend.pdf>.
317. Senge, P. M. (2008). *Besimokanti mokykla*. Vilnius: Versa vertimai.
318. Sėrikovienė, S. (2013). *Mokomųjų objektų daugkartinio panaudojamumo kokybos vertinimo metodų taikymo tyrimas: daktaro disertacija: technologijos mokslai, informatikos inžinerija (07 T)*. Vilnius: Technika.
319. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O. (2013). *Mokymo diferencijavimas edukacinės paradigmos kaitoje: mokslo monografija*. Kaunas: Technologija.
-

-
320. Simanavičienė, R. (2011). *Kiekybinių daugiatislių sprendimo priėmimo metodų jautrumo analizė: daktaro disertacija: technologijos mokslai, informatikos inžinerija* (07 T). Vilnius: Technika.
321. Skinner, B. F. (1976). *About Behaviorism*. New York: Vintage Books Edition.
322. Skunčikienė, S. (2008). *Imitacinių verslo žaidimų taikymo vertinimas besimokančioje organizacijoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas* (03 S). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
323. Skunčikienė, S., Balvočiūtė, R., Balčiūnas, S. (2007). Imitacinių verslo žaidimų taikymo darbuotojų mokymui galimybių tyrimas. *Socialiniai tyrimai*, 2 (10), 125–135. Prieiga per internetą: http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/soc_tyrimai/2007_10/15_skuncikiene.pdf
324. Šlentnerienė, V., Zaksaitė, S. (2007). Mentorių rengimo programos veiksmingumo vertinimas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 14, 102–120. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367164587386/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
325. *Small Business Act for Europe*. (2008). KOM (2008) 394 final. Brussels, 25.6.2008. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/docs/sba/sba_ia_en.pdf.
326. Spencer, L. M., Spencer, S. M. (1993). *Competence at Work: Models for Superior Performance*. New York, NY: Wiley.
327. Spicer, D. (1998). Linking Mental Models and Cognitive Maps as an Aid to Organizational Learning. *Career Development International*, 3 (3), 125–132. Prieiga per internetą: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.452.5293&rep=rep1&type=pdf>
328. Stanikūnienė, B. (2007). *Aukštosios mokyklos dėstytojo edukacinės kompetencijos ir mokymosi aplinkų santykis: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
329. Stankevičienė, K., Monkevičienė, O. (2007). Mokymo praktikos vadyba: mentoriavimo kompetencijos. *Pedagogika*, 85, 61–67.
330. Stankevičius, K., Vasilecas, O. (2014). Research on Rules-based Business Process Modelling and Simulation. *System Engineering, Computer Technologies*, 120, 6 (2), 147–150. <http://dx.doi.org/10.3846/mla.2014.19>
331. Štava, J. (2011). Academic Advising Competence and Self-reflection Options of the University Teacher. In A. Szerlag (Ed.). *Academic Teacher Facing the Educational Challenges of the 21 st Century* (pp. 37–47). Wrocław.
332. Stokaitė, V. (2012). Verslumo skatinimas aukštajame moksle: Europos Sąjungos dokumentų ir Lietuvos atvejo analizė. *Socialinės technologijos*, 2 (1), 139–155. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/544/011_stokaite.pdf
333. Stoll, L., Fink, D. (1998). *Keičiame mokyklą*. Vilnius: Margi raštai.
334. Strazdienė, G. (2009). *Kolegijų studentų verslumo ugdymas taikant imitacinės verslo įmonės modelį: disertacija: socialiniai mokslai, edukologija* (07 S). Šiauliai. Prieiga per internetą:
-

- http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLAbA-0001:E.02~2009~D_20090828_132443-10164/DS.005.0.01.ETD
335. Strazdienė, G. (2010). *Imitacinės verslo įmonės modelio veiksmingumas ugdant kolegijų studentų verslumo gebėjimus*, 93–100. Prieiga per internetą: <https://ojs.kauko.lt/index.php/ssktpd/article/viewFile/81/75> failo html
336. Strazdienė, G., Garalis, A. (2005). Verslo praktinio mokymo firmų vadovų ir dėstytojų profesinių kompetencijų raiška ir tobulinimo(si) galimybės. *Mokymo ugdymas*, 5, 52–58. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367152540089/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
337. Strazdienė, G., Garalis, A. (2008). Imitacinės verslo įmonės modelis: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 46, 133–147. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367161757593/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
338. Strazdienė, G., Geležinienė, R. (2008). Mokymosi modelių taikymo prioritetai imitacinėje verslo įmonėje. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 15, 102–115. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367164620170/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
339. Sultana, R. G. (2009). Competence and Competence Frameworks in Career Guidance: Complex and Contested Concepts. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 9 (1), 15–30. doi 10.1007/s10775-008-9148-6
340. *Švietimas ir mokymas 2010 įgyvendinimo 2010 m. pažangos bendra ataskaita*. (2010). Europos Sąjungos oficialusis leidinys (2010/C 117/01). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:117:0001:0007:LT:PDF>
341. *Švietimo ir ugdymo tikslų ir Lietuvos švietimo politikos nuostatų dermė*. (2015). *Švietimo problemos analizė*, 1 (125), 1–12. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Prieiga per internetą: [https://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/SPA%202015%20sausis%20Nr1%20\(125\).pdf](https://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/SPA%202015%20sausis%20Nr1%20(125).pdf)
342. Szerlag, A. (2009). Educational Challenges in the Higher Schools of the Postmodern Age – Becoming an Academic Teacher. In A. Szerlag (Ed.). *Academic Teacher Facing the Educational Challenges of the 21 st Century* (pp. 13–28). Wrocław.
343. Tao, Y. H., Cheng, C. J., Sun, S. Y. (2012). Alignment of Teacher and Student Perceptions on the continued use of Business Simulation Games. *Educational Technology & Society*, 15 (3), 177–189. Prieiga per internetą: http://www.ifets.info/journals/15_3/13.pdf
344. Tao, Y. H., Yeh, C. R., Hung, K. C. (2015). Validating the Learning Cycle Models of Business Simulation Games via Student Perceived Gains in Skills and Knowledge. *Educational Technology & Society*, 18 (1), 77–90. Prieiga per internetą: http://www.ifets.info/journals/18_1/8.pdf
345. Targamadžė, V. (2013). Ugdymas mokykloje: įvairovės diskursas. Iš *Leonas Jovaiša: nuo pedagogikos edukologijos link: mokslo studija* (p. 65–80). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

346. Tedesco, J. C., Opertti, R., Amadio, M. (2014). The Curriculum Debate: Why it is Important Today. *Prospects*, 44 (4), 527–546. doi: 10.1007/s11125-014-9326-x
347. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2003). *Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
348. Tiana, A. (2004). *Developing Key Competencies in Education Systems. Some Lessons from International Studies and National Experiences*. In D. S. Rychen & A. Tiana (Eds.) (pp. 35–80). Paris: UNESCO International Bureau of Education.
349. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
350. *Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa*. (2013). *Valstybės žinios*, 105-5154.
351. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.
352. Vaitkevičius, R. (2009). *Struktūrinis lygčių modeliavimas (Structural Equation Modeling) – kas tai?* M II Sistemų analizės skyriaus ir LIKS Intelektikos sekcijos jungtinis seminaras, Vilnius. Prieiga per internetą: http://www.mii.lt/index.php?siteaction=news_notices.view&id=1761%E2%8C%A9=lt
353. *Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija*. (2013). *Valstybės žinios*, 140-7095.
354. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos. (2003). *Valstybės žinios*, 71-3216.
355. Van der Klink, M., Boon, J., Schlusmans, K. (2007). Competences and Vocational Higher Education: Now and in Future. *European Journal of Vocational Training*, 1 (40), 67–82. Prieiga per internetą: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ776605.pdf>
356. Vasiliauskas, R. (2011). Mokymasis – vertybių ugdymo veiksnys: aksiologinės prasmės įžvalgos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 27, 79–90. doi: 10.15388/ActPaed.2011.27.2963
357. Vazirani, N. (2010). Review Paper Competencies and Competency Model-A Brief Overview of its Development and Application. *SIES Journal of Management*, 2010, 7 (1), 121– 131. Prieiga per internetą: <http://blogs.wayne.edu/ioadventures/files/2013/12/Competencies-and-Competecny-Model-A-Brief-Overview-of-its-Development-and-Application.pdf>
358. Vázquez-Burgete, J. L., Lanero, A., Raisiene, A. G., Purificación García, M. (2012). Entrepreneurship Education in Humanities and Social Sciences: are Students Qualified to Start a Business? *Verslas: teorija ir praktika*, 13 (1), 27–35. doi:10.3846/btp.2012.03
359. *Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse: metodinės rekomendacijos*. (2012). Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
360. *Verslumo ugdymas: ugdytojo vadovas*. (2014). Directorate-General for Enterprise and Industry. European Commission. Brussels. doi:10.2769/51700
361. *Vidurinio ugdymo bendrosios programos*. (2011). *Valstybės žinios*, 26-1283.
362. Virvou, M., Katsionis, G. (2008). On the Usability and Likeability of Virtual Reality Games for Education: The Case of Vrengage. *Computers and Education*, 50, 154–178. doi:10.1016/j.compedu.2006.04.004

-
-
363. Vygotsky, L. S. (1978). Interaction between Learning and Development. In *Mind and Society* (pp. 79–91). Cambridge, MA: Harvard University Press. Prieiga per internetą: <http://www.psy.cmu.edu/~sieglervygotsky78.pdf>
364. Weiss, C. H. (2006). *Vertinimas. Programų ir veiklos krypčių tyrimo metodai*. Vilnius: Homo Liber.
365. Westera, W. (2001). Competences in Education: a Confusion of Tongues. *Journal of Curriculum Studies*, 2001, 33 (1), 75–88. Prieiga per internetą: [http://portal.ou.nl/documents/204014/215384/Westera+\(2001\).pdf](http://portal.ou.nl/documents/204014/215384/Westera+(2001).pdf)
366. White, R. (1959). Motivation Reconsidered: the Concept of Competence. *Psychological Review*, 66 (5), 279–333. <http://dx.doi.org/10.1037/h0040934>
367. White, R., Hertz, G., D'Souza, R. (2011). Teaching a Craft – Enhancing Entrepreneurship Pedagogy. *Small Business Institute® Journal*, 7 (2), 1–14. Prieiga per internetą: <http://www.sbij.ecu.edu/index.php/SBIJ/article/viewFile/101/63>
368. Wiklund, J., Davidsson, P., Audretsch, D. B., Karlsson, C. (2011). The Future of Entrepreneurship Research. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35 (1), 1–9. doi:10.1111/j.1540-6520.2010.00420.x
369. Xavier, S. R., Kelley, D., Kew, J., Herrington, M., Vorderwülbecke, A. (2012). *Global Entrepreneurship Monitor 2012. Global Report*. Global Entrepreneurship Research Association (GERA).
370. Zakarevičius, P., Župerka, A. (2011). Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 60, 141–153. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367182552731/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
371. Zaleskienė, I., Žadeikaitė, L. (2008). Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas. *Pedagogika*, 89, 99–106. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/zalza99-106.pdf>
372. Zavadskas, E. K., Zakarevicius, A., Antucheviciene, J. (2006). Evaluation of Ranking Accuracy in Multi-criteria Decisions. *Informatica*, 17 (4), 601–618. Prieiga per internetą: <http://www.mii.vu.lt/informatica/pdf/INFO652.pdf>
373. Žemaitytė, I., Labutė, Ž. (2014). Verslumo ugdymo(si) galimybės universitetinėse studijose. *Socialinių mokslų studijos*, 6 (3), 579–587. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/5d2/SMS-14-6-3-08.pdf>
374. Žibėnienė, G. (2010). Formaliojo mokymosi kompetencijų vertinimo Lietuvoje patirties apžvalga. *Pedagogika*, 99, 62–70. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2010/99/zib62-70.pdf>
375. Zoroja, J. (2013). Usage of Business Simulation Games in Croatia: Perceived Obstacles. *Managing Global Transitions*, 11 (4), 409–420. Prieiga per internetą: http://www.fm-kp.si/zalozba/ISSN/1581-6311/11_409-420.pdf
376. Zuber-Skeritt, O. (2009). *Action Learning and Action Research*. Sense Publishers.

-
377. Župerka, A. (2010a). Moksleivių verslumo ugdymo tobulinimo kryptys Lietuvoje. *Verslas, vadyba ir studijos*, 8, 299–311. Prieiga per internetą: <http://www.bme.vgtu.lt/index.php/bme/article/download/21/21>
378. Župerka, A. (2010b). *Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas* (03 S). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20101230_091557-86520/DS.005.0.01.ETD
379. Župerka, A., Župerkienė, E. (2011). Lietuvoje taikomų studentų verslumo ugdymo metodų veiksmingumo vertinimas. *Tiltai*, 4, 139–153. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367178500306/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
380. Žvirblis, A. (2007). Verslo makroaplinkos komponentų ir veiksmų kompleksinis vertinimas. *Ekonomika*, 80, 103–116.
381. Žvirblis, A., Ignotas, A. (2013). *Daugiakriteris verslo procesų vertinimas ir valdymo optimizavimas: mokslo monografija*. Vilnius: Edukologija.
382. Žydžiūnaitė, V. (2007). Metodologiniai svarstymai: nuosekli kokybinių ir kiekybinių tyrimų sanglauda. *Socialiniai mokslai*, 1 (55), 7–14. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367157637477/datastreams/DS.002.1.01.ARTIC/content>
383. *2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa*. (2012). *Valstybės žinios*, 144-7430.
384. Лазарев, Д. (2011). *Презентация: лучше один раз увидеть!* Москва: Альпина Паблишер.

KITI ŠALTINIAI

1. *Business Dictionary*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.businessdictionary.com>
2. *Cambridge Business English Dictionary*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. liepos 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english>
3. Cesim for Educational Institutions. Cesim. [žiūrėta 2015 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cesim.com/solutions/educational>
4. Education and Training. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. spalio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/library/index_en.htm
5. Education Research and Policy. Ewing Marion Kauffman Foundation. [žiūrėta 2013 m. liepos 31 d.]. Prieiga per internetą: http://www.kauffman.org/education/education_research_and_policy.aspx
6. Eurobarometer Survey on Entrepreneurship. European Commission. [žiūrėta 2012 lapkričio 19]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer>
7. European Schoolnet. EUN. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.eun.org>
8. Europen-Pen International. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.penworldwide.org>
9. Eurydice. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/all_publications_en.php
10. Global Education First Initiative (GEFI). UNESCO. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unesco.org/new/en/education/global-education-first-initiative-gefi>
11. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gemconsortium.org>
12. Junior Achievement Europe. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.jaurope.org/about.html>
13. Junior Achievement Worldwide. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.jaworldwide.org/Pages/default.aspx>
14. Lietuvos Junior Achievement (LJA). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lja.lt>
15. Network for Teaching Entrepreneurship (NFTE). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.nfte.com>
16. Raosoft. Raosoft EZReport, EZSurvey, InterForm, RapidReport, Raosoft, and SurveyWin are Registered Trademarks of Raosoft. Inc. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.raosoft.com/samplesize.html>.
17. Simulith centras. Lietuvos verslo praktinio mokymo firmų centras JA. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://sl.viko.lt/?page_id=159.
18. The Consortium for Entrepreneurship Education. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 m. balandžio 03 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.entre-ed.org>.

PRIEDAI

1 priedas

Verslumo kompetencijos struktūriniai komponentai ir subkomponentai

1. Orientavimasis rinkoje		
Gebėti praktiškai taikyti įgytas žinias, suvokti pagrindines ekonomikos problemas, atsiliepiančias vartotojams ir gamintojams		
1.1. Žinios ir supratimas	1.2. Gebėjimai	1.3. Vertybinės nuostatos
1.1.1. Žinoti ir mokėti paaiškinti gamybos galimybių kreivę ir pagrįsti išteklių pasiskirstymą	1.2.1. Gebėti įvertinti ribines sąnaudas, ribinę naudą ir alternatyviųjų sąnaudų pasirinkimo galimybes remiantis gamybos galimybių kreive	1.3.1. Ugdytis nuostatą priimti pagrįstus ekonominius sprendimus
1.1.2. Žinoti ir mokėti paaiškinti sąvokas <i>ribinė nauda, ribinės sąnaudos, viešoji nauda</i> ir <i>viešosios sąnaudos</i>	1.2.2. Gebėti įvertinti privačios ir viešosios naudos specifiką	1.3.2. Aktyviai domėtis ekonomika
1.1.3. Žinoti ir mokėti apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios ekonomikos formų kriterijus	1.2.3. Gebėti skirti skirtingų ekonomikos formų šalis	
1.1.4. Žinoti ir mokėti apibūdinti pagrindinius paklausos ir pasiūlos rinkoje pokyčių veiksnius ir pavaizduoti juos grafiškai	1.2.4. Gebėti įvertinti paklausos ir pasiūlos veiksnių poveikį rinkos pusiausvyrai	
1.1.5. Žinoti ir mokėti paaiškinti elastingumo sąvoką, paklausos ir pasiūlos elastingumo kainoms veiksnius	1.2.5. Gebėti analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams	
1.1.6. Žinoti ir mokėti paaiškinti skirtingų rinkų struktūrų kriterijus ir pagrindinius būdus, kuriais valstybė siekia užtikrinti konkurenciją	1.2.6. Gebėti analizuoti gamybos, prekių ir paslaugų konkurencingumo rinkoje užtikrinimo veiksnius	
2. Finansų valdymas		
Gebėti įvertinti riziką ir galimybes, priimant finansinius sprendimus		
2.1. Žinios ir supratimas	2.2. Gebėjimai	2.3. Vertybinės nuostatos
2.1.1. Žinoti ir mokėti apibūdinti bankų ir šalies centrinio banko vaidmenį ir jo funkcijas	2.2.1. Gebėti įvertinti centrinio banko vaidmenį ir analizuoti šalies bankų teikiamas paslaugas	2.3.1. Ugdytis supratimą apie finansų rinką ir gebėjimą valdyti asmeninius finansus
2.1.2. Žinoti ir mokėti apibūdinti veiksnius, turinčius įtakos asmeninėms pajamoms, darbo jėgos paklausai ir pasiūlai, taip pat profsąjungų vaidmenį	2.2.2. Gebėti įvertinti įvairių veiksnių įtaką asmeninėms pajamoms, pokyčius darbo rinkoje ir profsąjungų vaidmenį	2.3.2. Prisiimti atsakomybę už finansinius sprendimus
2.1.3. Žinoti ir mokėti apibūdinti alternatyvius gamintojo ir vartotojo taupymo ir investavimo būdus, taupymo ir investavimo tikslus, finansinės nepriklausomybės siekimo būdus	2.2.3. Gebėti analizuoti vartojimo, taupymo, skolinimosi galimybes, investavimo tikslus ir būdus	2.3.3. Jaustis atsakingam už finansinių sprendimų socialines pasekmes

2.1.4. Žinoti ir mokėti apibūdinti draudimo, kredito, lizingo privalumus ir trūkumus	2.2.4. Gebėti planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus	2.3.4. Ugdytis finansinį raštingumą
2.1.5. Žinoti ir mokėti apibūdinti Lietuvos pensijų sistemą, paaiškinti sąvokos <i>gerovės valstybės kūrimas</i> prasmę	2.2.5. Gebėti įvertinti pensijų sistemas	
2.1.6. Žinoti kalbos taisykles ir mokėti jas pritaikyti sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis	2.2.6. Gebėti taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis	
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas(is)		
Gebėti kritiškai vertinti verslo aplinką, verslo plėtros tendencijas ir perspektyvas		
3.1. Žinios ir supratimas	3.2. Gebėjimai	3.3. Vertybinės nuostatos
3.1.1. Žinoti ir mokėti apibūdinti verslumo ir verslo sąvokas, prognozuoti verslo galimybes, riziką ir pelną	3.2.1. Gebėti įvertinti verslo svarbą asmeniui gyvenimui ir visuomenei	3.3.1. Kryptingai, išradingai siekti veiklos efektyvumo
3.1.2. Žinoti ir mokėti paaiškinti skirtumus tarp verslumo ir vadovavimo gebėjimų, apibūdinti pagrindinius vadovui reikalingus įgūdžius	3.2.2. Gebėti analizuoti vadovo veiklą ir jos veiksmingumą	3.3.2. Ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi
3.1.3. Žinoti ir mokėti apibūdinti verslo organizavimo formas, pagrindinius finansinius verslo kūrimo ir plėtros išteklius, efektyvius įmonės valdymo būdus, paaiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą	3.2.3. Gebėti pasirinkti finansiškai geriausią verslo organizavimo būdą, verslo kūrimui ir plėtrai reikalingus išteklius, suvokti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą	3.3.3. Prisiimti atsakomybę už veiklos rezultatus
3.1.4. Žinoti darbuotojų paieškos ir atrankos būdus, mokėti pagal reikalavimus parengti CV, parašyti motyvacinį laišką, paaiškinti efektyvaus bendradarbiavimo įtaką sėkmingam verslo organizavimui, apibūdinti komandinio valdymo būdus	3.2.4. Gebėti analizuoti ir vertinti žmogiškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui	3.3.4. Vadovautis savo veikloje etikos ir teisės normomis
3.1.5. Žinoti ir mokėti apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai	3.2.5. Gebėti parengti struktūrines dalis apimančią verslo planą ir įvertinti jo veiksmingumą	
3.1.6. Žinoti ir mokėti paaiškinti, kas yra verslo socialinė atsakomybė, kokios versle taikomos aplinkosaugos priemonės, kokie lobizmo privalumai bei trūkumai ir korupcijos apraiškos	3.2.6. Gebėti apibūdinti visuomenės ir įmonės interesus tenkinantį verslą	
3.1.7. Žinoti ir mokėti apibūdinti verslumo gebėjimų ugdymosi būdus, suvokti būsimai karjerai būtinų įgūdžių išsiugdymo svarbą	3.2.7. Gebėti įsivertinti ugdymosi pasiekimus ir, siekiant karjeros tikslų, kryptingai ją planuoti	

4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas		
Gebėti objektyviai vertinti valstybės sprendimų įtaką užimtumui, kainoms, gamybai ir rinkos ekonomikos reguliavimui		
4.1. Žinios ir supratimas	4.2. Gebėjimai	4.3. Vertybinės nuostatos
4.1.1. Žinoti ir mokėti paaiškinti valstybės sprendimų poveikį rinkai ir paklausos bei pasiūlos nesureguliuavimo priežastis	4.2.1. Gebėti analizuoti ir vertinti rinkos privalumus ir trūkumus	4.3.1. Domėtis valdžios institucijų ekonominiais sprendimais
4.1.2. Žinoti ir mokėti apibūdinti valstybės ekonominę veiklą	4.2.2. Gebėti įvertinti valstybės vaidmenį ekonomikos reguliavimui	4.3.2. Laikytis etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus
4.1.3. Žinoti ir mokėti paaiškinti valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose didinimo	4.2.3. Gebėti analizuoti monopolijų susikūrimo priežastis ir vertinti valstybės vykdomas konkurencijos rinkoje skatinimo priemones	4.3.3. Domėtis valstybės vykdomomis ekonomikos reguliavimo priemonėmis
4.1.4. Žinoti ir mokėti vertinti sprendimus dėl valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis	4.2.4. Gebėti paaiškinti, kaip ir kokių tikslu sudaromas valstybės biudžetas, įvardyti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis	4.3.4. Domėtis bendraisiais valstybės ekonomikos rodikliais
4.1.5. Žinoti ir mokėti paaiškinti, kuo valstybės biudžeto deficitas skiriasi nuo valstybės skolos, ir biudžeto deficito mažinimo būdus	4.2.5. Gebėti paaiškinti, kas yra valstybės skola ir biudžeto deficitas	
4.1.6. Žinoti ir mokėti paaiškinti, kas yra BVP, kokie yra nacionalinių pajamų skaičiavimo būdai ir kokie veiksniai turi įtakos pajamoms	4.2.6. Gebėti apibrėžti nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto sąvokas ir paaiškinti BVP nustatymo būdus	
4.1.7. Žinoti ir mokėti paaiškinti infliacijos priežastis, mastą, padarinius ir jos mažinimo būdus	4.2.7. Gebėti paaiškinti, kas yra infliacija ir kaip ji skaičiuojama	
4.1.8. Žinoti ir mokėti paaiškinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai	4.2.8. Gebėti apibūdinti užimtumo sampratą, nedarbo rūšis ir priežastis	
4.1.9. Žinoti ir mokėti paaiškinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą ekonomikai	4.2.9. Gebėti apibūdinti fiskalinę (išdo) politiką ir vertinti vyriausybės fiskalinės politikos priemonių veiksmingumą	
4.1.10. Žinoti ir mokėti paaiškinti, kas yra monetarinė (pinigų) politika	4.2.10. Gebėti apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką ir įvertinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonių veiksmingumą	

5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose		
Gebėti ugdytis kritinį požiūrį į Lietuvos verslo galimybes ir iššūkius tarptautinėse rinkose		
5.1. Žinios ir supratimas	5.2. Gebėjimai	5.3. Vertybinės nuostatos
5.1.1. Žinoti ir mokėti apibūdinti laisvosios prekybos sąlygas, pavienių šalių ekonomikos sąlygų ir politinių sprendimų poveikį kitų šalių ekonomikai, prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairių šalių ekonomikai	5.2.1. Gebėti analizuoti ir vertinti tarptautinės prekybos privalumus ir trūkumus	5.3.1. Domėtis tarptautine prekyba ir jos privalumais
5.1.2. Žinoti ir mokėti apibūdinti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius, santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas remiantis valstybės užsienio prekybos duomenimis	5.2.2. Gebėti argumentuotai pagrįsti šalių specializacijos privalumus ir trūkumus bei šalių tarpusavio priklausomybę remiantis santykinio ir absoliutaus pranašumo teorijomis	5.3.2. Domėtis tarptautine ekonomika
5.1.3. Žinoti ir mokėti apibūdinti valstybės mokėjimų balansą ir pagrindines ataskaitos dalis	5.2.3. Gebėti analizuoti valstybės mokėjimų balanso pagrindines dalis ir jų pagrindu apibūdinti valstybės makroekonominę padėtį	5.3.3. Ugdytis asmenines savybes, būtinas dalyvaujant tarptautinėse rinkose
5.1.4. Žinoti ir mokėti apibūdinti veiksnius, darančius įtaką valiutų kursui rinkoje, ir valiutų kurso pokyčių poveikį importui ir eksportui	5.2.4. Gebėti analizuoti valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai	
5.1.5. Žinoti ir mokėti paaiškinti globalizacijos, tarptautinių įmonių plėtros ir tarptautinių prekybos organizacijų susitarimų vaidmenį atskirų šalių rinkoms	5.2.5. Gebėti įvertinti teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikai	
5.1.6. Žinoti ir mokėti paaiškinti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus	5.2.6. Gebėti taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus	

Eksperto anketa

Gerbiamas eksperte,

Tyrimo tikslas – įvertinti verslumo kompetencijos komponentų reikšmingumą.

Tai yra anoniminė anketa. Bus analizuojami tik apibendrinti ekspertų apklausos duomenys.

Jūsų nuomonė labai svarbi, todėl prašoma atsakyti į visus anketos klausimus.

Ačiū už atsakymus!

Verslumo kompetencijos komponentai pasirinkti pagal Vidurinio ugdymo bendrosios programos *Ekonomika ir verslumas* programos turinio struktūrą¹.

1. Verslumo kompetencijos formuojamosios sritys yra: 1. *Orientavimasis rinkoje*; 2. *Finansų valdymas*; 3. *Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis*; 4. *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas*; 5. *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose*.
2. Įvertinkite (suranguokite) kiekvienos srities komponentų – žinių ir supratimo, gebėjimų ir vertybinių nuostatų reikšmingumą mokinių verslumo kompetencijos ugdymui pagal jų svarbą.
3. Įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą proc., kai bendra vertinamų komponentų suma lygi 100 proc.

Vertinimas rangais nebūtinai priklauso nuo vertinimo proc.

-----

1. Įvertinkite kiekvienos srities svarbą mokinių verslumo kompetencijos ugdymui (kai 1 – labiausiai svarbi, 2 – mažiau svarbi palyginus su 1 ir t. t., o 5 – mažiausiai svarbi) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

Sričių komponentai	1–5	Iš viso 100 proc.
1. <i>Orientavimasis rinkoje</i>		
2. <i>Finansų valdymas</i>		
3. <i>Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis</i>		
4. <i>Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas</i>		
5. <i>Dalyvavimas tarptautinėse rinkose</i>		

1.1. Įvertinkite *Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbios, 2 – mažiau svarbios palyginus su 1 ir t. t., o 6 – mažiausiai svarbios) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

1.1. Žinios ir supratimas	1–6	Iš viso 100 proc.
1.1.1. Žino ir moka paaiškinti gamybos galimybių kreivę ir pagrįsti išteklių pasiskirstymą		
1.1.2. Žino ir moka paaiškinti sąvokas <i>ribinė nauda</i> , <i>ribinės sąnaudos</i> , <i>viešoji nauda</i> ir <i>viešosios sąnaudos</i>		
1.1.3. Žino ir moka apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios ekonomikos formų kriterijus		

¹ *Ekonomika ir verslumas* (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymas Nr. V-269)

1.1.4. Žino ir moka apibūdinti pagrindinius rinkos paklausos ir pasiūlos pokyčių veiksnius ir pavaizduoti juos grafiškai		
1.1.5. Žino ir moka paaiškinti elastingumo sąvoką, paklausos ir pasiūlos elastingumo kainoms veiksnius		
1.1.6. Žino ir moka apibūdinti įvardyti skirtingų rinkų struktūrų kriterijus ir pagrindinius būdus, kuriais valstybė siekia užtikrinti konkurenciją		

1.2 Įvertinkite *Orientavimosi rinkoje gebėjimų reikšmingumą* (kai 1– labiausiai svarbus, 2 mažiau svarbus palyginus su 1 ir t. t., o 6 – mažiausiai svarbus) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

1.2. Gebėjimai	1–6	Iš viso 100 proc.
1.2.1. Geba įvertinti ribines sąnaudas, ribinę naudą ir alternatyviųjų sąnaudų pasirinkimo galimybes remiantis gamybos galimybių kreive		
1.2.2. Geba įvertinti privačios ir viešosios naudos specifiką		
1.2.3. Geba skirti skirtingų ekonomikos formų šalis		
1.2.4. Geba įvertinti paklausos ir pasiūlos veiksnių poveikį rinkos pusiausvyrai		
1.2.5. Geba analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams		
1.2.6. Geba analizuoti gamybos, prekių ir paslaugų konkurencingumo rinkoje užtikrinimo veiksnius		

1.3. Įvertinkite *Orientavimosi rinkoje vertybinių nuostatų reikšmingumą* (kai 1– labiau svarbi, o 2 – mažiau svarbi) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

1.3. Vertybinės nuostatos	1 –2	Iš viso 100 proc.
1.3.1. Ugdomi nuostatą priimti pagrįstus ekonominius sprendimus		
1.3.2. Aktyviai domisi ekonomika		

2.1. Įvertinkite *Finansų valdymo žinių ir supratimo reikšmingumą* (kai 1– labiausiai svarbios, 2 mažiau svarbios palyginus su 1 ir t. t., o 6 – mažiausiai svarbios) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

2.1. Žinios ir supratimas	1–6	Iš viso 100 proc.
2.1.1. Žino ir moka apibūdinti bankų ir šalies centrinio banko vaidmenį ir jo funkcijas		
2.1.2. Žino ir moka apibūdinti veiksnius, turinčius įtakos asmeninėms pajamoms, darbo jėgos paklausai ir pasiūlai, taip pat profsąjungų vaidmenį		
2.1.3. Žino ir moka apibūdinti alternatyvius gamintojo ir vartotojo taupymo ir investavimo būdus, taupymo ir investavimo tikslus, finansinės nepriklausomybės siekimo būdus		
2.1.4. Žino ir moka apibūdinti draudimo, kredito, lizingo privalumus ir trūkumus		
2.1.5. Žino ir moka apibūdinti Lietuvos pensijų sistemą, paaiškinti sąvokos <i>gerovės valstybės kūrimas</i> prasmę		
2.1.6. Žino kalbos taisykles ir moka jas pritaikyti sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis		

2.2. Įvertinkite *Finansų valdymo gebėjimų reikšmingumą* (kai 1– labiausiai svarbus, 2 mažiau svarbus, palyginus su 1 ir t. t., o 6 – mažiausiai svarbus) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

2.2. Gebėjimai	1–6	Iš viso 100 proc.
2.2.1. Geba įvertinti centrinio banko vaidmenį ir analizuoti šalies bankų teikiamas paslaugas		

2.2.2. Geba įvertinti įvairių veiksmų įtaką asmeninėms pajamoms, pokyčius darbo rinkoje ir profsąjungų vaidmenį		
2.2.3. Geba analizuoti vartojimo, taupymo, skolinimosi galimybes, investavimo tikslus ir būdus		
2.2.4. Geba planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus		
2.2.5. Geba įvertinti pensijų sistemas		
2.2.6. Geba taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis		

2.3. Įvertinkite *Finansų valdymo vertybinių nuostatų reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbi, 2 mažiau svarbi) palyginus su 1 ir t. t., o 4 – mažiausiai svarbi) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

2.3. Vertybinės nuostatos	1–4	Iš viso 100 proc.
2.3.1. Ugdosi supratimą apie finansų rinką ir gebėjimą valdyti asmeninius finansus		
2.3.2. Prisiima atsakomybę už finansinius sprendimus		
2.3.3. Jaučiasi atsakingas už finansinių sprendimų socialines pasekmes		
2.3.4. Ugdosi finansinį raštingumą		

3.1. Įvertinkite *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi žinių ir supratimo reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbios, 2 mažiau svarbios) palyginus su 1 ir t. t., o 7 – mažiausiai svarbios) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

3.1. Žinios ir supratimas	1–7	Iš viso 100 proc.
3.1.1. Žino ir moka apibūdinti verslumo ir verslo sąvokas, prognozuoti verslo galimybes, riziką ir pelną		
3.1.2. Žino ir moka paaiškinti skirtumus tarp verslumo ir vadovavimo gebėjimų, apibūdinti pagrindinius vadovui reikalingus įgūdžius		
3.1.3. Žino ir moka apibūdinti verslo organizavimo formas, pagrindinius finansinius verslo kūrimo ir plėtros išteklius, efektyvius įmonės valdymo būdus, paaiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą		
3.1.4. Žino darbuotojų paieškos ir atrankos būdus, moka pagal reikalavimus parengti CV, parašyti motyvacinį laišką, paaiškinti efektyvaus bendradarbiavimo įtaką sėkmingam verslo organizavimui, apibūdinti komandinio valdymo būdus		
3.1.5. Žino ir moka apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai		
3.1.6. Žino ir moka paaiškinti, kas yra verslo socialinė atsakomybė, kokios versle taikomos aplinkosaugos priemonės, kokie lobizmo privalumai bei trūkumai ir korupcijos apraiškos		
3.1.7. Žino ir moka apibūdinti verslumo gebėjimų ugdymosi būdus, suvokti būsimai karjerai būtinų įgūdžių išsiugdymo svarbą		

3.2. Įvertinkite *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi gebėjimų reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbus, 2 mažiau svarbus) palyginus su 1 ir t. t., o 7 – mažiausiai svarbus) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

3.2. Gebėjimai	1–7	Iš viso 100 proc.
3.2.1. Geba įvertinti verslo svarbą asmeniniam gyvenimui ir visuomenei		
3.2.2. Geba analizuoti vadovo veiklą ir jos veiksmingumą		
3.2.3. Geba pasirinkti finansiškai geriausią verslo organizavimo būdą, verslo kūrimui ir plėtrai reikalingus išteklius, suvokti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą		

3.2.4. Geba analizuoti ir vertinti žmogiškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui		
3.2.5. Geba parengti struktūrines dalis apimančią verslo planą ir įvertinti jo veiksmingumą		
3.2.6. Geba apibūdinti visuomenės ir įmonės interesus tenkinančią verslą		
3.2.7. Geba įsivertinti ugdymosi pasiekimus ir, siekiant karjeros tikslų, kryptingai ją planuoti		

3.3. Įvertinkite *Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi vertybinių nuostatų reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbi, 2 mažiau svarbi palyginus su 1 ir t. t., o 4 – mažiausiai svarbi) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

3.3. Vertybinės nuostatos	1–4	Iš viso 100 proc.
3.3.1. Kryptingai siekia veiklos efektyvumo		
3.3.2. Ugdosi iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi		
3.3.3. Prisiima atsakomybę už veiklos rezultatus		
3.3.4. Vadovaujasi savo veikloje etikos ir teisės normomis		

4.1. Įvertinkite *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo žinių ir supratimo reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbios, 2 mažiau svarbios palyginus su 1 ir t. t., o 10 – mažiausiai svarbios) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

4.1. Žinios ir supratimas	1–10	Iš viso 100 proc.
4.1.1. Žino ir moka paaiškinti valstybės sprendimų poveikį rinkai ir paklausos bei pasiūlos nesureguliuavimo priežastis		
4.1.2. Žino ir moka apibūdinti valstybės ekonominę veiklą		
4.1.3. Žino ir moka paaiškinti valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose didinimo		
4.1.4. Žino ir moka vertinti sprendimus dėl valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis		
4.1.5. Žino ir moka paaiškinti, kuo valstybės biudžeto deficitas skiriasi nuo valstybės skolos, ir žino biudžeto deficito mažinimo būdus		
4.1.6. Žino ir moka paaiškinti, kas yra BVP, kokie yra nacionalinių pajamų skaičiavimo būdai ir kokie veiksniai turi įtakos pajamoms		
4.1.7. Žino ir moka paaiškinti infliacijos priežastis, mastą, padarinius ir jos mažinimo būdus		
4.1.8. Žino ir moka paaiškinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai		
4.1.9. Žino ir moka paaiškinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą ekonomikai		
4.1.10. Žino ir moka paaiškinti, kas yra monetarinė (pinigų) politika		

4.2. Įvertinkite *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo gebėjimų reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbus, 2 mažiau svarbus palyginus su 1 ir t. t., o 10 – mažiausiai svarbus) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

4.2. Gebėjimai	1–10	Iš viso 100 proc.
4.2.1. Geba analizuoti ir vertinti rinkos privalumus ir trūkumus		
4.2.2. Geba įvertinti valstybės vaidmenį ekonomikos reguliavimui		
4.2.3. Geba analizuoti monopolijų susikūrimo priežastis ir vertinti valstybės vykdomas konkurencijos rinkoje skatinimo priemones		
4.2.4. Geba paaiškinti, kaip ir koku tikslu sudaromas valstybės biudžetas, įvardyti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis		

4.2.5. Geba paaiškinti, kas yra valstybės skola ir biudžeto deficitas		
4.2.6. Geba apibrėžti nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto sąvokas ir paaiškinti BVP nustatymo būdus		
4.2.7. Geba paaiškinti, kas yra infliacija ir kaip ji skaičiuojama		
4.2.8. Geba apibūdinti užimtumo sampratą, nedarbo rūšis ir priežastis		
4.2.9. Geba apibūdinti fiskalinę (išdo) politiką ir vertinti vyriausybės fiskalinės politikos priemonių veiksmingumą		
4.2.10. Geba apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką ir įvertinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonių veiksmingumą		

4.3. Įvertinkite *Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo vertybinių nuostatų reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbi, 2 mažiau svarbi palyginus su 1 ir t. t., o 4 – mažiausiai svarbi) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

4.3. Vertybinės nuostatos	1–4	Iš viso 100 proc.
4.3.1. Domisi valdžios institucijų ekonominiiais sprendimais		
4.3.2. Laikosi etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus		
4.3.3. Domisi valstybės vykdomomis ekonomikos reguliavimo priemonėmis		
4.3.4. Domisi bendraisiais valstybės ekonomikos rodikliais		

5.1. Įvertinkite *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose žinių ir supratimo reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbus, 2 mažiau svarbus palyginus su 1 ir t. t., o 6 – mažiausiai svarbus) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

5.1. Žinios ir supratimas	1–6	Iš viso 100 proc.
5.1.1. Žino ir moka apibūdinti laisvosios prekybos sąlygas, pavienių šalių ekonomikos sąlygų ir politinių sprendimų poveikį kitų šalių ekonomikai, prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairių šalių ekonomikai		
5.1.2. Žino ir moka apibūdinti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius, santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas remiantis valstybės užsienio prekybos duomenimis		
5.1.3. Žino ir moka apibūdinti valstybės mokėjimų balansą ir pagrindines ataskaitos dalis		
5.1.4. Žino ir moka apibūdinti veiksnius, darančius įtaką valiutų kursui rinkoje, ir valiutų kurso pokyčių poveikį importui ir eksportui		
5.1.5. Žino ir moka paaiškinti globalizacijos, tarptautinių įmonių plėtros ir tarptautinių prekybos organizacijų susitarimų vaidmenį atskirų šalių rinkoms		
5.1.6. Žino ir moka paaiškinti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus		

5.2. Įvertinkite *Dalyvavimas tarptautinėse rinkose gebėjimų reikšmingumą* (kai 1 – labiausiai svarbus, 2 mažiau svarbus palyginus su 1 ir t. t., o 6 – mažiausiai svarbus) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

5.2. Gebėjimai	1–6	Iš viso 100 proc.
5.2.1. Geba analizuoti ir vertinti tarptautinės prekybos privalumus ir trūkumus		
5.2.2. Geba argumentuotai pagrįsti šalių specializacijos privalumus ir trūkumus bei šalių tarpusavio priklausomybę remiantis santykinio ir absoliutaus pranašumo teorijomis		
5.2.3. Geba analizuoti valstybės mokėjimų balanso pagrindines dalis ir jų pagrindu apibūdinti valstybės makroekonominę padėtį		
5.2.4. Geba analizuoti valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai		

5.2.5. Geba įvertinti teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikai		
5.2.6. Geba taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus		

5.3. Įvertinkite **Dalyvavimas tarptautinėse rinkose vertybinių nuostatų reikšmingumą** (kai 1 – labiausiai svarbi, 2 mažiau svarbi palyginus su 1 ir t. t., o 3 – mažiausiai svarbi) ir įvertinkite kiekvieno komponento reikšmingumą procentais, kai visų vertinimų suma lygi 100 proc.

5.3. Vertybinės nuostatos	1–3	Iš viso 100 proc.
5.3.1. Domisi tarptautine prekyba ir jos privalumais		
5.3.2. Domisi tarptautine ekonomika		
5.3.3. Ugdosi asmenines savybes, būtinas dalyvaujant tarptautinėse rinkose		

1. Pažymėkite ekonomikos ir verslumo sritis, kuriose turite praktinio darbo patirties

Sritis	
1. <i>Orientavimasis rinkoje</i>	
2. <i>Finansų valdymas</i>	
3. <i>Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis</i>	
4. <i>Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas</i>	
5. <i>Dalyvavimas tarptautinėse rinkose</i>	

2. Jūsų patirtis metais

1. Praktinio darbo patirtis	
2. Mokslinio darbo patirtis	
3. Pedagoginio darbo patirtis	
4. Ekspertinio darbo patirtis ekonomikos ir verslo bei edukologijos srityse	

3. Prašome išsakyti savo nuomonę vertinant žinių ir supratimo, gebėjimų ir vertybinių nuostatų reikšmingumą verslumo kompetencijos ugdymui

Ačiū už atsakymus!

Verslo įmonės steigimo ir plėtros etapai (uždaviniai, procesai, priemonės)

Etapas			
Verslo idėjos identifikavimas ir plėtojimas			
1.1. Verslo galimybių įvertinimas			
Uždaviniai	1.1.1. Verslo galimybių įvertinimas	1.1.2. Laiko planavimas	1.1.3. Rizikos įvertinimas
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Idėjos plėtojimas, rinkos tyrimų analizė, konsultavimasis, vertinimas	Laiko planavimo mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Rizikos analizė, rizikos valdymo mokymai gebėjimų ir įgūdžių ugdymas
Etapas			
Įmonės įkūrimas			
2.1. Verslo plano rengimas			
Uždaviniai	2.1.1. Verslo plano rengimas	2.1.2. Rinkos tyrimai ir analizė	
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Rinkos tyrimų analizė, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	
2.2. Finansavimo šaltinių numatymas			
Uždaviniai	2.2.1. Finansavimo šaltinių numatymas	2.2.2. Finansinė analizė	2.2.3. Lėšų poreikio ir finansavimo šaltinių numatymas
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Finansavimo šaltinių paieška, lyginamoji analizė, paramos verslui galimybių įvertinimas	Finansinė analizė, paramos verslui galimybių įvertinimas, konsultavimasis, vertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Lėšų poreikio numatymas, paramos verslui galimybių įvertinimas
2.3. Finansinių išteklių valdymas			
Uždaviniai	2.3.1. Finansinių srautų valdymas	2.3.2. Finansinė analizė	
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Finansinių rodiklių analizė, konsultavimasis, vertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Finansinių rodiklių, konsultavimasis, vertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	
Etapas			
Verslo valdymas ir plėtra			
3.1. Verslo valdymas			
Uždaviniai	3.1.1. Verslo valdymas ir plėtra	3.1.2. Žmogiškųjų išteklių valdymas	3.1.3. Laiko valdymas
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Verslo rodiklių analizė ir konkurencijos rinkoje įvertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Žmogiškųjų išteklių poreikio nustatymo ir jų valdymo mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Laiko planavimo ir valdymo mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas
Uždaviniai	3.1.4. Rizikos valdymas	3.1.5. Kokybės valdymas	3.1.6. Finansinė analizė

PRIEDAI

Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Rizikos analizė, vertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Kokybės valdymo principų taikymo mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Verslo valdymo ir finansinės analizės mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas
	3.2. Rinkodara		
Uždaviniai	3.2.1. Rinkodara	3.2.2. Rinkos tyrimų analizė	3.2.3. Komunikacija
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Konkurencijos rinkoje analizė, pagalbos ir paramos verslui įvertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Rinkos tyrimų analizė, vertinimas, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas	Vartotojų poreikių nustatymas, situacijos analizė, mokymai, gebėjimų ir įgūdžių ugdymas
Uždaviniai	3.2.4. Kainodara	3.2.5. Reklama	3.2.6. Pardavimų valdymas
Procesai ir jų įgyvendinimo priemonės	Kainų politikos tikslų nustatymas, kainos nustatymo metodų taikymas	Poreikių nustatymas, išteklių įvertinimas, pagalbos ir paramos verslui įvertinimas, rinkos tyrimų analizė, ekonominės naudos analizės metodų taikymas	Pardavimų valdymo principų taikymas, pardavimų pelningumo rodiklių analizė

Sudaryta remiantis *Baseline Study. Learning Area: Youth Entrepreneurship, 2010*

χ^2 skirstinio kritinės reikšmės

ν \ α	0,025	0,05	0,95	0,975
1.	5,024	3,841	0,00393	0,00098
2.	7,378	5,991	0,103	0,0506
3.	9,348	7,815	0,352	0,216
4.	11,143	9,488	0,711	0,484
5.	12,832	11,070	1,145	0,831
6.	14,449	12,592	1,635	1,237
7.	16,013	14,067	2,167	1,690
8.	17,535	15,507	2,733	2,180
9.	19,023	16,919	3,325	2,700
10.	20,483	18,307	3,940	3,247
11.	21,920	19,675	4,575	3,816
12.	23,336	21,026	5,226	4,404
13.	24,736	22,362	5,892	5,009
14.	26,119	23,685	6,571	5,629
15.	27,488	24,996	7,261	6,262

Šaltinis: Raulynaitis, Podvezko, Daunoravičius, 2004, 160

Mokinio anketa

Gerbiamas moksleivi,

Tai yra anoniminė anketa, kurioje nebus Jūsų vardo, pavardės ar kitos informacijos, kuri leistų Jus identifikuoti.

Tyrimo tikslas – įvertinti verslumo kompetenciją (asmenines savybes, bendruosius ir verslumo gebėjimus bei vertybines nuostatas) vykdam mokomosios mokinių bendrovės (MMB) veiklą.

Kad tyrimas būtų sėkmingas, labai svarbu atsakyti į kiekvieną anketos klausimą.

Anketoje nėra teisingų ar klaidingų atsakymų.

Pažymėkite „X“ labiausiai Jums priimtina atsakymo variantą ir atsakykite į 7 ir 8 klausimus.

Linkiu sėkmės pildant anketą!

1. Nurodykite, kiek Jūs išsiugdėte savo asmenines savybes vykdydami mokomosios mokinių bendrovės veiklą (pažymėkite vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje):

Asmeninės savybės	Labai išsiugdžiau	Išsiugdžiau	Nei išsiugdžiau, nei neišsiugdžiau	Neišsiugdžiau	Visai neišsiugdžiau
1. Iniciatyvumas	☐	☐	☐	☐	☐
2. Savarankiškumas	☐	☐	☐	☐	☐
3. Aktyvumas/energingumas	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ambicingumas	☐	☐	☐	☐	☐
5. Sąžiningumas	☐	☐	☐	☐	☐
6. Savo vertės suvokimas	☐	☐	☐	☐	☐
7. Entuziazmas	☐	☐	☐	☐	☐
8. Pasitikėjimas savimi	☐	☐	☐	☐	☐
9. Komunikabilumas	☐	☐	☐	☐	☐
10. Kritinis-analitinis mąstymas	☐	☐	☐	☐	☐
11. Atsakingumas	☐	☐	☐	☐	☐
12. Veiklumas	☐	☐	☐	☐	☐
13. Motyvautumas	☐	☐	☐	☐	☐
14. Atkaklumas	☐	☐	☐	☐	☐
15. Kūrybiškumas	☐	☐	☐	☐	☐
16. Išradingumas	☐	☐	☐	☐	☐
17. Įžvalgumas	☐	☐	☐	☐	☐
18. Principingumas	☐	☐	☐	☐	☐

2. Nurodykite, kokius bendruosius gebėjimus išsiugdėte vykdydami mokomosios mokinių bendrovės veiklą? (pažymėkite vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje):

Bendrieji gebėjimai (įgūdžiai)	Labai išsiugdžiau	Išsiugdžiau	Nei išsiug- džiau, nei ne- išsiugdžiau	Neišsiugdžiau	Visai neišsiugdžiau
1. Bendravimo ir bendra- darbiavimo	☐	☐	☐	☐	☐
2. Naudojimosi IKT prie- monėmis	☐	☐	☐	☐	☐
3. Derybiniai	☐	☐	☐	☐	☐
4. Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	☐	☐	☐	☐	☐
5. Tikslų numatymo ir įgy- vendinimo	☐	☐	☐	☐	☐
6. Rizikos valdymo	☐	☐	☐	☐	☐
7. Individualių sprendimų priėmimo	☐	☐	☐	☐	☐
8. Kolektyvinių sprendimų priėmimo	☐	☐	☐	☐	☐
9. Problemų sprendimo	☐	☐	☐	☐	☐
10. Vadovavimo	☐	☐	☐	☐	☐
11. Komandinio darbo	☐	☐	☐	☐	☐
12. Konkrečių funkcijų at- likimo	☐	☐	☐	☐	☐
13. Analizavimo ir sistemi- nimo	☐	☐	☐	☐	☐
14. Planavimo	☐	☐	☐	☐	☐
15. Mokymosi iš patirties	☐	☐	☐	☐	☐
16. Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	☐	☐	☐	☐	☐

3. Nurodykite, kokius verslumo gebėjimus išsiugdėte vykdydami mokomosios mokinių bendrovės veiklą? (pažymėkite vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje):

Verslumo gebėjimai (įgūdžiai)	Labai išsiugdžiau	Išsiugdžiau	Nei išsiugdžiau, nei įgijau	Neišsiugdžiau	Visai neišsiugdžiau
1. Verslo informacijos valdymo	☐	☐	☐	☐	☐
2. Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	☐	☐	☐	☐	☐
3. Verslo plano rengimo	☐	☐	☐	☐	☐
4. Rinkos analizės	☐	☐	☐	☐	☐
5. Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklavavimo	☐	☐	☐	☐	☐
6. Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	☐	☐	☐	☐	☐
7. Gamybos organizavimo	☐	☐	☐	☐	☐
8. Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	☐	☐	☐	☐	☐
9. Įmonės kūrimo ir valdymo	☐	☐	☐	☐	☐
10. Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	☐	☐	☐	☐	☐
11. Verslo aplinkos analizės	☐	☐	☐	☐	☐
12. Žmogiškųjų išteklių valdymo	☐	☐	☐	☐	☐
13. Pirkimų ir pardavimų valdymo	☐	☐	☐	☐	☐
14. Finansų valdymo	☐	☐	☐	☐	☐

4. Nurodykite, kokias vertybines nuostatas išsiugdėte vykdant mokomosios mokinių bendrovės veiklą? (pažymėkite vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje):

Vertybinės nuostatos	Labai išsiugdžiau	Išsiugdžiau	Nei išsiugdžiau, nei įgijau	Neišsiugdžiau	Visai neišsiugdžiau
1. Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	☐	☐	☐	☐	☐
2. Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	☐	☐	☐	☐	☐
3. Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	☐	☐	☐	☐	☐
4. Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	☐	☐	☐	☐	☐
5. Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	☐	☐	☐	☐	☐
6. Valdžios institucijų svarbos suvokimas	☐	☐	☐	☐	☐
7. Etikos ir teisės normų derinant asmens ir visuomenės interesus pripažinimas	☐	☐	☐	☐	☐
8. Teigiamas požiūris į verslą, verslumą, verslininkus	☐	☐	☐	☐	☐

5. **Kaip vertinate šių asmenų verslumo kompetencijos lygį vykdant mokomosios mokinių bendrovės veiklą?** (pažymėkite vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje):

Asmenys	Labai žemas	Žemas	Vidutinis	Aukštas	Labai aukštas
1. Mokytojo	☐	☐	☐	☐	☐
2. Konsultanto	☐	☐	☐	☐	☐
3. Draugų	☐	☐	☐	☐	☐
4. Tavo paties	☐	☐	☐	☐	☐

6. **Ar, Jūsų nuomone, naudinga mokomosios mokinių bendrovės veikla šiais aspektais** (pažymėkite vieną atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje):

Aspektai	Labai naudinga	Naudinga	Nei naudinga, nei nenaudinga	Nenaudinga	Visai nenaudinga
1. Ugdant žinias ir supratimą apie verslą ir verslumą	☐	☐	☐	☐	☐
2. Įgyjant praktinius verslumo gebėjimus ir įgūdžius	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ugdant asmenines savybes	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ugdantis vertybines nuostatas, teigiamą požiūrį į verslą, verslumą, verslininkus	☐	☐	☐	☐	☐
5. Užmezgant ir palaikant socialinius ryšius su verslininkais	☐	☐	☐	☐	☐
6. Būsimam nuosavo verslo kūrimui ir plėtrai	☐	☐	☐	☐	☐

1. **Kuo Jums naudingas buvo dalyvavimas mokomosios mokinių bendrovės veikloje?**

.....

.....

2. **Su kokiomis problemomis Jums teko susidurti vykdant mokomosios mokinių bendrovės veiklą?**

.....

.....

3. **Lytis:**

1. Mergina
2. Vaikinas

4. **Mokymo įstaiga, kurioje mokotės:**

1. Gimnazija.
2. Vidurinė mokykla

5. **Klasė, kurioje mokotės:**

1. XI
2. XII
3. III
4. IV

.....

Dėkoju už atsakymus!

6 priedas

LJA pagrindinių mokymo programų ir renginių statistika (2007-2008 – 2013-2014 m. m.)

	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
LJA mokiniai							
mokiniai	14997	17791	19958	20834	20328	18140	20255
mokyklos	218	221	223	251	269	253	279
vietovės	91	105	98	104	104	114	124
Ekonomikos ir verslo programa (11-12 kl.)							
mokiniai	9469	10359	11585	12581	11058	9948	10729
Ekonomikos pagrindų programa (9-10 kl.)							
mokiniai	5528	7432	8373	8253	9270	8192	9526
VEMP verslo čempionatas (kompiuterinis modeliavimas)							
komandos	293	327	261	301	251	260	271
dalyviai	1077	1200	879	1141	838	806	1084
mokyklos	69	91	57	78	57	50	68
Bankų konkurencijos verslo čempionatas (kompiuterinis modeliavimas)							
komandos	102	100	98	129	92	100	-
dalyviai	329	300	330	500	295	310	-
mokyklos	36	19	41	45	30	31	-
MMB mugė							
bendrovės	22	26	40	61	58	61	45
dalyviai	160	210	250	350	350	350	179
mokyklos	20	20	27	42	40	41	23
MMB veikla							
bendrovės	67	83	100	175	190	176	161
nariai	1042	1270	1300	1950	1700	1450	1324
mokyklos	51	54	56	101	108	97	87
Kepurėlių čempionatas (9-10 kl.) (kompiuterinis modeliavimas)							
komandos	34	50	58	54	50	51	52
dalyviai	124	161	205	193	190	190	207
mokyklos	15	19	22	19	20	19	18
Jaunasis kolega							
mokiniai	531	579	550	576	706	712	530
mokyklos	45	55	53	51	69	62	53
įmonės	81	99	88	80	66	70	60
darbuotojai	250	310	270	300	217	153	127
Europos geriausios mokinių bendrovės konkursas. Stokholmas; Roterdamas; Kagliaris; Oslas; Bukareštas; Londonas, Talinas							
bendrovės	1	1	1	1	1	1	1
mokiniai	4	5	4	3	5	2	2
mokytojai	11	6	1	2	1	2	1
Europos atskirų šalių mokinių bendrovių mugės (iš viso). Norvegija; Latvija; Portugalija; Danija; Serbija; Slovakija; Šveicarija; Belgija, Ryga							

PRIEDAI

bendrovės	1	6	11	25	30	15	1
mokiniai	4	19	46	61	81	44	2
mokytojai	11	15	35	31	27	15	1
Europos VEMP čempionatas (kompiuterinis modeliavimas)							
komandos	146	78	95	83	68	38	-
dalyviai	549	250	307	283	300	109	-
mokyklos	40	30	36	28	20	14	-
Europos Bankų čempionatas (kompiuterinis modeliavimas)							
komandos	-	18	32	16	12	19	-
dalyviai	-	60	134	83	70	67	-
mokyklos	-	9	15	9	10	7	-
Pasaulio VEMP varžybos (HPGBC) (kompiuterinis modeliavimas)							
komandos	8	26	18	15	17	-	-
dalyviai	23	80	69	30	56	-	-
mokyklos	6	15	11	9	10	-	-

Verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu ir tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

1 lentelė. *Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu*

Komponentų skaičius (<i>m</i>) \ Ekspertų skaičius (<i>r</i>)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Rangų suma	Rango vieta
	1.1.1. Žino ir moka paaiškinti gamybos galimybių kreivę ir pagrįsti išteklių pasiskirstymą	6	3	5	2	6	5	3	4	5	4	1	1	5	5	6		
1.1.2. Žino ir moka paaiškinti sąvokas „ribinė nauda“, „ribinės sąnaudos“, „viešoji nauda“ ir „viešosios sąnaudos“	5	2	4	1	4	1	1	5	1	3	2	2	1	2	3	1	38	1
1.1.3. Žino ir moka apibūdinti pagrindinius tradicinės, planinės, rinkos ir mišriosios ekonomikos formų kriterijus	2	4	6	6	3	3	6	6	2	6	6	6	6	6	2	4	74	6
1.1.4. Žino ir moka apibūdinti pagrindinius paklausos ir pasiūlos rinkoje pokyčių veiksnius ir pavaizduoti juos grafiškai	1	6	1	3	2	2	4	2	4	5	4	3	2	3	4	2	48	3
1.1.5. Žino ir moka paaiškinti elastingumo sąvoką, paklausos ir pasiūlos elastingumo kainoms veiksnius	3	5	2	4	5	6	5	3	3	2	5	5	4	4	5	3	64	4
1.1.6. Žino ir moka apibūdinti skirtingų rinkų struktūrų kriterijus ir pagrindinius būdus, kuriais valstybė siekia užtikrinti konkurenciją	4	1	3	5	1	4	2	1	6	1	3	4	3	1	1	6	46	2
																	336	
Rangų sumų vidurkis												$\bar{e}$	56					
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma												S	976					
Didžiausia S reikšmė												$S_{\max}$	4480					
Konkordancijos koeficientas												W	0,218					

2 lentelė. *Orientavimosi rinkoje žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)*

$m \backslash r$	r																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
1.1.1.	10	20	15	20	10	15	10	15	5	10	24	20	10	5	10	15	13,38	0,134	5
1.1.2.	10	20	15	20	15	35	40	10	40	15	22	20	20	25	15	20	21,38	0,214	1
1.1.3.	20	20	10	10	15	15	5	10	20	5	8	10	10	5	25	15	12,69	0,127	6
1.1.4.	30	10	20	20	20	15	10	25	10	10	16	20	20	20	15	20	17,56	0,176	3
1.1.5.	20	10	20	15	10	5	5	15	20	25	11	10	20	20	10	15	14,44	0,144	4
1.1.6.	10	20	20	15	30	15	30	25	5	35	19	20	20	25	25	15	20,56	0,206	2
																	100	1	

3 lentelė. *Orientavimosi rinkoje gebėjimų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu*

Komponentų skaičius (m) \backslash Ekspertų skaičius (r)	r																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
1.2.1. Geba įvertinti ribines sąnaudas, ribinę naudą ir alternatyviųjų sąnaudų pasirinkimo galimybes remiantis gamybos galimybių kreive	5	4	5	2	4	3	2	4	5	4	4	2	5	2	5	3	59	5
1.2.2. Geba įvertinti privačios ir viešosios naudos specifiką	2	5	4	1	2	4	6	5	2	5	3	4	4	1	6	2	56	4
1.2.3. Geba skirti skirtingų ekonomikos formų šalis	4	6	6	6	5	6	5	6	6	6	6	6	6	6	2	5	87	6
1.2.4. Geba įvertinti paklausos ir pasiūlos veiksnių poveikį rinkos pusiausvyrai	3	3	3	4	3	5	4	2	4	1	5	3	2	3	4	4	53	3
1.2.5. Geba analizuoti ir prognozuoti vartotojų elgseną rinkoje atsiradus kainų, paklausos ir pasiūlos pokyčiams	1	1	1	3	1	2	3	3	1	2	2	1	1	4	3	1	30	1

1.2.6. Geba analizuoti gamybos, prekių ir paslaugų konkurencingumo rinkoje užtikrinimo veiksniai	6	2	2	5	6	1	1	1	3	3	1	5	3	5	1	6	51	2
336																		

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	56
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	1680
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	4480
Konkordancijos koeficientas	W	0,375

4 lentelė. Orientavimosi rinkoje gebėjimų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$r \backslash m$																	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
1.2.1.	10	10	10	15	20	15	10	20	25	10	16	20	10	15	25	15	15,38	0,154	5
1.2.2.	20	20	15	20	20	10	30	20	10	25	19	10	20	20	10	25	18,38	0,184	2
1.2.3.	10	10	10	10	20	20	15	10	10	5	8	10	10	10	20	20	11,75	0,118	6
1.2.4.	20	20	20	20	15	10	15	10	15	30	12	20	20	20	15	20	17,63	0,176	3
1.2.5.	30	20	25	20	10	20	10	20	25	10	21	23	20	20	25	10	19,31	0,193	1
1.2.6.	10	20	20	15	15	25	20	20	15	20	24	17	20	15	15	10	17,56	0,176	4
100																	1		

5 lentelė. Orientavimosi rinkoje vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m) \backslash Ekspertų skaičius (r)																	Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
1.3.1. Ugdosi nuostatą priimti pagrįstus ekonominius sprendimus	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	19	1
1.3.2. Aktyviai domisi ekonomika	2	2	2	2	1	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1	29	2
48																		

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	24
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	50
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	128
Konkordancijos koeficientas	W	0,391

6 lentelė. *Orientavimosi rinkoje vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)*

r																	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
1.3.1.	60	60	60	50	50	75	60	60	70	50	70	80	50	50	70	50	60,31	0,603	1
1.3.2.	40	40	40	50	50	25	40	40	30	50	30	20	50	50	30	50	39,69	0,397	2
																	100	1	

7 lentelė. *Finansų valdymo žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu*

Komponentų skaičius (m)	Ekspertų skaičius (r)																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
2.1.1. Žino ir moka apibūdinti bankų ir šalies centrinio banko vaidmenį ir jo funkcijas	6	6	4	4	4	2	2	6	2	6	4	6	4	4	2	4	66	4
2.1.2. Žino ir moka apibūdinti veiksmius, turinčius įtakos asmeninėms pajamoms, darbo jėgos paklausai ir pasiūlai, taip pat profsąjungų vaidmenį	1	1	1	2	1	1	3	1	1	1	1	3	6	2	1	3	29	1
2.1.3. Žino ir moka apibūdinti alternatyvius gamintojo ir vartotojo taupymo ir investavimo būdus, taupymo ir investavimo tikslus, finansinės nepriklausomybės siekimo būdus	4	2	2	1	3	3	1	2	6	2	2	1	1	1	3	1	35	2
2.1.4. Žino ir moka apibūdinti draudimo, kredito, lizingo privalumus ir trūkumus	3	3	3	3	2	5	4	3	3	3	3	2	2	3	5	2	49	3
2.1.5. Žino ir moka apibūdinti Lietuvos pensijų sistemą, paaiškinti sąvokos „gerovės valstybės kūrimas“ prasmę	5	4	5	6	5	4	5	5	4	5	6	5	3	6	4	5	77	5

PRIEDAI

2.1.6. Žino kalbos taisykles ir moka jas pritaikyti sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis	2	5	6	5	6	6	6	4	5	4	5	4	5	5	6	6	80	6
336																		

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	56
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	2336
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	4480
Konkordancijos koeficientas	W	0,521

8 lentelė. *Finansų valdymo* žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$r \backslash m$	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
2.1.1.	10	20	15	10	20	15	15	10	5	10	15	10	10	10	5	20	12,50	0,125	5
2.1.2.	30	30	25	30	20	25	10	20	10	25	23	20	30	30	10	20	22,38	0,224	1
2.1.3.	20	15	25	30	20	15	15	20	25	20	21	30	20	30	25	20	21,94	0,219	2
2.1.4.	20	10	15	20	20	15	20	20	25	20	19	20	20	20	25	20	19,31	0,193	3
2.1.5.	10	10	10	5	10	15	20	10	10	10	9	10	10	5	10	10	10,25	0,103	6
2.1.6.	10	15	10	5	10	15	20	20	25	15	13	10	10	5	25	10	13,63	0,136	4
100																		1	

9 lentelė. *Finansų valdymo* gebėjimų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

$r \backslash m$	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Rangų suma	Rango vieta
2.2.1. Geba įvertinti centrinio banko vaidmenį ir analizuoti šalies bankų teikiamas paslaugas	6	6	4	4	4	2	2	6	2	6	5	6	3	4	2	4	66	4
2.2.2. Geba įvertinti įvairių veiksmų įtaką asmeninėms pajamoms, pokyčius darbo rinkoje ir profsąjungų vaidmenį	2	1	2	2	1	1	5	1	5	1	3	3	5	2	5	1	40	2

PRIEDAI

2.2.3. Geba analizuoti vartojimo, taupymo, skolinimosi galimybes, investavimo tikslus ir būdus	3	2	1	1	2	3	1	2	6	2	2	1	6	1	6	6	45	3
2.2.4. Geba planuoti asmenines pajamas atsižvelgiant į draudimo, kredito privalumus ir trūkumus	1	3	3	3	5	4	3	3	1	3	1	2	1	3	1	2	39	1
2.2.5. Geba įvertinti pensijų sistemas	5	4	5	6	3	5	6	5	3	5	6	5	2	6	3	3	72	5
2.2.6. Geba taisyklingai vartoti terminus sudarant įvairias finansines sutartis	4	5	6	5	6	6	4	4	4	4	4	4	4	5	4	5	74	6
336																		

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	56
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	1346
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	4480
Konkordancijos koeficientas	W	0,300

10 lentelė. Finansų valdymo gebėjimų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

r	m																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
2.2.1.	10	15	10	20	20	20	15	10	5	10	12	10	8	20	5	20	13,13	0,131	4
2.2.2.	20	30	25	10	20	30	20	20	15	25	19	20	10	20	15	20	19,94	0,199	3
2.2.3.	20	15	25	20	20	15	15	20	25	20	22	30	20	20	25	20	20,75	0,208	2
2.2.4.	30	30	25	35	25	10	10	20	30	15	23	20	30	20	30	20	23,31	0,233	1
2.2.5.	10	5	10	10	10	10	20	10	10	10	10	10	30	10	10	10	11,56	0,116	5
2.2.6.	10	5	5	5	5	15	20	20	15	20	14	10	2	10	15	10	11,31	0,113	6
100																		1	

11 lentelė. *Finansų valdymo* vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (<i>m</i>) \ Ekspertų skaičius (<i>r</i>)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Rangų suma	Rango vieta
	2.3.1. Ugdosi supratimą apie finansų rinką ir gebėjimą valdyti asmeninius finansus	2	2	3	3	3	1	2	1	2	1	1	2	1	3	2		
2.3.2. Prisiima atsakomybę už finansinius sprendimus	1	1	2	1	1	2	1	2	1	2	2	1	2	1	1	2	23	1
2.3.3. Jaučiasi atsakingas už finansinių sprendimų socialines pasekmes	3	3	1	2	2	3	3	3	3	4	3	3	3	2	3	1	42	3
2.3.4. Ugdosi finansinių raštingumą	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	63	4
																	160	
Rangų sumų vidurkis												$\bar{e}$	40					
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma												S	886					
Didžiausia S reikšmė												$S_{\max}$	1280					
Konkordancijos koeficientas												W	0,692					

12 lentelė. *Finansų valdymo* vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

<i>r</i> \ <i>m</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	2.3.1.	30	50	20	20	25	40	25	40	20	45	45	25	25	5	20			
2.3.2.	30	40	30	30	25	20	25	40	35	15	30	25	25	25	35	25	28,44	0,284	2
2.3.3.	20	5	45	30	25	15	25	10	15	25	20	25	25	55	15	25	23,75	0,238	3
2.3.4.	20	5	5	20	25	25	25	10	30	15	5	25	25	15	30	25	19,06	0,191	4
																	100	1	

13 lentelė. Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m)	Ekspertų skaičius (r)																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
3.1.1. Žino ir moka apibūdinti verslumo ir verslo sąvokas, prognozuoti verslo galimybes, riziką ir pelną	2	2	2	3	2	1	3	2	2	3	2	2	1	3	2	1	31	2
3.1.2. Žino ir moka paaiškinti skirtumus tarp verslumo ir vadovavimo gebėjimų, apibūdinti pagrindinius vadovui reikalingus įgūdžius	6	6	5	7	6	6	6	7	5	6	7	6	6	6	7	6	98	6
3.1.3. Žino ir moka apibūdinti verslo organizavimo formas, pagrindinius finansinius verslo kūrimo ir plėtros išteklius, efektyvius įmonės valdymo būdus, paaiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą	7	7	7	5	7	7	5	6	6	7	6	7	7	7	6	7	104	7
3.1.4. Žino darbuotojų paieškos ir atrankos būdus, moka pagal reikalavimus parengti CV, parašyti motyvacinę laišką, paaiškinti efektyvaus bendradarbiavimo įtaką sėkmingam verslo organizavimui, apibūdinti komandinio valdymo būdus	4	3	6	6	4	4	7	5	3	4	3	3	4	2	3	5	66	4
3.1.5. Žino ir moka apibūdinti verslo, gamybos, rinkodaros, finansinio plano struktūrą ir finansų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai	1	1	3	1	1	2	1	1	1	2	1	1	2	1	1	2	22	1
3.1.6. Žino ir moka paaiškinti, kas yra verslo socialinė atsakomybė, kokios versle taikomos aplinkosaugos priemonės, kokie lobizmo privalumai bei trūkumai ir korupcijos apraiškos	5	4	4	4	5	5	4	4	7	5	5	5	5	4	5	4	75	5

3.1.7. Žino ir moka apibūdinti verslumo gebėjimų ugdymosi būdus, suvokia būsimai karjerai būtinų įgūdžių išsiugdyimo svarbą	3	5	1	2	3	3	2	3	4	1	4	4	3	5	4	3	50	3
																	446	
Rangų sumų vidurkis																	$\bar{e}$	63,71
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma																	S	5929,429
Didžiausia S reikšmė																	$S_{\max}$	7168
Konkordancijos koeficientas																	W	0,827
Reikšmingumo lygmuo																	α	0,05
Skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė																	χ^2	79,412
Skirstinio χ_{kr}^2 kriterijaus kritinė reikšmė																	χ_{kr}^2	12,59

14 lentelė. Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu

r																	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
3.1.1.	20	20	20	15	20	35	15	20	25	15	20	20	25	15	20	35	21,25	0,213	2
3.1.2.	10	5	10	5	10	5	10	5	10	10	5	5	10	10	5	5	7,50	0,075	6
3.1.3.	5	5	5	5	5	5	15	5	10	10	5	5	5	5	5	5	6,25	0,063	7
3.1.4.	15	15	10	5	10	10	10	10	15	15	20	15	15	20	20	10	13,44	0,134	4
3.1.5.	20	40	15	45	30	25	20	25	25	15	25	35	20	20	25	20	25,31	0,253	1
3.1.6.	15	10	10	10	10	5	15	15	5	15	10	10	10	15	5	10	10,63	0,106	5
3.1.7.	15	5	30	15	15	15	15	20	10	20	15	10	15	15	20	15	15,63	0,156	3
																	100	1	

15 lentelė. Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi gebėjimų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (<i>m</i>)	Ekspertų skaičius (<i>r</i>)																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
3.2.1. Geba įvertinti verslo svarbą asmeniniam gyvenimui ir visuomenei	3	6	4	3	4	5	4	4	5	3	3	4	4	5	4	6	67	4
3.2.2. Geba analizuoti vadovo veiklą ir jos veiksmingumą	5	1	7	5	5	4	5	5	4	7	4	5	5	4	5	4	75	5
3.2.3. Geba pasirinkti finansiskai geriausią verslo organizavimo būdą, verslo kūrimui ir plėtrai reikalingus išteklius, suvokti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą	2	3	2	2	2	1	2	1	1	1	2	1	3	2	2	3	30	2
3.2.4. Geba analizuoti ir vertinti žmoniškųjų išteklių valdymo, bendradarbiavimo ir komandinio darbo įtaką verslui	1	2	1	1	1	2	1	2	2	2	1	2	1	1	1	2	23	1
3.2.5. Geba parengti struktūrines dalis apimantį verslo planą ir įvertinti jo veiksmingumą	4	4	3	4	3	3	3	3	3	4	5	3	2	3	3	1	51	3
3.2.6. Geba apibūdinti visuomenės ir įmonės interesus tenkinantį verslą	6	5	5	7	6	6	6	6	7	6	6	6	7	7	6	5	97	6
3.2.7. Geba įsivertinti ugdymosi pasiekimus ir, siekiant karjeros tikslų, kryptingai ją planuoti	7	7	6	6	7	7	7	7	6	5	7	7	6	6	7	7	105	7
																	448	
Rangų sumų vidurkis											$\bar{e}$	64						
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma											S	5906						
Didžiausia S reikšmė											$S_{\max}$	7168						
Konkordancijos koeficientas											W	0,824						
Reikšmingumo lygmuo											α	0,05						
Skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė											χ^2	79,098						
Skirstinio χ_{kr}^2 kriterijaus kritinė reikšmė											χ_{kr}^2	12,59						

16 lentelė. Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi gebėjimų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$m \backslash r$	r																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
3.2.1.	15	5	10	15	10	10	15	15	5	10	15	10	10	10	15	10	11,25	0,113	4
3.2.2.	10	20	5	15	10	15	5	15	10	5	10	5	10	10	15	10	10,63	0,106	5
3.2.3.	25	20	15	20	20	30	20	25	30	35	20	35	20	20	15	20	23,13	0,231	2
3.2.4.	25	20	35	25	30	20	35	20	30	30	40	25	30	35	20	20	27,50	0,275	1
3.2.5.	15	20	15	15	10	15	15	15	15	10	5	15	20	15	15	25	15,00	0,150	3
3.2.6.	5	10	10	5	10	5	5	5	5	5	5	5	5	5	15	10	6,88	0,069	6
3.2.7.	5	5	10	5	10	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5,63	0,056	7
																	100	1	

17 lentelė. Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m) \ Ekspertų skaičius (r)	r																Rangų suma	Rango vieta	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
3.3.1. Kryptingai siekia veiklos efektyvumo	3	3	4	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	24	1	
3.3.2. Ugdosi iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi	1	2	2	3	3	2	3	4	1	4	3	4	2	3	3	3	43	2-3	
3.3.3. Prisiima atsakomybę už veiklos rezultatus	4	1	1	2	4	4	2	2	3	2	2	2	4	2	4	4	43	2-3	
3.3.4. Vadovaujasi savo veikloje etikos ir teisės normomis	2	4	3	4	2	3	4	3	4	3	4	3	3	4	2	2	50	4	
																	160		
Rangų sumų vidurkis																$\bar{e}$	40		
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma																S	374		
Didžiausia S reikšmė																$S_{\max}$	1280		
Konkordancijos koeficientas																W	0,292		

18 lentelė. Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$m \backslash r$	r																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
3.3.1.	20	20	30	30	40	30	25	20	20	40	30	30	40	30	20	50	29,69	0,297	1
3.3.2.	35	30	30	20	15	20	25	40	30	10	23	10	10	20	30	20	23,00	0,230	3
3.3.3.	10	30	30	30	15	20	25	20	30	30	27	30	20	30	30	20	24,81	0,248	2
3.3.4.	35	20	10	20	30	30	25	20	20	20	20	30	30	20	20	10	22,50	0,225	4
																	100	1	

19 lentelė. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m) \ Ekspertų skaičius (r)	r																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
4.1.1. Žino ir moka paaiškinti valstybės sprendimų poveikį rinkai ir paklausos bei pasiūlos nereguliavimo priežastis	8	10	7	4	8	9	6	9	4	1	4	7	8	4	4	8	101	8
4.1.2. Žino ir moka apibūdinti valstybės ekonominę veiklą	2	7	6	1	7	10	7	1	3	6	2	1	1	1	3	7	65	2
4.1.3. Žino ir moka paaiškinti valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose didinimo	6	6	4	3	6	3	4	2	6	5	3	8	2	3	6	6	73	4-5
4.1.4. Žino ir moka vertinti sprendimus dėl valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis	3	1	2	2	5	1	8	3	8	2	1	2	3	2	1	5	49	1
4.1.5. Žino ir moka paaiškinti, kuo valstybės biudžeto deficitą skiriasi nuo valstybės skolos, ir biudžeto deficito mažinimo būdus	4	5	3	5	4	4	9	4	7	9	6	3	4	5	7	9	88	7

PRIEDAI

4.1.6. Žino ir moka paaiškinti, kas yra BVP, kokie yra nacionalinių pajamų skaičiavimo būdai ir kokie veiksniai turi įtakos pajamoms	7	2	8	9	3	2	1	5	1	10	8	9	7	9	5	1	87	6	
4.1.7. Žino ir moka paaiškinti infliacijos priežastis, mastą, padarinius ir jos mažinimo būdus	5	3	5	6	2	5	2	6	2	3	5	10	5	6	2	3	70	3	
4.1.8. Žino ir moka paaiškinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai	1	4	1	7	1	6	3	7	5	4	7	4	6	7	8	2	73	4-5	
4.1.9. Žino ir moka paaiškinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą ekonomikai	10	9	9	8	9	7	10	8	9	8	9	6	9	8	9	4	132	9	
4.1.10. Žino ir moka paaiškinti, kas yra monetarinė (pinigų) politika	9	8	10	10	10	8	5	10	10	7	10	5	10	10	10	10	142	10	
																	880		
Rangų sumų vidurkis																	$\bar{e}$	88	
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma																	S	7846	
Didžiausia S reikšmė																	$S_{\max}$	21120	
Konkordancijos koeficientas																	W	0,371	
Reikšmingumo lygmuo																	α	0,05	
Skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė																	χ^2	53,495	
Skirstinio χ^2 kriterijaus kritinė reikšmė																	χ^2_{kr}	16,92	

20 lentelė. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

<i>m</i>	<i>r</i>																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
4.1.1.	10	10	5	10	10	10	10	10	10	25	11	10	10	10	5	10	10,38	0,104	3
4.1.2.	20	10	10	15	10	5	10	10	5	7	12	10	10	15	5	10	10,25	0,103	4
4.1.3.	10	10	10	15	10	5	10	10	15	10	12	10	10	15	15	10	11,06	0,111	2
4.1.4.	10	10	15	15	10	15	10	10	20	17	14	10	10	15	20	10	13,19	0,132	1
4.1.5.	10	10	10	5	10	15	10	10	15	5	10	10	10	5	15	10	10,00	0,100	5
4.1.6.	10	10	10	5	10	10	10	10	10	5	8	10	10	5	10	10	8,94	0,089	8
4.1.7.	10	10	10	12	10	10	10	10	5	10	10	10	10	12	5	10	9,63	0,096	7
4.1.8.	10	10	15	10	10	10	10	10	5	10	8	10	10	10	10	10	9,88	0,099	6
4.1.9.	5	10	10	8	10	10	10	10	5	7	8	10	10	8	5	10	8,50	0,085	9
4.1.10.	5	10	5	5	10	10	10	10	10	4	7	10	10	5	10	10	8,19	0,082	10
																	100	1	

21 lentelė. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo gebėjimų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (<i>m</i>)	Ekspertų skaičius (<i>r</i>)																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
4.2.1. Geba analizuoti ir vertinti rinkos privalumus ir trūkumus	8	6	4	5	8	2	5	2	7	4	1	4	9	5	7	8	85	5
4.2.2. Geba įvertinti valstybės vaidmenį ekonomikos reguliavimui	2	2	3	6	6	1	6	1	9	3	3	5	1	6	4	2	60	2
4.2.3. Geba analizuoti monopolijų susikūrimo priežastis ir vertinti valstybės vykdomas konkurencijos rinkoje skatinimo priemones	6	7	10	8	3	10	4	9	5	7	4	9	8	8	5	3	106	9
4.2.4. Geba paaiškinti, kaip ir koku tikslu sudaromas valstybės biudžetas, įvardyti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis, apibūdinti mokesčių sistemos principus ir mokesčių rūšis	3	1	1	1	1	3	1	3	1	8	7	1	3	1	1	1	37	1
4.2.5. Geba paaiškinti, kas yra valstybės skola ir biudžeto deficitas	7	3	2	3	2	5	10	4	8	9	8	7	7	3	2	9	89	6
4.2.6. Geba apibrėžti nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto sąvokas ir paaiškinti BVP nustatymo būdus	4	4	7	9	7	4	9	5	2	10	6	6	5	9	6	5	98	7
4.2.7. Geba paaiškinti, kas yra infliacija ir kaip ji skaičiuojama	5	5	5	4	5	6	2	6	3	2	5	10	2	4	8	6	78	3
4.2.8. Geba apibūdinti užimtumo sampratą, nedarbo rūšis ir priežastis	1	8	6	7	4	7	3	7	4	1	9	8	4	7	3	4	83	4
4.2.9. Geba apibūdinti fiskalinę (išdo) politiką ir įvertinti vyriausybės fiskalinės politikos priemonių veiksmingumą	10	10	8	2	9	8	7	8	6	5	2	2	6	2	9	7	101	8
4.2.10. Geba apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką ir įvertinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonių veiksmingumą	9	9	9	10	10	9	8	10	10	6	10	3	10	10	10	10	143	10

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	88
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	7138
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	21120
Konkordancijos koeficientas	W	0,338
Reikšmingumo lygmuo	α	0,05
Skirstinio χ^2 kriterijaus reikšmė	χ^2	48,668
Skirstinio χ^2 kriterijaus kritinė reikšmė	χ_{kr}^2	16,92

22 lentelė. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo gebėjimų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$r \backslash m$																	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
4.2.1.	10	10	10	10	15	15	10	10	10	10	14	10	10	10	10	15	11,19	0,112	2
4.2.2.	10	10	10	10	10	10	10	10	5	11	12	10	10	10	5	10	9,56	0,096	7
4.2.3.	10	10	5	4	10	10	10	10	5	10	11	10	10	4	5	10	8,38	0,084	9
4.2.4.	10	10	15	15	5	10	10	10	15	10	8	10	10	15	15	5	10,81	0,108	4
4.2.5.	10	10	15	15	10	10	10	10	15	5	8	10	10	15	15	10	11,13	0,111	3
4.2.6.	10	10	10	3	10	5	10	10	10	5	10	10	10	3	10	10	8,50	0,085	8
4.2.7.	10	10	10	15	20	10	10	10	10	14	10	10	10	15	10	20	12,13	0,121	1
4.2.8.	20	10	10	10	10	10	10	10	5	15	8	10	10	10	5	10	10,19	0,102	6
4.2.9.	5	10	10	15	5	10	10	10	15	10	12	10	10	15	15	5	10,44	0,104	5
4.2.10.	5	10	5	3	5	10	10	10	10	10	7	10	10	3	10	5	7,69	0,077	10
																	100	1	

23 lentelė. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m) \ Expertų skaičius (r)																	Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
4.3.1. Domisi valdžios institucijų ekonominiiais sprendimais	4	3	4	3	4	1	3	4	1	1	4	2	4	3	2	4	47	3
4.3.2. Laikosi etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus	1	1	2	2	1	2	1	1	3	2	1	1	1	2	1	1	23	1
4.3.3. Domisi valstybės vykdomomis ekonomikos reguliavimo priemonėmis	3	2	1	1	3	3	2	3	2	4	3	3	3	1	3	3	40	2
4.3.4. Domisi bendraisiais valstybės ekonomikos rodikliais	2	4	3	4	2	4	4	2	4	3	2	4	2	4	4	2	50	4
																	160	

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	40
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	438
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	1280
Konkordancijos koeficientas	W	0,342

24 lentelė. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

<i>m</i> \ <i>r</i>	<i>r</i>																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
4.3.1.	20	25	20	20	30	40	25	50	20	35	21	30	20	20	20	30	26,63	0,266	2
4.3.2.	40	25	30	30	30	25	25	10	25	25	31	30	30	30	25	30	27,56	0,276	1
4.3.3.	20	25	30	30	30	10	25	10	25	20	23	20	30	30	25	30	23,94	0,239	3
4.3.4.	20	25	20	20	10	25	25	30	30	20	25	20	20	20	30	10	21,88	0,219	4
																	100	1	

25 lentelė. Dalyvavimo tarptautinėse rinkose žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (<i>m</i>) \ Ekspertų skaičius (<i>r</i>)	<i>r</i>																Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
5.1.1. Žino ir moka apibūdinti laisvosios prekybos sąlygas, pavienių šalių ekonomikos sąlygų ir politinių sprendimų poveikį kitų šalių ekonomikai, prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairių šalių ekonomikai	1	3	2	3	1	1	3	2	4	2	3	3	4	3	4	1	39	2
5.1.2. Žino ir moka apibūdinti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius, santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas remiantis valstybės užsienio prekybos duomenimis	6	2	1	2	3	2	1	1	1	5	2	4	2	2	1	3	38	1
5.1.3. Žino ir moka apibūdinti valstybės mokėjimų balansą ir pagrindines ataskaitos dalis	4	4	6	6	6	4	6	3	5	6	5	6	3	6	6	6	82	6
5.1.4. Žino ir moka apibūdinti veiksniai, darančius įtaką valiutų kursui rinkoje, ir valiutų kurso pokyčių poveikį importui ir eksportui	3	5	5	1	5	3	4	4	2	4	1	5	1	1	2	5	51	3

PRIEDAI

5.1.5. Žino ir moka paaiškinti globalizacijos, tarptautinių įmonių plėtros ir tarptautinių prekybos organizacijų susitarimų vaidmenį atskirų šalių rinkoms	2	6	3	4	4	5	5	5	3	3	4	2	6	4	3	4	63	5
5.1.6. Žino ir moka paaiškinti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus	5	1	4	5	2	6	2	6	6	1	6	1	5	5	5	2	62	4
Iš viso																	336	
Rangų sumų vidurkis												$\bar{e}$	56					
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma												S	1366					
Didžiausia S reikšmė												$S_{\max}$	4480					
Konkordancijos koeficientas												W	0,305					

26 lentelė. Dalyvavimo tarptautinėse rinkose žinių ir supratimo reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$r \backslash m$	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
5.1.1.	30	20	25	20	20	35	15	20	15	25	17	20	20	20	15	20	21,06	0,211	1
5.1.2.	10	20	25	20	15	10	20	20	15	5	18	10	20	20	15	15	16,13	0,161	4
5.1.3.	10	20	10	10	15	10	15	20	5	5	15	10	10	10	5	15	11,56	0,116	6
5.1.4.	10	10	10	20	30	15	15	20	25	20	20	10	20	20	25	30	18,75	0,188	2
5.1.5.	30	10	20	15	15	20	15	10	15	20	16	20	20	15	15	15	16,94	0,169	3
5.1.6.	10	20	10	15	5	10	20	10	25	25	14	30	10	15	25	5	15,56	0,156	5
																	100	1	

27 lentelė. *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose gebėjimų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu*

Komponentų skaičius (<i>m</i>) \ Ekspertų skaičius (<i>r</i>)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Rango suma	Rango vieta
	5.2.1. Geba analizuoti ir vertinti tarptautinės prekybos privalumus ir trūkumus	1	1	2	1	3	4	3	2	2	4	4	2	2	1	5	6	43
5.2.2. Geba argumentuotai pagrįsti šalių specializacijos privalumus ir trūkumus bei šalių tarpusavio priklausomybę remiantis santykinio ir absoliutaus pranašumo teorijomis	6	3	1	5	2	2	4	1	1	2	3	3	6	5	1	1	46	3
5.2.3. Geba analizuoti valstybės mokėjimų balanso pagrindines dalis ir jų pagrindu apibūdinti valstybės makroekonominę padėtį	4	4	6	6	4	6	5	3	3	5	5	5	3	6	3	4	72	5
5.2.4. Geba analizuoti valiutų kursų poveikį importuojamų ir eksportuojamų prekių kainoms ir tarptautinei prekybai	3	5	3	2	1	1	1	4	5	3	1	4	1	2	2	2	40	1
5.2.5. Geba įvertinti teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikai	2	2	4	3	5	3	6	5	4	1	2	6	4	3	4	5	59	4
5.2.6. Geba taisyklingai vartoti tarptautinės ekonomikos sąvokas ir terminus	5	6	5	4	6	5	2	6	6	6	6	1	5	4	6	3	76	6
336																		

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	56
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	1190
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	4480
Konkordancijos koeficientas	W	0,266

28 lentelė. Dalyvavimo tarptautinėse rinkose gebėjimų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)

$m \backslash r$																	Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
5.2.1.	30	20	20	20	15	15	15	20	25	10	16	25	20	20	25	15	19,44	0,194	2
5.2.2.	10	20	20	15	20	15	15	20	20	25	17	25	20	15	20	20	18,56	0,186	3
5.2.3.	10	20	10	10	20	25	15	20	10	5	15	10	10	10	20	20	13,75	0,138	5
5.2.4.	10	20	20	20	20	25	20	20	25	25	20	20	20	20	25	20	20,63	0,206	1
5.2.5.	30	15	15	15	15	10	15	10	5	30	18	10	20	15	5	15	15,19	0,152	4
5.2.6.	10	5	15	20	10	10	20	10	15	5	14	10	10	20	15	10	12,44	0,124	6
																	100	1	

29 lentelė. Dalyvavimo tarptautinėse rinkose vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas netiesioginio vertinimo (rangavimo) metodu

Komponentų skaičius (m) \backslash Ekspertų skaičius (r)																	Rangų suma	Rango vieta
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
5.3.1. Domisi tarptautinė prekyba ir jos privalumais	3	1	1	1	3	3	2	2	3	2	2	3	3	1	3	3	36	2
5.3.2. Domisi tarptautinė ekonomika	1	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	2	23	1
5.3.3. Ugdomi asmeninės savybės, būtinas dalyvaujant tarptautinėse rinkose	2	3	3	3	1	2	3	3	2	3	3	2	1	3	2		37	3
																	96	

Rangų sumų vidurkis	$\bar{e}$	32
Nuokrypių nuo bendro vidurkio $\bar{e}$ kvadratų suma	S	122
Didžiausia S reikšmė	$S_{\max}$	512
Konkordancijos koeficientas	W	0,238

30 lentelė. *Dalyvavimo tarptautinėse rinkose vertybinių nuostatų reikšmingumo vertinimas tiesioginio vertinimo metodu (procentais)*

<i>m</i>	<i>r</i>																Vidutinė reikšmė	Svorių suma ω_i	Vieta pagal reikšmingumą
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16			
5.3.1.	30	40	50	50	30	35	35	30	35	35	33	40	60	50	35	30	38,63	0,386	1
5.3.2.	40	30	30	30	40	35	35	50	35	40	30	30	20	30	35	40	34,38	0,344	2
5.3.3.	30	30	20	20	30	30	30	20	30	25	37	30	20	20	30	30	27,00	0,270	3
																	100	1	

Faktorinė analizė (Factor Analysis). Mokinių asmeninės savybės

1 lentelė. Correlation Matrix (Korelacių matrica)

	Iniciatyvumas	Savarankiškumas	Aktyvumas	Ambicingumas	Sąžiningumas	Savo vertės suvokimas	Entuziazmas	Pasitikėjimas savimi	Komunikabilumas	Kritinis-analitinis mąstymas	Atsakingumas	Veiklumas	Motyvuotumas	Atkaklumas	Kūrybiškumas	Išradingumas	Ižvalgumas	Principingumas	
Correlation	Iniciatyvumas	1,000	,827	,645	,333	,471	,365	,226	,271	,401	,455	,333	,285	,357	,286	,067	,195	,551	,215
	Savarankiškumas	,827	1,000	,686	,509	,614	,435	,321	,348	,517	,381	,388	,361	,408	,342	,231	,184	,628	,397
	Aktyvumas	,645	,686	1,000	,478	,321	,133	,146	,157	,289	,244	,328	,047	,140	,359	,066	,270	,495	,262
	Ambicingumas	,333	,509	,478	1,000	,645	,421	,402	,282	,408	-,028	,634	,271	,168	,491	,230	,034	,347	,507
	Sąžiningumas	,471	,614	,321	,645	1,000	,642	,550	,464	,561	,179	,557	,540	,457	,392	,281	,086	,522	,429
	Savo vertės suvokimas	,365	,435	,133	,421	,642	1,000	,571	,527	,406	,210	,414	,598	,466	,295	,407	,097	,355	,281
	Entuziazmas	,226	,321	,146	,402	,550	,571	1,000	,462	,379	,084	,523	,548	,444	,504	,479	,153	,442	,557
	Pasitikėjimas savimi	,271	,348	,157	,282	,464	,527	,462	1,000	,489	,489	,468	,551	,413	,253	,364	,324	,408	,335
	Komunikabilumas	,401	,517	,289	,408	,561	,406	,379	,489	1,000	,342	,500	,631	,388	,343	,573	,230	,525	,339
	Kritinis-analitinis mąstymas	,455	,381	,244	-,028	,179	,210	,084	,489	,342	1,000	,188	,185	,258	,147	,169	,399	,471	-,060
	Atsakingumas	,333	,388	,328	,634	,557	,414	,523	,468	,500	,188	1,000	,439	,228	,691	,519	,269	,518	,421
	Veiklumas	,285	,361	,047	,271	,540	,598	,548	,551	,631	,185	,439	1,000	,604	,323	,561	,195	,538	,452
	Motyvuotumas	,357	,408	,140	,168	,457	,466	,444	,413	,388	,258	,228	,604	1,000	,391	,409	,414	,492	,378
	Atkaklumas	,286	,342	,359	,491	,392	,295	,504	,253	,343	,147	,691	,323	,391	1,000	,548	,389	,647	,434
	Kūrybiškumas	,067	,231	,066	,230	,281	,407	,479	,364	,573	,169	,519	,561	,409	,548	1,000	,464	,486	,302
	Išradingumas	,195	,184	,270	,034	,086	,097	,153	,324	,230	,399	,269	,195	,414	,389	,464	1,000	,458	,216
	Ižvalgumas	,551	,628	,495	,347	,522	,355	,442	,408	,525	,471	,518	,538	,492	,647	,486	,458	1,000	,412
	Principingumas	,215	,397	,262	,507	,429	,281	,557	,335	,339	-,060	,421	,452	,378	,434	,302	,216	,412	1,000

2 lentelė. KMO and Bartlett's Test (Kaizerio–Mejerio–Olkino indeksas ir Bartleto sferiškumo kriterijus)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,808
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3953,325
	df	153
	Sig.	0,000

3 lentelė. Reliability Statistics (Patikimumo statistika)

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,917	,917	18

4 lentelė. Anti-image Matrices (Kintamųjų matrica)

		Iniciatyvumas	Savarankiškumas	Aktyvumas	Ambicingumas	Sąžiningumas	Savo vertės suvokimas	Entuziazmas	Pasitikėjimas savimi	Komunikabilumas	Kritinis-analitinis mąstymas	Atsakingumas	Veiklumas	Motyvuotumas	Atkaklumas	Kūrybiškumas	Išradingumas	Ižvalgumas	Principingumas
Anti-image Correlation	Iniciatyvumas	,772a	-,612	-,191	,189	,101	-,167	-,056	,213	-,096	-,185	-,227	-,141	-,070	-,073	,388	-,101	,043	,141
	Savarankiškumas	-,612	,793a	-,317	-,131	-,234	-,040	,146	-,060	-,024	-,061	,133	,201	-,140	,203	-,317	,274	-,219	-,278
	Aktyvumas	-,191	-,317	,803a	-,302	,204	,069	-,078	-,059	-,092	,172	,048	,135	,128	-,056	,162	-,274	-,187	,110
	Ambicingumas	,189	-,131	-,302	,824a	-,320	-,193	,142	,035	-,107	,084	-,309	,082	,085	-,187	,083	,095	,179	-,277
	Sąžiningumas	,101	-,234	,204	-,320	,847a	-,297	-,206	,003	-,277	,143	-,192	,031	-,188	,116	,325	-,035	-,237	,140
	Savo vertės suvokimas	-,167	-,040	,069	-,193	-,297	,839a	-,222	-,211	,272	-,068	,135	-,265	-,022	-,013	-,254	,063	,186	,207
	Entuziazmas	-,056	,146	-,078	,142	-,206	-,222	,879a	-,126	,116	,001	-,067	,013	-,067	-,122	-,207	,212	-,015	-,379
	Pasitikėjimas savimi	,213	-,060	-,059	,035	,003	-,211	-,126	,846a	-,092	-,430	-,262	-,191	-,051	,129	,149	-,153	,105	-,114
	Komunikabilumas	-,096	-,024	-,092	-,107	-,277	,272	,116	-,092	,852a	-,209	,008	-,313	,060	,088	-,449	,136	,081	-,014
	Kritinis-analitinis mąstymas	-,185	-,061	,172	,084	,143	-,068	,001	-,430	-,209	,698a	-,013	,222	-,001	,064	,115	-,208	-,336	,254
	Atsakingumas	-,227	,133	,048	-,309	-,192	,135	-,067	-,262	,008	-,013	,842a	-,137	,340	-,430	-,195	-,055	,084	,044
	Veiklumas	-,141	,201	,135	,082	,031	-,265	,013	-,191	-,313	,222	-,137	,801a	-,364	,289	-,180	,219	-,404	-,218
	Motyvuotumas	-,070	-,140	,128	,085	-,188	-,022	-,067	-,051	,060	-,001	,340	-,364	,820a	-,325	,034	-,338	,133	-,023
	Atkaklumas	-,073	,203	-,056	-,187	,116	-,013	-,122	,129	,088	,064	-,430	,289	-,325	,793a	-,235	,059	-,468	-,078
	Kūrybiškumas	,388	-,317	,162	,083	,325	-,254	-,207	,149	-,449	,115	-,195	-,180	,034	-,235	,713a	-,419	-,035	,194
	Išradingumas	-,101	,274	-,274	,095	-,035	,063	,212	-,153	,136	-,208	-,055	,219	-,338	,059	-,419	,660a	-,148	-,235
	Ižvalgumas	,043	-,219	-,187	,179	-,237	,186	-,015	,105	,081	-,336	,084	-,404	,133	-,468	-,035	-,148	,844a	-,039
	Principingumas	,141	-,278	,110	-,277	,140	,207	-,379	-,114	-,014	,254	,044	-,218	-,023	-,078	,194	-,235	-,039	,791a

5 lentelė. Communalities (Bendrumai)

	Initial	Extraction
Iniciatyvumas	1,000	,826
Savarankiškumas	1,000	,859
Aktyvumas	1,000	,802
Ambicingumas	1,000	,780
Sąžiningumas	1,000	,770
Savo vertės suvokimas	1,000	,694
Entuziazmas	1,000	,650
Pasitikėjimas savimi	1,000	,593
Komunikabilumas	1,000	,556
Kritinis-analitinis mąstymas	1,000	,727
Atsakingumas	1,000	,681
Veiklumas	1,000	,766
Motyvuotumas	1,000	,539
Atkaklumas	1,000	,787
Kūrybiškumas	1,000	,724
Išradingumas	1,000	,738
Įžvalgumas	1,000	,749
Principingumas	1,000	,527

Extraction Method: Principal Component Analysis.

6 lentelė. Total Variance Explained (Bendroji dispersija)

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	7,660	42,553	42,553	7,660	42,553	42,553	4,091	22,726	22,726
2	1,991	11,060	53,613	1,991	11,060	53,613	3,204	17,802	40,528
3	1,722	9,565	63,179	1,722	9,565	63,179	3,193	17,736	58,264
4	1,396	7,753	70,931	1,396	7,753	70,931	2,280	12,667	70,931
5	,920	5,111	76,042						
6	,738	4,099	80,141						
7	,657	3,649	83,790						
8	,530	2,943	86,733						
9	,449	2,492	89,225						
10	,334	1,856	91,081						
11	,307	1,703	92,784						
12	,298	1,654	94,439						
13	,283	1,573	96,011						
14	,213	1,184	97,195						
15	,179	,992	98,187						
16	,140	,777	98,964						
17	,105	,584	99,548						
18	,081	,452	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

7 lentelė. Component Matrixa (Komponentų matrica)

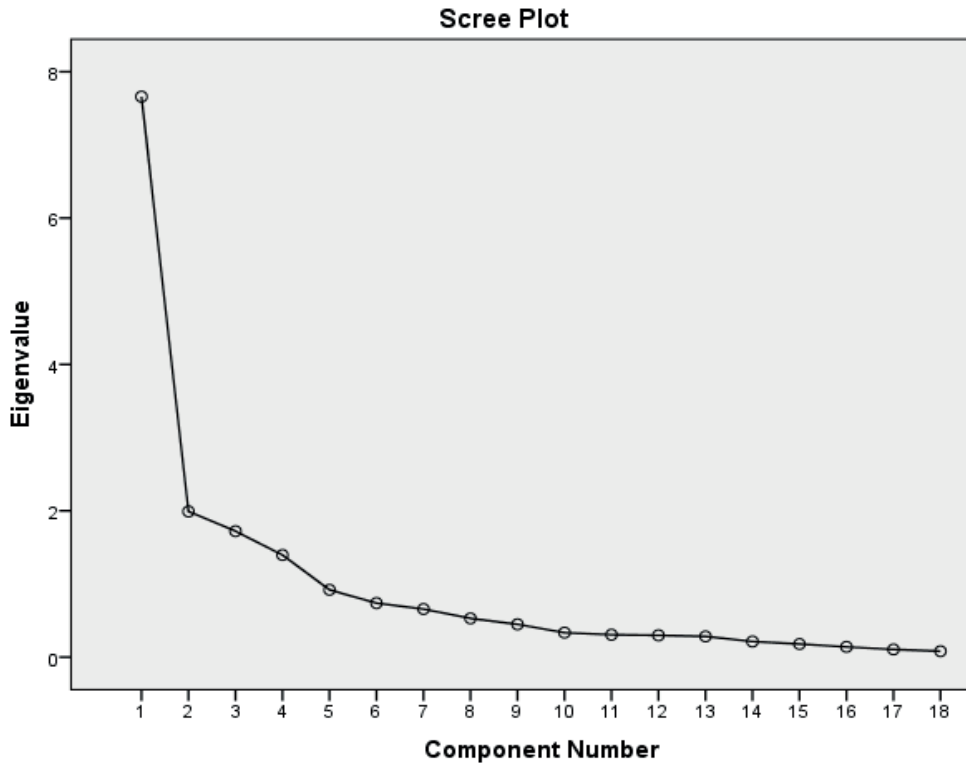
	Component			
	1	2	3	4
Įžvalgumas	,797	,180	,209	,196
Sąžiningumas	,770	,000	-,305	-,290
Savarankiškumas	,737	,528	-,103	-,165
Atsakingumas	,734	-,117	-,213	,289
Komunikabilumas	,724	-,056	,096	-,138
Veiklumas	,716	-,396	,118	-,287
Entuziazmas	,685	-,383	-,183	-,027
Atkaklumas	,676	-,089	-,081	,562
Savo vertės suvokimas	,669	-,224	-,087	-,435
Pasitikėjimas savimi	,649	-,168	,260	-,276
Motyvuotumas	,635	-,174	,291	-,143
Ambicingumas	,627	,092	-,604	,114
Kūrybiškumas	,616	-,441	,255	,290
Principingumas	,599	-,189	-,320	,175
Aktyvumas	,505	,686	-,157	,226
Iniciatyvumas	,618	,636	,023	-,195
Kritinis-analitinis mąstymas	,408	,357	,638	-,161
Išradingumas	,425	,026	,584	,465

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a. 4 components extracted.

8 lentelė. Rotated Component Matrixa (Pasuktų komponentų matrica)

	Component			
	1	2	3	4
Veiklumas	,825	,236	,018	,174
Savo vertės suvokimas	,775	,233	,176	-,087
Pasitikėjimas savimi	,703	,060	,178	,251
Motyvuotumas	,621	,101	,147	,348
Sąžiningumas	,617	,450	,410	-,135
Komunikabilumas	,590	,250	,300	,234
Entuziazmas	,586	,545	-,006	,099
Ambicingumas	,185	,756	,385	-,164
Atkaklumas	,112	,700	,162	,509
Atsakingumas	,305	,687	,208	,271
Principingumas	,299	,648	,103	,083
Iniciatyvumas	,250	,057	,868	,079
Savarankiškumas	,331	,241	,830	,051
Aktyvumas	-,134	,318	,811	,159
Kritinis-analitinis mąstymas	,323	-,376	,492	,489
Išradingumas	,082	,057	,129	,844
Kūrybiškumas	,450	,392	-,152	,587
Įžvalgumas	,352	,325	,489	,529

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 7 iterations.

pav. Faktorių tikrinės reikšmės

Faktorinė analizė (Factor Analysis). Mokinių bendrieji gebėjimai

1 lentelė. Correlation Matrix (Koreliacijų matrica)

	Bendravimo ir bendradarbiavimo	Naudojimosi IKT priemonėmis	Derybiniai	Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	Rizikos valdymo	Individualių sprendimų priėmimo	Kolektyvinių sprendimų priėmimo	Problemų sprendimo	Vadovavimo	Komandinio darbo	Konkrečių funkcijų atlikimo	Analizavimo ir sisteminimo	Planavimo	Mokymosi iš patirties	Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	
Correlation	1,000	,226	,189	,210	,164	,109	,243	,162	,240	,039	,376	,020	,359	,094	-,128	,127	
Bendravimo ir bendradarbiavimo		1,000	,181	,164	,395	,046	,174	,306	,201	,183	,204	,413	-,045	,254	,049	,309	
Naudojimosi IKT priemonėmis	,226		1,000	,171	,453	,035	,401	,332	,201	,301	,363	,111	,346	,152	,122	,015	
Derybiniai	,189	,181		1,000	,286	,351	,112	,085	,060	,234	,096	,075	,002	,209	,313	,010	
Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	,210	,164	,171		1,000	,176	,229	,390	,280	,272	,198	,288	,322	,454	,370	,242	
Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	,164	,395	,453	,286		1,000	,295	-,147	,086	,136	-,133	-,058	-,079	,178	,439	,036	
Rizikos valdymo	,109	,046	,035	,351	,176		1,000	,171	,120	,107	,372	,053	,198	,133	,255	,237	
Individualių sprendimų priėmimo	,243	,174	,401	,112	,229	,295		1,000	,296	,332	,340	,081	,126	-,045	,051	,173	
Kolektyvinių sprendimų priėmimo	,162	,306	,332	,085	,390	-,147	,171		1,000	,332	,340	,081	,126	-,045	,051	,173	
Problemų sprendimo	,240	,201	,201	,060	,280	,086	,120	,296		1,000	,236	-,096	,211	,383	,083	,268	
Vadovavimo	,039	,183	,301	,234	,272	,136	,107	,399	,332		1,000	,285	-,213	1,000	,430	-,208	
Komandinio darbo	,376	,204	,363	,096	,198	-,133	,372	,397	,340	,236		1,000	,285	-,213	1,000	-,060	
Konkrečių funkcijų atlikimo	,020	,413	,111	,075	,288	-,058	,053	,112	,081	-,096	,332		1,000	-,213	1,000	,366	
Analizavimo ir sisteminimo	,359	-,045	,346	,002	,322	-,079	,198	,368	,126	,211	,285	-,213		1,000	-,208	-,008	
Planavimo	,094	,254	,152	,209	,454	,178	,133	,311	-,045	,383	-,022	-,112	,430		1,000	,079	
Mokymosi iš patirties	-,128	,049	,122	,313	,370	,439	,255	-,188	,051	,083	-,060	,366	-,208	,079		1,000	
Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	,127	,309	,015	,010	,242	,036	,237	,140	,173	,268	,288	,250	-,008	,350	,248		
																	1,000

2 lentelė. KMO and Bartlett's Test (Kaizerio–Mejerio–Olkinio indeksas ir Bartleto sferiškumo kriterijus)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,629
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1689,092
	df	120
	Sig.	0,000

3 lentelė. Reliability Statistics (Patikimumo statistika)

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,767	,767	16

4 lentelė. Anti-image Matrices (Kintamųjų matrica)

		Bendravimo ir bendradarbiavimo	Naudojimosi IKT priemonėmis	Derybiniai	Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	Rizikos valdymo	Individualių sprendimų priėmimo	Kolektyvinių sprendimų priėmimo	Problemų sprendimo	Vadovavimo	Komandinio darbo	Konkrečių funkcijų atlikimo	Analizavimo ir sisteminimo	Planavimo	Mokymosi iš patirties	Savo darbo rezultatų viešo pristatymo
Anti-image Correlation	Bendravimo ir bendradarbiavimo	,623a	-,197	-,002	-,244	,016	-,173	-,038	,093	-,129	,176	-,179	,040	-,317	,099	,175	-,134
	Naudojimosi IKT priemonėmis	-,197	,617a	-,019	-,056	-,215	,005	-,172	-,063	-,092	-,091	,144	-,395	,280	-,185	,298	-,086
	Derybiniai	-,002	-,019	,757a	-,024	-,294	,109	-,303	-,005	,044	-,226	-,113	-,016	-,122	,096	-,023	,206
	Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	-,244	-,056	-,024	,626a	-,077	-,171	,119	-,042	,107	-,130	-,158	,078	,170	-,133	-,233	,218
	Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	,016	-,215	-,294	-,077	,746a	-,014	,108	-,212	-,216	,135	,067	-,115	-,215	-,260	-,339	,005
	Rizikos valdymo	-,173	,005	,109	-,171	-,014	,605a	-,289	,127	-,131	-,102	,127	,091	,129	-,157	-,269	,166
	Individualių sprendimų priėmimo	-,038	-,172	-,303	,119	,108	-,289	,582a	-,124	,100	,197	-,317	,248	-,069	,025	-,270	-,142
	Kolektyvinių sprendimų priėmimo	,093	-,063	-,005	-,042	-,212	,127	-,124	,791a	-,131	-,240	-,128	-,127	-,077	-,122	,277	,081
	Problemų sprendimo	-,129	-,092	,044	,107	-,216	-,131	,100	-,131	,646a	-,242	-,149	,124	-,028	,315	-,040	-,094
	Vadovavimo	,176	-,091	-,226	-,130	,135	-,102	,197	-,240	-,242	,655a	-,176	,253	,012	-,208	-,124	-,156
	Komandinio darbo	-,179	,144	-,113	-,158	,067	,127	-,317	-,128	-,149	-,176	,640a	-,404	-,197	,212	,212	-,249
	Konkrečių funkcijų atlikimo	,040	-,395	-,016	,078	-,115	,091	,248	-,127	,124	,253	-,404	,482a	,136	,132	-,421	-,055
	Analizavimo ir sisteminimo	-,317	,280	-,122	,170	-,215	,129	-,069	-,077	-,028	,012	-,197	,136	,618a	-,420	,087	,220
	Planavimo	,099	-,185	,096	-,133	-,260	-,157	,025	-,122	,315	-,208	,212	,132	-,420	,573a	,058	-,399
	Mokymosi iš patirties	,175	,298	-,023	-,233	-,339	-,269	-,270	,277	-,040	-,124	,212	-,421	,087	,058	,504a	-,214
	Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	-,134	-,086	,206	,218	,005	,166	-,142	,081	-,094	-,156	-,249	-,055	,220	-,399	-,214	,566a

a. Measures of Sampling Adequacy (MSA).

5 lentelė. Communalities (Bendrumai)

	Initial	Extraction
Bendravimo ir bendradarbiavimo	1,000	,451
Naudojimosi IKT priemonėmis	1,000	,516
Derybiniai	1,000	,465
Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	1,000	,400
Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	1,000	,607
Rizikos valdymo	1,000	,685
Individualių sprendimų priėmimo	1,000	,503
Kolektyvinių sprendimų priėmimo	1,000	,616
Problemų sprendimo	1,000	,289
Vadovavimo	1,000	,464
Komandinio darbo	1,000	,710
Konkrečių funkcijų atlikimo	1,000	,747
Analizavimo ir sisteminimo	1,000	,679
Planavimo	1,000	,778
Mokymosi iš patirties	1,000	,737
Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	1,000	,430

Extraction Method: Principal Component Analysis.

6 lentelė. Total Variance Explained (Bendroji dispersija)

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,913	24,455	24,455	3,913	24,455	24,455	2,544	15,901	15,901
2	2,101	13,129	37,584	2,101	13,129	37,584	2,380	14,876	30,777
3	1,697	10,608	48,191	1,697	10,608	48,191	2,086	13,036	43,813
4	1,367	8,542	56,734	1,367	8,542	56,734	2,067	12,921	56,734
5	1,071	6,692	63,425						
6	1,056	6,603	70,028						
7	1,011	6,320	76,347						
8	,756	4,725	81,072						
9	,723	4,520	85,592						
10	,534	3,338	88,930						
11	,432	2,702	91,632						
12	,353	2,209	93,841						
13	,318	1,989	95,830						
14	,260	1,627	97,458						
15	,220	1,372	98,830						
16	,187	1,170	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

7 lentelė. Component Matrixa (Komponentų matrica)

	Component			
	1	2	3	4
Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	,731	,186		-,176
Kolektyvinių sprendimų priėmimo	,611	-,423		-,241
Derybiniai	,609	-,127		,277
Komandinio darbo	,585	-,276	-,454	,293
Vadovavimo	,555		,272	-,273
Naudojimosi IKT priemonėmis	,531	,157	-,343	-,302
Individualių sprendimų priėmimo	,516	,128		,468
Problemų sprendimo	,466	-,109	-,203	,139
Savo darbo rezultatų viešo pristatymo	,459	,212	-,216	-,358
Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	,380	,380	,291	,164
Mokymosi iš patirties	,255	,815		
Rizikos valdymo	,214	,583	,457	,300
Analizavimo ir sisteminimo	,459	-,571	,364	,101
Konkrečių funkcijų atlikimo	,292	,397	-,703	-,104
Planavimo	,515		,522	-,490
Bendravimo ir bendradarbiavimo	,439	-,238		,448

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 4 components extracted.

8. lentelė. Rotated Component Matrixa (Pasuktų komponentų matrica)

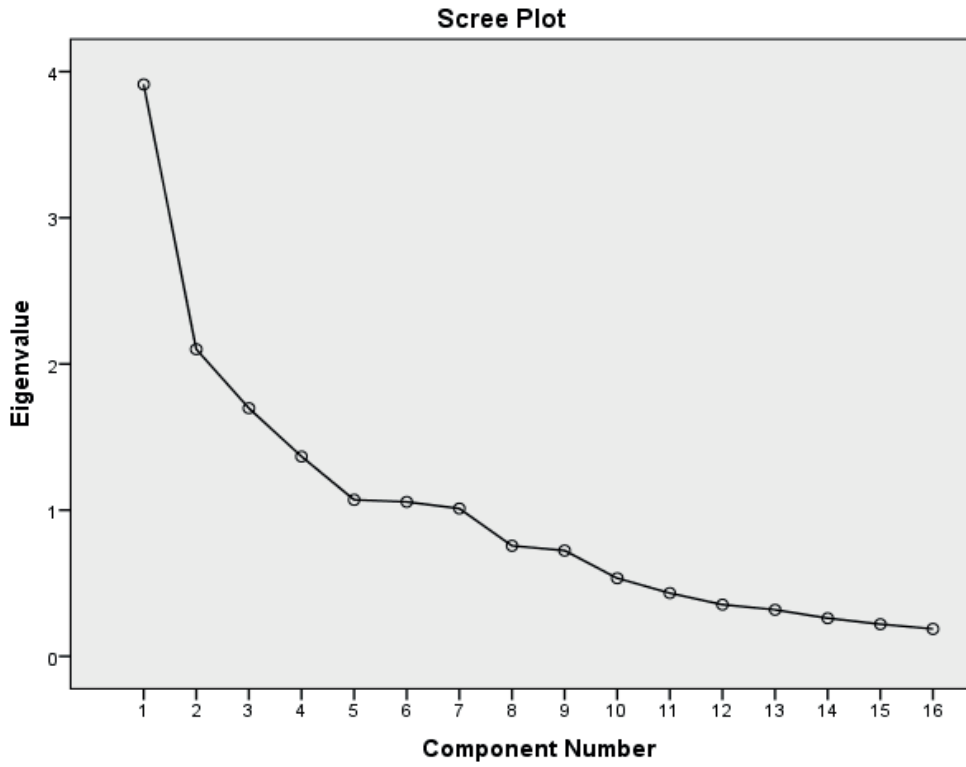
	Component			
	1	2	3	4
Komandinio darbo	,759		,326	-,168
Bendravimo ir bendradarbiavimo	,664			
Derybiniai	,609	,253		,164
Individualių sprendimų priėmimo	,580			,404
Problemų sprendimo	,471	,115	,232	
Planavimo		,859		,178
Vadovavimo	,162	,645	,111	
Kolektyvinių sprendimų priėmimo	,411	,555	,230	-,294
Analizavimo ir sisteminimo	,494	,543	-,344	-,148
Tikslų numatymo ir įgyvendinimo	,276	,530	,387	,317
Konkrečių funkcijų atlikimo	,122	-,237	,820	
Naudojimosi IKT priemonėmis	,164	,263	,648	
Savo darbo rezultatų viešo pristatymo		,306	,573	
Rizikos valdymo			-,115	,817
Mokymosi iš patirties			,379	,762
Inovatyvių idėjų įgyvendinimo	,153	,193		,581

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

pav. Faktorių tikrinės reikšmės

Faktorinė analizė (Factor Analysis). Mokiųjų verslumo gebėjimai

1 lentelė. Correlation Matrix (Koreliacijų matrica)

	Verslo informacijos valdymo	Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	Verslo plano rengimo	Rinkos analizės	Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	Gamybos organizavimo	Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	Įmonės kūrimo ir valdymo	Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	Verslo aplinkos analizės	Žmogiškųjų išteklių valdymo	Pirkimų ir pardavimų valdymo	Finansų valdymo	
Correlation	Verslo informacijos valdymo	1,000	,352	,133	,067	,074	,158	-,067	-,018	,184	,116	,239	,073	,313	,250
	Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	,352	1,000	,448	,309	,243	,545	,264	,479	,473	,587	,354	,317	,264	,185
	Verslo plano rengimo	,133	,448	1,000	,728	,662	,271	,462	,710	,571	,223	,366	,229	,223	,437
	Rinkos analizės	,067	,309	,728	1,000	,622	,241	,364	,518	,492	,290	,347	,276	,419	,475
	Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	,074	,243	,662	,622	1,000	,340	,404	,522	,500	,297	,349	,318	,262	,448
	Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	,158	,545	,271	,241	,340	1,000	,415	,385	,467	,679	,400	,366	,369	,330
	Gamybos organizavimo	-,067	,264	,462	,364	,404	,415	1,000	,769	,520	,485	,483	,392	,274	,365
	Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	-,018	,479	,710	,518	,522	,385	,769	1,000	,596	,447	,425	,432	,242	,352
	Įmonės kūrimo ir valdymo	,184	,473	,571	,492	,500	,467	,520	,596	1,000	,607	,622	,356	,544	,654
	Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	,116	,587	,223	,290	,297	,679	,485	,447	,607	1,000	,565	,375	,469	,381
	Verslo aplinkos analizės	,239	,354	,366	,347	,349	,400	,483	,425	,622	,565	1,000	,635	,673	,690
	Žmogiškųjų išteklių valdymo	,073	,317	,229	,276	,318	,366	,392	,432	,356	,375	,635	1,000	,678	,589
	Pirkimų ir pardavimų valdymo	,313	,264	,223	,419	,262	,369	,274	,242	,544	,469	,673	,678	1,000	,758
	Finansų valdymo	,250	,185	,437	,475	,448	,330	,365	,352	,654	,381	,690	,589	,758	1,000

2 lentelė. KMO and Bartlett's Test (Kaizerio–Mejerio–Olkino indeksas ir Bartleto sferiškumo kriterijus)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,786
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3070,499
	df	91
	Sig.	0,000

3 lentelė. Reliability Statistics (Patikimumo statistika)

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,905	,905	14

4 lentelė. Anti-image Matrices (Kintamųjų matrica)

		Verslo informacijos valdymo	Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	Verslo plano rengimo	Rinkos analizės	Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	Gamybos organizavimo	Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	Įmonės kūrimo ir valdymo	Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	Verslo aplinkos analizės	Žmogiškųjų išteklių valdymo	Pirkimų ir pardavimų valdymo	Finansų valdymo
Anti-image Correlation	Verslo informacijos valdymo	,460a	-,427	-,001	,180	-,138	-,010	,016	,040	,129	,211	-,145	,318	-,306	-,129
	Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	-,427	,675a	-,339	-,027	,278	-,218	,278	-,107	-,184	-,425	,066	-,332	,134	,301
	Verslo plano rengimo	-,001	-,339	,742a	-,463	-,297	-,054	,075	-,436	-,067	,407	-,197	,260	,139	-,232
	Rinkos analizės	,180	-,027	-,463	,810a	-,274	,120	-,002	-,001	,133	-,117	,114	,150	-,399	-,004
	Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	-,138	,278	-,297	-,274	,829a	-,165	,028	,043	-,151	-,137	,075	-,264	,244	-,042
	Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	-,010	-,218	-,054	,120	-,165	,868a	-,182	,130	,016	-,384	,144	-,080	-,041	-,044
	Gamybos organizavimo	,016	,278	,075	-,002	,028	-,182	,813a	-,618	,010	-,131	-,207	,046	,042	-,013
	Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	,040	-,107	-,436	-,001	,043	,130	-,618	,776a	-,243	-,113	,179	-,383	,142	,156
	Įmonės kūrimo ir valdymo	,129	-,184	-,067	,133	-,151	,016	,010	-,243	,865a	-,172	-,164	,398	-,229	-,361
	Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	,211	-,425	,407	-,117	-,137	-,384	-,131	-,113	-,172	,768a	-,299	,251	-,155	,019
	Verslo aplinkos analizės	-,145	,066	-,197	,114	,075	,144	-,207	,179	-,164	-,299	,879a	-,336	-,066	-,160
	Žmogiškųjų išteklių valdymo	,318	-,332	,260	,150	-,264	-,080	,046	-,383	,398	,251	-,336	,665a	-,485	-,235
	Pirkimų ir pardavimų valdymo	-,306	,134	,139	-,399	,244	-,041	,042	,142	-,229	-,155	-,066	-,485	,775a	-,321
	Finansų valdymo	-,129	,301	-,232	-,004	-,042	-,044	-,013	,156	-,361	,019	-,160	-,235	-,321	,858a

a. Measures of Sampling Adequacy (MSA).

5 lentelė. Communalities (Bendrumai)

	Initial	Extraction
Verslo informacijos valdymo	1,000	,790
Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	1,000	,794
Verslo plano rengimo	1,000	,884
Rinkos analizės	1,000	,735
Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	1,000	,661
Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	1,000	,686
Gamybos organizavimo	1,000	,732
Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	1,000	,814
Įmonės kūrimo ir valdymo	1,000	,685
Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	1,000	,792
Verslo aplinkos analizės	1,000	,754
Žmogiškųjų išteklių valdymo	1,000	,682
Pirkimų ir pardavimų valdymo	1,000	,859
Finansų valdymo	1,000	,841

Extraction Method: Principal Component Analysis.

6 lentelė. Total Variance Explained (Bendroji dispersija)

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,420	45,859	45,859	6,420	45,859	45,859	3,328	23,774	23,774
2	1,738	12,415	58,273	1,738	12,415	58,273	3,298	23,559	47,333
3	1,367	9,766	68,039	1,367	9,766	68,039	2,814	20,103	67,435
4	1,183	8,453	76,492	1,183	8,453	76,492	1,268	9,057	76,492
5	,676	4,825	81,318						
6	,610	4,354	85,672						
7	,508	3,632	89,304						
8	,381	2,724	92,027						
9	,328	2,346	94,373						
10	,272	1,944	96,318						
11	,167	1,192	97,510						
12	,140	1,001	98,511						
13	,122	,871	99,382						
14	,087	,618	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

7 lentelė. Component Matrixa (Komponentų matrica)

	Component			
	1	2	3	4
Įmonės kūrimo ir valdymo	,826	-,014	,018	,047
Verslo aplinkos analizės	,772	,349	-,127	-,141
Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	,751	-,453	,131	-,166
Finansų valdymo	,747	,294	-,443	-,003
Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	,702	,205	,484	-,148
Verslo plano rengimo	,696	-,540	-,150	,292
Pirkimų ir pardavimų valdymo	,691	,539	-,302	-,020
Gamybos organizavimo	,677	-,283	,136	-,419
Rinkos analizės	,665	-,378	-,313	,227
Žmogiškųjų išteklių valdymo	,652	,349	-,189	-,315
Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	,652	-,407	-,227	,140
Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	,630	,143	,516	-,046
Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	,599	,024	,563	,344
Verslo informacijos valdymo	,241	,410	,056	,749

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 4 components extracted.

8 lentelė. Rotated Component Matrixa (Pasuktų komponentų matrica)

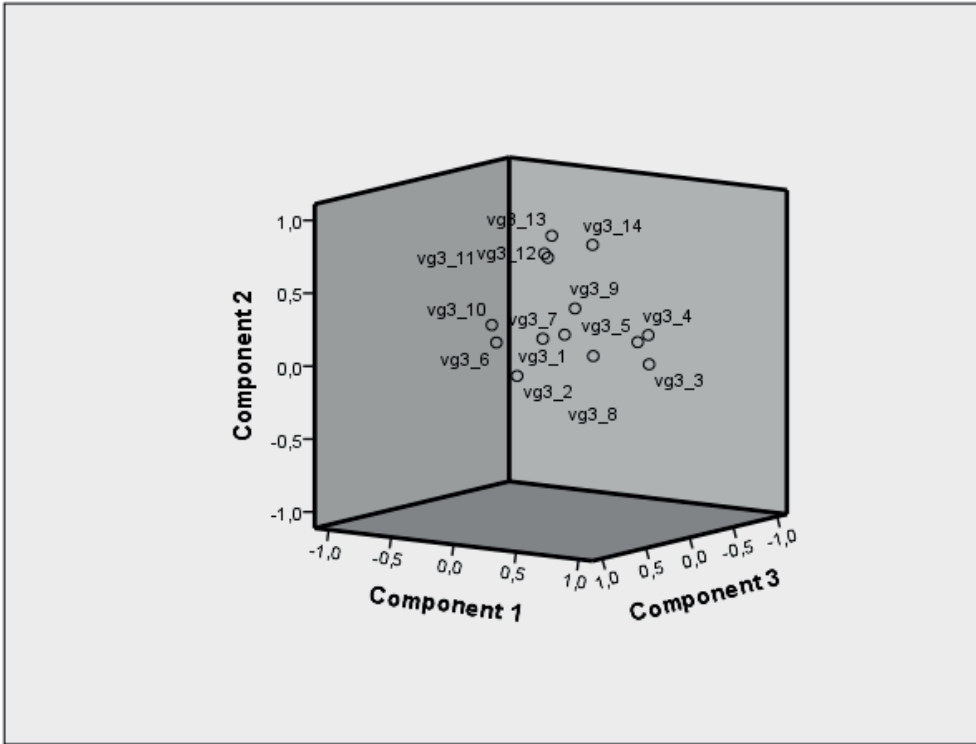
	Component			
	1	2	3	4
Verslo plano rengimo	,916	,084	,185	,065
Rinkos analizės	,814	,254	,049	,068
Įmonės įvaizdžio kūrimo, gaminio (paslaugos) reklamavimo	,776	,212	,116	-,023
Verslo idėjų kūrimo ir įgyvendinimo	,675	,159	,480	-,320
Įmonės kūrimo ir valdymo	,511	,465	,453	,047
Pirkimų ir pardavimų valdymo	,123	,882	,164	,198
Finansų valdymo	,371	,829	,054	,118
Žmogiškųjų išteklių valdymo	,113	,769	,236	-,148
Verslo aplinkos analizės	,217	,767	,344	,014
Įmonės perspektyvos, plėtros galimybių numatymo	,093	,360	,807	-,047
Paramos verslui tikslingumo įvertinimo	,113	,239	,784	,023
Verslo ryšių užmezgimo ir plėtojimo	,275	,025	,778	,335
Verslo informacijos valdymo	,058	,172	,176	,852
Gamybos organizavimo	,440	,280	,471	-,488

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

Component Plot in Rotated Space

pav. Faktorių tikrinės reikšmės

Faktorinė analizė (Factor Analysis). Mokinių vertybinės nuostatos

1 lentelė. Correlation Matrix (Koreliacijų matrica)

		Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	Valdžios institucijų svarbos suvokimas	Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus
Correlation	Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	1,000	,410	,651	,075	,260	,629	,499	-,013
	Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	,410	1,000	,561	,592	,438	,362	,537	,469
	Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	,651	,561	1,000	,301	,439	,617	,517	,175
	Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	,075	,592	,301	1,000	,403	,121	,294	,745
	Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	,260	,438	,439	,403	1,000	,624	,517	,584
	Valdžios institucijų svarbos suvokimas	,629	,362	,617	,121	,624	1,000	,642	,222
	Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	,499	,537	,517	,294	,517	,642	1,000	,291
	Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus	-,013	,469	,175	,745	,584	,222	,291	1,000

2 lentelė. KMO and Bartlett's Test (Kaizerio–Mejerio–Olkino indeksas ir Bartleto sferiškumo kriterijus)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,777
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1419,115
	df	28
	Sig.	0,000

3 lentelė. Reliability Statistics (Patikimumo statistika)

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,855	,856	8

4 lentelė. Anti-image Matrices (Kintamųjų matrica)

		Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	Valdžios institucijų svarbos suvokimas	Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus
Anti-image Correlation	Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	,786a	-,174	-,340	,022	,196	-,386	-,091	,122
	Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	-,174	,841a	-,274	-,305	-,050	,161	-,286	-,085
	Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	-,340	-,274	,829a	-,201	-,126	-,242	,035	,209
	Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	,022	-,305	-,201	,684a	,072	,197	-,047	-,636
	Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	,196	-,050	-,126	,072	,786a	-,442	-,100	-,415
	Valdžios institucijų svarbos suvokimas	-,386	,161	-,242	,197	-,442	,750a	-,341	-,084
	Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	-,091	-,286	,035	-,047	-,100	-,341	,882a	,036
	Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus	,122	-,085	,209	-,636	-,415	-,084	,036	,663a

a. Measures of Sampling Adequacy (MSA).

5 lentelė. Communalities (Bendrumai)

	Initial	Extraction
Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	1,000	,747
Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	1,000	,630
Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	1,000	,699
Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	1,000	,803
Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	1,000	,602
Valdžios institucijų svarbos suvokimas	1,000	,754
Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	1,000	,638
Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus	1,000	,850

Extraction Method: Principal Component Analysis.

6 lentelė. Total Variance Explained (Bendroji dispersija)

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,034	50,420	50,420	4,034	50,420	50,420	3,156	39,452	39,452
2	1,689	21,109	71,529	1,689	21,109	71,529	2,566	32,077	71,529
3	,803	10,033	81,562						
4	,476	5,951	87,513						
5	,349	4,364	91,877						
6	,283	3,542	95,419						
7	,194	2,425	97,844						
8	,172	2,156	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

7 lentelė. Component Matrixa (Komponentų matrica)

	Component	
	1	2
Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	,776	-,192
Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	,771	,189
Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	,768	-,330
Valdžios institucijų svarbos suvokimas	,765	-,410
Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	,757	,170
Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	,632	-,589
Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus	,583	,714
Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas	,592	,673

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 2 components extracted.

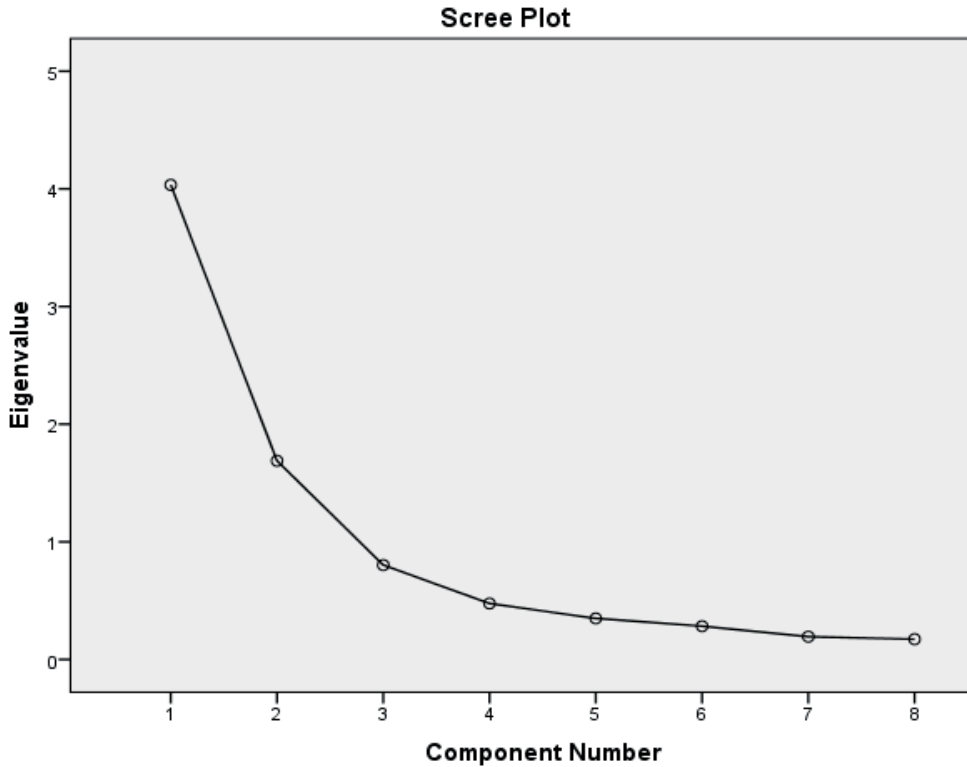
8 lentelė. Rotated Component Matrixa (Pasuktų komponentų matrica)

	Component	
	1	2
Aktyvus domėjimasis šalies ir tarptautine ekonomika	,861	
Valdžios institucijų svarbos suvokimas	,856	,144
Finansinio raštingumo svarbos suvokimas	,809	,208
Etikos ir teisės normų derinant asmeninius ir visuomenės interesus pripažinimas	,731	,323
Teigiamas požiūris į verslą, verslumą ir verslininkus		,922
Atsakomybės už veiklos rezultatus prisiėmimas		,894
Pagrįstų ekonominių sprendimų priėmimas	,495	,621
Socialiai atsakingos veiklos suvokimas	,495	,598

Extraction Method: Principal Component Analysis.

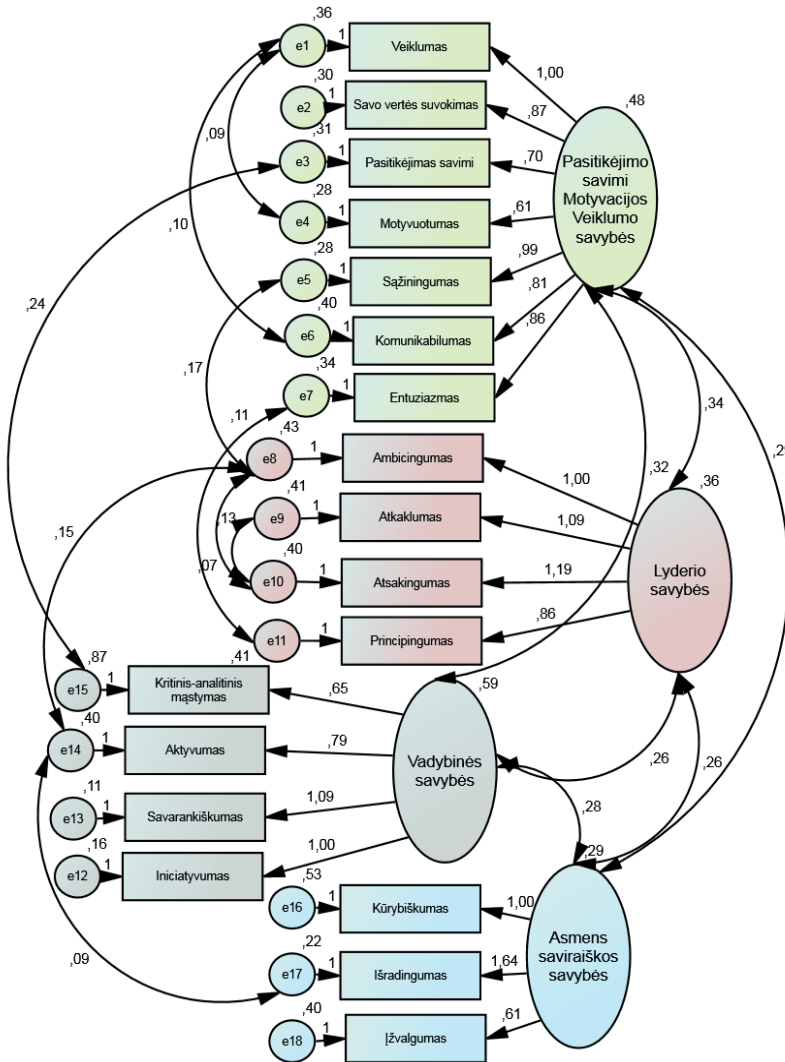
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

pav. Faktorių tikrinės reikšmės

Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų asmeninių savybių nestandartizuotų įverčių modelis

pav. MMB veikloje ugdomų asmeninių savybių nestandartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

Analysis Summary

Notes for Group (Group number 1)

The model is recursive.

Sample size = 303

Variable Summary (Group number 1)

Your model contains the following variables (Group number 1)

Observed, endogenous variables	Unobserved, exogenous variables
asl_12	e1
asl_4	Lyderio_savybės
asl_1	e8
asl_2	Vadybinės_savybės
asl_3	e12
asl_10	e13
asl_15	e14
asl_14	e15
asl_11	Asmens_saviraiškos_savybės
asl_18	e16
asl_6	e9
asl_8	e10
asl_13	e11
asl_5	e2
asl_9	e3
asl_7	e4
asl_17	e5
asl_16	e6
	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės
	e7
	e17
	e18

Variable counts (Group number 1)

Number of variables in your model:	40
Number of observed variables:	18
Number of unobserved variables:	22
Number of exogenous variables:	22
Number of endogenous variables:	18

Parameter Summary (Group number 1)

	Weights	Covariances	Variances	Means	Intercepts	Total
Fixed	22	0	0	0	0	22
Labeled	0	0	0	0	0	0
Unlabeled	14	15	22	0	0	51
Total	36	15	22	0	0	73

Notes for Model (Default model)

Computation of degrees of freedom (Default model)

Number of distinct sample moments:	171
Number of distinct parameters to be estimated:	51
Degrees of freedom (171 - 51):	120

Result (Default model)

Minimum was achieved

Chi-square = 1160,583

Degrees of freedom = 120

Probability level = ,000

Estimates (Group number 1 - Default model)

Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
asl_4	<---	Lyderio_savybės	1,000				
asl_1	<---	Vadybinės_savybės	1,000				
asl_2	<---	Vadybinės_savybės	1,094	,050	21,969	***	par_1
asl_3	<---	Vadybinės_savybės	,786	,054	14,568	***	par_2
asl_10	<---	Vadybinės_savybės	,648	,072	9,067	***	par_3
asl_15	<---	Asmens_saviraiškos_savybės	1,000				
asl_14	<---	Lyderio_savybės	1,093	,106	10,270	***	par_4
asl_11	<---	Lyderio_savybės	1,194	,101	11,835	***	par_5
asl_18	<---	Lyderio_savybės	,856	,092	9,339	***	par_6
asl_7	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	,859	,070	12,282	***	par_7
asl_17	<---	Asmens_saviraiškos_savybės	1,638	,158	10,346	***	par_8
asl_16	<---	Asmens_saviraiškos_savybės	,611	,088	6,934	***	par_9
asl_5	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	,993	,072	13,799	***	par_10
asl_13	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	,608	,050	12,273	***	par_11
asl_9	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	,809	,061	13,310	***	par_12
asl_8	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	,702	,060	11,709	***	par_13
asl_6	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	,865	,068	12,680	***	par_14
asl_12	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklu- mo_savybės	1,000				

Standardized Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
asl_4	<---	Lyderio_savybės	,671
asl_1	<---	Vadybinės_savybės	,887
asl_2	<---	Vadybinės_savybės	,933
asl_3	<---	Vadybinės_savybės	,691
asl_10	<---	Vadybinės_savybės	,471
asl_15	<---	Asmens_saviraiškos_savybės	,598
asl_14	<---	Lyderio_savybės	,715
asl_11	<---	Lyderio_savybės	,748
asl_18	<---	Lyderio_savybės	,624
asl_7	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,712
asl_17	<---	Asmens_saviraiškos_savybės	,884
asl_16	<---	Asmens_saviraiškos_savybės	,466
asl_5	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,792
asl_13	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,621
asl_9	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,665
asl_8	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,658
asl_6	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,735
asl_12	<---	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,756

Covariances: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Vadybinės_savybės	<-->	Asmens_saviraiškos_savybės	,284	,041	6,969	***	par_21
Lyderio_savybės	<-->	Vadybinės_savybės	,259	,039	6,584	***	par_22
Lyderio_savybės	<-->	Asmens_saviraiškos_savybės	,259	,039	6,726	***	par_26
Vadybinės_savybės	<-->	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,315	,043	7,406	***	par_27
Lyderio_savybės	<-->	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,338	,044	7,708	***	par_28
Asmens_saviraiškos_savybės	<-->	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,293	,042	7,031	***	par_29
e9	<-->	e10	,134	,034	3,975	***	par_15
e14	<-->	e17	,093	,024	3,936	***	par_16
e1	<-->	e6	,103	,025	4,111	***	par_17
e11	<-->	e7	,112	,025	4,401	***	par_18
e8	<-->	e5	,172	,025	7,011	***	par_19
e15	<-->	e3	,244	,035	7,058	***	par_20
e1	<-->	e4	,087	,021	4,191	***	par_23
e8	<-->	e10	,071	,026	2,776	,006	par_24
e8	<-->	e14	,154	,024	6,489	***	par_25

PRIEDAI

Correlations: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
Vadybinės_savybės	<-->	Asmens_saviraiškos_savybės	,681
Lyderio_savybės	<-->	Vadybinės_savybės	,564
Lyderio_savybės	<-->	Asmens_saviraiškos_savybės	,801
Vadybinės_savybės	<-->	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,593
Lyderio_savybės	<-->	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,819
Asmens_saviraiškos_savybės	<-->	Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,781
e9	<-->	e10	,334
e14	<-->	e17	,315
e1	<-->	e6	,273
e11	<-->	e7	,298
e8	<-->	e5	,493
e15	<-->	e3	,469
e1	<-->	e4	,273
e8	<-->	e10	,171
e8	<-->	e14	,369

Variances: (Group number 1 - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Lyderio_savybės	,356	,057	6,235	***	par_30
Vadybinės_savybės	,591	,062	9,521	***	par_31
Asmens_saviraiškos_savybės	,295	,055	5,366	***	par_32
Pasitikėjimo_savimi_motyvacijos_ir_veiklumo_savybės	,479	,065	7,407	***	par_33
e1	,360	,035	10,367	***	par_34
e8	,433	,042	10,427	***	par_35
e12	,160	,021	7,472	***	par_36
e13	,105	,022	4,844	***	par_37
e14	,399	,035	11,415	***	par_38
e15	,872	,073	12,003	***	par_39
e16	,529	,047	11,199	***	par_40
e9	,405	,043	9,334	***	par_41
e10	,399	,047	8,495	***	par_42
e11	,409	,038	10,696	***	par_43
e2	,305	,029	10,569	***	par_44
e3	,310	,028	11,170	***	par_45
e4	,282	,025	11,312	***	par_46
e5	,281	,029	9,787	***	par_47
e6	,396	,036	11,054	***	par_48
e7	,345	,032	10,792	***	par_49
e17	,221	,049	4,501	***	par_50
e18	,397	,034	11,771	***	par_51

Squared Multiple Correlations: (Group number 1 - Default model)

	Estimate
as1_16	,217
as1_17	,782
as1_7	,507
as1_9	,442
as1_5	,627
as1_13	,386
as1_8	,432
as1_6	,541
as1_18	,389
as1_11	,559
as1_14	,512
as1_15	,358
as1_10	,222
as1_3	,478
as1_2	,870
as1_1	,787
as1_4	,451
as1_12	,571

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	51	1160,583	120	,000	9,672
Saturated model	171	,000	0		
Independence model	18	4044,848	153	,000	26,437

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	,073	,730	,615	,512
Saturated model	,000	1,000		
Independence model	,300	,256	,168	,229

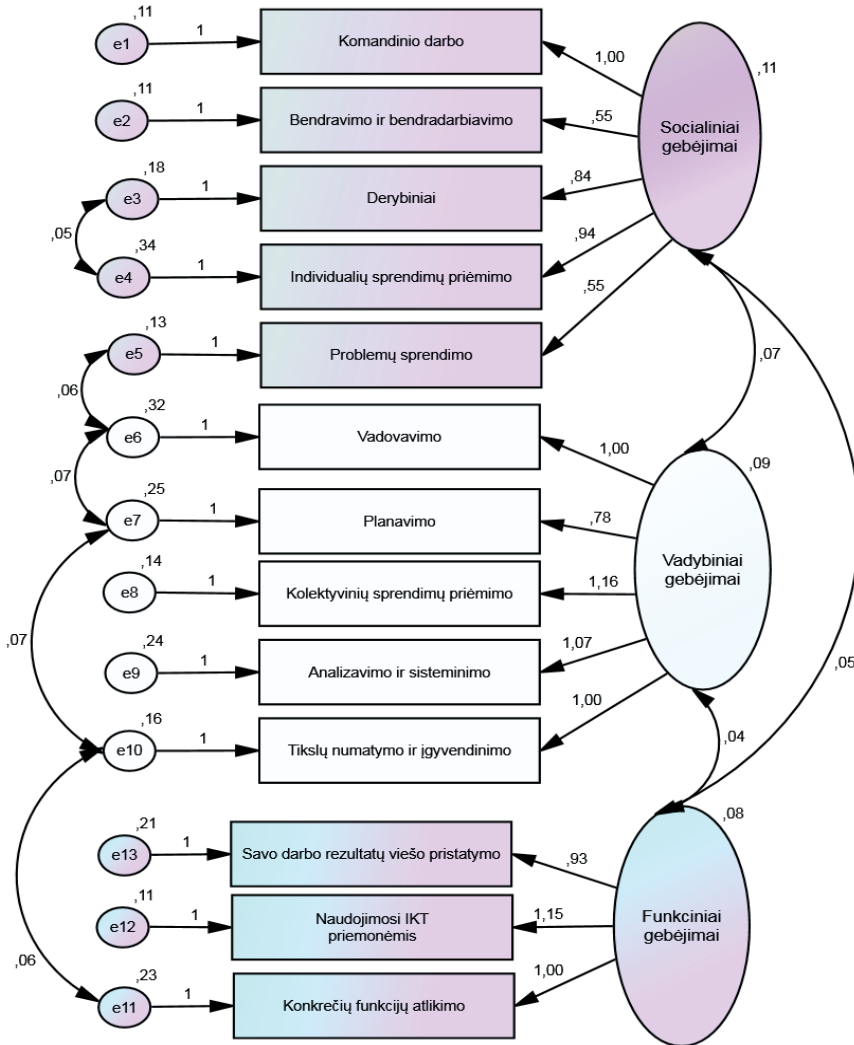
Baseline Comparisons

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,713	,634	,735	,659	,733
Saturated model	1,000		1,000		1,000
Independence model	,000	,000	,000	,000	,000

RMSEA

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,169	,161	,178	,000
Independence model	,290	,283	,298	,000

Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelis

pav. MMB veikloje ugdomų bendrųjų gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

Analysis Summary

Notes for Group (Group number 1)

The model is recursive.

Sample size = 303

Variable Summary (Group number 1)

Your model contains the following variables (Group number 1)

Observed, endogenous variables	Unobserved, exogenous variables
b_11	e1
b_10	Vadybiniai_gebėjimai
b_12	e6
b_2	e11
b_16	Funkciniai_gebėjimai
b_14	e12
b_8	e13
b_13	e7
b_5	e8
b_1	e9
b_3	e10
b_7	Socialiniai_gebėjimai
b_9	e2
	e3
	e4
	e5

Parameter Summary (Group number 1)

	Weights	Covariances	Variances	Means	Intercepts	Total
Fixed	16	0	0	0	0	16
Labeled	0	0	0	0	0	0
Unlabeled	10	8	16	0	0	34
Total	26	8	16	0	0	50

Notes for Model (Default model)

Computation of degrees of freedom (Default model)

Number of distinct sample moments:	91
Number of distinct parameters to be estimated:	34
Degrees of freedom (91 - 34):	57

Result (Default model)

Minimum was achieved

Chi-square = 465,566

Degrees of freedom = 57

Probability level = ,000

Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
b_10	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	1,000				
b_2	<--	Funkciniai_gėbėjimai	1,151	,213	5,414	***	par_1
b_5	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	1,000	,156	6,421	***	par_2
b_1	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,550	,082	6,722	***	par_3
b_9	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,550	,087	6,335	***	par_4
b_13	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	1,067	,174	6,118	***	par_5
b_16	<--	Funkciniai_gėbėjimai	,926	,178	5,192	***	par_6
b_8	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	1,160	,173	6,694	***	par_7
b_12	<--	Funkciniai_gėbėjimai	1,000				
b_3	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,842	,116	7,262	***	par_13
b_7	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,940	,147	6,383	***	par_14
b_11	<--	Socialiniai_gėbėjimai	1,000				
b_14	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	,780	,130	6,012	***	par_15

Standardized Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
b_10	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	,478
b_2	<--	Funkciniai_gėbėjimai	,688
b_5	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	,608
b_1	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,483
b_9	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,447
b_13	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	,557
b_16	<--	Funkciniai_gėbėjimai	,487
b_8	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	,697
b_12	<--	Funkciniai_gėbėjimai	,496
b_3	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,540
b_7	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,465
b_11	<--	Socialiniai_gėbėjimai	,706
b_14	<--	Vadybiniai_gėbėjimai	,434

Covariances: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Vadybiniai_gėbėjimai	<-->	Socialiniai_gėbėjimai	,074	,014	5,471	***	par_10
Vadybiniai_gėbėjimai	<-->	Funkciniai_gėbėjimai	,036	,010	3,510	***	par_11
Funkciniai_gėbėjimai	<-->	Socialiniai_gėbėjimai	,050	,011	4,484	***	par_12
e6	<-->	e5	,057	,013	4,556	***	par_8
e6	<-->	e7	,075	,016	4,546	***	par_9
e11	<-->	e10	,063	,013	5,034	***	par_16
e3	<-->	e4	,050	,017	2,899	,004	par_17
e7	<-->	e10	,067	,013	4,997	***	par_18

Correlations: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
Vadybiniai_gebėjimai	<-->	Socialiniai_gebėjimai	,744
Vadybiniai_gebėjimai	<-->	Funkciniai_gebėjimai	,423
Funkciniai_gebėjimai	<-->	Socialiniai_gebėjimai	,555
e6	<-->	e5	,283
e6	<-->	e7	,265
e11	<-->	e10	,325
e3	<-->	e4	,201
e7	<-->	e10	,335

Variances: (Group number 1 - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Vadybiniai_gebėjimai	,095	,025	3,822	***	par_19
Funkciniai_gebėjimai	,076	,021	3,597	***	par_20
Socialiniai_gebėjimai	,106	,018	5,817	***	par_21
e1	,106	,013	7,894	***	par_22
e6	,320	,029	11,108	***	par_23
e11	,232	,023	9,904	***	par_24
e12	,111	,019	5,953	***	par_25
e13	,208	,021	10,026	***	par_26
e7	,249	,022	11,295	***	par_27
e8	,136	,017	8,157	***	par_28
e9	,241	,023	10,340	***	par_29
e10	,162	,016	9,833	***	par_30
e2	,105	,010	10,981	***	par_31
e3	,182	,018	10,389	***	par_32
e4	,337	,031	10,956	***	par_33
e5	,128	,011	11,224	***	par_34

Squared Multiple Correlations: (Group number 1 - Default model)

	Estimate
b_9	,200
b_7	,217
b_3	,291
b_1	,233
b_5	,370
b_13	,310
b_8	,485
b_14	,188
b_16	,238
b_2	,474
b_12	,246
b_10	,229
b_11	,498

Model Fit Summary
CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	34	465,566	57	,000	8,168
Saturated model	91	,000	0		
Independence model	13	1221,684	78	,000	15,663

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	,028	,837	,740	,524
Saturated model	,000	1,000		
Independence model	,066	,549	,473	,470

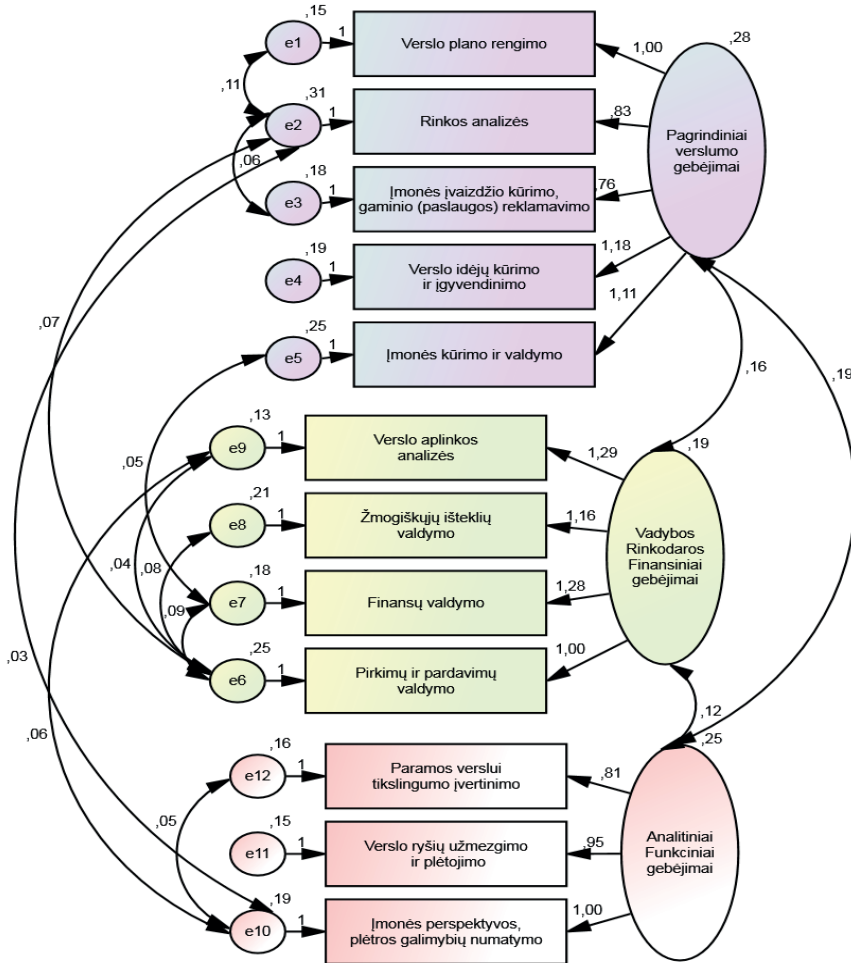
Baseline Comparisons

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,619	,479	,649	,511	,643
Saturated model	1,000		1,000		1,000
Independence model	,000	,000	,000	,000	,000

RMSEA

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,154	,141	,167	,000
Independence model	,220	,210	,231	,000

Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų verslumo gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelis

pav. MMB veikloje ugdomų verslumo gebėjimų nestandartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

Notes for Group (Group number 1)

The model is recursive.

Sample size = 303

Variable Summary (Group number 1)

Your model contains the following variables (Group number 1)

Observed, endogenous variables	Unobserved, exogenous variables
vg3_3	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai
vg3_13	e1
vg3_14	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai
vg3_12	e6
vg3_11	e7
vg3_10	e8
vg3_2	e9
vg3_6	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai
vg3_4	e10
vg3_5	e11
vg3_8	e12
vg3_9	e2
	e3
	e4
	e5

Variable counts (Group number 1)

Number of variables in your model:	27
Number of observed variables:	12
Number of unobserved variables:	15
Number of exogenous variables:	15
Number of endogenous variables:	12

Parameter Summary (Group number 1)

	Weights	Covariances	Variances	Means	Intercepts	Total
Fixed	15	0	0	0	0	15
Labeled	0	0	0	0	0	0
Unlabeled	9	13	15	0	0	37
Total	24	13	15	0	0	52

Notes for Model (Default model)

Computation of degrees of freedom (Default model)

Number of distinct sample moments:	78
Number of distinct parameters to be estimated:	37
Degrees of freedom (78 - 37):	41

Result (Default model)

Minimum was achieved

Chi-square = 471,191

Degrees of freedom = 41

Probability level = ,000

Estimates (Group number 1 - Default model)**Regression Weights: (Group number 1 - Default model)**

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
vg3_3	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	1,000				
vg3_13	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	1,000				
vg3_14	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	1,279	,115	11,085	***	par_1
vg3_12	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	1,160	,111	10,421	***	par_2
vg3_11	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	1,286	,125	10,306	***	par_3
vg3_10	<---	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	1,000				
vg3_2	<---	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,955	,096	9,975	***	par_4
vg3_6	<---	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,810	,061	13,201	***	par_5
vg3_4	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,827	,057	14,577	***	par_9
vg3_5	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,757	,062	12,164	***	par_10
vg3_8	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	1,180	,079	14,991	***	par_11
vg3_9	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	1,110	,080	13,903	***	par_12

Standardized Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
vg3_13	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,664
vg3_14	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,801
vg3_12	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,741
vg3_11	<---	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,847
vg3_10	<---	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,752
vg3_2	<---	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,773
vg3_6	<---	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,703
vg3_4	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,620
vg3_5	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,684
vg3_8	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,820
vg3_3	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,803
vg3_9	<---	Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,764

Covariances: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	<->	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,186	,025	7,500	***	par_20
Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	<->	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,160	,024	6,573	***	par_21
Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	<->	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,117	,021	5,533	***	par_22
e6	<->	e7	,086	,019	4,488	***	par_6
e6	<->	e8	,077	,018	4,179	***	par_7
e9	<->	e10	,062	,012	5,209	***	par_8
e1	<->	e2	,113	,016	6,998	***	par_13
e2	<->	e3	,058	,012	4,718	***	par_14
e10	<->	e12	,054	,018	2,956	,003	par_15
e6	<->	e9	,036	,017	2,083	,037	par_16
e7	<->	e5	,053	,014	3,736	***	par_17
e10	<->	e2	,032	,011	2,960	,003	par_18
e6	<->	e2	,068	,011	5,977	***	par_19

Correlations: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	<->	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,707
Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	<->	Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,682
Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	<->	Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,537
e6	<->	e7	,412
e6	<->	e8	,334
e9	<->	e10	,401
e1	<->	e2	,518
e2	<->	e3	,244
e10	<->	e12	,309
e6	<->	e9	,203
e7	<->	e5	,253
e10	<->	e2	,131
e6	<->	e2	,247

Variances: (Group number 1 - Default model)

	Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Pagrindiniai_verslumo_gebėjimai	,282	,035	8,016	***	par_23
Vadybos_Rinkodaros_Finansiniai_gebėjimai	,194	,039	4,980	***	par_24
Analitiniai_Funkciniai_gebėjimai	,245	,038	6,515	***	par_25
e1	,155	,017	9,077	***	par_26
e6	,246	,031	8,044	***	par_27
e7	,177	,021	8,634	***	par_28
e8	,215	,022	9,847	***	par_29
e9	,127	,018	6,964	***	par_30
e10	,189	,026	7,390	***	par_31
e11	,151	,022	6,984	***	par_32
e12	,165	,020	8,109	***	par_33
e2	,309	,026	11,801	***	par_34
e3	,183	,017	10,761	***	par_35
e4	,191	,022	8,693	***	par_36
e5	,248	,025	9,855	***	par_37

Squared Multiple Correlations: (Group number 1 - Default model)

	Estimate
vg3_9	,583
vg3_8	,672
vg3_5	,469
vg3_4	,384
vg3_6	,494
vg3_2	,597
vg3_10	,565
vg3_11	,718
vg3_12	,549
vg3_14	,642
vg3_13	,441
vg3_3	,645

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	37	471,191	41	,000	11,492
Saturated model	78	,000	0		
Independence model	12	2632,489	66	,000	39,886

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	,039	,809	,636	,425
Saturated model	,000	1,000		
Independence model	,203	,291	,162	,246

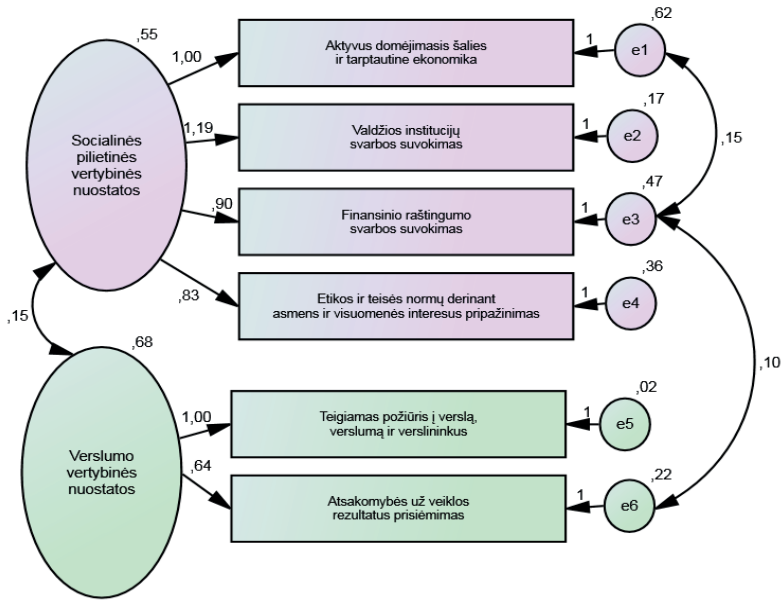
Baseline Comparisons

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,821	,712	,834	,730	,832
Saturated model	1,000		1,000		1,000
Independence model	,000	,000	,000	,000	,000

RMSEA

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,186	,171	,202	,000
Independence model	,359	,347	,371	,000

**Mokomosios mokinių bendrovės veikloje ugdomų vertybinių nuostatų
nestandartizuotų įverčių modelis**

pav. MMB veikloje ugdomų vertybinių nuostatų nestandartizuotų įverčių modelis

Sudaryta autorės

Analysis Summary

Notes for Group (Group number 1)

The model is recursive.

Sample size = 303

Variable Summary (Group number 1)

Your model contains the following variables (Group number 1)

Observed, endogenous variables	Unobserved, exogenous variables
vn4_1	Socialinés_pilietinés_vertybinés_nuostatos
vn4_6	e1
vn4_3	e2
vn4_7	e3
vn4_8	e4
vn4_4	e5
	e6
	Verslumo_vertybinés_nuostatos

Variable counts (Group number 1)

Number of variables in your model:	18
Number of observed variables:	8
Number of unobserved variables:	10
Number of exogenous variables:	10
Number of endogenous variables:	8

Parameter Summary (Group number 1)

	Weights	Covariances	Variances	Means	Intercepts	Total
Fixed	8	0	0	0	0	8
Labeled	0	0	0	0	0	0
Unlabeled	4	3	8	0	0	15
Total	12	3	8	0	0	23

Notes for Model (Default model)

Computation of degrees of freedom (Default model)

Number of distinct sample moments:	21
Number of distinct parameters to be estimated:	15
Degrees of freedom (21 - 15):	6

Result (Default model)

Minimum was achieved

Chi-square = 59,469

Degrees of freedom = 6

Probability level = ,000

Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
vn4_1	<---	Socialinés_pilietinés_vertybinés_nuostatos	1,000				
vn4_6	<---	Socialinés_pilietinés_vertybinés_nuostatos	1,191	,102	11,696	***	par_1
vn4_3	<---	Socialinés_pilietinés_vertybinés_nuostatos	,901	,070	12,906	***	par_2
vn4_7	<---	Socialinés_pilietinés_vertybinés_nuostatos	,829	,076	10,979	***	par_3
vn4_4	<---	Verslumo_vertybinés_nuostatos	,643	,145	4,424	***	par_4
vn4_8	<---	Verslumo_vertybinés_nuostatos	1,000				

Standardized Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
vn4_1	<--	Socialinēs_pilietinēs_vertybinēs_nuostatos	,687
vn4_6	<--	Socialinēs_pilietinēs_vertybinēs_nuostatos	,906
vn4_3	<--	Socialinēs_pilietinēs_vertybinēs_nuostatos	,700
vn4_7	<--	Socialinēs_pilietinēs_vertybinēs_nuostatos	,715
vn4_4	<--	Verslumo_vertybinēs_nuostatos	,747
vn4_8	<--	Verslumo_vertybinēs_nuostatos	,987

Correlations: (Group number 1 - Default model)

			Estimate
Socialinēs_pilietinēs_vertybinēs_nuostatos	<-->	Verslumo_vertybinēs_nuostatos	,248
e1	<-->	e3	,286
e3	<-->	e6	,319

Covariances: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
Socialinēs_pilietinēs_vertybinēs_nuostatos	<-->	Verslumo_vertybinēs_nuostatos	,152	,041	3,744	***	par_6
e1	<-->	e3	,154	,041	3,712	***	par_5
e3	<-->	e6	,103	,020	5,210	***	par_7

Squared Multiple Correlations: (Group number 1 - Default model)

	Estimate
vn4_4	,558
vn4_8	,975
vn4_7	,512
vn4_3	,490
vn4_6	,820
vn4_1	,472

Model Fit Summary

CMIN

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	15	59,469	6	,000	9,912
Saturated model	21	,000	0		
Independence model	6	883,350	15	,000	58,890

RMR, GFI

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	,048	,942	,797	,269
Saturated model	,000	1,000		
Independence model	,333	,496	,295	,354

Baseline Comparisons

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,933	,832	,939	,846	,938
Saturated model	1,000		1,000		1,000
Independence model	,000	,000	,000	,000	,000

RMSEA

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,172	,134	,213	,000
Independence model	,438	,414	,463	,000

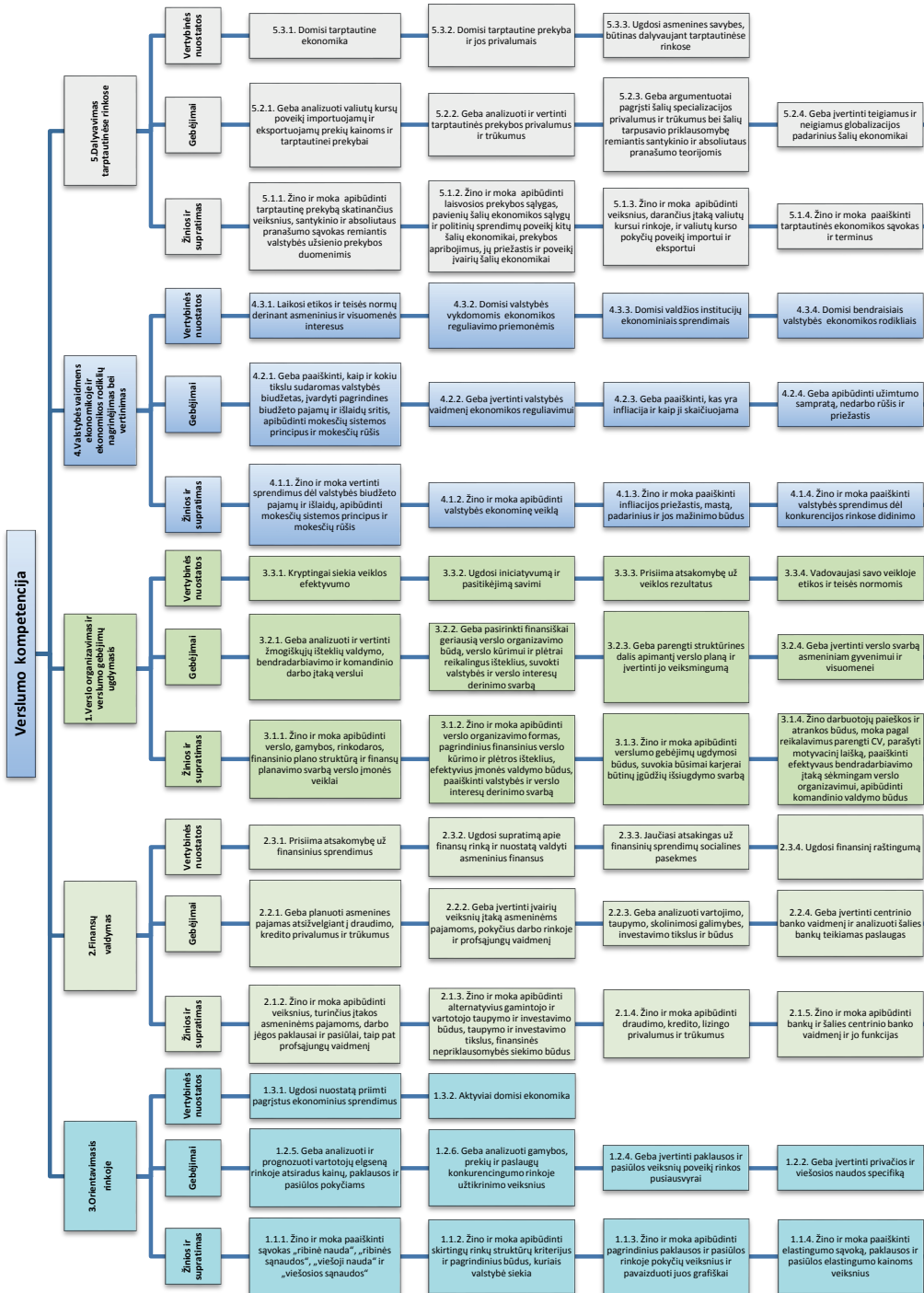

Ekspertų grupės sudėtis

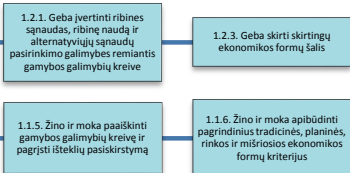
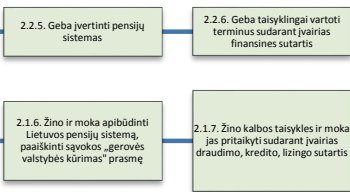
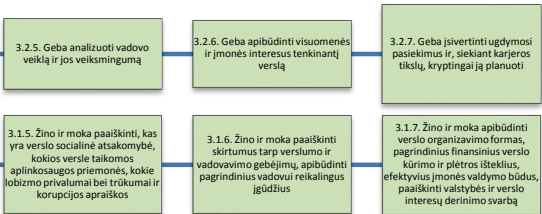
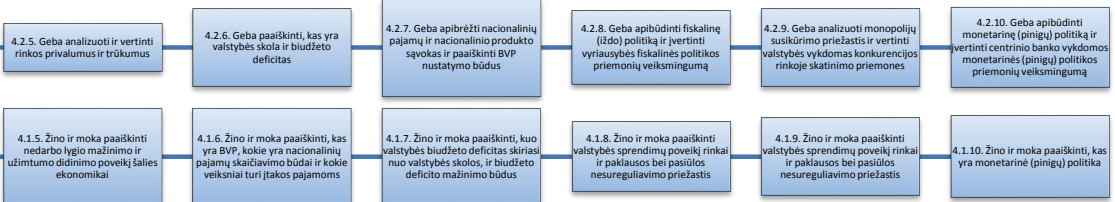
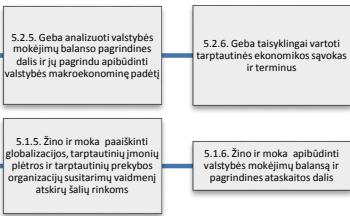
Lentelė. Ekspertų grupės sudėtis

Patirtis		Ekspertai															
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Sritis, kuriose turi praktinio darbo patirties	Orientavimasis rinkoje	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x		x		x	
	Finansų valdymas	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
	Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x		x	
	Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	
	Dalyvavimas tarptautinėse rinkose		x	x	x	x		x	x	x	x	x					x
Eksperto patirtis metais	Praktinio darbo patirtis	32	35	30	31	30	20	14	30	20	26	3	15	20	8	30	40
	Mokslinio darbo patirtis	10	10	20	31	20	30	33	12			8			4		40
	Pedagoginio darbo patirtis	3	10	15	30	15	35	29	10	20	26	8	15	6	2	15	22
	Patirtis ekonomikos ir verslo bei edukologijos srityse	15	3	30	20	30	15	18	15	12	22	2	15	11	2	20	22

pav. Verslumo kompetencijos komponentų ir subkomponentų reikšmingumo vertinimas rangavimo metodu

Džiuljeta Ruškytė

**VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO TAIKANT MOKOMOSIOS MOKINIŲ
BENDROVĖS MODELĮ VEIKSMINGUMAS**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Redagavo *Reda Asakavičiūtė*
Maketavo *Donaldas Petrauskas*

SL 605. 35 sp. l. Tir. 10 egz. Užsak. Nr. 16-048
Išleido ir spausdino Lietuvos edukologijos universiteto leidykla
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt